

**TÜRKİYENİN DIŞA AÇIK BÜYÜME
STRATEJİSİNİN
SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI**

Necmettin ŞAHİN

**İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Lisans Üstü
Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin İKTİSAT ANABİLİM DALI İçin
Öngördüğü DOKTORA TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.**

(Malatya, Ocak, 2008)

**TÜRKİYENİN DIŞA AÇIK BÜYÜME
STRATEJİSİNİN
SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI**

Necmettin ŞAHİN

Danışman: Prof. Dr. Çetin DOĞAN

**İnönü Üniversitesi SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Lisans Üstü
Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin İKTİSAT ANABİLİM DALI İçin
Öngördüğü DOKTORA TEZİ Olarak Hazırlanmıştır.**

(Malatya, Ocak, 2008)

**İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜNE**

Enstitünüz Doktora Öğrencisi Necmettin ŞAHİN tarafından Prof.Dr.Çetin DOĞAN danışmanlığında hazırlanan “Türkiye’nin Dışa Açık Büyüme Stratejisinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları” başlıklı bu çalışma jürimiz tarafından İktisat Anabilim Dalı Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof.Dr.Halil ÇİVİ

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye: Prof.Dr.Çetin DOĞAN

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye: Prof.Dr.Ömer EROĞLU

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye: Doç.Dr. Ali ŞEN

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üye: Yrd.Doç.Dr.Fikret OTLU

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

...../...../2008

Akademik Unvanı, Adı Soyadı
Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

Doktora tezi olarak sunduğum, “Türkiye’nin Dışa Açık Büyüme Stratejisinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları” başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.

Necmettin ŞAHİN

ÖNSÖZ

Ülkelerin büyüme stratejileri gelişmişlik düzeylerini artıracak politikalar bütününe oluşturmaktadır. Büyüme olgusu ekonomik sosyal ve diğer pek çok alanla ilişkilendirilen önemli bir olgudur. Kalkınma amaçlarına yönelik büyümeyi sağlamak için ekonomi disiplini içerisinde farklı özelliklerde stratejiler geliştirebilmek olanaklıdır. Türkiye, 1980'e kadar karma ekonomik model ile büyüme stratejisi uygulamıştır. 24 Ocak Kararları sonrası, ihracata dönük sanayileşme ile büyüme stratejisini tercih etmiştir. Bu stratejinin önemli miktarda dış aramalı ve dış finansman gereksinimi, Türkiye'de ekonomik büyümenin koşullarını, uluslararası rekabet koşullarının ve gelişmiş ülkelerinin ekonomilerinin belirleyici olduğu ekonomi konjonktürüne ve bu ülkelerin ticaret politikalarına bağımlı kılmıştır. Türkiye'nin kalkınma sürecinde dışa bağımlılıktan uzak bir kalkınma stratejisinin gerekliliği; "Türkiye'nin Dışa Açık Büyüme Stratejisinin Siyasi ve Ekonomik Sonuçları" adlı konuyu doktora tezi konusu olarak seçmemize etken olmuştur.

Bu araştırmadan beklenen, ülkenin ihtiyaç duyduğu gelişmişlik düzeyine ulaşabilmek için ekonomik büyümenin hangi stratejik bütünlük içerisinde gerçekleştireceğini öngörmeye çalışmaktır. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin kalkınma çabaları arasında, özellikle 1980 sonrası büyüme ve kalkınma sürecinin ekonomik ve siyasi alana yansıyan sonuçlarına ulaşabilmek tezimizin ana amacıdır. Bu kapsamda Türkiye'nin 1980 sonrası büyüme stratejisi olarak tercih ettiği politika uygulamalarında, dışa açık ihracata dayalı sanayileşmeyi önceleyen, finansal ve ticari alanda liberalleşmeyi gerçekleştirerek piyasa ekonomisi kuralları ile büyümeyi öngören stratejinin sonuçları araştırılmıştır. Ayrıca bu çalışmada dışa açık bir büyüme stratejisinin, Türkiye'de zenginleştirici büyümeyi sağlamada ne kadar etkin ve ne kadar başarılı olduğu konusunun araştırılması amaçlanmıştır.

Çalışma alanımızı; Türkiye'nin büyüme süreci içerisinde önemli bir değişim aşaması olarak bilinen dışa açık büyüme modeli ile kalkınmanın ana unsurları oluşturmuştur. Bu çalışmada dışa açılma süreci kronolojik akışı içerisinde incelenmiş, dışa açık bir büyüme stratejisi ve buna bağlı olarak ihracata dönük büyüme stratejisinin sonuçları analiz edilmiştir. Ayrıca bu strateji sürdürülür olabilmesi için büyümeyi finanse eden dış kaynakların ülkeye girişinin, siyasi ve ekonomik etkileri

de dışa açık ekonomi stratejisi boyutu ile araştırılmıştır. Dışa açık ekonomi sürecinde yabancı sermaye akımlarının dışa açık büyüme modeli içerisindeki etkinliği ve ekonomik dışa açılma stratejisini etkileyen diğer faktörler ile bağıntısını ve bu faktörlerin siyasi ve ekonomik olarak dışa bağımlılığımıza ve ulusal politikalarımıza etkileri ne çıkarılmıştır. Tezin kapsamı ölçeğinde dışa açık büyüme olgusunu etkileyen tüm faktörleri tezin sistematik bütünlüğünü sağlayacak biçimde dışa açılmanın getirdiği sorunsal alanlara yaklaşım biçimi neden sonuç ilişkileri ile analiz edilerek incelenmiştir.

Çalışma dört kesimden oluşmaktadır. Çalışmanın esasları 1, 2. ve 3. kesimde araştırıldı. Birinci kesimin kapsadığı konular; Büyüme olgusuna yönelik genel tanımlar ve açıklamalar. Türkiye'nin büyüme süreci ve bu surete uygulanan büyüme stratejilerin politika parametreleri ve karşılaştığı sorunlar nelerdir. Kapalı ekonomi ve açık ekonomi modellerinin ortak unsurlarını taşıyan karma modelin büyüme sürecine yansımaları nelerdir. Türkiye'de büyüme sürecindeki dönüşümler evrelere bölünerek, bir hammadde ekonomisinin ithal ikameci kendi kendine yetebilen bir seviyeye ulaşması aşamasındaki dönüşüm politikalarının sonuçları değerlendirildi. Tezin ikinci kesiminde Türkiye'nin dışa açılma sürecinde izlediği stratejinin liberalleştirme politika araçları ve bunların ekonomik yansımaları araştırılmıştır. Tezin nc kesiminde dışa açık ekonomi strateji içerisinde dış ticaret politikalarının yeri ve dış ticaretteki gelişmelerin ekonomik büyümeye yansımaları. Ekonomiyi dışa amada uygulamaya konulan liberalleşme politikalarının dış ticaret alanı üzerindeki yansımaları. Ayrıca, dışa açık ekonomi sürecinde etkin bir faktör olan, yabancı sermaye akımlarının ülke ekonomisine etkilerinin neler olduğu. Bu süreçte yaşanmış ekonomik kriz aşamaları ve bu krizleri aşmak için uygulanan istikrar politikaları ve yapısal reformların amaçları, araçları, bu araçların sorunları çözmede ki etkinliği de analiz edilmiştir. Tezin dördüncü kesiminde dışa açık ekonomi sürecinin ekonomik, sosyal ve siyasi alana yansımaları araştırıldı. Ekonominin dışa açılma sürecinde uğradığı yapısal değişimin ekonomik, sosyal ve siyasi alana yansımalarının sonuçları ekonomi disiplini çerçevesinde sorgulandı. Ekonominin sorunsal alanlarına çözüm nerileri sunuldu. Çalışmamız genel sonuç ve değerlendirme ile tamamlandı.

Çalışmanın amaçları doğrultusunda tezimizin konusu ile ilgili literatür taraması sonucunda ulaştığımız bulgular, DPT, HM, DTM, MB ve diğer birçok kurumdan

aldığımız sayısal veriler tablolara dönüştürüldü. Sayısal veriler politik iktisadi yorum yaklaşımıyla yorumlandı. Dışa açık ekonomi sürecinde sanayi ve dış ticaret sektörleri ile finansal alandaki değişim ve dönüşüm aşamalarına ilişkin ulaştığımız bulgular, ekonomik dışa bağımlılık olgusunu geliştirmesi açısından detaylı bir biçimde sorgulandı. Ekonomik dışa açılımın, genelde ulusal ekonomik büyümeye etkileri araştırıldı. Ekonomiyi dışa açma alanları olan finans sisteminin ve dış ticaret sektörünün uğradığı yapısal değişim sonuçları analiz edildi. Dışa açık ekonomi sürecinde uygulanan politikaların ekonomik, siyasi ve sosyal yapıda meydana getirdiği dönüşüm sonuçlarına ulaşıldı. Bu değerlendirmeler ışığında, dışa açık ekonomi sürecinin ülkemiz için istenilen refahı üretip üretmediği ekonomik gerçekleştirmeler düzeyinde değerlendirildi. Bulgularımız üzerinden Türkiye'nin dışa açık büyüme sürecini dışa bağımlılıktan uzaklaştıracak önerilerimizi sunduk.

Bu tez akademik öğrenimin son aşaması olan doktora sürecini tamamlamak üzere yazılmış kişisel ve bilimsel bir çalışmadır. Uzunca bir çaba ve çalışmanın sonucu oluşan bu teze birçok kimsenin katkısı bulunmaktadır. Tezin oluşumunda önemli katkılarda bulunan, bilgilerinden yararlandığım hocalarıma şükran borçluyum. Önemli moral desteği gördüğüm dekanımız; Sayın Hocam Prof Dr.Halil ÇİVİ ve önemli katkılarını ve desteklerini aldığım tez danışmanım Sayın Hocam Prof.Dr.Çetin DOĞAN'a teşekkür ederim. Ayrıca, Doktora öğrenimim sırasında yardımlarına başvurduğumda bana her zaman desteklerini esirgemeyen , İnönü Üniversitesi İktisat Bölümü Öğretim Üyelerine ve Sosyal Bilimler Enstitüsü Personeline şükran borçluyum. Tez çalışmalarımda bana ışık tutan değerli bilim adamlarının yanı sıra, tezin oluşumu sırasında ve tüm akademik öğrenimim sürecinde özveri ile her daim bana destek veren sevgili eşim Sevim'e ve ayrıca kızlarım Merve, Büşra ve Gözde'ye teşekkür ederim. Dileğim odur ki yoğun emek ve çabaya dayanarak hazırlanan tez çalışması, bilim dünyasına bir katkı yapsın. Yazarın ülkesine, ulusuna olan manevi borcunu karşılamaya katkı sağlasın. Çalışmamın sonucunda duyacağım manevi tatmini, kendim duyarken bundan ötürü alınacak onuru yaşamım boyunca eğitimimde emeği geçen öğretmenlerime ve beni yetiştiren ve bu gün hayatta olmayan anneme, babama ve diğer aile büyüklerimin aziz hatıralarına armağan ediyorum.

ÖZET VE ANAHTAR SÖZCÜKLER

TEZİN ADI: TÜRKİYE’NİN DIŞA AÇIK BÜYÜME STRATEJİSİNİN SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI

Doktora Tezi, Necmettin Şahin, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Ocak 2008

Danışman: Prof. Dr. Çetin Doğan

ÖZET

Gelecekte uygulanacak büyüme stratejilerini oluşturmak için Türkiye’nin büyüme sürecinde uyguladığı stratejileri ve bunların siyasi ve ekonomik sonuçlarının değerlendirmek gerekmektedir. Bu nedenle Cumhuriyet döneminde ki büyüme hedefleri ve gerçekleştirmeleri kronolojik olarak incelenmiştir. Bu bağlamda ülkenin dışa açık büyüme stratejisi sürecinde ki dış ticaret, dış borç ve diğer yabancı sermaye akımlarının büyüme etkileri araştırılmıştır. Büyüme olgusu ekonomik sosyal, siyasi ve diğer pek çok alanla ilişkilendirildiğinden tezimize konu olan dışa açık büyüme modeli sonuçları itibariyle ülkeyi küresel sisteme entegre eden bir model olarak da ortaya çıkmıştır. Tezimiz, Türkiye’nin içe dönük büyüme modeli yerine, tam dışa açık ekonomik modele geçişinin siyasi ve ekonomik alanlarda aşırı dışa bağımlılık olgusunun sorgulanması gereksinimine dayandırılmıştır. Bu modelin uygulanması sonucu Türkiye ekonomisi daha da dışa bağımlı hale gelmiştir.

Türkiye’de büyüme olgusu, 1980’e kadar olan dönemde devletin öncülüğünde ithal ikameci bir üretim süreci ile gerçekleştirilmiştir. İçe dönük sanayileşmeyi önceleyen koruma anlayışının esas alındığı bu süreçte, Türkiye’nin gelişmekte olan ekonomisi 1980’e kadar dış şoklara karşı koruma altında tutulmuştur. 1980’e gelindiğinde, Türkiye’de sosyal ve ekonomik yapıdaki tıkanıklıkların nedeni olarak, içe dönük karma ekonomi modelini gören dönemin hükümeti, 24 Ocak 1980 kararları ile Türk ekonomisinde liberal politikalar uygulatarak Türk ekonomisini dışa açık hale getirmiştir.

Bu dönüşüm etkilerini; özellikle dış ticaret, dış borçlar ve ülkeye yabancı sermaye girişleri üzerinde göstermiş, ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda da köklü değişimleri beraberinde getirmiştir. Türkiye'nin dışa açılma strateji politikalarının sosyal, siyasi ve ekonomik sonuçlarının yansımalarını bilmek, gelecekte takip edilecek stratejiyi belirlemek için bir gerekliliktir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Büyüme Stratejisi, Dışa Açık Büyüme, Dış Ticaret, Dış Borç, Yabancı Sermaye.

POLITICAL AND ECONOMIC IMPLICATIONS OF TURKEY'S OUTWARD-ORIENTED GROWTH STRATEGY

ABSTRACT

It is necessary to direct the strategies that will be applied in the future to occur by evaluating the strategies of Turkey applied in development process, and their political and economic results. By taking into consideration the development strategy aims in the Republic period, it is important to examine the process chronologically to form future strategies. Since development phenomenon is associated with economic, social, political and many other fields, external growth model which is subject to the thesis, in consideration of its results, appeared as a model which integrates country to global system. The thesis is based on putting forward the relationship of the very external dependency of Turkey's economic external expansion and interrogating the success of fully external expansion model which was substituted instead of internal growth model.

The growth phenomenon in Turkey was achieved by a strategy which would make an imported substitutions production process in the fields where the basic needs of public would be fulfilled in the leadership of government by giving place to the investments that gave priority to the increase in the welfare of the society. In this process which is based on the protection of internal industrialization, the developing economy of Turkey was protected against external shocks until 1980. When it was 1980, governors of that period who associated the blockage in social and economic structure of Turkey with internal combined economy model made a transition to a new strategy which would make the economy fully external with the decisions in January, 24th 1980 by applying the liberalization policies. This transformation was effective on especially external trade, foreign debts and foreign capital admittance to country, and brought about radical changes in the economic, political and social fields. It is a necessity to learn efficiency of Turkey's externality strategy policies and reflections of its results on our economic development to determine the policies which will be followed in the future.

KEY WORDS: Development strategy, External growth, External trade, Foreign debts, Foreign capital.

**TÜRKİYENİN DIŞA AÇIK BÜYÜME STRATEJİSİNİN
SİYASİ VE EKONOMİK SONUÇLARI
NECMETTİN ŞAHİN**

İÇİNDEKİLER

Onay Sayfası	
Onur Sözü.....	1
Önsöz.....	2
Özet ve Anahtar Sözcükler (Abstract And Keywords).....	5
İçindekiler.....	8
Tablolar Dizelgesi.....	13
Kısaltmalar Dizelgesi.....	17

BİRİNCİ KESİM

**BÜYÜME OLGUSUNU AÇIKLAMAYA YÖNELİK KAVRAMLAR VE
TÜRKİYEDE BÜYÜME SÜRECİNİN GELİŞİMİ**

1. BÜYÜMENİN TANIMI VE BÜYÜME OLGUSUNA TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	19
1.1. Büyümenin Tanımı.....	19
1.2. Büyüme Olgusuna Teorik Yaklaşımlar.....	19
1.2.1. Klasik Büyüme Modelleri; Karamsar Yaklaşım.....	20
1.2.2. Keynesgil Büyüme Modelleri: Tam İstihdamda Dengeli ve İstikrarlı Büyüme Yaklaşımı.....	21
1.2.2. Harrod-Domar Büyüme Teorisi.....	21
1.2.3. Post Keynesgil Büyüme Yaklaşımı.....	23
1.2.4. Neo-Klasik Büyüme Yaklaşımı.....	25
1.2.5. Büyüme Olgusuna W.Rostow Yaklaşımı.....	26
1.2.6. Büyüme Olgusuna J. A. Schumpeter Evrimci İktisat Yaklaşımı.....	27
1.2.7. Büyüme Olgusuna Modern Yaklaşımlar.....	27
1.2.8. Parasal Büyüme Modelleri.....	30

2. TÜRKİYEDE BÜYÜME SÜRECİNİN GELİŞİMİ, HEDEFLERE ULAŞMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE BÜYÜME STRATEJİLERİNDE DÖNÜŞÜM AŞAMALARI.....	32
2.1. Büyüme Sürecinde Karşılaşılan Temel Ekonomik Sorunlar.....	33
2.2. Türkiye'nin Büyüme Stratejisinde Kaynakların Etkin Kullanılmaması Sorununun Nedenleri.....	34
2.3. Ekonomiyi Kapalı Ekonomiden Dışa Açık Ekonomiye Dönüştürmeye Zorlayan Koşullar.....	35
2.4. Türkiye'de Büyüme Sürecinin Kronolojik Gelişimi, Stratejik Dönüşümün Aşamaları	38
2.5. İthal İkameci İçer Dönük Büyüme Süreci.....	46
2.6. Dışa Açık İhracata Dönük Büyüme Süreci.....	51

İKİNCİ KESİM

TÜRKİYEDE AÇIK EKONOMİYE GEÇİŞ SÜRECİNDE EKONOMİYİ DİŞA AÇMA POLİTİKALARI

3. EKONOMİK ALANI LİBERALLEŞTİRMEYE YÖNELİK POLİTİKALAR...69	
3.1. Ticaretin Liberalleştirilmesi.....	71
3.1.1. İhracata Teşvik Politikaları ve İhracatın Liberalleştirilmesi.....	72
3.1.2. İthalat Kısıtlamalarının Kaldırılması ve İthalatın Liberalleştirilmesi.....	74
3.1.3. Finans Sektörünün Liberalleştirilmesi	76
3.1.3.1. Kambiyo Rejiminin liberalleştirilmesi.....	76
3.1.3.2. Faizler Üzerindeki Kısıtlayıcılıkların Kaldırılması.....	78
3.1.3.3. Sermaye Piyasalarının Kurulması ve İç Borçlanmanın Kamu Açıklarını Kapatılmasında Kullanılması.....	79
3.1.3.4. Yabancı Sermaye Girişinin Önündeki Engellerin Kaldırılması.....	80
3.1.3.5. Bankacılık Mevzuatında Yapılan Reformlar.....	82

ÜÇÜNCÜ KESİM
EKONOMİNİN KAPALI EKONOMİDEN
AÇIK EKONOMİYE DÖNÜŞMESİNDE DIŞ TİCARET SEKTÖRÜ,
YABANCI SERMEYE AKIMLARININ YERİ VE AÇIK EKONOMİ
DÖNEMİNİN EKONOMİK GERÇEKLEŞME DÜZEYLERİ VE EKONOMİK
KRİZ AŞAMALARI

4. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KAPALI EKONOMİDEN AÇIK EKONOMİYE DÖNÜŞÜMÜ SÜRECİNDE DIŞ TİCARET SEKTÖRÜNÜN YERİ.....	84
4.1. Türkiye Ekonomisinin Dönüşümü ve Dış Ticaretin Liberalleşme Sürecinin Sonuçları.....	85
4.1.1. 1980-1995 Dönemi Dış Ticaret Politikaları ve Sonuçları.....	88
4.1.2. 1996-2006 Dönemi AB Uyum Sürecinde Dış Ticaret Politikaları ve Sonuçları.....	92
4.2. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Fonksiyonu.....	99
5. TÜRKİYEDE YABANCI SERMAYE VE EKONOMİNİN DIŞA AÇILMA SÜRECİNDE YABANCI SERMAYE AKIMLARINI ETKİLERİ, BÜYÜMENİN FİNANSMANINDA DIŞ KAYNAK KULLANIMININ DIŞA BAĞIMLILIK OLGUSUNU GÜÇLENDİRMESİ.....	104
5.1. Kapalı Ekonomi Sürecinde Yabancı Sermayenin Yeri.....	105
5.2. Açık Ekonomi Sürecinde Yabancı Sermayenin Türkiye Ekonomisine Giriş Biçimleri Ve Ekonomik Sonuçları.....	109
5.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	110
5.2.2. Dış Borçlanma Yoluyla Gelen Yabancı Sermayenin Türkiye Ekonomisine Etkileri	118
5.2.3. Sıcak Para Şeklinde Giren Yabancı Sermayenin Türkiye Ekonomisine Etkileri.....	136
5.3. Türkiye’de Dışa Açık Ekonomi Sürecine Geçişte Yabancı Sermaye Akımlarının Ekonomik Alan Üzerindeki Etkileri.....	143
5.3.1. Yabancı Sermayenin Teknoloji Transferinde Bağımlılık Etkisi.....	146

5.3.2. Türkiye’de Bölgesel Kalkınmaya Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileri.....	149
5.3.3. Dışa Açılma Sürecinde Yabancı Sermaye Girişine Bağlı Olarak Ekonomik Kurumlarının Yabancıların Eline Geçmesi.....	150
5.3.4 Ekonominin Dışa Açılma Sürecinde Cari Açık Sorununun Kronikleşmesinde Yabancı Sermaye Girişinin Etkileri	154
5.4. Dış Kaynak Kullanımının Dışa Bağımlılık Olgusuna Dönüşmesi.....	156
5.5. Dışa Açık Ekonomide Yabancı Sermaye Stratejisi Ne Olmalıdır.....	163
6 TÜRKİYE’NİN DIŞA AÇIK BÜYÜME STRATEJİSİNİ UYGULADIĞI SÜREÇTEKİ EKONOMİK GERÇEKLEŞME DÜZEYLERİ.....	165
6.1. 1980-1990 Evresinin Ekonomik Gerçekleşmeleri.....	165
6.2. 1990-2001 Evresinin Ekonomik Gerçekleşmeleri.....	180
6.3. 2001-2007 Evresinin Ekonomik Gerçekleşmeleri.....	193
7. EKONOMİYİ DIŞA AÇMA SÜRECİ TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KARŞILAŞTIĞI EKONOMİK KRİZ AŞAMALARI.....	212
7.1. 24 Ocak 1980 Öncesinde Yaşanan Ekonomik Bunalımın Nedenleri	212
7. 1.1. 24 Ocak Programının Amaçları.....	216
7.1.2. Programın Sorunları Çözme Araçları Ve Uygulama Sonuçları	217
7.2. 5 Nisan 1994 Öncesinde Yaşanan Ekonomik Bunalım Süreci.....	229
7.2.1. 5 Nisan 1994 Öncesi Ekonominin İstikrarsızlaşma Nedenleri.....	229
7.2.2. 5 Nisan 1994 Sonrası Uygulanan Ekonomik İstikrar Programı Ve Amaçları.....	236
7.2.3. Programın Araçları, Sorunları Çözme Etkinliği ve Sonuçları.....	240
7.3. 1999 Sonrası Yüksek Enflasyonun Kontrol altına alınması için Uygulanan Enflasyonu Düşürme Programı ve Amaçları.....	246
7.3.1. Programın Araçları, Sorunları Çözme Etkinliği ve Sonuçları.....	250
7.4. 2001 Sonrası Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.....	254
7.4.1. Uygulanan Programının Amaçları.....	255
7.4.2. Programın Araçları, Sorunları Çözme Etkinliği ve Sonuçları.....	257

DÖRDÜNCÜ KESİM

TÜRKİYEDE EKONOMİYİ DIŞA AÇMA SÜRECİNDE UYGULANAN STRATEJİNİN EKONOMİK SOSYAL VE SİYASAL ALANA YANSIYAN ETKİLERİ VE ARAŞTIRMANIN SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

8. EKONOMİYİ DIŞA AÇMA SÜRECİNDE UYGULANAN STRATEJİNİN EKONOMİK SOSYAL VE SİYASAL ALANA YANSIYAN ETKİLERİ.....	264
8.1. Dışa Açık Ekonomi Politikalarının Siyasal Yapıya Etkileri.....	264
8.2. Ekonomik Dışa Bağımlılığın, Ulus Devlet Üzerinde Olumsuz Etkileri.....	265
8.3. Ekonomik Dışa Açılımın Gelirin Dağılımı Sorunsalına Etkileri.....	268
9. ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	271
9.1. Dışa Açık Ekonomi Sürecinin Ekonomik Alana Yansımalarının Değerlendirilmesi.....	271
9.2. Dışa Açık Ekonomi Sürecinin Sosyal Alana Yansımalarının Değerlendirilmesi.....	273
9.3. Dışa Açık Ekonomi Sürecinin Siyasi Alana Yansımalarının Değerlendirilmesi.....	275
SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME.....	278
KAYNAKÇA.....	282

ÇİZELGELER (TABLOLAR) DİZELGESİ

	Sayfa No.
Tablo 1: Türkiye'nin 2005-2007 Arası İhracatını Oluşturan İhraç Değeri Yüksek Maddelerin Tutarı.....	53
Tablo 2: 1980-2006 Sektörlerin İhracat İçindeki Oranları.....	56
Tablo 3: Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre Türkiye'nin İhracatının Geldiği Son Durum.....	57
Tablo 4: Türkiye'nin İhracat Değerlerinin GSMH'ya Oranı.....	58
Tablo 5: 2005-2007 Yılları Arasında İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı...60	
Tablo 6: Dünya Ekonomi Konjonktürüne Paralel Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaret Gerçekleşmeleri.....	64
Tablo 7: 1980-2006 Dışa Açık Ekonomi Stratejisi Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri.....	65
Tablo 8: 1980-2006 Dışa Açık Ekonomi Stratejisi Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Değerlerinde Dönemsel Değişimler.....	67
Tablo 9 :1980 - 1997 Yılları Dış Ticaret Değerleri.....	89
Tablo 10: 1963-Planlı İthal İkameci Büyüme Döneminden 1995 AB ile Tam Gümrük Birliği Üyeliğine Kadar Geçen Evrede Dış Ticaretin Türkiye Ekonomisindeki Yeri.....	91
Tablo11 : 2005-2007 Yılları Arasında İhracatın Ülke Gruplarına Göre Dağılımı...94	
Tablo 12 :2000-2007 Evresi Türkiye'nin Dış Ticaret Gerçekleşmeleri.....	96
Tablo 13: 1980 Sonrası Dışa Açık Büyüme Stratejisi Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaretinde Dönemsel Değişimleri.....	97
Tablo 14 :Dış Ticaretin Türkiye Ekonomisindeki Yeri.....	100
Tablo 15: 1981-2006 Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı.....	113
Tablo 16: 1989-2000 Döneminde Dünyaya, Gelişmekte Olan Ünelere ve Türkiye'ye Doğrudan Dış Yatırım Girişleri.....	116
Tablo 17: 2002-2006 Türkiye'de DYS Yatırımları	117
Tablo 18: 1950-1962 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Kredi Piyasasında ve Uluslar arası Kuruluşlarda Aldığı Dış Borçlar.....	122
Tablo19: 1958-1972 Yılları Arasında Seçilmiş Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Borçları.....	123

Tablo 20: 1970-1980 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Borçları.....	124
Tablo 21: 1980-1990 Evresi Türkiye'nin Dış Borçlarının Yapısı.....	125
Tablo 22: 1996-2001 Dış Borçlarının Borçluya Göre Dağılımı.....	126
Tablo 23: 2001 Mali Krizi Öncesi Süreçte Merkezi Yönetim İç Borç Stokunun Yapısı.....	128
Tablo 24 :2002-2006 Türkiye'nin İç ve Dış Borçların.....	129
Tablo 25: Avrupa Birliği Tanımlı Maastricht Kriterine Göre Toplam Kamu Borcunun Milli Gelire Oranı.....	130
Tablo 26: 2000-2006 Dış Borçların Borçluya Göre Yapısı.....	132
Tablo 27: 2000-2006 Türkiye'nin Toplam Dış Borçlarının Yapısal Dağılımı.....	133
Tablo 28: 2000-2006 Türkiye'nin Dış Borçlarının Dağılımı ve Vade Yapısı.....	134
Tablo 29: 2001 Sonrası Dönemde Türkiye'de Yabancı Portföy Yatırımları.....	141
Tablo 30: 1980-1990 Evresinde Kişi Başına Düşen GSMH	168
Tablo 31 :Türkiye'de 1980-1990 Evresinde Beş Yıllık Aralıklar ile GSMH.....	169
Tablo 32 :1980-1990 Evresinde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	170
Tablo 33: Türkiye'de 1980-1990 Evresinde GSMH'nin Sektörel	170
Tablo 34: Uluslar Arası Kalkınma Örgütü Kriterlerine Göre Nüfusu 10 Milyondan Fazla Olan Ülkelerde Ekonominin Sektörel Yapısında Olması Gerekli Normal Değişim Kriterleri.....	171
Tablo 35:1980-1990 Evresinde GSMH İle Sektörel Gelişmeler.....	174
Tablo 36: 1980-1990 Evresinde Dış Ticaretin Gelişmesi, Türkiye'nin Dış Ticaret Rakamları.....	175
Tablo 37: 1980-1990 Evresinde Beş Yıllık Aralıklarla Dış Ticaretin Sektörel Gelişmesi.....	176
Tablo 38: 1980-1990 İthalatın Mal Gruplarına Göre Beşer Yıllık Dağılımı.....	177
Tablo 39: 1980-1990 Evresi Türkiye'nin Dış Borçlarının Yapısı.....	178
Tablo 40: 1990-2000 Evresinde Temel Ekonomik Göstergeleri.....	181
Tablo 41: 1996-2001 Dış Borçlarının Borçluya Göre Dağılımı.....	182
Tablo 42: 1990- 2001 Evresi Merkezi Yönetim İç Borç Stoku'nun Yapısı.....	184
Tablo 43: 1990-2000 Türkiye Ekonomisi Temel Ekonomik Göstergeler.....	186
Tablo 44: 990-2001 Gayri Safi Milli Hasıla Oluşumunda Sektörlerin Payı.....	187
Tablo 45: 1990-2000 Türkiye'nin Dış Ticaret Gerçekleşmeleri.....	189

Tablo 46: 1992-2000 Arası Ödemeler Dengesi, Cari İşlemler Dengesi.....	190
Tablo 47: 1990-2001 Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımlarının Dağılımı.....	191
Tablo 48: 2000 -2006 Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	193
Tablo 49: 2001-2007 Dış Borçların Yapısı.....	194
Tablo 50:1999-2006 İç Borçların Dolar Bazında Dağılımı.....	195
Tablo 51: 2000-2006 Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri.....	195
Tablo 52: 2000-2007 Dış Ticaret Gerçekleşmeleri.....	197
Tablo 53:Dışa Açık Ekonomi Sürecindeki Dış Ticaretin Dönemsel Değişimleri...	197
Tablo 54: 2000-2006 Türkiye Ekonomisi Ödemeler Dengesi.....	198
Tablo 55: 2000-2006 Evresinde Toplam Kamu Net Borç Stoku.....	200
Tablo 56: 2000-2006 Toplam Kamu Net Borç Stoku/ GSMH.....	201
Tablo 57: 2002-2006 Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku.....	202
Tablo 58: 2001-2006 Makro Ekonomik Gerçekleşmeleri ve Dış Borçlar.....	202
Tablo 59: 2001-2006 Finansal Göstergeleri ve Dış Borçlar.....	203
Tablo 60: 2001-2007 Dış Borçların Borçluya Göre Yapısal Kompozisyonu.....	204
Tablo 61:2001-2007 Ödemeler Dengesi.....	205
Tablo 62: 2000-2006 Ekonomik Faaliyetlere Göre Dış Ticaret Gerçekleşmeleri...	207
Tablo 63: 2000 -2006 Temel Ekonomik Göstergeler.....	208
Tablo 64: 2002-2006 Toplam Kamu Borç Stoku.....	209
Tablo 65: 2000-2007 Türkiye’nin Dış Ticaret Gerçekleşmeleri.....	210
Tablo 66: 24 Ocak 1980 Öncesi Süreçte Dış Ticaret Gerçekleşmeleri	213
Tablo 67: 24 Ocak 1980 Öncesi Süreçte Ekonominin Ana Sektör Ağırlıklarına Göre Gelişimi ve GSMH Büyüklükleri.....	214
Tablo 68: 24 Ocak 1980 Öncesi Süreçte Türkiye’nin Dış Borçları.....	215
Tablo 69: 1975-1980 Evresi Ödemeler Dengesinin Özet Analitik Sunumu.....	216.
Tablo 70: 24 Ocak 1980 Kararları Sonrası Faizlerin Gelişiminin Ekonomik Kriz Üzerindeki Etkiğinin Ülkeyi 5 Nisan 1994 Krizine Taşması.....	218
Tablo 71: 1987-1995 İç Borç Stoku, Faiz Oranları ve Vade Yapısı.....	220
Tablo 72: 1980-1990 Evresinde Türkiye’nin Dış Borçlarının Yapısı.....	221
Tablo 73: 1980-1990 Evresinde Türkiye’nin Dış Ticaret Rakamları.....	222
Tablo74: 1980-1990 Evresinde Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	228
Tablo 75: 1990-1995 Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri.....	230

Tablo 76: 1985-1995 Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH Oranı.....	237
Tablo 77: 1990-2001 Ekonominin Temel Göstergeleri.....	242
Tablo 78: 1990-2000 Dış Ticaret Gerçekleşmeleri.....	243
Tablo 79: 2001 Mali Krizi Öncesi Süreçte Merkezi Yönetim İç Borçların Yapısı.....	252
Tablo 80: 1992- 2000 Ödemeler Dengesi, Cari İşlemler Dengesi.....	253
Tablo 81: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Hedefleri ve Gerçekleşmeleri.....	255
Tablo 82: 2000-2006 Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri.....	258
Tablo 83: 2000-2006 Türkiye'nin Toplam Kamu Net Borç Stoku	259
Tablo 84: 2000-2006 Türkiye'nin Toplam Kamu Net Borç Stok/GSMH.....	261
Tablo 85: 2002-2006 Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku.....	262

KISALTMALAR DİZELGESİ

AB	:Avrupa Birliği
AET	:Avrupa Ekonomik Topluluğu
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
BBYKP	:Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BDDK	:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
Bş.BYKP	:Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BYKP	:Beş Yıllık Kalkınma Planı
BDDK	:Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
CF	:Cost and Freight-Mal Bedeline Navlun Dahil
CİF	:Cost Insurance and Freight - Mal Bedeline Sigorta ve Navlun Dahil
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DB	: Dünya Bankası
DİBS	:Devlet İç Borçlanma Senedi
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DİİB	: Dahilde İşleme İzin Belgesi
DİR	: Dahilde İşleme Rejimi
DPT	:Devlet Planlama Teşkilatı
DTM	: Dış Ticaret Müsteşarlığı
DTÖ/WTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü- World Trade Organization
DBYKP:	: Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
FOB	: Free On Board-Gemi Bordasında Teslim
GATT	: General Agreement on Tariffs and Trade Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
İİDS	: İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme
İDS	: İhracata Dayalı Sanayileşme
IMF	: International Monetary Fund

	Uluslar arası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
İGEME	: İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi
İBYKP:	: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İTO	: İstanbul Ticaret Odası
KFA	: Kamu Finansman Açığı
KKBG	: Kamu Kesimi Borçlanma Gereği
KİT	: Kamu İktisadi Teşekkülü
KOBİ	: Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NATO	: Kuzey Atlantik Savunma Örgütü
NİV	: Net İç Varlıklar
OECD	Organization of Economic Cooperation and Development- Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
TCMB	: Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TEFE	: Toptan Eşya Fiyat Endeksi
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
ÜBYKP:	: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı

BİRİNCİ KESİM

BÜYÜME OLGUSUNU AÇIKLAMAYA YÖNELİK KAVRAMLAR VE TÜRKİYEDE BÜYÜME SÜRECİNİN GELİŞİMİ

1. BÜYÜMENİN TANIMI VE BÜYÜME OLGUSUNA TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1. Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyümeye, iktisat disiplini içerisinde çok kapsamlı tanımlar yapabilmek olanaklıdır. Ancak bir ülkede üretilen mal ve hizmet miktarının zaman içinde artmasını veya bir ülkenin sahip olduğu sermaye malları stokunda devamlı ve mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde net artışlar sağlanmasını ekonomik büyüme olarak tanımlayabiliriz.

1.2. Büyüme Olgusuna Teorik Yaklaşımlar

Ekonomik büyüme ölçülebilir bir olgudur. Çoğunlukla ülkede üretilen hasılanın belirli bir zaman aralığı için ülkede yaşayan kişi başına düşen gelir miktarının sayısal olarak tanımlanması ile açıklanmaktadır. Bu açıklamayı yapabilmek için iktisatçıların farklı argümanlar ile oluşturdukları farklı araçları fonksiyonel değerlendirmeler için oluşturulan hipotezlerin kullanılmasına yönelik tarzlar ise iktisadi büyümeyi açıklamaya yönelik teoriler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarihi süreç içerisinde birçok ekol ve iktisatçı tarafından savunula gelen birçok büyüme teorisi olduğu bilinmektedir. Harrod, Domar, Adam Smith, David Ricardo, Robert T.Malthus, John Stuard Mill, Karl Marx ve Keynes ve ekonomi yazınında ekol olan daha birçok iktisatçı, gelir yaratma aracı olarak büyümeyi görmüşlerdir. Bu ekollerin hepsinin amacı büyüyen bir ekonominin gelir yaratma işlevlerini nasıl ne kadar ve kim için üretim yaparak gerçekleştireceği ve gelirin hangi ölçütlere göre dağılımının gerçekleştirileceğine dair önermeler bütünlüğünü ifade eden, büyüme teorileri oluşturmuşlardır. 1930'larda Keynes'in etkisiyle 1950'lerin başlarına kadar yoğun olarak tartışılan, aslında Ricardo ile temel bulan, Marx'la alternatif yaklaşımlar getirilen büyüme modelleri, 1980'lere kadar çokça tartışılmamıştır. 1980 sonrasında ise, farklı yaklaşımlar (endojen büyüme modelleri) geliştirilmeye başlamıştır. Tam anlamıyla bir genel modele ulaşılmamışsa da yeni ekonomik faktörlerin büyümeye etki etmesi bu yaklaşımlar ile literatüre girmiştir.

Bu yaklaşımlar ile büyüme olgusunu ideolojik çerçevede ve gerçek durum

değişimine göre açıklayıcı bir çok teori geliştirilmiştir. Bunlardan önemli olan bir kaçının büyümeyle dair görüşleri kısaca açıklanmıştır.

1.2.1. Klasik Büyüme Modelleri; Karamsar Yaklaşım

Büyüme olgusuna “Klasik Büyüme Modeli”nin yaklaşımı çok sayıda klasik düşünürün fikirlerini yansıtmaktadır. Adam Smith (1723-1790), Thomas R. Malthus (1766-1834), David Ricardo ([1772-1823), Karl Marx (1818-1883) Klasik İktisatçılar; Smith, Ricardo, James Mill, Malthus, Senior ve Mcculloch; ekonomik büyümenin sürekli ve sürdürülebilir değil, konjonktürel bir seyir izleyerek gerçekleşeceğine inanmaktadırlar. Bununla birlikte teoriye özellikle başlangıç niteliğinde en önemli katkıyı Ricardo yapmış olduğundan, klasik büyüme teorisi her zaman Ricardo modeli başlığı altında incelenir. Kötümser görüşlü Ricardo Modeli’nin arkasında İngiltere’nin 19. yüzyılın başlarındaki koşulları ve sorunları yer almaktadır. Klasik teoride büyümenin itici gücü olarak yatırımlar görülmektedir. Teoriye göre; yatırımlar hem emeğin hem de toprağın verimliliğini artırarak üretimin artmasına neden olur. Yatırımların artışında ise kâr hadlerinin artışının etkisi belirleyicidir. Girişimci için kârlılığın oranı ne kadar fazla olursa yatırım yapma isteği de o ölçüde fazla olacaktır. Klasik büyüme teorisi toplam üretimden elde edilen hasıladan rant ve ücretleri düşükten sonra elde edilen geliri girişimci kârı olarak görmektedir. Klasiklere göre kâr haddi emeğin verimliliğine ve çalışacak nüfusun devamlı olarak artışına bağlı olarak değişebilmektedir. Nüfus artışının devamlılığı azalan verimler kanununa bağlı olarak, toprağın ve emeğin verimliliğinde ki azalışa göre girişimci kârında düşüş yaşanacaktır. Emeğin verimliliği sermaye birikimine, teknoloji seviyesine ve nüfus miktarına bağlıdır. “Çünkü nüfusun devamlı olarak artması; bir taraftan mevcut toprakla üstünde daha çok emek kullanımına yol açacağından diğer taraftan da daha düşük verimli kaynakların üretime açılmasına sebep olacağından “azalan verimler kanunu”nu işletir. Neticede nüfus artışı devam ettiği sürece, emeğin hem ortalama ve hem de marjinal prodiktivesi azalır”(Savaş, 1986,307). Klasik teori nüfus artışını gelirin bir fonksiyonu olarak gördüğünden gelir azaldıkça nüfus artışının azalacağını ve çalışabilir nüfusun azalması sonucunda ücretlerin artış göstereceğini artan ücretlerin kârlılık oranı düşen girişimcilerin yatırım kararları üzerindeki olumsuz etkisi ile büyümeyle azaltacağı savunulmuştur.

1.2.2. Keynesgil Büyüme Modelleri: Tam İstihdamda Dengeli ve İstikrarlı Büyüme Yaklaşımı

Büyüme olgusuna “Keynesgil Büyüme Modelleri”nin yaklaşımı, 1900’lü yılların birinci çeyreğinin hemen başlarında başlayan etkinliği ile birçok açıdan hala günümüze kadar uygulanmakta olan ekonomi politikaların oluşumunda etkili olmaya devam etmektedir. Keynesgil Büyüme Modellerini temsil eden başlıca modelleşmiş görüşlerden; Roy Harrod, Evsey D. Domar, modeli öne çıkmaktadır.

1.2.2.1. Harrod-Domar Büyüme Yaklaşımı

Harrod-Domar büyüme modeli büyümeyi en açık şekilde milli gelirdeki artışlarla ölçülebileceği üzerine kurulmuştur. “Modele göre; Milli gelir seviyesi Y , milli gelirdeki artış ΔY ile gösterilecek olursa, büyüme hızı (Y), $Y = \Delta Y / Y$ ifadesi ile belirtilir. Harrod-Domar modelinde sermayenin verimliliği yerine onun tersi olan sermaye/hasıla oranı kullanılmaktadır. Yatırım oranı ile varılan fiili büyüme hızının, istikrarlı ve dengeli bir büyümeyi sağlaması için gerekli büyüme hızına eşit olması gerektiği belirtilmektedir. Yani, büyüme süreci boyunca her dönemde yaratılan mal ve hizmetlerin tümünün arz ve talep fazlalığı yaratmadan tüketilmesinin gerektirecek koşulların oluşması için oluşacak dengenin sağlanması için gerekli ve yeter koşul olarak, ekonominin yatırım tasarruf eşitliğini gerçekleştirmesi öngörülmüştür. Harrod büyüyen bir ekonominin eksik istihdam dengesinden devamlı olarak tam istihdama ulaşabilmenin modelini klasiklerin kullandığı makro statik analizin aksine makro-dinamik analiz ile kurmaya çalışmıştır. Harrod’a göre; fiili büyüme haddi herhangi bir zaman aralığında toplam üretim artışının toplam hasılaya oranını olarak hesaplanmaktadır. Aynı dönemde dönemin başı ile sonu arasındaki farkına göre her türlü sermaye mallarının aynı dönemdeki artışa bölünmesi ile elde edilen oran gelirden tasarruf edilen payı ifade eder. Harrod’un fiili büyüme haddi görüşünde büyüme ve gelir artışı tasarruf haddine bağlı olarak değişen bir dinamiktir ve bir ülkenin tasarrufları aynı zamanda o ülkenin büyümesini de belirlemekte etken olarak görülmüştür. Harrod’u tatmin edici büyüme haddine bakışı ise “ekonomi fiili büyüme haddini tatmin edici büyüme haddine eşit dozlarda yürütebildiği nispette, tam istihdam seviyesinde düzgün bir ilerlemeyi sağlamış olabilecektir... Tatmin edici büyüme haddi aşıldığı takdirde fiili yatırım gerekli yatırımın altında kalır. Büyüme hızı arttığı için teçhizat ve stoklar süratle erimiş olacağından devre sonunda

fiili yatırım hakikaten gerekli yatırım kıymetinden noksan kalacak, dolayısıyla yeni sermaye malları siparişine gidilecektir. Ekonomi kısaca genişleme haline gelecektir”(Ülgener, 1991, 416)

Harrod'un teorisinde anlaşılan o dur ki ekonomide tam istihdamı devamlı bir biçimde sürdürebilmenin koşulu tatmin edici bir büyüme haddinin gerçekleştirilmesi için yatırımların artırılmasına bunun ise halkın tasarruflarının artırılmasına bağlanmış olduğudur. Ekonomide tasarruf meyli ve gerekli sermaye miktarının tatmin edici büyüme haddini belirlemesi girişimcilerin yatırım yapma istekleri üzerindeki en önemli belirleyici etkenler olarak yer alması da teorinin belirleyici yönüdür. “Harrod modelinde hızlandıran katsayısının önemli bir yeri vardır...kapital miktarında meydana gelen değişimin üretimde veya gelirden meydana gelen değişmeye oranı...yatırımın üretim değişmelerine göstereceği duyarlılığı ölçer”(Savaş, 1986, 322).

“Domar büyüyen bir ekonominin denge şartlarını incelemiştir. Tam istihdam seviyesinde devamlı bir büyüme, burada istenen modelin hareket noktasını teşkil eder”(Ülgener, 1991, 419). “Domar büyüme teorisi her şeyden önce, “yatırımın ikili (düal) karakterini” ortaya koymakla başlar...Yatırımların ekonomide iki türlü etki yaratırlar. Bunlar; a) Yatırımların gelir artırıcı etkisi, b) Yatırımların kapasite yaratıcı etkisi...Modern büyüme teorisinin özü; “yatırımın kapasite yaratıcı etkisi”dir...Ekonomiler ancak üretim güçleri arttıkça büyür ve gelişirler...Domar; bir devrede yapılacak yatırımların gelecek devrede üretimi ne kadar artıracığı üzerinde durmuş ve kalkınmanın temel problemini; gelecek dönemde meydana gelecek ilave kapasitenin tamamını kullanabilmek için gelir ve yatırım artışının ne olması gerektiğinin”(Savaş, 1986, 310-322) belirlenmesi üzerine modelini kurmuştur. Domar modeli ekonominin üretim gücünün artırılabilmesi için yatırımların ekonomiyi tam istihdama kavuşturacak toplam talep, üretim ve istihdam arasındaki bağıntıyı açığa çıkaracak önermelerde bulunmuştur. Bu önermeleri; toplumun tasarruf meyli, sermayenin üretim katsayısı ve sermayenin verimlilik katsayısı kavramları ile açıklamaya çalışmıştır. Domar büyüme teorisinde bu kavramların ekonomik büyüme üzerindeki etkinliği ekonominin tam istihdam seviyesinde tasarruf yatırım eşitliğine ulaşması durumunda ekonominin üretim gücünün ulaşılabilecek en üst düzeye geleceğini ve yatırımdan sonra ekonomide tam istihdam milli gelir

seviyesinin yükseleceğini savunur. Domar büyüme teorisinin klasik büyüme teorisindeki en farklı olan yönü tam istihdam seviyesinde devamlı “sürdürülebilir” bir büyümenin sağlanabilmesi için yatırımların hem kapasite artırıcı hem de gelir artırıcı etkinliğinin birlikte işlevi olduğunun belirtilmesidir. Domar’a göre büyüyen ekonomide yatırımların bu iki etkisi bir arada ve dengeli bir biçimde sürdürülebildiği sürece, ekonomiyi kronik eksik istihdam ve enflasyon baskısından kurtarabilir. Sürdürülebilir bir büyüme yolu ancak bu denge durumunun korunmasına bağlıdır. Ekonominin daima tam istihdam düzeyinde işlemesi için büyüme haddinin belirlenmesindeki etken faktör; yatırımın gelir artırıcı etkisi ile meydana gelen gelir artışı ile yatırımın kapasite yaratıcı etkisi ile meydana gelen üretim gücü artışı biri birine eşit olduğunda ülke ekonomisi tam istihdam milli gelir seviyesinde dengeye gelir.

1.2.3.Post Keynesgil Büyüme Yaklaşımları

Harrod ve Domar’dan sonra geliştirilen büyüme modelleri, büyüme hızını etkileyen unsurların birbirlerini nasıl etkileyeceğini incelemeye çalışmışlardır. Bu yaklaşımdaki ekol mensupları arasında büyüme olgusunu etkileyen faktörleri ve etkilerini inceleyen birçok yaklaşım içerisinde genelleme yaparak oluşturabileceğimiz iki ana ekolden bahsedebiliriz. Bunlardan birisi “Post Keynesgil Büyüme Teorisi”dir. Diğeri ise “Neo-Klasik Büyüme Teorisi”. “Post Keynesgil Büyüme Teorisi” görüşlerine katkısı olan bilim adamları; Kahn, Kaldor, Robinson, Kalecki, Pasinetti, Champernowne, Mirrlees ve Thirlwall dır. Post Keynesgil görüşün öncülerinden Kaldor büyüme ilgili faktörlerin etkilerini; “devamlı üretim artışı, işçi başına düşen kapital oranındaki devamlı artış, kapitalin sabit bir kâr haddine sahip oluşu, sabit bir kapital–hasıla oranının varlığı, gelirdeki kâr payı ile yatırımın üretim oranı arasında yüksek bir kolerelasyon bulunuşu, farklı toplumlarda emeğin prodiktivite artışı ile üretim artışı yönünden önemli farklar bulunması”(Savaş, 1986, 332) olarak açıklamıştır. Post Keynesgil iktisatçılar tasarruf ve toplam tasarrufun gelirin dağılımına bağlı olarak değişebileceğini önermişlerdir. Post Keynesgil teoriye göre; kâr gelirleri tasarrufa, ücret gelirleri ise büyük ölçüde tüketime ayrıldığı varsayımı ile gelir dağılımının büyüme haddi üzerinde birinci derecede etken olduğunu savunmuşlardır. Yatırımların girişimcilerin geleceğe ait beklenti ve tahminlerin ve mevcut sermaye stokunun bir fonksiyonu olarak yatırım

miktarını belirlediğinden; tam istihdama ulaşmak doğrudan doğruya gelir dağılımında yapılacak değişikliklerle sağlanır. Eğer, yatırımlar tam istihdamı sağlamıyorsa gelir dağılımı, tasarruf meylî yüksek kesimler lehine değiştirilmelidir. Şayet, yatırım kapasitesi tam istihdam seviyesini aşarsa gelir dağılımı, tüketim meylî yüksek kesimler lehine değiştirilmelidir. “Post Keynesgil Büyüme Teorisinde, “Robinson’un tabiriyle “Altın Çağ’a” ne zaman ulaşılacağını belirtmeye çalışalım. Başlangıçta ekonominin.”iç denge” adını verdiğimiz durumda olduğunu kabul edelim. Yani, ekonomide mevcut kapital; toplam talebi karşılayacak biçimde “yatırım malları” ve “ücret malları” sektörlerine ayrılmıştır. Ekonomi her yıl, aynı miktar kapital birikimi sağlamakta, kapitalin kârlılık oranı her iki sektörde eşit bulunmaktadır. Gerek yatırım mallarının gerekse ücret mallarının fiyatları, maliyet masraflarının üstünde, yatırımın kârlılık derecesine eşit nazari bir faiz payı ihtiva etmekte ve firmalar normal kapasite ile çalışmaktadır... kâr payının sadece gelişme hızına değil, gelecek devrede arzu edilen kapital- hasıla katsayısına da bağlıdır” (Savaş, 1986, 346). Post Keynezyen teoride ekonomi iç denge durumundan çıkıp büyümeye başlayabilmesi; girişimcilerin geleceğe yönelik iyimser olmalarına da bağlıdır. Gelecekte girişimci kârlarının yüksek oranlı olacağı tahmin ediliyorsa yatırım miktarı artacaktır. Aslında sermaye birikimi ve kâr haddi arasındaki çarpın etkisi, sermaye birikim hızının beslediği kâr hadlerinin yükselmesi sonucu ekonomide kısa dönemde değişimlerin belirleyici fonksiyonudur. Bu fonksiyonel bağıntı sonucunda; “ekonomi, arzu edilen birikim hızının, fiili birikim hızına eşit olduğu ve tam istihdamın sağlandığı bir duruma ulaşacaktır ki buna “Altın Çağ” (golden age)adı verilir. Altın çağ’da teknik ilerleme nedeniyle üretim artmakta, dolayısıyla reel ücretler yükselmektedir. Buna mukabil kâr haddi belli bir seviyede devamlılık kazanmıştır. Üretim teknikleri, her yatırım devresinden önce; kârlılık haddine en uygun tarzda seçilmiş ve firmalar normal kapasitelerine ulaşmışlardır. Emek arz ve talebi dengelidir. Buna mukabil “Altın Çağ” bir optimum sayılamaz. Çünkü reel ücretlerin artışı tasarrufa dayandığı için, rantiyeli sınıfı ile işçi sınıfı arasında bir menfaat çatışması mevcut olacaktır”(Savaş, 1986, 348)

1.2.4. Neo-Klasik Büyüme Yaklaşımı

Büyüme olgusuna yaklaşımda; Post-Keynesgil büyüme modeline tenkit olarak gelişen Neo-Klasik büyüme modelinin kuramcıları, Robert M Slow, Ramsey-Cass-Kopman Modelleri olarak ta bilinen büyüme teorisi yaklaşımlarıdır. Bunlar Keynesgil görüşü büyüme gibi uzun dönemde analiz edilmesi gereken bir olguyu çoğaltan, hızlandıran ve sermaye hasıla katsayısı gibi kısa dönem araçları ile analiz etmekle eleştirmişlerdir. Üretimde üretim faktörlerinin birleşim oranlarının sabit kabul edilmesi Keynesgil görüşe getirilen eleştirel bakışın diğer yönüdür. Neo-klasik modelde farklı bir yaklaşımla ülkelerin reel büyüme oranlarının uzun dönemde birbirine yakınsayacağı (convergence hypothesis) ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeleri yakalayacakları (catching up process) görüşü ile uluslar arası değer paylaşımının ilkelerine yönelik tezler savunulmuştur. “Neo-Klasik Teori” reel büyümeyi sağlayacak üretimin sabit verimler ve değişen faktör oranları kuralına göre yapılması durumunda doğal ve gerçekleşen büyüme hadleri arasında herhangi bir farklılığın olmayacağını ve ekonominin, “Harrod-Domar” ve “Post Keynezyen Büyüme Modelleri”nin gösterdiğinden daha tutarlı bir büyüme dengesine ulaşacağını savunmuşlardır. “Neo-Klasik Teori” fiyat-ücret ve faizin fonksiyonel bağıntısının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini de modele katmışlardır. Bu modelde sermaye arzı ve emek arzı elastik kabul edilmiştir. “Neo-Klasik Teori”nin kuramında, her iki üretim faktörü de tam istihdamdadır ve üretimden alacakları pay; üretime katkılarında yani marjinal verimliliklerine bağlı olacaktır. Bu modele göre sermaye birikiminin ve işgücünün miktar gelişimine bağlı olarak üretim fonksiyonu üzerinden reel üretim hacmindeki değişimi ve gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımını ölçebilmek olanaklıdır. Bu modelde toplumun tasarruf meyli büyümeyi etkileyen diğer bir faktör olarak görüldüğünden; her üretim seviyesinde yatırım miktarını ve sermaye birikim artışını da ölçülebileceği öngörülmüştür. “Neo-Klasik Teori”nin işleyebilmesi büyüme dengesinin tutarlı olup olmayacağına sermaye birikimi ve emek artışına bağlıdır. Modelin denge koşulu; sermaye birikiminin ve emek artışının biri birine eşit oranda artış göstermesi halinde ancak ekonomide tutarlı bir denge olabileceğidir. Neo-Klasik büyüme modeline göre; üretim artışı, daima sermaye ile emek arzındaki artışının arasında dengeli sağlayıcı değişkenler olmaya devam edecektir. Bu yaklaşıma göre üretim; değişik faktör oranları ve sabit verimler yasasına göre

sürdürüldüğü sürece doğal büyüme hızı ile gerçekleşmesi arzu edilen büyüme hızı arasında herhangi bir farklılık oluşmaz. Modelin varsayımına göre bunun nedeni ise işleyen bir ekonomide tutarlı bir denge hali daima devamlılığını koruyan mekanizmanın kendiliğinden sağlanıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Bu teori tam rekabet koşullarında ve tüketicilerin hemen hepsinin birbirlerine yakın başlangıç donanımlarına sahip olduğu bir ekonomide genel bir dengenin varlığını ve bu dengenin “Pareto Optimumu” ile ispatlamamaya çalışmışlar ve bunun ekonomik büyüme süreci için kesin ve tartışılmaz bir gerçek olarak görülmesine çabalamışlardır.

Büyümeye “Slow Yaklaşımı” olarak bilinen model ise dışa açık olmayan kapalı bir ekonomide, gelişmeyi gösteren en basit neo-klasik tek sektörlü bir modeldir. Matematiksel olarak problem, tek diferansiyel denklemin çözümünün davranışını incelemektir. Model oldukça idealize edilmiştir. Ekonomide bir tek üretilen mal olduğu farz edilmiştir. Tutarlı denge halini Slow’un “Kararlı Denge” hali dediği biçimde açıklaması ile vurgulanan denge hali sermaye- emek oranının başlangıç değeri ne olursa olsun, ekonomi doğal seyrindeki büyüme hızı ile denge haline doğru gelişimini devam ettirecektir. Eğer başlangıçtaki sermaye birikimi, denge oranının altında ise; sermaye ve üretim denge oranına yaklaşıncaya kadar emekten daha yüksek bir hızla artacaktır. Eğer başlangıç oranı denge düzeyinin üzerinde ise; sermaye ve üretim, emekten daha az artacaktır.

1.2.5. Büyüme Olgusuna W.Rostow Yaklaşımı

Toplumların ekonomik gelişme sürecinde ki aşamaları tanımlama da W.Rostow’un görüşleri az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununa değinilmesi açısından farklı bir yaklaşımdır. W.Rostow özellikle kalkış (take-off) aşamasındaki az gelişmiş ülkelerin kalkınma sorununa bakışını, K.Marx’ın modern tarih kuramına bir alternatif olarak hazırladığı 1956’da yayınladığı bir makalesinde, daha sonra da 1960’daki kitabında açıklamıştır. Rostow’un görüşleri, modern tarihin seyri hakkında bir genellemeyi içeren bir kuram ile açıklanmıştır. Bu kurama göre, her toplum ekonomik kalkınma sürecinde zorunlu olarak; Geleneksel Toplum, Kalkışa (take-off) geçiş aşaması, Kalkış aşaması, Olgunluk aşaması, Kütle tüketim çağı. gibi evreleri geçirmek zorundadır. Her bir aşama kendi içerisinde ekonomik, toplumsal ve siyasal özellikler bir diğer aşamadakinden farklılıklar göstermektedir.

Bu nedenle gelişme sürecindeki değişimi yaşayan toplumlar her aşamayı kendi iç ve dış dinamikler nedeniyle değişik zamanlarda farklı uzunlukta ve yoğunlukta yaşamışlardır.

1.2.6. Büyüme Olgusuna J. A. Schumpeter Evrimci İktisat Yaklaşımı

Büyümenin dinamiklerini tanımlamada yeni bir açılımın öncülüğünü yapmış olan diğer bir görüş ise Schumpeter'in "Yenilik Modeli"dir. J.Schumpeter kapitalist sistemin dinamiği gereği ekonomik bunalımla karşılaşacağı yerde, devamlı gelişeceğini savunmuştur. Sistemin yarattığı hasıla artışı istismara değil, işçi sınıfının refahının yükselmesine yol açacaktır. J.Schumpetere göre kapitalist sistemin sonunu getirecek olan ekonomik bunalımlar değil, bu refah artışı sonucunda yaşam standardı yükselmiş işçilerde ve liberal ortam içinde yetişen aydınlar da maddi tatminsizlik yerini manevi tatminsizliğe bırakacaktır. Ekonomik yaşam standardının artışı ile birlikte gelişen kişisel özgürlük ikliminde kendi kaderlerini kendileri tayin etmek isteyen gelişmiş ekonomik sınıflar, kapitalist sisteme ve kapitalist girişimcilere karşı bir tutum geliştireceklerdir. Kapitalist sistem böylece kendini savunan taraftar bulamayıp yerini sosyalist sisteme terk edecektir. Schumpeter, kapitalist sistemin büyümesinde girişimcilerin rolünü ve teknik ilerlemelerin girişimciler tarafından üretime uygulanmasına, yani kendi deyimi ile yenilikleri (innovations) en önemli etken olarak görmüştür. Bu etken varsayımlara ait yenilikler; piyasaya yeni bir malın, yeni bir tipin veya kalitenin sürülmesi, Üretime yeni bir tekniğin uygulanması, Yeni piyasaların keşfedilmesi ve yaratılması, Yeni bir hammadde veya yarı mamul kaynağının bulunması, Endüstrinin reorganizasyonu olarak sıralanmıştır. Schumpetere göre; Kapitalist sistemin büyümesiyle azalan kâr haddini yeniden canlandıracak olan, yukarıda sayılan süreçler sonucu ortaya çıkacak olan yeniliklerdir. Bu görüşü ile Schumpeter aynı zamanda kapitalist girişimcinin elde ettiği kârların oluşumundaki bağıntıyı da de ortaya koymaktadır.

1.2.7. Büyüme Olgusuna Modern Yaklaşımlar

Büyüme olgusuna yukarıda kısaca değindiğimiz kuramsal yaklaşımlar dışında daha birçok teorik yaklaşım mevcuttur. Büyüme teorilerinin eskiyen ekollerinin çoğunun temelde büyümenin emek, sermaye ve organize olmuş yatırımcı gibi üretim faktörlerine dayandırılıyor olması ortak özellikleridir. Modern büyüme yaklaşımlarında ise sermaye ve işgücünden oluşan temel iki faktörün de azalan

verimler yasası uyarınca ölçeğe göre azalan oranlarda getiri sağlaması vurgulanmıştır. Teknolojik üstünlüğe dayanan verimlilik farkı ile bu önermeleri ortaya koyan yaklaşımlar, yeni bir ekonomik büyüme teorisi kurabilmek için yetersizdir. Modern büyüme olgusuna geçişin temelinde, Schumpeter ile birlikte yenilik, insan kaynaklarındaki optimum kullanıma ve eğitime dayalı verim artışı, teknolojinin “spillover” etkisi literatüre kazandırılmasına dayandırılan görüş öncülük etmiştir. Bu aslında iş gücünün daha donanımlı hale getirilmesi ve beşeri sermayenin kalitesinin yükseltilmesinden sağlanacak katma değer artışının büyüme üzerindeki etkisini göstermektedir. Üstün nitelikli eğitilmiş işgücünün üretime dahil edilmesini yeni bir üretim faktörü gibi algılanması üretimdeki dönüşüm ile birlikte büyümeyi etkileyen faktörlerin üretim içerisindeki katılımını da değiştirmiştir. Bu yeni faktör donanımı anlayışına göre oluşturulan modern büyüme teorileri; 1980 öncesindeki yaklaşımlara göre büyümenin dinamikleri arasında, teknoloji, eğitilmiş beşeri sermaye gücü, bilginin iletişim ile yaygınlaştırılmasının kolaylaşmasını üretimde etkin faktörler olarak değerlendirmektedir. Uygulamada modern yaklaşımın etkileri yer alıyor iken tüm bu olumlu etmenlerin büyümeye katkıları hipotezi tecrübelerle doğrulanmış olmasına rağmen, henüz literatüre teorik anlamda bir büyüme modeli yaklaşımı olarak girmemiştir. Bunun en önemli nedeni ise bilginin bir ekonomik kaynak olarak ekonomik süreçlerin tamamına tam anlamıyla katılmadığıdır.

Bilgiyi servet üretme sürecinin merkezine yerleştiren modern yaklaşım, gelişmiş ülkelerde 1980 sonrası büyüme yaklaşımları içerisinde yoğun olarak gündemde kalmaya başlamıştır. Küresel boyutlu bir ölçeğe ulaşılan bugünün zenginleşmiş ekonomileri üretim sürecine bilgiyi servet üretme sürecinin merkezine yerleştirerek zenginleşmişlerdir. İktisat yazınında da yerini almaya başlayan bu yeni modern yaklaşımların çoğunluğu bilginin üretim içerisindeki niteliği ile ilgilidir. Bilginin temel üretim faktörü olarak etkin olduğu üretim sürecinde, küreselleşen boyutu ile dünya ekonomisi bir piyasa ekonomisi olarak kalırken, bir taraftan piyasa kurumları korunmakta öte yandan bilginin ulaşım hızının artması nedeniyle piyasaların içeriği büyük ölçüde değişmiş bulunmaktadır. Geliştirilen yeni teorinin kaynağını bilginin kullanım hızının egemenliğine dayandıran Neo liberal görüşe göre; kapitalist iktisadi dönüşüm küresel piyasaya egemen olan bir kapitalizmi daha da etkinleştirecektir. Bu nedenledir ki küresel sermaye sahipleri, 1980 sonrası

dünyada en etkin olan sanayilerin yerini bilgi sistemleri ve onların iletilmesi üzerine kurulan sanayi alanlarda yatırımlarını artırmışlardır. Ekonomik fonksiyonelliği artan iletişim ve bilişim sektörüne büyük yatırımların yapılması sonucu dünya global bir pazar halini almıştır. Üretimde faktör dolaşımının hızlanması, dağıtımda ve pazarlamada zaman ve mekan kavramlarının yeniden tanımlanmasını gerektirmiştir. Ekonomik büyümede etkin olan faktörlerin önem dereceleri değişmiştir. Eski sistem ile kurulan sanayiler yerini, bilgi, iletişim ve enformasyon çevresinde örgütleyen sanayilere bırakmıştır. Eski kapitalizmin süper zenginleri on dokuzuncu yüzyılın çelik sektörünü elinde bulunduran batılı şirketler iken, 1970’li yılların sonunda bilginin etkinliğinin artması ve iletişim sistemlerinin gelişmesi ile bilgilenme sürecinin hızlanması sonucu bu yeni ekonomik canlanma döneminin süper zenginleri ise bilgisayar yapımcıları, internet şirketleri, yazılım üreticileri, televizyon program yapımcıları, biyokimya şirketleri gibi enformasyon sistemleri kurmaya, işletmeye ya da enformasyonu bilgiye dönüştürmeye, üretime entegre etmeye ve dağıtmaya yönelik girişimcilerdir. Kapitalizmin son türevi olan küresel yaklaşıma dayalı artık malları üretip taşımakla servet kazanmak salt olarak büyümeyi gerçekleştirmede yeterli değildir.

Kapitalist İktisadın temel varsayımlarından biri kaynakların tahsisinde ve ekonomik getirinin dağılımında esas modelin “Tam rekabet” koşullarında oluşmasıdır. Oysa gerçekte neo liberal yayılmacı politikaların egemen olduğu gerçek durumda kapitalist sistem eksik rekabete dayalı bir ekonomik yapıyı meydana getirmiştir. Bu durum kapitalist sistemin işleyişini kolaylaştırmak için eksik rekabeti tekeller, patent koruma önlemleri, mevzuatlar gibi teknik ve yönetsel araçlarla yaratılmıştır. Modern büyüme yaklaşımında bilginin fonksiyonelliğinin arttığı ekonomik süreçte, eksik rekabet ekonominin kendi yapısında var olan bir olguymuş gibi gösterilmiştir. Bilginin ilk uygulamasından ve ondan ilk yararlanılışından elde edilen kazanımlar kalıcıdır. Bilgiyi ilk kullananın avantajını elinde bulunduran şirketler rakiplerine göre daha kârlı olabilmektedir. Bu durum rekabet koşullarını zedelemektedir. Modern büyüme yaklaşımlarının bir başka temel varsayımı da, bir ekonominin büyüme fonksiyonunun ancak ya tüketim ya da yatırımla belirlenebileceğidir.

Keynesyen görüşün temsilcisi konumunda olan günümüz iktisatçılar ile Neo-Keynesyen görüşün temsilcisi olan parasal yaklaşımın öncülerinden Milton Friedman gibi iktisatçılar, büyümenin kaynağını tüketime bağlarken, Klasikler ve Neo-Klasikler; (Avusturya Okulu) gibi büyümenin kaynağını ekonomideki yatırım miktarına bağlamaktadır. Bu yaklaşımlara Uzak Doğudan ilave bir yaklaşım ise bilginin üretim faktörü haline dönüştürülmesi sonucu, sürecin, ürünün ya da hizmetin sürekli olarak iyileştirilmesi; Japon sisteminde “kaizen” olarak adlandırılan yaklaşımdır. Kaizen yaklaşımına göre var olan bilginin sürekli olarak işlenmesi yoluyla ondan yeni ve farklı süreçler, ürünler ve hizmetler elde edilebilmektedir. Bilgiyi ayrı bir üretim faktörü gibi değerlendiren yeni nesil büyüme modelleri (endojen-içsel modeller) bilginin ekonomiye olan katkısını iki temel kavramla açıklamaktadırlar; bu kavramlardan birincisi, bilginin ve teknolojinin yarattığı pozitif dışsallıktır. Bu fonksiyonu ile bilgi, hangi düzeyde olursa olsun farklı sektörlerce alınıp kullanılabilen, farklı süreçlerle işlenerek verim sağlanabilmektedir. İkincisi ise her yeni bilgi bir sonraki için hareket noktası oluşturabilmekte, bilginin kullanımı sürekli yükselen ve genişleyen değer artışını, ölçeğe göre artan oranda getiri sağlaması görüşüne dayandırılmaktadır. Bilgi diğer üretim faktörlerinin aksine paylaşıldıkça artan çoğalan dönüşümü artarak devam eden bir faktördür. Bu kavram sayesinde bilginin kullanıldıkça, yayıldıkça veriminin artacağı savunulmaktadır.

1.2.8. Parasal Büyüme Yaklaşımı

Büyüme teorilerini oluşturan iktisadi akımların kuramlarını oluşturan etmenlerin fonksiyonel olarak algılanmasındaki farklılıklar sonucunda büyüme modellerini parasal yaklaşımlar ile geliştiren görüşler de bulunmaktadır Bunlar Gelişmiş Ekonomilerle İlgili Parasal Büyüme Modelleri, Neoklasik Parasal Büyüme Modelleri, James Tobin'in Parasal Büyüme Modeli, Patinkin-Levhari Parasal Büyüme Modeli, Keynes-Wicksell Parasal Büyüme Modeli, Gelişmekte Olan Ekonomilerle İlgili Parasal Büyüme Modelleri olarak sıralayabiliriz Ancak bu yaklaşımların detayına girilmeden isimlerini vermekle yetinilecektir.

Büyüme olgusuyla ilgili değerlendirmelerde çok kullanılan diğer bir algılama ise ekonominin artan üretim kapasitesi ile birlikte milli gelir düzeyi yükselbilecek donanımlara kavuşmasının varlık miktarlarıdır. Bunlar; nüfus, toprak, teknik seviye ve teknolojik bilgi gibi göstergelerde ki artış yönünde ki devamlı değişimler olarak

algılayan ekonomistler çoğunluktadır. Bu tanım büyüme üzerinde ekonominin arz yönündeki artışların etkinliği üzerine yapılmıştır Arz yönlü büyüme politikalarının temel varsayımı; “Bir ülkede belirli bir dönemde üretilebilecek çıktı miktarı (Y), o dönemde üretimde kullanılan emek miktarına (L), sermaye miktarına (K). Ve belirli miktardaki emek ve sermaye ile üretilebilecek mal miktarını belirleyen teknolojiye (A) bağlıdır. Bu husus çıktı (Y) ile gösterilerek aşağıdaki gibi ifade edilebilir: $Y=F(L,K,A)$ Dolayısıyla da bir ekonomide reel GDP'nin zaman içinde artması, üretimde kullanılan emek ve sermaye miktarlarında zaman içinde meydana gelen artıştan ve bu girdilerin verimliliğini zaman içinde artıran (aynı miktardaki emek ve sermaye ile zaman içinde daha fazla mal ve hizmet üretilmesine imkan veren gelişmeden kaynaklanır.”(Ünsal, 1999, 13) Büyümeyi etkileyen diğer bir etkinin ise ekonominin talep yönünden kaynaklandığını öne süren iktisatçılar ise; Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde büyümenin sürdürülebilir olması ve akım halinde kalabilmesi için ekonominin devamlı artabilen üretim ve gelir düzeyine ulaşmasının yanında, toplam talep düzeyinin ve tüketimin de artırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Büyümeye talep yönlü yaklaşımlar ile bakan iktisatçıların odaklandığı görüşe göre; ekonomide üretim kapasitesini artırmak büyümenin ön koşulu olurken, özellikle serbest piyasa koşullarının etkin olduğu ekonomilerde ekonominin toplam talep yönü de büyüme etkileyen en önemli belirleyici etkidir. Talep yönlü büyüme politikasının etkinliği toplam harcamalara bağlı olarak toplam talep düzeyinin değişmesinden kaynaklanır. Toplam talep ise tüketim harcamalarından, yatırım harcamalarından, kamu harcamalarından ve ihracatla ithalat arasındaki farktan oluşmaktadır. Toplam talep artışı ile iktisadi büyüme, bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde yükseltmenin tek yoludur.

2. TÜRKİYE’DE BÜYÜME SÜRECİNİN GELİŞİMİ, HEDEFLERE ULAŞMADA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE BÜYÜME STRATEJİLERİNDE DÖNÜŞÜM AŞAMALARI

Ekonomide istenilen seviyede sürdürülebilir bir büyümenin; ülkenin iç ve dış dinamiklerine ve toplumun üretim gücünün; üretime katılan emek miktarı ve niteliği, sahip olunan sermaye birikimi, üretimde kullanılan teknolojik seviyenin üstünlüğü, üretimin hangi sosyokültürel çevrede yapıldığı, üretim faktörlerinin marjinal verimliliği, toplumun tasarruf eğilimi, toplumun talep yapısı ve tüketim eğilimi, gibi daha birçok değişken ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkenin büyüme olgusu içersinde sosyoekonomik değişmelerin ve teknolojik gelişmelerin önemli bir yeri vardır. Büyüme teorisi yönünden toplumun üretim gücünü gösteren üretim fonksiyonunun; belli bir devrede ekonominin üretim seviyesi ile üretimde kullanılan kaynakların verimlilikleri, büyüme oranları üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Büyüme teorisi üzerinde çalışan öncül iktisatçılar genellikle emek ve sermayeyi, kalkınmanın temel üretken faktörü olarak görmüşlerdir. Modern teorisyenler, teknolojik ilerleme, çalışacak nüfusun eğitimini ve toplum katmanlarının ekonomik, sosyal ve kültürel davranış biçimlerini de büyümede etken diğer önemli faktörler olarak görmüşlerdir.

Ekonomik büyüme; teknik gelişme ve sermaye birikimi ile birlikte işgücü gibi faktörleri bir arada en üst düzeyde verimlilik ilkeleri ile organize bir tarzda üretim sürecine sokabilmeye bağlı gelişen bir olgudur. Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke için, ekonomik büyümeyi sağlayan kaynakların, ekonominin tamamında üretilen çıktı miktarının zaman içinde yükselmesine, ekonominin sermaye ve işgücü miktarından oluşan üretim faktörleri stokundaki artışlara ve teknolojideki gelişmelerin hızına bağlı olduğu bilinmektedir. Üretim fonksiyonunun değişimine bağlı olarak artan bu kaynakların büyüme üzerindeki etkinliği önemlidir. Bu etkinlik; sermaye birikiminin, işgücündeki artışın ve teknolojik gelişmişliğin birlikte gerçekleşmesi ile büyüme oranını artıran faktörlerin etkinliğidir. Ekonominin üretken kapasitesinin artması için ekonomik büyümede etken üç farklı faktör, ekonominin arz etkinliğini artırmaktadır. Ülkede sahip olunan doğal ve beşeri kaynakların miktar ve kalitesi ile sermaye mallarının stok veya arz miktarları ve kullanılan teknolojinin gelişmişlik ve etkinlik düzeyini artırma gücü önemlidir. “İktisadi hayatın temel

verilerinde (işgücü, tabii kaynaklar, teçhizat), fert başına bir yıldan öbürüne daha yüksek bir reel gelir sağlayacak şekilde devamlı artışlara büyüme adını veriyoruz.”(Ülgener, 1991, 409)

2.1. Büyüme Sürecinde Karşılaşılan Temel Ekonomik Sorunlar

Türkiye'nin büyüme sürecinde karşılaştığı kısıtları birer sorun olarak değerlendirip sıraladığımızda karşımıza çıkan en önemli sorunlardan bazıları şunlardır. Yurtiçi tasarrufların yetersizliği, döviz stoklarının yetersizliği, teknik bilgi ve teknoloji yetersizliğinin yanı sıra imalat sanayini oluşturan alt yapının kurulamamış olmasıdır. Bu kısıtların nedenleri ise; Türkiye'de fert başına düşen milli gelir gelişmiş ülkelere göre oldukça düşük olmasına bağlı olarak, kişilerin gelirlerinin tamamını veya büyük bir kısmını tüketime ayırmalarından dolayı yurtiçi tasarruf miktarının düşük kalmasıdır. Ayrıca ülkemizde yurt içi üretimin, dış piyasalarda rekabet edebilecek şekilde yapılamaması ve üretilen malların yurt dışında talep görecektir şekilde çeşitli olmayışı nedeniyle ihracat yeterli seviyeye ulaşamaması da ülkemizin büyüme sürecinde karşılaştığı kısıtlardan birini oluşturmaktadır. Bunun nedeni ise ihracat sektörünün üretim yapması için gerekli hammadde, makine ve teçhizatın yurtdışından karşılanıyor olmasıdır. Ülkemizde yatırım ortamı yeterince gelişmediğinden üretimde artış sağlayacak ve sektörleri ihracata yöneltecek uluslararası doğrudan yatırım yapacak yabancı sermaye girişi ya yetersizdir ya da hiç yoktur. Türkiye'nin büyüme sürecini engelleyen en önemli diğer bir faktörün ise; Teknik bilgi ve teknoloji yetersizliği olduğu da bilinmektedir. Ülkemizde eğitim seviyesinin düşük ve kalifiye elaman sayısının yeterli olmamasından dolayı sanayi tesisleri kuracak yeni teknolojiler kullanılamamaktadır. Eğitim seviyesinin düşüklüğü ve araştırma-geliştirme çalışmalarına ayrılan fonların yetersizliği nedeniyle yeni teknolojiler geliştirilemediği bilinmektedir. Döviz kaynaklarının kıtlığı nedeniyle yurtdışından teknoloji transferi için gereken mali kaynak bulunamamaktadır. Yurt dışından teknoloji transferini sağlayacak teşvik politikaları ve yatırım ortamını hazırlayan politikalar yeterince geliştirilememiştir. Bu faktörlerin biri diğerinin gelişimini etkileyen yapıda olması nedeniyle ülke ekonomisinin büyüme sürecini olumsuz etkileyen önemli kısıtlar olma durumunu hala devam ettirmektedir. Bu hususlar konuların içeriğine göre tezimiz içerisinde detayları ile analiz edilmiştir.

2.2.Türkiye'nin Büyüme Stratejisi İçerisinde Kaynakların Etkin Kullanılmaması Sorununun Nedenleri

Toplumun üretim gücünü gösteren üretim fonksiyonunun; belli bir devrede ekonominin üretim seviyesi ile üretimde kullanılan kaynakların verimlilikleri belirleyici rol oynamaktadır. Ekonomide istenilen seviyede sürdürülebilir bir büyümeyi sağlayabilmek için ülkenin iç ve dış dinamiklerini ve toplumun üretim gücünün; üretime katılan emek miktarı ve niteliği, sahip olunan sermaye birikimi, üretimde kullanılan teknolojik seviyenin üstünlüğü, üretimin hangi sosyokültürel çevrede yapıldığı, üretim faktörlerinin marjinal verimliliği, toplumun tasarruf eğilimi, toplumun talep yapısı ve tüketim eğilimi, gibi daha birçok etken değişken toplumun üretim gücünü belirlemektedir.

Büyüme teorisi üzerinde çalışan iktisatçılar genellikle emek ve sermayeyi kalkınmanın temel etken faktörü olarak görmekle birlikte teknolojik ilerleme, çalışacak nüfusun eğitimini ve toplum katmanlarının ekonomik, sosyal ve kültürel davranış biçimlerini de büyümede etken faktörler olarak görmüşlerdir. Türkiye'de üretim sürecini destekleyen bu faktörlerin birçoğu yeterli bir büyüme ivmesi kazanabilmemiz için gerekli düzeyde mevcuttur. Ancak ekonomik büyümede nihai stratejik hedef, bir ülkenin sahip olduğu sermaye malları stokunda ve iç tüketim taleplerini karşılayabilecek üretim düzeyinin üzerinde devamlı ve mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde net artışlar sağlanmasını gerektirmektedir. Türkiye'de mevcut üretim altyapısı bu hedeflere ulaşabilecek düzeyde geliştirilememiştir. Büyüme stratejileri doğrultusunda sürdürülebilir bir büyümeyi gerçekleştirecek üretim artışının kesintisiz sağlanmasında gerekli olan yatırım mallarının önemli bir bölümünün dış ülkelere yapılacak ithalata karşılanması zorunluluğu, aramalı imalatında yerli üretimin yetersizliği, doğal kaynakların dengesiz dağılımı ve var olanların etkin kullanılmaması teknik bilgi ve uzman iş gücü yetersizliğiyle bütünleşince, Türkiye ekonomisinin büyüme süreci kaynakların etkin kullanılmamasından ötürü zayıflamaktadır.

2.3. Ekonomiyi Kapalı Ekonomiden Dışa Açık Ekonomiye Dönüştürmeye Zorlayan Koşullar

Ekonomik büyümede nihai stratejik hedef, bir ülkenin sahip olduğu sermaye malları stokunda ve iç tüketim taleplerini karşılayabilecek üretim düzeyinin üzerinde devamlı ve mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde net artışlar sağlanması biçiminde tanımladık. Türkiye’de başlangıçta bu hedeflere ulaşabilecek üretim altyapısını oluşturmak için büyüme hedefler doğrultusunda ki yatırımları yapabilecek iç kaynaklara sahip değildir. Büyüme yaratacak yatırımları gerçekleştirmek için gerekli olan yatırım mallarının önemli bir bölümünün dış ülkelerden ithal etmek zorundadır.

Yerli üretimin yetersizliği, doğal kaynakların dengesiz dağılımı, teknik bilgi ve uzman iş gücü yetersizliği, ekonomik gelişme farklılıkları ve uluslar arası fiyat farklılıkları gibi ekonomik kısıtlar ülke ekonomisinin dışa açılmasını zorlayan nedenlerdir. Bir ülkenin dışa ne ölçüde açıldığını belirleyen ölçüt; o ülkenin dünya ticareti içinden almış olduğu paydır. “Dünya ticaret hacmi içinde bir ülkenin alabileceği pay ise o ülkenin uluslar arası piyasalardaki rekabet gücüne bağlıdır. Dünya Ekonomik Formu, ülkelerin uluslar arası piyasalarda rekabet edebilme düzeylerini belirlemek amacıyla hazırladığı raporda, rekabet etme gücü yönünden çeşitli ülkeleri sıralarken, rekabet edebilirliğini belirleyen kriterler de şu şekilde ortaya koymaktadır Ekonominin Dinamizmi, Endüstriyel Etkinlik, Piyasa Dinamiği, İnsan Kaynağı, Devlet Müdahalesinin Derecesi, Doğal Kaynaklar, Dışa Dönük İhracat Stratejisi, Yenilikçi Yaklaşımlarla Geleceğe Hazırlık, Sosyal, Politik İstikrar, Toplumsal Ekonomik İstikrar”(IMEBE-WEF,1990,114-126).

Yukarıda sıralanan ve ekonomiyi dışa açık hale getirecek dönüşümün temel dinamikleri olarak sayabileceğimiz kriterlere göre Türk ekonomisinin karma ekonomi sürecinde, dışa açılma ölçütünün bu anlamda istenilen rekabet edebilirlik düzeyine ulaşamadığını ve uluslar arası düzeyde rekabet gücünün düşük olduğunu görmekteyiz. Uluslararası mal akımları, sermaye akımları, iş gücü akımları, teknoloji transferleri bir ülkenin büyümesi üzerinde etkin olan kalkınma dinamikleridir. Bu dinamiklere bağlı bir büyümenin getirdiği “Ekonomik kalkınma, sadece toplumun üretim düzeyi ve kişi başına düşen gelirini artıran bir unsur olmayıp, ekonomik ve sosyokültürel yapıyı da etkileyen çok yönlü bir süreçtir” (Kindelberg, 1965, 208)

Türkiye’de ekonomik büyümeyi yeterli düzeyde gerçekleştirecek üretimi yapabilmek için sermaye mallarının ithalatına büyük ölçüde ihtiyaç vardır. Gereken miktarda sermaye malının düzenli olarak sağlanması, büyümenin dinamizmini artıran en önemli faktördür. Yatırım malları veya üretimin gerçekleşmesi için ihtiyaç duyulan ara malları ve bir kısım tüketim mallarının bedellerinin geniş ölçüde ihracat gelirlerinden kazanılan döviz ile karşılanması zorunludur. Bu bakımdan ihracat gelirlerinin miktarı belirli bir dönemdeki ithalat hacmini belirlemede de önemli bir faktördür. Bu nedenle, büyüme çabası içerisinde olan bir ülke için büyük çaplı kalkınma yatırımlarının finansmanının sağlanarak, yüksek bir büyüme hızının elde edilmesi ve sürdürülmesi için, ihracat gelirinin artması büyük önem taşımaktadır. Ekonominin ancak dışa açık büyüeyebilen bir sanayileşme ve ekonomik yapılanma ile bu fonksiyonları yerine getirebileceği ekonomi yazınında etkin ve egemen olan tezlerde savunulmaktadır. “İhracat geliştirmekte olan ülkelerin sadece döviz kazandırıcı bir unsur değildir. Döviz kazandırıcı yanı sıra temel etken olmakla birlikte, bunun yanında ekonominin sanayileşmesi bakımından da etkileri vardır”(Manisalı,1982, 86).

1980’e gelindiğinde, sürdürülebilir bir büyümeyi ancak dışa açık ekonomi politikalarıyla gerçekleştirebileceğini öngören iktisatçılara göre; büyüme sürecinde Türkiye’nin karşılaşılabileceği zorlukları aşabilmek amacıyla dış ticaret yapısının değiştirilmesi görüşü egemen olmuştur. Bu nedenle ihracata dayalı bir sanayileşme ve büyüme politikalarına ağırlık verilmiştir. 1980 öncesinde izlenen strateji sonucu ihracat içinde ağırlıklı paya sahip olan sektörlerin, teknolojik yenileme hızı düşüktü. Ülkede üretim, vasıflı emek gücünden yoksun, ilkel sayılabilecek emek yoğun tekniklerle yapılmaktaydı. Bu nedenle ihracatçı sektörlerin uluslararası piyasalardaki rekabet gücü zayıftı. Dışa açık ekonomi stratejisi ile ülkede yeni bir üretim tarzı geliştirilirken, ihracatın yapısı ve aynı zamanda üretim sürecinin değiştirilmesi amaçlanmıştır. Bunun için üretimde etkin olan sosyal dokunun değiştirilmesi de amaçlanmaktaydı. Ekonomik alandaki stratejik dönüşüm ile birlikte gerçekleşen bu sosyolojik değişim, kapalı ekonomik modelden dışa açık ekonomi modeline geçişin kalıcı olabilmesi için önemli bir aşamayıdır. “Geliştirmekte olan ülke ekonomilerinde dış ticaretin özellikle ihracatın uzun ve kısa dönemde olmak üzere iki önemli fonksiyonu vardır. Kısa dönemde, geliştirmekte olan ülkelerin ekonomik büyümeleri ile birlikte

hızla artan sermaye ve ara malları ithalatları herhangi bir döviz darboğazına girmeden karşılanabilmektedir. Uzun dönemde ise, uluslar arası işbölümüne uygun olarak kaynak dağılımına yol açarak dünya dolayısıyla ülke refahının artmasına katkıda bulunur. Kaynakların optimal dağılımı sadece üretim faktörleri üzerinde değil, kalkınmayı sınırlayan politik ve sosyal kurumlar halkın düşünce ve davranışları ve teknolojik gelişme düzeyini de etkiler” (Hagen, 1968, 390).

İhracata yönelik büyüme stratejisi ile dışa açılma süreci; “Türkiye’de sanayileşmenin daha başlangıç aşamasında olması, uzun süre ithal ikamesine dayalı kalkınma politikalarının uygulanması, kırsal ve geçimlik üretim düzeyinden modern tarza geçişin gecikmesi, talep baskısından kaynaklanan rekabet avantajlarının yaratılmasını engellemiştir. 1980 yılında uygulamaya konan ihracata yönelik kalkınma politikası ile birlikte dışa açılma ve dış rekabet baskısı, rekabet ve rekabetçi piyasa yapısının önemini ön plana çıkarmıştır. Ancak 1980 sonrası izlenen ihracata dayalı sanayileşme politikası, bir sanayi atılımına dayanmaktan çok iç talebi kısarak düşük ücret temelinde emek yoğun dallarda rekabet etme üzerine kurulmuştur”(Çapoğlu, 1992, 9). Dışa açık ihracata dönük büyüme stratejisinin temel dinamiği, sanayileşme ve büyüme için gerekli istemlerin ülke içi talepten çok dış talepten, yani dışarıya mal ve hizmet satımından gelmektedir. Bu stratejinin başarısı bir ülke ekonomisinin dünya ekonomisi ile ne derece bütünleştiğine bağlanmaktadır. Bu gereklilik üzerine ekonominin kapalılıktan dış pazarlara eklemelenmiş bir duruma geçmesini sağlayan dış ticaretin temel dinamiği olan ihracatın etkileri çok önemli hale gelmektedir.

Uluslar arası ekonomik entegrasyonların artışı ile ticaretin yaygınlaşması uluslararası ekonomik işbirliğini en uygun düzeye çıkarmaktadır. Ancak, ayrı yapılarıdaki ekonomilerin bir hamlede, ekonomik bütünleşmeye geçebilmeleri ve bunda başarılı olması mümkün değildir. Dışa açılan bir ekonomide ihracatın etkinliğini göstermesi için ekonomik entegrasyon ile birlikte öncelikle, ticareti engelleyen unsurların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Türkiye için uluslar arası bütünleşmeler sonucu ekonominin dışa açılmasının ikinci safhasında, faktör dolaşımının serbest bırakılması, ekonomiyi uluslararası işbirliğine uyumlu hale getirmek için bir zorunluluk olmuştur. Ülkenin dış dünya ile ekonomik anlamda tam eklemelenmesinin sonucunda ancak mal ve hizmetlerin

fiyat ve kalitesinde uluslar arası piyasalarda rekabet edebilir olmasının sağlanabileceği düşünülmektedir. Böylece içeriye ve dışarıya akışkan bir faktör hareketliliği, birbirinin yerine ikame edilebilecek mal ve hizmet serbestisi, yüksek verimlilik elde edilecektir. Bu kazanımları açısından milli ekonomilerin dışa açılmasının küreselleşme sürecinde zorunlu olarak dışa açıklık kriterlerine uyumlu olması gerekmektedir. Türkiye’de 1980 sonrası dışa açılma kriterleri ulusal önceliklerimiz yerine uluslar arası sistemin beklentilerine göre oluşturulmuş ve ülke ekonomisi artık yeni bir strateji ile hem yatay hem de dikey bütünleşmeler ile küresel ekonomiye eklemlenmiştir.

2.4. Türkiye’de Büyüme Sürecinin Kronolojik Gelişimi, Stratejik

Dönüşümün Aşamaları

Cumhuriyetin kurucu kadroları, sürdürülebilir bir ulusal bağımsızlığın ancak dışa bağımlılığı az olan bir ekonomik kalkınma stratejisinin uygulanması ile mümkün olacağına inanan kadrolardan oluşmaktaydı. “Türkiye’deki yeni siyasal kadrolar, daha Kurtuluş Savaşı sürerken, bir kapitalist gelişme stratejisine içerik kazandırmaya çalışmışlardı. Bu kadroların sahip oldukları tarih deneyimi, bir yanda kapitalist gelişme stratejisinin benimsenmesini belirlemiş, öte yanda ise bu stratejinin bazı önemli sınırlarını daha başında ortaya koymuştur”(Tezel, 2002, 133). Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki özel yatırım sermayesinin kıtlığı, yerli yatırımcıların kalkınma projelerinin sonuçlandırılması için gerekli teknik ve mali yeterliliğinin olmayışı gibi birçok neden. Devletin, kamunun ihtiyaç duyduğu temel ihtiyaçları karşılamak için doğrudan üretici konumunda olmasını gerektirmiştir. Türkiye Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, politika seçiminde, devletçi, “korumacı” politikalar ile dışa açık politika uygulamaları arasındaki dengeyi bu sınırlar belirlemiştir.

Cumhuriyetin kuruluşu yıllarında üretimde, ticarete ve tüketimde devletin aktif rol alma ihtiyacının yanında, ulusal kalkınmanın istenilen düzeye ulaşması için arzu edilen ekonomik faaliyetlere özel girişimciliği de katabilecek politika ve uygulamaları da içeren karma bir ekonomik yapı benimsenmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası ekonomik dış konjonktürün etkisi ile uzun yıllar bu karma ekonomik model ile kalkınma çabaları sürdürülmüştür. Karma ekonomi modeli o yıllarda ki anlayışa göre kapalı

ekonomi anlayışının kontrolünde dışa açılma uygulamaları gerçekleştirebiliyordu. O konjonktürde; işleyen bir ekonomi için dışa açık politika uygulamaları yalnızca ithalatta liberasyona gitmek olarak algılanmaktaydı. 1920’li yıllarda ekonominin dışa açılması ya da serbest piyasa ekonomisine işlerlik kazandırması mümkün değildi. Üretimde, tüketimde ve ticarete rekabet politikasının uygulanabilmesi, gerçek rekabetin varlığı, yeterli, rasyonel üretim ile desteklenen verilere bağlı değilken dışa açılmanın ekonomik bünye ile uyumu kuruluş yılları koşullarında gerçekleştirilemezdi. Yetersiz üretim düzeyinde, dünya standartlarında rekabet edebilecek düzeyde üretim kapasitelerine ulaşamadığı koşullar altındayken ekonomi dış rekabete açılmazdı. O yılların koşullarını ekonomide devletçi yapının ne kadar ve neden etkin olması gerektiğini; “Cumhuriyetin benimsediği siyasal rejim, kapitalist mülkiyet düzenini büyük bir titizlikle korumuş olmakla birlikte, başından beri devletin iktisadi yaşama yoğun bir şekilde müdahale etmesinin gerekliliği anlayışını da dışa vurmaktaydı. Mustafa Kemal ve arkadaşları ekonomik kalkınma sorunu ile mücadeleyi neredeyse siyasal ve askeri zafer kadar önemli gördüklerini “Türklerin bir iktisadi mefküresi vardır ki, bu memleketi büyük sanayie mazhar etmektir” Bazıları “memleketimiz bir ziraat yurdudur büyük sanayi ile uğraşmaya kalkışmamalıyız diyorlar ki asla doğru değildir”(Tezel ,2002, 146). ifadesinden ekonomik stratejilerin belirlenmesindeki etken faktörlerin neler olduğu anlaşılmaktadır. Cumhuriyetin kuruluşunu takiben ekonomi de anlamlı bir büyüme sürecine geçişi sağlamak ve bu süreçte takip edilecek strateji “1923 yılının başlarında İzmir de Türkiye İktisat Kongresi”nde belirlendi. Atatürk kongreyi açış konuşmasında, Türkiye’nin arazi varlığı ve doğal kaynaklarına göre nüfusunun yetersiz olduğunu ve işgücü eksikliğinin, sermaye-yoğun üretim teknikleri kullanılarak giderilmesi gerektiğini vurguladı. Türkiye’nin ihtiyaç duyduğu sermaye birikimi ve onun ticari hayattaki kontrolünü milli tarafların kontrolüne almak için yerli gayri müslimler ‘in ticarete sahip olduğu etkinliğin azaltılması için hükümetin önlemler getirmesini istedi. Bu iş için mutlaka devletin yardımı ve enerjik müdahalesi lazımdı. Biz nizamnamemize açıkça koyduğumuz gibi devletin Türk tüccarı arasında şirketler, tröstler, konsorsiyumlar kurmalarını sağlayarak onlara ithalat-ihracat

işlerinde bazı imtiyazlar tanınmasını istiyorduk. Liberal bir görüş ve serbest rekabet şartları içinde ticaretin millileştirilmesi, iktisadi hakimiyetin Türk milletinin eline geçmesine imkan olmadığı için, başlangıç döneminde devlet gücüne dayanan bir müdahalenin zorunlu olduğuna inanmaktaydık. Görüldüğü gibi, İstanbul'un Müslüman tüccarı, gerçekçidir. Derhal “milli” ve “milliyetçi” olmuştur. Aydınlarımızın uzun, yıllar tartıştıkları "liberalizm mi, devletçilik mi" konusunda tercihini derhal yapmıştır. Devlet gücünü, arkasına alarak, devletten imtiyazlar sağlayarak, azınlıkların elindeki mevkilere yerleşmek istemektedir. Milli sanayiden değil, ithalat, ihracat ve toptan ticaretten söz etmektedir”(Avcıoğlu, 1977, 341).

Birinci İktisat Kongresinde ki delegelerin genel görüşüne uygun oluşturulan strateji ile; “Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyetin lider kadrosunu oluşturan ve Kemalistler diye adlandırabileceğimiz askeri-bürokrat kökenli insanlar, Osmanlı İmparatorluğunun kapitalist dünya sistemi ile giderek bütünleştiği tarihi koşullar içinde, bir yanda Aydınlanma Çağı'nın ve Fransız İhtilali'nin akılcı, hürriyetçi ve eşitlikçi fikirleriyle öte yanda kapitalist toplumsal gelişme modeli ile önemli bir tanışıklık kazandıkları bir ortamda toplumsallaşmışlardı. Oluşturdukları dünya tasarımları felsefi, ideolojik kabulleri ile ki Anadolu'daki toplumsal yapılar içinden bir bağımsızlık hareketini adeta zorla çıkarmışlardı. Bu bağımsızlık hareketinin, toplumsal yapının bir burjuva ulus-devlet modeline göre yeniden şekillendirilmesi, devlet desteğiyle yaratılacak bir yerli burjuvazinin, Türkiye'deki iktisadi gelişmenin itici gücü haline getirilmesini amaçlayan bir siyasal yapıya dönüşmesinde, Türkiye'deki aydın kadroların dünya bütünlüğü içinde belirlenmiş olan dünya tasarımları hayati bir rol oynadı”(Tezel, 2002, 137). “1923-29 Döneminde Türkiye, dışa çok bağımlı ve çok açık bir hammadde ekonomisinin bütün özelliklerini taşıyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarını bir yarı sömürgeye dönüştüren kurumlar, henüz tasfiye edilmiş değildi. Para, banka ve kambiyo sistemi; Lozan Antlaşması'nın 1929'a kadar hükümetin gümrük vergisi koyma yetkisini kısıtlayan hükmü; yabancı şirketlerin (bankalar dahil) ekonomideki egemenliklerini sürdürmeleri, ekonominin çok zayıf iç yapısıyla tamamlandığında, yarı sömürge ekonomisinin ana hatlarını çiziyordu” (Kazgan, 1988, 2).

Cumhuriyet dönemine, Osmanlı ekonomik yapısından devir alınan yarı sömürge ekonomisinin önemli yansımaları olmuştur. Bunlardan en önemlisi ülkede sermaye stokunun kıtlığı ve sanayi sektörünün aramalı ve sermaye mallarının tamamına yakınının ithal edilmekte olmasıdır. Onun için ekonomide dışa bağımlılık sorununu aşmak için başlangıçta, yabancı sermaye ve sahiplerinin yerini alacak yerli nüfus içerisinde bir girişimci sınıf ve sermaye birikimi oluşturulmasına öncelik verilmiştir. O yıllarda bu zorunluluklar nedeniyle yerli girişimcilerin yabancı sermaye sahipleri ile ortaklığa gitmeleri ekonomik bağımsızlık anlayışına ters bir durum da olsa devletin uyguladığı politikalarla yabancılar ile ortak işletmelerin kurulması teşvik edilmiştir. Yeni dış ticaret politikaları ile Türkiye'nin sanayileşmesini hızlandırarak ülkede üretilen mamul mallar iç pazarını, koruyucu bir gümrük politikası izlenmiştir. Bir taraftan içeride yerli üretimi teşvik ederek, sanayi kesimindeki sermaye birikimi doğrudan desteklerle hızlandırılmıştır. Diğer taraftan da ülkede tarımsal üretimin hızla artırılması, tarımda yaşayan nüfusun yaşam koşullarının iyileştirilmesine öncelik verilmiştir. Kuruluş yıllarında kalkınma stratejisi olarak; değişen dünya konjonktürüne ve ülkenin ihtiyaçlarının karşılanması koşullarına göre; gerektiğinde liberal politikalar ile birlikte korumacı politikaları bir arada başarı ile uygulanmıştır. “Büyük Ekonomik Buhan” 1930’lu yıllara kadar uygulanan politikaların yerine daha içe dönük korumacı politika uygulamalarını zorunlu hale getirmiştir.

1930-1946 döneminde hem büyük ekonomik buhran hem de ikinci dünya savaşı sürecinde ki zorunluluklardan dolayı ülkede kapalı ekonomi süreci yaşanmıştır. Bu yıllar arasında “1929 Büyük Dünya Bunalımı” etkilerinin devam ettiği yıllar ve “İkinci. Dünya Savaşı” yılları gibi iki önemli olayı içerisinde taşıyan bir süreç olmuştur. Bu süreçte, dışa kapalı olan ekonomik yapı ile dış konjonktürden kaynaklanan olumsuzluklar kısmen bertaraf edilmiştir. Olumsuz koşullara rağmen bu dönemde ülkede sanayi yatırımlarına hız verilmiş, büyüme devam etmiş, dış ticaret dengesi 1938 yılı hariç dış ticaret fazlası vermiştir.

İkinci Dünya Savaşının ardında göreve gelen hükümetler değişen dünya koşullarına uyum adına Türkiye'de ekonomiyi daha dışa açık bir strateji ile düzenleme yolunu seçmişlerdir. 1950 yılında bu strateji değişikliği ile

Demokrat Parti Hükümetlerinin “Batı İttifakı” içerisinde yer alarak Türkiye’de yeni eko-stratejik oluşumu beraberinde getiren yasal değişiklikler ile kapsamlı değişikliklere gitmiştir. Ekonomide dışa açılma adına getirilen yeni düzenlemeler ile 1951’de yabancı sermaye kanunu çıkarılmıştır. 1954’de “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanun”u yürürlüğe sokularak yabancı sermayenin önündeki kısıtlamalar tamamen kaldırılmıştır. 1957’de 1954 tarihli Petrol Kanununda değişiklik yapılarak, yabancılara rafineri kurma hakkı tanınmıştır. 1953’de Serbest Bölgeler Kanunu yürürlüğe konmuş ve 1956’da İskenderun’da serbest bölge kurulması kararı alınmıştır. Yabancı sermayeye tanınan bunca ayrıcalığa rağmen ülkeye doğrudan yabancı sermaye girişi beklenen düzeyde olmamıştır. Yalnızca Demokrat Parti Hükümeti tarafından, Batı ittifakı içerisinde yer almanın getirdiği kazanım olarak sunulan ve ekonomik dışa bağımlılık açısından Cumhuriyet tarihimizin önemli bir dönüm noktasını oluşturan, ABD kaynaklı “Marshall Yardımı” ile ekonomiye dış kaynak girişi sağlanmıştır. Bu kredilerin tamamı koşulları ABD tarafından belirlenen bağlı kredi biçiminde gerçekleşmiştir. 1950 sonrası kısmi dışa açılma stratejisi ile birlikte borçlanma ve hibe şeklinde ekonomiye giren bu dış kaynaklar, bağlayıcı koşullarla alındığından ekonominin genel dengesi içerisinde onarıcı bir etki gösterememiştir. Aynı strateji kapsamında, dış ticaret politikalarını da batı dünyası ile uyumlu hale getiren uygulamalar sonucunda, ithalat üzerindeki kısıtlayıcılıklar azaltılarak ithalatta % 60 oranında liberasyona gidilmiştir İhracatın ithalatı karşılama oranı her geçen yıl daha da azalmıştır. Çok partili demokratik süreç ile birlikte, ekonomik kalkınma stratejisini dışa açılma politikaları üzerine oluşturan dönemin hükümetleri, ülke koşullarına uygun kararlar alamadıklarından, dışa açık hale gelen ekonomide makro dengelerdeki açıklar borçlanma ile kapatmışlardır. 1960’lı yıllarda 1950 sonrası hesapsızca yapılmış açılımın kötü etkilerini gidermek adına “Ekonomide Planlı Döneme” geçilmiştir. İthal ikamesine dayalı içe dönük kalkınma stratejisinin uygulamasına kısmen yeniden dönülmüştür. İçe dönük “Planlı Kalkınma Stratejisi” iç talebi karşılayacak yerli üretim gücünün kurulmasında dış kaynak kullanımına kapalı bir model değildi.

“İthal ikameci sanayileşme, mevcut bütün girişim imkanlarının milli burjuvaziye ayırmaktan çok, ülkede bir sanayi sektörü oluşturmak amacıyla sanayi faaliyetine himaye sağlamak anlamına gelir. Yerli Burjuvazi 19.yy Alman veya İtalyan burjuvazilerine göre çok daha zayıftı. Bu yüzden amaç dünya pazarında rekabete hazırlamak değildir. Uluslararası sermayeyle rekabetin söz konusu olmaması yalnızca içerideki sanayi sektörünün geliştirilmesi anlamına gelir. Bir başka deyişle İ.İ.S. sanayiye doğrudan yabancı sermaye yatırımı yapılmasına karşı çıkmaz; yabancı sermayenin de yerli sermayeyle aynı himayeden yararlanmasını önlemez” (Keyder,Ç, 1990, 124). Beş yıllık plan dönemlerinde, dışa bağımlılığın azaltılması ve kalkınmanın ön şartı olarak ithal ikameci sanayileşme hedefi kalkınma planlarının hepsinde yerini korumuştur. 1960’dan 1970’e kadar geçen süreçte birinci ve ikinci plan döneminde ekonomide planlı kalkınma süreci başarılı bir süreç olmuştur. Üçüncü plan dönemi uygulamaları döviz darboğaz ve diğer iç ve dış koşulların etkisiyle ekonominin makro dengeleri ve büyüme süreci sekteye uğramıştır.

1980’li yıllarda kapitalizmin global ölçekte yayılma isteğinin gereği Türkiye’nin batı kapitalizmi içerisinde tutulabilmesi için ülkenin “Jeopolitik” koşulların gereklerini taşıyan karma iktisadi modelin değiştirilmesi ve ekonomisinin dışa açılması ve dönüştürülmesini gerektirmekteydi. 1980 yılına kadar, karma ekonomik model içerisinde hükümet politikalarının ekonomiyi üretken olmayan koşullara taşımaları ve verimsiz hale getirmeleri sonucunda ülke, zorunlu ithalini bile karşılayacak döviz bulamaz duruma gelmişti. Sürekli artan ve gittikçe kronik hale gelen enflasyon ve döviz dar boğazı yaşanmaktaydı. İhracatı belli başlı tarım ürünlerine dayanan, sürekli kamu kesimi borçlanma gereği duyan ve bunu bir nevi enflasyonla finanse etmeye çalışan bir ekonomik düzene tutsak olunmuştu. Yönetimde bulunan siyasi irade ve ekonomik karar birimleri, artık ekonominin genelini kapsayacak köklü bir dönüşümü ifade edebilecek kararlar bütünü ve uygulama iradesini “24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları” olarak yürürlüğe koydular. Dördüncü plan dönemi sona ermeden ekonomik ve sosyal alanda bir dönüşümü ifade eden 24 Ocak 1980 istikrar kararları çoğu çevrelerce Türkiye'nin 1974 petrol krizinden sonra karşılaştığı ve devamlı olarak

çözemeyip ertelediği sorunlara cesur bir yaklaşım olarak tanımlandı. Türkiye ekonomi tarihinde ilk kez hükümetçe geniş ölçüde piyasa ekonomisinin kurallarını uygulama kararları alındı. Alınan kararların önceliği döviz darboğazını aşacak ihracata dayalı sanayileşmeyi gerçekleştirilebilme idi. Ekonomi yönetimine göre; Türkiye ya eskiden olduğu gibi dışa kapalı korumacı ithal ikameci iktisat politikalarına devam edecekti ki o günkü koşullar altında bu mümkün görünmüyordu. Ya da ülke ekonomisini dış ekonomilere entegre edecek politikalar içeren açılımı gerçekleştirecekti. Aynı dönemde dünyanın iki kutuplu mevcut halinde çözülme başlamış, önceden kendi içinde cepheleşen ve farklı iktisadi anlayışları uygulayan devletler, iktisadi anlayış olarak uygulamada birbirlerine yaklaşıma başlamışlardır. Bu değişim ile birlikte o döneme kadar dünyanın kapitalist bloğunun dışında kalan ülkelerde artık kendi iktisadi anlayışlarından ve uyguladıkları iktisat politikalarından vazgeçmek zorunda kalmaktaydılar. Bu durum Türkiye ekonomisinin dışa açılma sürecini hızlandıran diğer bir faktördür. 1980’li yıllara girerken Türkiye uluslararası alanda üye olduğu ve dayanışma içinde bulunduğu NATO, IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlara, üye olmasına rağmen batı dünyası içerisinde yer alan ülkelere farklı denebilecek bir iktisadi anlayışı devam ettiriyordu. Bu iktisadi anlayış Türkiye’nin kuruluş yılları koşullarında hazırlanan kalkınma stratejisi uygulayıcılarca “karma ekonomi” anlayışı olarak izah edilmekteydi. Karma ekonomik model gerek doğu bloğunun temsil ettiği sosyalist bloğun iktisadi anlayışını, gerekse batı bloğunun temsil ettiği kapitalizmin anlayışının bir ortalaması sayılabilecek politikalar içermekteydi. Kapitalist batının ekonomik modeli ile örtüşmeyen “Karma Ekonomi Modeli” Türkiye ekonomisinde, 1980’li yıllara kadar yaşanan ekonomik sorunların nedeni olarak görülmeye başlanmıştı. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların ekonomistlerine ait olan bu görüşleri, Türkiye’nin ekonomik görünümü haklı çıkarmaktaydı. 1980’lerin başında ülkemiz zorunlu ithalatını karşılayacak döviz rezervine dahi sahip değildi. Sürekli artan ve gittikçe kronik hale gelen bir enflasyon ile yaşamamız söz konusuydu. Döviz kısıtlığını aşamayan, ihracatı belli başlı tarım ürünlerine dayanan, sürekli kamu kesimi borçlanma gereği artan ve bunu bir nevi enflasyonla finanse etmeye çalışan bir ekonomik düzen egemendi. “24 Ocak 1980 IMF destekli istikrar programı ülkenin o an içinde bulunduğu darboğazdan çıkarabilecek, orta ve uzun

vadede sağlıksız görünen ekonomik yapısını değiştirecek bir dizi kararı hayata geçirmeye çalıştı. Bu kararların sonucu ülke cari açık sorununu geçici de olsa dışarıdan taze kaynak bularak çözmeye çalıştı ve bunu kısa vade de başardı. Fakat bu istikrar politikalarının esas amacı olan yapısal dönüşümü gerçekleştirmek için daha uzunca bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Türkiye'nin gerçek anlamda ekonomisini dışa açma süreci bu noktadan itibaren diğer ülkelerin ekonomileriyle rekabetçi bir ortamda buluşmayı ifade eden ve tüm gelişmekte olan ülke ekonomileri ile birlikte Türkiye ekonomisi de globalleşme, küreselleşme, gibi dış boyutu daha ağır basan bir ekonomik koşullanma sürecinin içerisine çekildi”(Demircan, Ener, 2004, 1-2).

24 Ocak 1980 kararları ile her türlü mal ve hizmet dış ticaretinde liberalleşmeyi öngören mevzuat değişiklikleri gerçekleştirildi. Dış ülkelerle herhangi bir kısıtlama olmaksızın ticaret yapabilmesinin önü açıldı. Ülkede o ana kadar var olan ithal ikameci politikalar yerine ihracat merkezli bir ekonomik anlayışın gereği olarak ihracat teşvik edildi ve desteklendi. 1989'den itibaren ise ekonomiyi tam dışa açma politikaları ile sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlılıklar kaldırıldı. Finansal alanda serbestleşmeler sağlanarak, 1990'lı yıllardan itibaren ekonomi tüm kurum ve kuralları ile dış dünya ekonomilerine entegre edildi. Dünya ekonomisinin fonksiyonlarını ve kapsam alanlarını yönlendirmede önemli uluslararası gücü olan IMF ve Dünya Bankası öncülüğünde ve onların teşvik ve dayatmaları ile ekonomiyi küresel ekonomiye dahil edecek reformlar gerçekleştirildi. Bu reformlar ile karma ekonomik anlayışından piyasa ekonomisi anlayışına doğru tam bir kayma gerçekleştirildi. Öncelikle devletin elindeki iktisadi kuruluşların ürünlerinin fiyatlandırılmasının serbest piyasa koşullarında fiyatlanması sağlandı. Devletin küçük esnaf, tarımsal ve hayvansal üretim gibi bazı kesimlere sağladığı sübvansiyonlara sınırlandırmalar getirildi. Kamu kesiminin üretim faaliyetlerinden çekilmesi ve elindeki mevcut işletmelerin ve tesislerin özel sektöre devredilmesi için yeni yasal düzenlemeler getirildi. “Türkiye 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci kalkınma modelinden vazgeçerek, 24 Ocak 1980 istikrar programı ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. İstikrar politikalarının amacı o döneme kadar sıklıkla vuku bulan ekonomik krizlerden kurtulup makro iktisadi dengeyi yeniden kurmaktır. Aynı zamanda 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar politikaları IMF ile birlikte kararlaştırılan ve ülke ekonomisini dış dünyaya entegre edecek bir yapısal dönüşümü

içeren programdı. Türkiye'nin krizden çıkış yolu olarak uyguladığı ekonomik program kendi içinde bağımsız olarak alınıp uygulanan tarzdan bir program değildi. Bu program dünya ekonomik konjonktürü ile yakından alakalı olan ekonomilerin globalleşmesi sürecine dahil olan politikalarıdır. Bu ekonomik istikrar politikaları ile beraber o ana kadar etkin olan ithal ikameci bir sanayileşme modelinden vazgeçerek, dışa açık, ihracata dayalı kalkınma stratejisini benimsenmiştir. Bu başlangıç ile IMF destekli ekonomik istikrar politikaları Türkiye'nin bir bakıma kalıcı dışa açılma sürecine ivme kazandırmıştır”(Şen, 1999, 81).

2.5. İthal İkameci İçe Dönük Büyüme Süreci

İçeride dönük planlı üretimi ve dış dünyadan bağımsız büyümeyi hedefleyen bir ekonomide ithal ikamesine dayalı büyüme stratejisini zorunlu kılan nedenler önemlidir. Savaşların getirdiği koşullar, ekonomik sorunların yol açtığı dış ödemeler dengesi güçlükleri ve kalkınma planlarının yürürlüğe koyduğu sanayileşme stratejilerinin gerekleri içeride dönük planlı üretimi zorunlu kılmaktadır. İthal ikameci üretimin amaçları; daha önce ithal edilen malları içeride üreterek döviz tasarrufu sağlamak ve iç piyasanın efektif talebini karşılayabilmektir. Yüksek oranlı dış koruma önlemleri alınarak yerli üretim alanlarını genişletilmesi, ithal ikamesine dayalı büyüme politikasının temel vizyonudur. Daha önce ithal edilen, bir malın içeride üretimine başlanılacağından, kalkınma sürecinde ülke ekonomik ve siyasi olarak daha güçlü olabilmektedir. Ayrıca milli gelir içerisindeki sanayi gelirlerinin artması, ülkede sermaye birikiminin hızlanmasına yurt içi talebin genişlemesine mevcut işsizler için yeni iş olanaklarının yaratılmasına uzanan yararlar sağlamaktadır. Bu nedenle devlet kendisi üretim sürecinde bazı temel sektörlerde yatırımlar yapmaktadır. Öte yandan da korumacı iktisat politikaları ve çeşitli teşvikler ile yerli yatırımcıyı da yatırım ve üretim sürecine sokmayı amaçlamaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir bölümü, ekonomide dışa bağımlılığın azaltılması ve yurtiçi sanayileşmeye dayanan ekonomik büyüme stratejisi olan ithal ikameci politikaları uzun süre benimsemiş ve uygulamışlardır. Türkiye kuruluş yıllarının özel koşulları ve 1960'lı yıllardan itibaren de genel dünya ekonomik konjonktürünün etkisi ile uygulanan içeride dönük ithal ikameci büyüme politikaları uygulamıştır. Bu politikalar, ihracatı olumsuz yönde etkilemiştir. Bir ekonominin büyümesi için ihtiyaç duyulan döviz kaynağını sağlayamaması sonucu, ülkelerin

ihracata dayanan bir büyüme politikasını benimsemesi gereksinimini ağır bedeller ödeyerek kavrayabilmiştir.

Cumhuriyetin kuruluş yıllarındaki özel yatırım sermayesinin kıtlığı, yerli yatırımcıların kalkınma projelerinin sonuçlandırılması için gerekli teknik ve mali yeterliliğinin olmayışı gibi birçok nedenden ötürü devletin, kamunun ihtiyaç duyduğu temel ihtiyaçları karşılamak için doğrudan üretici konumunda olması o zaman ki koşullarda zorunluydu. 1923-1946 döneminde iç ekonomik gereksinimler ve dış ekonomik ve siyasi konjonktürün de etkisi ile uzun yıllar karma ekonomik model ile kalkınma süreci devam etmiştir. Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden yıllarda ekonomik işleyiş sanayileşmeye henüz başlamak üzere yatırım planları yapılan içe dönük ilkel tarzda üretim yapan bir görünümdeydi. 1929 büyük ekonomik krizin etkisi ile de tüm dünyada 1929-1946 yılları arasında geçen süreçte ulusal ekonomiler içe dönük üretim politikaları uygulamışlardır. Türkiye ekonomisi için de bu süreç farklı olmamıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslar arası değişen dengeler, ekonomi alanında yeni açılımları ve dönüşümleri de beraberinde getirdi. Türkiye değişen dünya konjonktürünün etkisi ile kısmi olarak açık ekonomiye yönelik açılımlar yaptı. Bu kapsamda öncelikle hükümetin dış ticaret rejiminde getirdiği değişiklikler ile liberal politikalar uygulamaya başlandı. “İkinci dünya savaşı sonrasında uluslar arası değişen dengelerin ve bloklaşmanın etkisi ile; Liberal dış ticaret ve sanayileşme stratejisi uygulayan Türkiye, 1953 yılında ortaya çıkan döviz darboğazı sonucunda, ithal ikamesinin araçları olan kotaları, ithal yasaklarını ve yüksek gümrük duvarlarını uygulamaya başlamıştır. Enflasyonist politikalar ve aşırı değerlenmiş kur politikası da şiddeti giderek arttırılarak, 1958 operasyonuna kadar sürdürülmüştür”(Boratav, 1988, 61). İkinci Dünya Savaşı sonrası gelişmekte olan ülkelerde ithal ikameci politikalar ile sanayileşme, ülkelerin teknolojik üstünlüğe dayalı verimli ve kaliteli üretim yapabilmesinin önünde engel oluşturmuştur. Türkiye’de de uzun yıllar devam eden ithal ikameci üretim yaklaşımı, üreticilerin pazar kaygısını ortadan kaldıran koruma politikaları ile desteklenmiştir. Dolayısıyla başlangıçta iç kaynakların kullanılmasını ekonomik kalkınmaya katabilme aracı olarak algılanan ithal ikameci yaklaşım, korumacı politikaların etkisi

ile kalitesiz ve verimsiz üretim tarzının kökleşmesine neden olmuştur. “1950’ler sonrası oluşan ithal ikameci sanayileşmenin bir özelliği de, maliyetler dolayısıyla iç pazar-ihracat ilişkisiyle bağlantılıdır. Korumacı dış ticaret politikası, sektör ve birim gözetmeksizin toptan bir korumacılık yarattığı için her ölçekte işletme, yaşama şansı bulmuştur. Büyük bölümü etkin verimlilikte ölçekte kurulan bu işletmelerin ürettiği ürünler, yüksek maliyetli ve yüksek fiyatlı olmuştur. Dış rekabet kaygısının bulunmaması ve iç pazarın her üretileni emebilmesi, kalite ve uluslar arası standartlarda mal üretimini arka plana atmıştır. Sabit tutulan döviz kurlarının etkisiyle de iç pazar dışa göre daha çekici olmuş, böylece, üretip ihraç etmek değil, ithal edip üretmek ve içeride satmak kârlı hale gelmiştir”(Sönmez, 2004, 93-94). Geline aşamada planlı ithal ikameci üretim tarzı, ülkenin ihtiyaç duyduğu aramalı üretim altyapısını oluşturacak modern üretim koşullarını ortadan kaldıran bir yapıya dönüşmekte ve üretim yapısının değişim göstermesini engellemekteydi. “Planlı dönemin başında gıda ve tekstil gibi dayanıksız tüketim mallarının ithalatı, yerli üretimle ikame edilmiş, başka bir deyişle ithal ikamesinin ilk aşaması tamamlanmıştır. Ancak, 1963-80 dönemini kapsayan ithal ikamesine dayalı sanayileşme döneminde, ikinci aşama olan ara ve yatırım malları üretimine geçilememiştir”(Tunca, 1981, 8).

İthal ikameci dönemde ülkemizde seçilmiş makro büyüklüklerin gelişimine baktığımızda, büyümede, yatırımlarda ve istihdamdaki artışlara karşın, bu strateji ile öngörülenin tam tersine, ekonominin dışa bağımlılığını arttıran, dövize bağımlılığı yüksek bir sanayi yapısı ortaya çıkmıştır. “1977-80 dışında ekonomide hızlı bir büyümenin yaşandığı bu dönemde, sanayi sektörünün öncü sektör kabul edilmesinin sonucu, üretim artışlarının en fazla bu sektörde gerçekleştiğini ve ilk sıradaki tarım sektörünün yerini aldığını görüyoruz. Söz konusu dönemde imalat sanayi büyümesindeki artışların en önemli kaynağının yurtiçi talep artışları olması ve bu büyümede ithal ikamesi ile ihracat artışının etkisinin son derece sınırlı olması, imalat sanayi alt dallarındaki dengesiz gelişimin nedenini ortaya koymaktadır”(Tunca, 1981, 10). İthal ikameci sanayileşme politikaları sonucunda üretim aşamasındaki bu dengesiz gelişime rağmen, 1980 öncesi dönemde gerçekleştirilen ithal ikameci sanayileşme anlayışı ile üretim çeşitliliği artmıştır. İmalat sanayi, 1980 sonrası 1988’e kadar gerçekleşen ihracat atılımı için kaynak olan sanayi bazını yaratmıştır.

Denilebilir ki 1980 sonrası büyümenin kaynağı olan ve “İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi”nin başarısı olarak değerlendirilen bu ihracat artışının kaynağını oluşturan üretim gücü, 1980 öncesi ithal ikameci üretim politikaları ile yaratılmıştır. “İthal İkamesine Dayalı büyüme Stratejisinin uygulandığı 1963-80 döneminde sabit sermaye yatırımlarının dönemlere göre sektörler arası dağılımında bu stratejiye uygun olarak, imalat sanayi yatırımları giderek daha fazla pay almıştır. I. ve II. Plan dönemlerinde toplam sabit sermaye yatırımları içinde, imalat sanayi yatırımları için hedeflenenin üzerinde (I.Plan % 16.9-% 22.4; II.Plan % 20.4-% 26.8) yatırım gerçekleşmiştir. İthal ikameci stratejinin ikinci aşaması olan ara ve yatırım malları üretimine geçme çabalarının, başka bir deyişle “sanayileşme” isteğinin bir sonucu olarak, tüketim malları sanayine yönelik yatırımlar azalış gösterirken, ara ve yatırım malları sanayine yönelik yatırımlar artmıştır. İmalat sanayine yönelik yatırımlarda kamu kesimi payı artış göstermiştir. Ancak, 1970-80 dönemi sonunda kamu kesiminin, özel kesimin yatırım malları sanayinde gerçekleştirdiği yatırım miktarına ulaşmaması düşündürücüdür”(DPT, 1979, 124). Birinci ve ikinci plan döneminde tüketim mallarında iç talebin karşılanması hedefine yoğunlaşan üretim hedefleri ile yatırım malları üretiminde de kamu kesiminin yoğun katılımına ihtiyaç duyan bir yapı gelişmiştir. “Bu gelişmeler yanında yatırımlardaki kamu kesimi payının artmasında, dış borçlanmanın temel finansman kaynağı olması, enflasyonu körüklemiş ve stratejinin tıkanmasına yol açan temel faktör olmuştur. Bu dönemde, imalat sanayi genelinde sağlanan toplam istihdam artışlarının yarısının, yalnızca gıda (% 14.1), metal ana sanayi (% 12.7) ve makine (% 8.5) sanayileri tarafından sağlandığı görülmektedir”(Şenses, 1989, 78). “Aşırı değerlenmiş kur ve düşük faiz politikaları yanında, artan reel ücretler, sermayenin göreceli fiyatında yapay bir ucuzlama yaratarak sermaye yoğun teknolojilerin seçimini özendirmiştir. Genelde tüm sektörlerde sermaye yoğunluğu artarken, ithal ikamesinin en çok ağırlık taşıdığı sektörlerde diğerlerine oranla daha fazla sermaye yoğun teknoloji kullanılması, yine bu kesimlerin gelişmiş ülkelerdeki teknolojiyi kopya ettikleri tezi ile açıklanmaktadır” (Tunca, 1981, 95). “İthal ikameci dönemde devlet desteğinde teknoloji kullanımı yaygınlaşırken, teknoloji üretme ve uygulama politikasına ulaşılmamıştır. İthal ikameci strateji ile döviz tasarrufu sağlamak, ithalatı azaltmak yoluyla dış ticaret açığının kapatılması ve sanayileşmedeki sorunların giderilmesi

hedeflenmiştir. Bu hedefin tam tersine, “ithal ikamesi yapar görünen gerçekte ithal gereğini arttıran” bir sanayi yapısı ortaya çıkmıştır. Sektörel öncelikler, sosyal kârlılık, ulusal gelire katkı gibi kriterlerin dikkate alınması yerine “üretim yapılınsın, baca tütsün” ilkesiyle, her şeyin teşvik edildiği, sonuçta hiçbir şeyin teşvik edilmediği bir teşvik furyası yaşanmıştır” (Mortan., Çakmaklı, 1987 ,33).

Böylece devletin hem ekonomideki yatırım hacmine, hem de yatırımların üretim alanları arasındaki dağılımına etken olması beklenmektedir. Ancak ithal ikameci politikalar sonucunda ülkenin ihracat kapasitesinin düşük kalması, döviz gelirlerini azaltması ve kalkınma için yapılması zorunlu ithalatın finansmanını dahi karşılayamıyor olması stratejinin aksayan yönüdür. Türkiye'nin ithal ikamesine dayalı sanayileşmede ki başarısızlıkların nedenleri; “Bu dönemde geleneksel ve potansiyel ihraç ürünlerinin gelişmesi özendirilmediği gibi, kendi gelişme süreci içinde ortaya çıkan yeni ürünlerin ihracatı da mümkün olmamıştır. 1964-89 yılları arasında uygulanan vergi iadesi uygulamasında bu durum çok açık gözükmektedir. İthal ikameci stratejinin amacıyla çelişkili olarak, vergi iadesinden geleneksel tarım ürünleri, sanayi ürünlerine oranla daha fazla yararlanmış ve vergi iadesi şeklinde ihracatçılara yapılan ödemeler, vergi iadesine konu olan ihracattaki gelişmeden daha yüksek olmuştur”(Karlık, 1981, 94). “İthal girdilerin daha düşük fiyatlardan ithalini sağlaması, ayrıca ihracatı caydırarak kaynakların ithal ikameci sanayilere kaymasını sağlaması nedeniyle bir teşvik aracı gibi düşünülen aşırı değerlendirilmiş kur politikası da, amaçlananın tersine ara ve yatırım malları sanayilerinde ithalata bağımlılığı arttırmış ve bu sanayilerdeki korumanın azalmasına neden olmuştur. Bu politika sonucu ortaya çıkan bir başka olumsuzluk da, teknoloji seçimini işgücü aleyhine değiştirip, yabancı teknolojinin tercihine neden olmasıdır. Yurtiçi enflasyon artışları ile döviz kurundaki aşırı değerlendirme artmış ve buna yurtdışı enflasyonun da etkisi eklenince girdi maliyetleri yükselmiştir. Gerek maliyet artışları gerekse reel efektif kurdaki düşüş, ihracatı özendirici olmaktan çıkararak, ilgili üretim dallarını iç piyasaya yöneltmiştir. Mutlak koruma sağlayan dış ticaret kontrol araçlarının, yerli sanayiye tamamen rekabet ortamı dışına çıkarması nedeniyle, bu dönemde kurulan birimlerin önemli bir kısmı kapasite kullanımı, etkinlik ve verimlilik kaygılarından uzak bir ortamda çalışma olanağı bulabilmişlerdir. Korumanın seçici değil genel bir koruma şeklinde olması ve belirli bir takvime bağlı olarak uygulanmaması, her

ölçekte üretim birimlerinin, aynı olanaklardan yararlanabilmesini sağlamıştır. Bu durum, bir yandan girişimcilerin maliyet düşürücü yenilikler ve verimlilik artışı çabalarını gereksiz kılarken, diğer yandan rekabetten uzak, yüksek maliyet ve yüksek kâr marjlarıyla çalışan tekeli rekabet ve oligopolistik bir sanayi yapısının oluşmasına neden olmuştur”(Kazgan,1988,20)

Türkiye’de büyüme stratejisini ithal ikameci bir yapıda sürdürdüğü süreçte ihracat oranı düşük kaldığı gibi, sanayileştiği halde toplam ihracatı içerisinde sanayi malı ihracatı da çok düşük kalmıştır. İthal ikamesi yoluyla kurulan sanayilerin, kuruluş güçlüklerini yendikten sonra, yerli pazarların sınırlarını aşarak ürettikleri mallar için ihraç pazarları bulmaları zor olmuştur. İthal ikameci üretim ile ihracat yapılabilseydi; üretim miktarı artacak, üretimde birim maliyet düşecek ve ihracattan sağlanan döviz gelirleri ile dış ödemeler dengesi olumlu yönde değişecekti. Aynı zamanda ihracat artışı ile dış endüstriler ile rekabet edebilmek için verimlilik ilkelerine uygun üretim ve teknolojik yenilikleri de yakalayabilecektik.

İthal ikameci sanayileşme sürecinin sonuçları ise böyle olmadı. Devlet bir yandan, ithal ikamesi sonucunda daha önce ithal edilen bir malın yurt içinde üretimine başlanmasıyla gümrük vergisi gelirlerini, diğer yandan da yeni kurulan endüstriyi üretim sürecinin ilk dönemlerinde teşvik için, kurumlar vergisini ve diğer dolaylı vergileri almayarak, yurtiçi vergi gelirlerini kaybetmiştir. Türkiye’de devletin alt yapı yatırımları ve sosyal harcamalar yanında, özel kesimdeki girişimci ve sermaye açığını kapatmak için üretken yatırımlara da giriştiği düşünülürse, ithal ikamesi ile doğan gelir kayıp ve kazançları ortaya çıkmaktadır. Yalnızca tüketim mallarına yönelik bir üretim ikame politikası Türkiye’yi önemli ekonomik sorunlarla karşılaştırmıştır. Ancak ithal ikamesine yatırım mallarından başlanması veya tüketim mallarından başlayan ikamenin yatırım mallarında sürdürülmesi içe dönük büyümenin ön koşulu olabilseydi daha olumlu sonuçlar alınabilirdi.

2.6. Dışa Açık İhracata Dönük Büyüme Süreci

Gelişmekte olan bir ekonominin ihtiyaç duyduğu döviz kaynağını sağlayamaması ve buna bağlı olarak ödemeler dengesinde meydana gelen olumsuzluklarla karşı karşıya kalması sonucu, ihracata dayanan bir büyüme politikasını benimsemesi gereksinimini ortaya koymaktadır. İhracatın öncülük ettiği büyüme veya dışa açık büyüme şeklinde ifade edilen bu gereksinimin sanayileşme ve

kalkınma üzerine olumlu etki yaptığı yolundaki görüş, temelde klasik bir iktisatçı olan “David Ricardo”nun “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi”ne dayanmaktadır. Teoriye göre, uluslararası uzmanlaşma, ülkelerin karşılaştırmalı üstünlüklerini oluşturur. Buna göre uzmanlaşma ve işbölümü dünyadaki kıt kaynakların uluslar arası alanda daha etkin dağılımını sağlayarak biri birileri ile ticarete giren ülkelere üstünlükleri oranında yarar sağlar.

Türk ihracat sektörünün dünya mal piyasalarıyla eklemlenmesi 1980 dönüşümü ile başlatılmış, 1989-1990'da da ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kambiyo kontrollerinin kaldırılmasıyla bu sürecin alt yapısı tamamlanmıştır. Türkiye, 1990'lı yıllarda tamamıyla dışa açık bir makro-ekonomik uyum süreci yaşamış ve ulusal ekonominin birikim ve büyüme ilişkileri de bu sürece uygun olarak yeniden biçimlenmiştir. “Türkiye’de dışa açık ihracata dönük büyüme sürecine geçiş aşaması olan bu evrede, Türkiye dışa kapalı ithal ikameci kalkınma politikalarını dünyada meydana gelen konjonktürel iktisat politikaları değişimine bağlı olarak değiştirme ihtiyacı duymuştur. Cumhuriyetin kuruluş yılları ve ikinci dünya savaşını takip eden yıllarda ülke kalkınmasının ve gerekli refah artışı sağlayacak sürdürülebilir bir büyümenin ihtiyaç duyduğu atılımları sağlayacak iktisat ve üretim politika değişikliğine gitmiştir ve ihracata dönük büyüme stratejisine uygun politikalara ağırlık vermeye başlanmıştır...İhracata dönük büyüme stratejisinin temel ögesi, sanayileşme ve büyüme için gerekli dürtülerin iç talepten çok dış talepten, yani mal ve hizmet ihracından geldiği bir iktisadi yapılanmadır” (Kazgan, 1988, 85).

Türkiye’de İthal ikamesine dayalı sanayileşme politikasının hangi aşamasında ihracata dayalı sanayileşmeye döneceği önemliydi. “Belli bir alt yapıyı oluşturmadan ihracata dayalı endüstrilerin yurt içinde diğer endüstrilerle olan ileriye ve geriye doğru alışverişlerini yoğunlaştırmadan ithal ikamesi politikasına son verilmesi dış kaynaklara olan bağımlılığını ihracat aşamasında da sürdürecektir. Bu nedenle bu geçişin yatırım ve ara malları endüstrilerinin kurulmasından sonra sağlanması daha anlamlı olacaktır”(Balassa, 1986, 154). İhracata yönelik büyüme stratejisi ile ithal ikamesine dayalı büyüme stratejisi politikaları biri birine zıt iki temel politika anlayışını içermektedir. İhracatı teşvik politikaları ihracat için üretim artışı teşvik ederken, ithal ikamesi politikaları ithalata kısıtlama getirerek ithal

edilecek malların yurt içinde üretilmesini destekleyen politikalarıdır. Ülkede ihracata yönelik endüstriler ara malları bakımından önemli ölçüde dış kaynaklara bağımlıysa, ihracatçılar döviz kurlarının değişmesi ile sağladıkları avantajı, ürettikleri malların fiyatlarındaki yükselme nedeniyle kaybedebilirler. Bu aşamada dikkate alınması gereken, ihracatçının döviz kurlarının değişmesi ile sağladığı ulusal para cinsinden gelir ile ithal maliyetlerinin yükselmesi ile katlanması gereken ilave maliyetlerdir.

Tablo:1. Türkiye'nin 2005-2007 Arası İhracatını Oluşturan İhraç Değeri Yüksek Maddelerin Tutarı (Milyon ABD Doları)

	2005	2006	2006*	2007*	%**
Genel Toplam	73 476	85 309	11 188	14 153	15,9
Yenilen Sebzeler	533	683	75	112	28,2
Yenilen Meyveler	2 501	2 380	356	387	-4,8
Sebze ve Meyvelerden Elde Edilen Ürünler.	1 281	1 117	183	172	-12,8
Tütün ve Tütün Mamulleri	590	684	92	114	16,0
Tuz, Küllük; Topraklar ve Taşlar	1 124	1 146	144	160	2,0
Mineral Yakıtlar, Mineral Yağlar	2 641	3 571	441	502	35,2
Pamuk, Pamuk İpliği, Pamuklu Mensucat	1 179	1 337	187	237	13,4
Sentetik ve Suni Devamsız Lifler	963	1 033	131	144	7,3
Örme Giyim Eşyası	6 590	6 935	993	1 139	5,2
Örülmemiş Giyim Eşyası	4 862	4 707	701	789	-3,2
Dokumaya Elverişli Maddelerden Hazır Eşya	1 969	1 919	275	298	-2,6
Demir ve Çelik	4 973	6 268	810	1 030	26,0
Demir veya Çelikten Eşya	2 731	3 327	392	529	21,8
Makineler, Mekanik Cihazlar	5 246	6 502	761	1 145	23,9
Elektrikli Makine ve Cihazlar	5 423	6 312	793	929	16,4
Kara Taşıtları, Bunların Aksam ve Parçaları	9 566	11 882	1 424	2 038	24,2
Gemiler, suda yüzen taşıtlar	1 251	1 397	302	374	11,7
Mobilyalar	958	1 095	139	195	14,3

Kaynak: TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

* Ocak Şubat**:Değişim(2005/2006)

“İhracata yönelik büyüme politikasının başarısı için, üretimi artıran iki önemli faktör üzerinde durulmalıdır. Bunlardan ilki ihracata yönelik üretim yapan endüstrilere yeterli teşvik sağlanmalı, öteki ise döviz kuru istikrarlı ve ihracatı özendirilecek düzeyde tutulmalıdır. İhracata dayalı sanayileşme politikası, ihracat için üretime ağırlık veren ve üretilmiş olan ürünlerin ihracatını kolaylaştırmak için teşvik uygulamalarını kapsayan bir dış ekonomi politikasıdır” (Karluk, 1991, 132).

Türkiye'nin ekonomiyi dışa açma ve ihracata dayalı bir sanayileşmeyi önceleyen politika değişikliğinde en belirgin dönüm noktası olarak 24 Ocak 1980 Kararları ile ekonominin tamamını etkisi altına alan yapısal dönüşüm aşamasıdır. Türkiye ithal ikameci stratejiyi terk edip, ihracat odaklı büyüme stratejisine geçiş aşamasında, ihracat sektörünün alt yapısı henüz oluşturulamamıştı. Bu nedenle ihracatın ekonomiye döviz kazandırıcı fonksiyonundan yeterince yararlanamamıştır. “1980 yılına gelindiğinde İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi'nin pragmatik çözümlere yönelik olarak ve “rast gele” şeklinde uygulanması ile aşırı ölçülere varılmış ve ikinci aşamaya geçilmemiştir”(Berksoy, 1982, 525). Burada ikinci aşamada kast edilen ithal ikameci süreçte ihraç ürünlerinin üretim sürecinde kullanılan dış girdi maliyetini karşılayacak düzeye ulaşamamasıdır. İkinci aşama sayabileceğimiz süreç ancak; ekonomik büyümedeki duraklamalar, yüksek oranlı enflasyon, ciddi dış ödemeler krizi ve yaşanan siyasi istikrarsızlık sonucunda, 24 Ocak programı ile “İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi” uygulamaya konularak geçilmiştir. 24 Ocak Kararları ile özel sektörün öncülük ettiği, uluslararası rekabet ortamına uygun, dinamik bir ekonomik yapı yaratmak için kambiyo rejimini önemli ölçüde serbestleştiren, ithalatta liberasyonu arttıran, ihracatı desteklemeye öncelik veren ve yabancı sermayeye kolaylıklar sağlayan politikalar uygulamaya konulmuştur. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin öncü uygulamaları ile birlikte, ülkemiz ekonomisinde mevcut bulunan atıl kapasiteler ihracata yönlendirilmiştir. Ülkemizin dış ticaret hacmi ve özellikle ihracatında önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu artışlar ile 1980 yılında 2,9 milyar dolar seviyesinde olan ihracat rakamları 2006 yılına geldiğinde 85,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, 2007 Ekim verilerine göre 100 milyar doları aşmıştır.(Bakınız Tablo:1, 4). Ekonominin tam dışa açılması sürecinde ihracatın sektörel yapısında da önemli değişimler olmuştur. İhracatının sektörel yapısında gerçekleşen bu değişime bağlı olarak, “tarım

sektörünün toplam ihracat içerisinde ki 1980 yılında % 56 olan payı, 2006 yılı itibari ile % 5'lerin altına kadar gerilerken, sanayi ürünlerinin ihracat içinde ki payı ise % 36'lardan, % 93'lere kadar yükselmiştir. İhracata dayalı büyüme sürecinde, İhracat artışının GSMH artışına yıllık ortalama % 5 düzeyinde olumlu bir etki göstermiştir” (TÜİK, 2007). (Bakınız:Tablo:2, 4). Bu düzeydeki etkileşim ise açık bir ekonomide ihracat ile büyüme arasında ki nedenselliği ve sebep sonuç bağıntısını ortaya koymaktadır. Dışa açık ekonomik yapıda ihracattaki artışın ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden birisi olduğu bilinmektedir. Bu tez bize gayri safi milli hasılda ki artışında ihracatı arttırıcı bir etkisi olacağı hipotezine ulaştıracaktır. Ancak Türkiye'nin ekonomisi iç finans gücünün yetersizliği ve dışa bağımlılık oranı yüksek olduğundan tam dışa açılma sürecinde dış konjonktürden etkilenme oranı arttığı için bu hipotezi gerçekleştirecek kısıtlar 1980-2006 evresinde dışa açık ihracata dayalı strateji ile büyüme sürecinde sürdürülebilir istikrarlı bir büyüme ivmesi yakalanmasının önündeki sorunsal alanlar olmaya devam etmiştir. Bu nedenle de ihracata dönük büyüme sürecinde, ekonomi tam dışa açık olduğundan, iç ve dış koşullardaki değişimlere çok duyarlı hale gelen makro ekonomik dengeler süreç içerisinde birkaç kere kriz atlattığı bu krizlerin sonucunda ekonomik büyüme rakamlarında % -9 ile % +9 arasında oranlarda istikrarsız bir aralıkta büyüme süreci geçirmiştir. “1980-88 döneminde ortalama % 8,8 olan büyüme hızı, 1989 yılında % 1.6'a gerilemiştir. Bunun nedeni, 1988 sonrasında var olan kapasite sınırına ulaşılması sonucu ihracatta yaşanan gerilemeler ve kamu finansman gereklerinin artmasından kaynaklanan enflasyonist baskıdır. “Büyüme hızı 1990 yılından sonra yine 1980 öncesinde olduğu gibi iç talep genişlemesi nedeniyle artmaya başlamıştır. İmalat sanayi genelinde, 1982 yılından sonra yaşanan pozitif büyümeye karşın, büyüme hızının yıldan yıla değişmesi, büyümenin istikrarsızlığını ortaya koymaktadır”(Demir, 1992, 55). Bu süreçte makro ekonomik dengeleri belirleyici sektör dış ticaret sektörü olmuştur. 1980'de yıllık dış ticaret hacminin yaklaşık 11 milyar dolara zor ulaştığı bir ekonomi, 2006 yılı sonu itibariyle, 222 milyar doları aşmıştır. Bu verilere göre, Türkiye ekonomisi, dünya ekonomisinin yıllık mal ve hizmet ticaretinin 1980 yılında sadece binde 4'ünü gerçekleştirebilirken, 2006 sonunda aynı oran % 1,8'e çıkmıştır. 1980'de ihracatın GSMH içindeki payı % 10'lar seviyesinde iken 2000'li yıllarda % 20'ler seviyesine çıkmıştır. (Bkz.Tablo:4)

Dışa açık büyüme stratejisi ile ihracat sektöründeki yapısal dönüşüm sonucu 1980 sonrası evrede ihracatın ürün yapısı dikkat çekici bir biçimde değişmiştir. Bu değişim sonucu 1980’lerde emek yoğun ve tarımsal ürünler ihracatçısı olan ülkemizin ihracatında 1990-2000 evresinde etkisini daha da artırmış ve en son gelinen noktada “2005-2006 yıllarında Türkiye’nin toplam ihracatında teknoloji ve sermaye yoğun ürünlerin oranı % 35’e sanayi ürünlerinin toplam ihracat içerisindeki payı ise % 90’ların üstüne çıkmıştır”(TÜİK,2007). (Bakınız.Tablo:2).

Tablo:2. 1980-2006 Sektörlerin İhracat İçindeki Oranları

Yıllar	Tarım ve Ormancılık %	Madencilik%	İmalat Sanayi %	Diğer %
1980	56.0	6.6	36.6	0.8
1983	32.1	3.3	64.0	0.6
1985	20.8	3.0	76.0	0.2
1987	17.5	2.7	79.3	0.5
1989	17.3	3.5	78.9	0.3
1990	17.4	2.5	79.9	0.2
1991	19.0	2.1	78.6	0.3
1992	14.5	1.8	83.5	0.2
1993	14.9	1.5	83.4	0.2
1994	12.7	1.5	85.7	0.1
1995	9.9	1.8	88.2	0.1
1996	10.6	1.6	87.7	0.1
1997	10.2	1.5	88,1	0.2
1998	10.0	1.3	88.5	0.2
1999	9.0	1.4	89.3	0.3
2000	7.1	1.4	91.2	0.3
2001	7.2	1.1	91.6	0.1
2002	5.	1.1	93.0	0.3
2003	5.0	1.0	93.8	0.2
2004	4..1	1.9.	93.8	0.2
2005	4.2	2.0	93.6	0.2
2006	4.4	1.3	93.7	0.2

Kaynak: TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

İhraç ürünlerinin yapısal ağırlıklarının sanayi ürünlerine doğru artış biçimindeki kayması tam anlamıyla dış ticarete yapısal bir değişimi göstermektedir. Bu gösterge bize artık Türkiye ekonomisinin geleneksel emek yoğun ürünlere odaklanmış bir geri kalmış ülkelerde görülen üretim ve ticaret yapısından uzaklaştığını ve sanayi ürünleri

ihracatçısı konumu ile birlikte yakın gelecekte gelişmekte olan ülkeler kategorisinden, gelişmiş ülkeler kategorisine geçiş aşamasını tamamlayabilecek seviyeyi yakalayacağını göstermektedir. Dışa açık ihracata dönük büyüme stratejisi; yatırım faktörleri açısından her ne kadar dışa bağımlılık oranı yüksek bir ekonomik yapılanma getirirse de teknoloji yoğun ürünler üretip, dış pazarlara ihraç edebilecek, üretim tesislerine bu süreçte ulaşılabildiğini göstermesi açısından önemli bir işlev yüklenmiştir. (Bakınız Tablo:2).

Tablo:3 Uluslararası Standart Sanayi Sınıflamasına Göre Türkiye'nin İhracatının Geldiği Son Durum (Bin ABD Doları)

	2003	2004	2005	2006	2007*	%**
Genel Toplam	47252836	63 167 153	73 476 408	85 141 517	14 153 408	100,0
Tarım ve Ormancılık	2.462681	2 541 777	3 328 814	3 447 710	599 400	4,0
Balıkçılık	80746	103 118	139 500	130 061	43 065	0,2
Madencilik ve Taşocakçılığı	469376	1.2649 237	2.810 241	1 142 035	173 663	1,3
İmalat	43982816	59 579 116	68 813 408	79 886 588	13 229 497	93,8
Diğer	257216	293 904	384 444	535 123	107 783	0,7

Kaynak: TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır,* Ocak Şubat,**:Değişim(2005/2006)

Türkiye dış ticaret politikaları ithal ikamesine dayalı sanayi stratejisini terk edip, ihracata dayalı sanayileşme stratejisine geçtikten sonra tarım ürünlerine dayalı ihracat gelirlerinin ağırlığı, 2000'li yıllarda sanayi ürünleri lehine değişmiştir. "1980'li yılın başında tarım ürünlerini ihracat içindeki payı % 35 seviyelerinde iken 2006 yılında bu oran % 5 seviyelerine düşmüş aynı şekilde sanayi ürünlerinin ihracat içindeki payı da % 93'lere çıkmıştır"(TÜİK, 2007). (Bakınız Tablo:1-2-3). Uluslararası standart sanayi sınıflamasına göre. İhracatın değişen yapısı, kaynak dağılımında etkinliği arttırarak ülke içi pazarı uluslararası sistemle bütünleştirmiştir. Bu durum dışa açık, ihracata yönelik politikaların uygulamasının bir sonucudur. (Bakınız Tablo:3).

Tablo 4. Türkiye'nin İhracat Değerlerinin GSMH Oranı

	Top. İhracat (Milyon Dolar)	İhracat/ GSMH	Yıllar	Top. İhracat (Milyon Dolar)	İhracat/ GSMH
1980	2.910	4.3	1993	15.345	8.6
1981	4.703	6.6	1994	18.106	13.7
1982	5.746	8.9	1995	21.636	12.7
1983	5.728	9.5	1996	23.224	12.6
1984	7.134	12.1	1997	26.261	13,3
1985	7.958	11.9	1998	26.974	12.7
1986	7.457	9.9	1999	26.587	13,9
1987	10.190	11.9	2000	27.775	13.8
1988	11.662	12.9	2001	31.334	21.1
1989	11.625	10.8	2002	35.761	19.8
1990	12.959	8.6	2003	46.878	19.6
1991	13.594	9.1	2004	63,167	21,1
1992	14.715	9.3	2005	73,476	20,4
1993	15.345	8.6	2006	85,309	34,2

Kaynak: TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

İhracata dönük büyüme stratejisine geçiş sonrası, ihracat gelirlerinde ve ihracatın yapısında önemli bir değişim gerçekleşmiştir. Ancak, kontrol mekanizmalarının geliştirilmeden ekonominin tam dışa açık hale getirilmesi sonucu yapılan açılım, ekonomiyi dış konjonktürün olumlu ve olumsuz etkilerine açık hale getirmiştir. İç ekonomik dengeler dış ekonomik etkilere daha duyarlı hale gelmiştir. İç ekonomik dengeler dış ekonomik etkilere daha duyarlı hale gelmiştir. 1990'lı yılların başında gerek dünya ekonomisinde yaşanan durgunluk ve körfez krizi gibi dış faktörler ekonomiyi olumsuz etkilemiştir. Yurt içinde yaşanan yüksek enflasyon, artan kamu açıkları ve iç-dış borçlar artmıştır. 1990-1993 yılları arasında ihracat performansında düşüş görülmüştür. Bu olumsuzluklar ülkemizde 1994 yılında bir ekonomik kriz ve ekonomik küçülme yaşanmasına neden olmuştur.

“1994 yılı başlarında, TL'nin serbest piyasada %60 dolayında devalüe edilmesi dış satımı özendirilmiş, iç piyasada talep daralması sonucu dış piyasalarda ki pazarlara yönelim başlamıştır. Dış pazarlara satışı artırmak amacıyla Eximbank kredileri arttırılmak suretiyle ihracata teşvikler getirilmiştir. İhracatı teşvik ederek ekonomiyi dışa açma ile sürdürülebilir bir büyüme ivmesine ulaşma çabaları beklenen sonuçların bir kısmına ulaşmada başarılı olunmuştur. Ancak, teşviklere rağmen, büyüme seyri içerisinde ihracat artışlarının payı beklenilenden düşük kalmıştır. İhracat artışının büyüme üzerinde ki payının düşük kalmasının nedenleri; yurtiçi talep artışının büyümenin temel kaynağı olması ve 1980 öncesinde aşırı ithal ikamesine yol açan sanayileşmeyi ihracata dönük üretim yapan sektörlerle kuramadığımızdandır. İç kaynak kullanım oranı düşük ihracat sektöründe kârlılık oranları da düşük kalmıştır. Bu durum, 1980 sonrasında da ihracatçı kesimlerin kaynak ve üretimlerini kârlılık oranı yüksek olan iç piyasaya yönlendirmiştir. Bu nedenle ihracatın yeterli seviyeye ulaşması engellenmiştir. 1990'lı yılların ortalarına kadar ihracatı öncelemeyen dışa açık bu yapı devam etmiştir. İçeride ekonomik dengelerin korunması için, tüketim harcamaları uyarılmıştır. Bu politikalar, ihracatı önceleyen dışa açık büyüme stratejisi hedefleri ile çelişmiştir. 1980 sonrasında, uygulanan politikalar sonucu, tüketim malları ve ara malları sanayi üretimi azalmıştır. Ancak, tüketim malları sanayi, toplam imalat sanayi üretimindeki en büyük paya sahip olma özelliğini sürdürmüştür”(DPT, 1995 1-13). “1980 sonrasında özel sektörün öncü sektör kabul edilmesi sonucu, 1980 öncesi durumun tersine, imalat sanayine yönelik yatırımlarda kamu kesiminin payı giderek azalmıştır. Ancak, özel yatırımların uzun dönemli yatırımlar yerine, kısa dönemli spekülâtif kâr arayışlarına yönelmesi sonucu özel sermaye, sanayi dışına kaymış, başka bir deyişle, özel kesim özellikle ihracata yönelik sektörlerde beklenen gelişmeyi göstermemiştir. Gerek kamu, gerekse özel kesimin imalat sanayine yönelik yatırımlarının azalması yanında, diğer üretken sayılabilecek enerji, tarım ve madencilik alt sektörlerine yönelik yatırımlarda da gerilemeler yaşanmıştır”(DPT, 1998, 156-168). 2001'de karşılaşılan döviz kıtlığı sorununu nedeniyle, ihracata endeksli büyüme stratejisi 2001 krizini aşmak için getirilen önlemlerin de merkezine oturtulmuş bir strateji olmuştur. 2001 sonrasında uygulanan ihracat destekli sürdürülebilir büyüme stratejisi, halen uygulanmakta olan politikaların etkisi ile sürdürülmektedir. İhracat

gelirlerinde önemli artışlar olmuştur. İhracattaki bu artış “2001 yılı sonunda 31.334 milyar dolar iken, 2006 yılı itibari ile 85,3 milyar dolar seviyelerine çıkmıştır”(TÜİK, 2007). Fakat ülke ihracat sektörünün yoğun dış girdi kullanımına bağımlılığının devam etmesinden dolayı ihracat ithalatın bir fonksiyonu haline gelmiştir. Yüksek oranlı aramalı ithalatına bağımlı yapısı ile ihracat sektörü ülkenin döviz kaynaklarını istenilen düzeyde artırmada yetersiz kalmaktadır. Mevcut yapısıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı düşük kalmaya % 60’lar seviyesinde seyretmeye devam etmektedir. Dış ticaret hadlerinin aleyhimize gelişmesi sonucunda, cari denge sürekli artan bir biçimde açık vermektedir.

Tablo:5. 2005-2007 İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

	2005	2006	2006*	2007*	Değişim (%)***
Toplam İhracat	73 476	85 142	11 188	14 153	26,5
AB Ülkeleri	38 400	43 936	6 363	8 243**	29,5
Türkiye Serbest Bölgeleri	2 973	2 964	398	425	6,7
Diğer Avrupa Ülkeleri	8 820	11 752	958	1 309	36,6
Afrika Ülkeleri	3 631	4 557	564	667	18,3
Kuzey Afrika Ülkeleri	2 544	3 090	352	420	19,4
Diğer Afrika Ülkeleri	1 087	1 467	212	247	16,6
Amerika Ülkeleri	5 960	6 228	1 023	795	-22,3
Kuzey Amerika Ülkeleri	5 276	5 374	934	667	-28,5
Orta Amerika ve Karayip Ülkeleri	411	513	47	84	78,5
Güney Amerika Ülkeleri	274	341	43	44	2,8
Asya Ülkeleri	13 213	15 186	1 828	2 609	42,7
Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	10 184	11 251	1 363	1 961	43,9
Diğer Asya Ülkeleri	3 029	3 935	465	647	39,1
Avustralya ve Yeni Zelanda	271	327	40	54	34,9
Diğer Ülke ve Bölgeler	208	192	13	51	296,4

Kaynak: TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.,* Ocak Şubat, **:Değişim(2005/2006)

İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin başarısında en önemli kriter, yüksek ve kalıcı ihracat artışı ve beraberinde getirmesi gereken ihracattaki yapı değişikliğinin sağlanmış olmasıdır. 1980’den bugüne “İhracata Dayalı Strateji ile ihracat artışında önemli gelişmeler kaydedilmiştir. Ancak, bu gelişmeler kalıcı bir gelişme olarak nitelendirilemez. İhracatımızda sanayi sektörü lehine bir yapı değişikliği olmasına karşın, bu değişiklik yetersizdir. Toplam ihracat içinde ağırlıklı paya sahip mal ve ürün grupları, hem az sayıdadır, hem de geleneksel yapılarını korumaktadır. Ayrıca, ihracatta öncü sektörler yıldan yıla değişmiş ve bu konuda bir kârarlılık sağlanamamıştır”(Saraçoğlu, 1997, 34). İhracat odaklı dışa açık büyüme sürecinde Türkiye’nin ihracat yaptığı pazarlar ve ülke gruplarının ağırlığı, ithal ikameci sürece göre belirgin bir değişim göstermiştir. (Bakınız Tablo:5). Türkiye’nin ihracat yaptığı pazarlar ve ülke grupları içerisinde, OECD ve AB ülkeleri ağırlığını korumaya devam etmiştir. 1980 öncesine göre bu ülkelere ihraç ettiğimiz mal gruplarında ve miktarlarında da artış olmuştur. Son dönemlerde yeni pazar açılımları olmuştur. 1980 öncesi petrol ithal edip çok fazla bir şey satamadığımız Ortadoğu ve Asya ülkelerine yaptığımız ihracatta da hem miktar hem de ürün çeşitliliği açısından önemli değişimler olmuştur. Tablo:5’de Türkiye’nin 2005-2007 yılları arasında ihracatının ülke gruplarına göre dağılımı daha önce hiç giremediğimiz pazarlara bile girebildiğimizi göstermektedir.

Dışa açık ekonomi sürecinde ihracat sektörünün yapısal dönüşümünün önündeki en önemli kısıt; 1980 öncesinde Türkiye’de uygulanan “İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi” ile belli bir düzeyde sanayileşmenin öncü adımları atılmış; ancak bu stratejinin ikinci aşaması olan ara ve yatırım malları üretiminde istenilen düzeye ulaşılamamış olmasıdır. Bu nedenle ihracat sektörü önemli miktarda ithal ara malı kullanmaktadır. “İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi” de daha önce uygulanan “İthal İkamesine Dayalı Sanayileşme Stratejisi” gibi kalkınma ve büyüme sürecinde ithal ara malı kullanımının azaltılması hususunda istenilen seviyelere ulaşmamıştır.

Türkiye’de ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin istenilen düzeyde başarılı olamamasının nedenleri şunlardır: Yatırımlar ve teşvik politikaları ülke sanayinin gereksinimlerine göre değil popülist yaklaşımlarla gelişmiş güzel yerlerde ve sektörlerle yapılmıştır. Bu, anlayışa göre yapılan yatırım dağılımı, toplumdaki gelir ve kaynak

dağılımını üretken olmayan kesimler lehine değiştirmiştir. Kapasite arttırıcı yatırımların yerini kurulu kapasitelerin modernizasyonuna yönelik yatırımlara bırakmıştır. Alt sektörler itibariyle yatırımların gelişimindeki dalgalanmalara karşın, genel olarak tüketim malları sanayine yönelik yatırımlar artarken, ara malları sanayine yönelik yatırımlarda bir azalma olmuştur. Ara malları sanayine yönelik sektörler yüksek yatırım payı almasına rağmen, yatırım malları sanayine yönelik yatırımlarda ise fazla bir değişim olmamıştır. Türkiye 1980 sonrasında siyasi istikrar ve ne pahasına olursa olsun dışa açılma adına iç kaynakları ile gerçekleştirebileceği büyümeden vazgeçmiştir. İçeride siyasi mülahazalar ile ekonominin ürettiği gelir ve kaynaklar üretken olmayan kesimler lehinde dağıtılmıştır. Kamu yatırımlarının sanayi kesiminden altyapı yatırımlarına kayışı, bir politika tercihi olarak anlaşılabilir; ancak özel kesimde sanayi yatırımlarının giderek konut yatırımları gibi üretken olmayan yatırımlara kayması, ekonominin uzun vadeli büyüme potansiyelini olumsuz yönde etkilemiştir.

Bugün gelinen nokta da 1980-2007 arasında dış ticaret verilerine göre, mevcut yapısı ile ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin yeterince başarılı olamadığı görülmektedir. “İ.D.S.S. ile hedeflenen en temel amacın, ödemeler dengesinde cari işlemler gelir kısmında artış sağlamak ve ülkenin 1977’den bu yana içine düştüğü döviz darboğazını aşmak olduğu düşünülürse, bu stratejinin başarıya ulaşip ulaşmadığının en önemli ve basit göstergesi cari işlemler açığının gösterdiği seyir olacaktır. Cari işlemler dengemiz yalnızca 1988, 1989 ve 1991 yıllarında pozitif bakiye vermiştir. Bu durum, ödemeler dengesi sorununa, izlenen politikalarla pek çözüm getirilemediğini göstermektedir. 1980-90 döneminde aşamalı olarak büyük ölçüde ithalatın liberalizasyonunun sağlanması ile gerek ithalatta, gerekse ihracatta hızlı bir artış yaşanmıştır. 1982-88 yılındaki ihracatta sağlanan hızlı artışların temel nedenleri; var olan kapasitelerin iç piyasaya göre kârlılığı daha yüksek ihracat kesimine yönelmesi, gerçekleştirilen devalüasyonlar sonucunda uygulanan aşırı değerlenmiş kur politikasının ihracat üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması, ihracat hacminin reel döviz kuruna karşı duyarlılığının test edildiği bir çalışmada: 1980-88 döneminde reel kurda görülen azalışın ihracat artışına katkısı %30 olarak hesaplanmıştır”(Celasun, Rodrik, 1988, 89). “1988’e kadar sağlanan hızlı ihracat artışı, ara malı ithalatını arttırırken, ihracat artışının neden olduğu yatırım malı

ithalatı giderek azalmıştır. 1979-85 döneminde imalat sanayinde, ihracatın ithalata bağımlılığının % 63 artması, 1980 öncesinde yaşanan ve istikrar önlemlerinin alınmasında temel neden olan ithalata bağımlılığın sürdüğünü ortaya koymaktadır. Daha da önemlisi, ihracatçı sektörler olan dokuma-giyim ve derinin ithalata bağımlılıklarının diğer sektörlerle göre daha fazla artış göstermiş olmasıdır. Her ne kadar gerekli ara malı ve yeni teknolojilerin elde edilebilirliği, ihracat artışı için kaçınılmaz görünse de, ara malı ithalat artışı yanında yatırım malı ithalatının azalmış olması, bu gelişmelerden olumlu şekilde yararlanılmadığını ve rekabet gücünü arttırıcı teknolojik gelişmelerin sağlanamadığını ortaya koymaktadır”(Eser, 1993, 181). “1985-90 sonrasında tüketim malları sanayi ithalatının, toplam imalat sanayi ithalatı içindeki payının tekrar artmaya başlaması da, bunun bir göstergesidir. 1963-73 dönemi içinde teknolojik gelişim girdi kullanımını arttırıcı özellik gösteren sektörlerde girdi talebi artmış, girdi tasarrufuna yol açan sektörlerde girdi talebi azalmıştır. 1980 sonrası uygulanan ihracatı özendirici uygulamalar daha çok mikro düzeyde mali teşvik veya sübvansiyon niteliğinde olmuştur. Bu sübvansiyonlar üreticiden çok dış ticaret şirketlerine yansıdığı için, teknolojik değişim, verimlilik ve kalite artışından daha çok ticaret kesiminde yoğunlaşmaya neden olmuştur. 1980 öncesinde aşırı değerlenmiş TL'nin gerçek değerini sağlamak amacıyla, önce küçük oranlı devalüasyonlar yapılmış...İhracatın özendirilmesi amacıyla, 1980-85 döneminde TL reel kuru %66.4 oranında değer kaybına uğratılmıştır. 1989 yılına kadar uygulanan döviz kuru politikaları ihracatı özendirme yönünde gelişmiş; ancak bu yıldan sonra ihracatın döviz kuru ile desteklenmesinden, enflasyon hızının yavaşlatılması için vazgeçilmiş ve TL. yeni den değer kazanmaya başlamıştır”(Togan, 1993, 80).

1980 sonrasında ki büyüme stratejisi değişikliğinin temel argümanı; iç üretimi artırarak belirli bir ihracat potansiyelini yakalayıp, ekonominin gereksinim duyduğu döviz gereksinimini devamlı ve sağlam kaynaklar ile karşılamaktır. En azından dış alımlarımızı karşılayabilecek bir dış satım potansiyeline kavuşabilmektir. Belirlenen amaca yönelik gelişen bu argümanın geçerliliği hala devam etmektedir. Ancak ihracattaki gelişmelere baktığımızda gelinen noktada, ihracat odaklı büyüme potansiyelimiz istenilen düzeye çıkartılamadığını görmekteyiz. Türkiye ekonomisi için dışa açılmada öngörülen ihracat hedeflerine ihracatın ithalatı karşılama yüzdesi

bakımından ulaşılamamıştır. Cumhuriyet tarihinin önemli ekonomik sorunu olan dış ticaret dengesizliği ülkemizin ekonomisinin tüm dengelerini olumsuz yönde etkilemeye devam etmektedir. Tablo:7’de dış ticaret verilerine baktığımızda 1980 öncesi dışa kapalı bir ekonomide de ithalatımızın ihracatımızdan fazla olduğu ve dış ticaret dengesinde oluşan açık nedeniyle ekonominin finansmanında sorunlar yaşandığı görülmektedir. 1980 sonrası ihracatın artırılması yönünde verilen teşvikler ile dış ticaret dengesindeki bu açıkların kapatılabileceği beklenmiştir. Bu argüman yeni ekonomik modelin temel argümanlarından birisi olmasına rağmen, Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) açıkladığı 2006 dış ticaret verileri bunu doğrulamamaktadır. 2006 yılı ihracat miktarı, ithalat miktarı ve dış ticaret hacmi ile birlikte dış ticaret açığı tarihinin en yüksek düzeydeki dış ticaret rakamları olmuştur.

Tablo:6 Dünya Ekonomi Konjonktürüne Paralel Küreselleşme Sürecinde Türkiye'nin Dış Ticaret Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İthalat	Denge	Hacim	İhr./İth. %
2000	27.774	54.503	-26.729	82.277	51,0
2001	31.334	41.399	-10.065	72.733	75,7
2002	36.059	51.554	-15.495	87.613	69,9
2003	47.253	69.340	-22.087	116.593	68,1
2004	63.167	97.540	-34.372	160.706	64,8
2005	73.476	116.773	-43.297	190.249	62,9
2006	85.309	137.449	-52.139	222.758	62,1

Kaynak: TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls,

Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu rakamlar ekonomik büyüme olgusunu salt olarak dışsattım üzerine kurgulayan dışa açılma stratejisinin sağlıklı bir yapısal temele oturtulamadığını göstermektedir..

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana ithalat artış hızının ihracattan yüksek olması, ihracatın ithalatı karşılama oranının düşük olmasına neden olmaktadır. 2006 yılına gelindiğinde ihracatımız ancak ithalatımızın % 62.1'ine karşılık gelmektedir 1980 sonrasındaki ihracata dayalı büyüme stratejisi uygulamaları sonrasında özellikle 2000 sonrası evrede, önceki yıllara oranla ihracatta daha hızlı bir artış gerçekleşmiştir. "2002 yılı sonunda 36,1 milyar dolar olan ihracatımız 4 yılda % 138 oranında artarak 2006 yılında 85,3 milyar dolara ulaşmıştır"(TÜİK, 2007). (Bakınız Tablo:6) İhracatın ithalatı karşılama oranında az da olsa artış gözlemlenmiştir.

Fakat ihracat sektörünün ithal girdilere yüksek oranlı bağımlılığı ihracattaki bu yüksek oranlı artışa rağmen, dış ticaret açığı artarak devam etmiştir. Karşılaşılan bu

paradoksal durum, 1980 sonrası ekonomide ara malı üretimini gerçekleştirecek imalat sanayi yatırımlarına önem verilmediğini, imalat sanayinin kurulamadığını göstermektedir. Bunun nedeni ise Türkiye ekonomisi dışa açılma adına koşulsuz ve çekincesiz olarak tüm sektörleri ile kontrolsüz bir biçimde açık ekonominin rekabetçi koşullarına terk edilmesidir. Açık ekonominin koşullarına uyum sağlayacak üretim altyapısını ve imalat sanayini kurmadan ihracat odaklı büyüme sürecine girmek, ihracat sektörünün rekabet gücünü zayıflatmıştır. Bu yönü ile katma değeri düşük aramalı montajı yapan bir ihracat sanayi gelişmiştir. İhraç ürünlerimizde yüksek oranlı dış girdi kullanımının, ithalat giderlerini artıran bu profili yeni stratejinin en olumsuz yönüdür.

Tablo:7. 1980-2006 Dışa Açık Ekonomi Stratejisi Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Değerleri (Milyar Dolar)

Yıllar	İhracat (Milyar Dolar)	İthalat (Milyar Dolar)	Dış Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	Dış Ticaret Hacmi (Milyar Dolar)
1980	2,9	7,9	-5,0	10,8
1985	8,0	11,3	-3,4	19,3
1990	13,0	22,3	-9,3	35,3
1995	21,6	35,7	-14,1	57,3
2000	27,8	54,5	-26,7	82,3
2001	31,3	41,4	-10,1	72,7
2002	36,1	51,6	-15,5	87,6
2003	47,3	69,3	-22,0	116,6
2004	63,2	97,5	-34,4	160,7
2005	73,5	116,8	-43,3	190,3
2006	85,3	137,3	-52,0	222,6

Kaynak:DTM,HM, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

2001 sonrası Türkiye ihracat artışı bakımından OECD ülkeleri içerisinde en fazla ihracatı artan ülkedir. Özellikle 1980 öncesi evrede gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler kategorisinde ticaret yapan bir ülke iken, 1980 sonrası sanayileşerek dışa açılma stratejisinin en önemli başarısı sayabileceğimiz yönü ile dış ticaretimizin kompozisyonu gelişmiş ülkeler ekonomisinde ki kategoriye girebilecek düzeye gelmiştir. 2006 sonu itibarıyla Türkiye, 20.000'den fazla miktarda farklı ürünü 200'ü aşkın ülke ve bölgeye ihraç eden ülke konumuna gelmiştir. Özellikle 1980 öncesi

evrede gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkeler kategorisinde ticaret yapan bir ülke iken 1980 sonrası sanayileşerek dışa açılma stratejisinin en önemli başarısı sayabileceğimiz yönü ile dış ticaretimizin kompozisyonu gelişmiş ülkeler ekonomisinde ki kategoriye girebilecek düzeye gelmiştir. Pazar grupları da değişmiştir. İhracat yapılan bölge ve ülkeler içerisinde AB lkeleri önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye Gümrük Birliği tam yeliği ve AB yelik sürecine girdikten sonra AB'nin dış ticaretimizde ki etkinliği giderek daha da artmıştır. "2006 yılı sonu itibariyle gerçekleşen ihracatımızın % 51,6 AB yesi ülkelere yapılmıştır. Tablo 5'de ihracatımızın Pazar yapısını oluşturan bölge ve ülkeler ayrıntılı olarak verilmiştir. AB ile dış ticaret yapımız "Gümrük Birliği" sonrasında birlik ülkelerinden yapmış olduğumuz ithalatımızda da değişim olmuştur. 2006 yılı sonu gerçekleşmelerine göre AB ülkelerinden yapılan ithalat toplam ithalatımız içerisinde % 39.3 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında toplam ihracat içinde AB lkelerinin payı % 51.6, Türkiye serbest bölgelerinin payı % 3.5, diğer ülkelerin payı ise % 44.9 oldu. 2006'da en fazla ihracat yapılan ülke 9 milyar 673 milyon dolarla Almanya olmuştur"(TİK, 2007). (Bakınız Tablo:5).

2000 yılı sonrası dış ticaret verilerine göre, ithalat artışı ve buna bağlı olarak da dış ticaret açığı daha önceki dönemlerle karşılaştırıldığında bu dönemde rekor düzeye ulaşmıştır. Bu durum ise 2000-2006 döneminde Türkiye'nin, dış ticaret yoluyla dışarıya daha fazla kaynak aktarır hale geldiğini göstermektedir. 1980'den günümüze kadar geçen süreçte, dışarıya bu yolla kaynak aktarımının ve dış ticaret açığının boyutlarını toplam dış ticaret gerçekleşmeleri içerisindeki yerini 1980 itibariyle tam dışa açılma sonrası için dönemsel olarak HM verilerinde ki rakamlarla ifade edecek olursak; toplam dış ticaret açığı "1980-89 döneminde 10 yılda 37,2 milyar dolar, 1990-99 döneminde 10 yılda 134 milyar dolar, 2000-2006 döneminde 6 yılda 203,9 milyar dolar olmuştur. 1980-2006 dönemindeki toplam dış ticaret açığının ise 375,2 milyar dolara ulaştığını görebiliriz. Tablo,5,6,7 de dış ticaret sektörünün yapısal gelişimine, Tablo;8 de ise dışa açılma sürecinde dış ticaret göstergelerinin dönemsel olarak değişim hızlarına baktığımızda, "1980-2006 Dışa açık ekonomi politikalarının etkin bir biçimde uygulandığı 26 yıllık dönemde yıllık ortalama olarak ihracat % 15.2, ithalat ise % 14.8 oranında artış göstermiştir. Bu evrede ihracat artışının ithalat artışından daha yüksek olmasına rağmen dış ticaret açığında bu dönemde yaşanan yıllık ortalama artış % 23 gibi çok yüksek bir orana çıkmıştır"(TİK, 2007).

Dış açığın bu derece artması, ülkemiz ihracat sektörünün ithal girdiye bağımlılığının yüksek olmasının bir göstergesidir. Bu durum; diğer parametreler aynı iken, bir önceki yılın büyüme oranı kadar bir büyümenin öngörüldüğü durumda, ithalattaki % 1'lik artışın, ihracattaki % 1'lik artıştan daha büyük bir değere karşılık gelmekte olduğunu göstermektedir. Buna bağlı olarak iki değişkenin büyüme oranına duyarlılık derecesinden ithalatın büyümeye duyarlılığının ihracatından daha yüksek olduğu hipotezine ulaşılabilmektedir. İhracatın ithalata duyarlılık katsayısının gelecekte aynı düzeyde devam etmesi halinde, Türkiye ekonomisinin en önemli sorunu olan cari açık sorununun devam edeceği söylenebilir. Cari açık sorununda en büyük payında, dış ticaret sektörünün açıklarına ait olacağı açıkça görülmektedir.

Tablo:8 1980-2006 Dışa Açık Ekonomi Stratejisi Döneminde Türkiye'nin Dış Ticaret Değerlerinde Dönemsel Değişimler (Milyar Dolar)

Dönemler	İhracat Artışı (%)	İthalat Artışı (%)	Dış ticaret Açığı (%)	Dış Ticaret Hacmi (%)
1980-89	19,3	13,1	8,6	15,0
1990-99	8,8	12,2	30,9	10,4
2000-06	18,5	21,0	32,2	19,6
1980-06	15,2	14,8	23,0	14,5

Kaynak:DTM,HM, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Mevcut yapısı ile ihracatımız ancak ithalatın bir fonksiyonu olarak artış gösterebilmektedir. Tablo:6'da 2000 yılı sonrası dış ticaret gerçekleştirmeleri verilmiştir. Buradan, ithalat ve dış ticaret açığı artış hızının önceki dönemlere göre daha yüksek olduğunu görmekteyiz. Özellikle dış ticaret açıklarının katlanarak arttığı 2001 sonrasın da Türkiye, dış ticaret yoluyla dışarıya daha fazla kaynak aktarır hale gelmiştir. Bu değer aktarımını "1980-2006 arasında 26 yıllık dönemin dış ticaret rakamlarından da görebiliriz. Bu dönemde toplam dış ticaret açığı; "1980-89 dönemindeki 10 yılda 37.2 milyar dolar, 1990-99 dönemindeki 10 yılda 134 milyar dolar, 2000-06 dönemindeki 7 yılda 203.9 milyar dolar olmuştur. 1980-2006 dönemindeki toplam dış ticaret açığı ise 375.2 milyar dolara ulaşmıştır."(DTM, HM, TÜİK, 2007).

Dış ticaret açıklarının bu kadar büyük olmasında, ekonomide kısa sürelerde periyodik olarak meydana gelen finansal krizlerin payı büyüktür. Her finansal kriz, dış açıkları kapatmak için kullanılan borçlanmanın maliyetini artırdığından dış ticaretin açık veren bu yapısının, Türkiye ekonomisine maliyeti de pahalı olmaktadır. Bu yapıdaki dış ticaret zenginleştirici bir dış ticaretin özelliklerinden daha çok, geri kalmış ülkelerde görülen fakirleştirici ve her geçen gün daha dışa bağımlı bir dış ticaret yapısına doğru kayıldığını göstermektedir.

Gelişmekte olan ekonomilerde dışa açılma sürecinin böyle bir sonuç yaratması tüm otoritelerce bilinen bir olgudur. Bu olgu göz önünde bulundurularak, dış ekonomilere tam entegre olmuş Türkiye için, ekonomide ve dış ticarete strateji oluştururken dış konjonktüre duyarlı ve aynı zamanda özellikle imalat sektöründe dış ara malına bağımlılık düzeyi mümkün olduğunca azaltılmış bir üretim altyapısı kurmalıdır. Aksi durumda bu günkü mevcut üretim düzeyi ile gerçekleştirdiğimiz dış girdi kullanımına yüksek oranlı bağımlılığı olan ihracatın, sektörel yapısı değiştirilemeyecektir. İhracata dönük büyüme modeli üzerindeki beklentilerimiz de karşılığını bulamayacaktır. Bu nedenle iç kaynakları üst seviyede kullanarak özellikle imalat sanayini kurmadan dış girdi kullanımına yoğun bağımlı olan bir ihracat yapısı ile anlamlı ve sürdürülebilir bir büyümenin gerçekleştirilebilmesi pek olanaklı görülmemektedir.

İKİNCİ KESİM

TÜRKİYEDE AÇIK EKONOMİYE GEÇİŞ SÜRECİNDE EKONOMİYİ DİŞA AÇMA POLİTİKALARI

3. EKONOMİK ALANI LİBERALLEŞTİRMEYE YÖNELİK POLİTİKALAR

Türkiye'nin ekonomik dışa açılma olgusunun miladını; 24 Ocak 1980'de yürürlüğe giren istikrar paketinin içerdiği tam liberal politikalar oluşturmaktadır. İstikrar kararları ile öncelikle, ticari ve finansal alanda yapılan yapısal değişimler ekonominin dışa açık hale getirilme stratejisine temel oluşturmuştur. Bu kesimde; Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası liberalleşme politikaları ile oluşan yeni ekonomik paradigmanın alt yapısını oluşturan araçların neler olduğu araştırılmıştır. 1980-2007 yılları arasındaki ekonomik dönüşüm sürecinin liberal politika uygulamalarının araçları analiz edilmiştir.

1980'de yönetimde bulunan siyasi irade ve ekonomik karar birimleri, ekonominin ticari ve finansal cephesini liberalleştirmeye yönelik politikaları yürürlüğe koydular. Bu kararların öncelikli hedefi, döviz darboğazını ve cari açık sorununu dışarıdan taze kaynak bularak çözmektir. Uzun dönemde de ekonomik sistemin liberalleşerek dönüşümünü sağlamaktır. Uluslar arası piyasalar ile bütünleşmeyi sağlamak için kullanılan liberalleşme politikaları 1980'de ekonomide dönüşümün zorlayıcı gücü olarak uygulanacak istikrar programının koşulları çerçevesinde yürütülmüştür. IMF ve Dünya Bankasının teşvik ve zorlamalarıyla ekonominin genelini kuşatan bir yapısal değişim ve dönüşüm gerçekleştirilmiştir. Reform derecesinde ki bu paradigmatik değişim, ülkede etkin olan karma ekonomik anlayışın piyasa ekonomisi anlayışı ile değiştirilmesinin öncü adımlarıydı. Yeni stratejiye geçişin ilk aşamasında, piyasa ekonomisinin fiyatlandırma mekanizması işlemeye başlatılmıştır. Öncelikle devlet kontrolünde üretim ve fiyatlandırma yapan bazı iktisadi kuruluşların ürünlerine piyasa değerleri ile gerçekçi fiyatlar verilmeye başlandı. Kamunun bazı kesimlere sağladığı sübvansiyonlar geri çekildi. Kamu kesiminin üretim faaliyetlerinden çekilmesi ve elindeki mevcut işletmelerin ve tesislerin bir şekilde özelleştirilmesi planlandı, fakat başlangıçta beklenen özelleştirme faaliyeti istenildiği ölçüde gerçekleşmedi.

Dışarıyla ilgili herhangi bir kısıtlama olmaksızın ticaret yapabilmesinin önü açıldı. Her türlü mal ve hizmetin dış ticaretinde liberalleşme gerçekleştirildi. Ülkede o ana kadar var olan ithal ikameci politikalar yerine ihracat odaklı bir ekonomik anlayışın gereği

olarak ihracat teşvik edildi ve desteklendi. Ekonomik alanın liberalleştirilmesine 1989'dan itibaren sermaye hareketleri önündeki engeller kaldırılarak devam edildi. Ticari ve finansal alanın liberal anlayışa göre düzenlenmesi tamamlandı. Finans sektörü dış dünya ile entegre edildi. "Türkiye 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci kalkınma modelinden vazgeçerek, 24 Ocak 1980 istikrar programı ile birlikte yeni bir döneme girmişti. İstikrar politikalarının amacı o döneme kadar sıklıkla vuku bulan ekonomik krizlerden kurtulup makro iktisadi dengeyi yeniden kurmaktı. Türkiye'nin krizden çıkış yolu olarak uyguladığı ekonomik program kendi içinde bağımsız olarak alınıp uygulanan tarzdan bir program değildi. Bu program dünya ekonomik konjoktörü ile yakından alakalı olan küreselleşme sürecine de bir yerden dahil olan politikalar"dır. Zira 24 ocak 1980 ekonomik istikrar politikaları IMF ile birlikte kararlaştırılan ve ülke ekonomisini dış dünyaya entegre edecek bir yapısal dönüşümü içeren programdı. Bu ekonomik istikrar politikaları ile beraber ülke kesinkes o ana kadar etkin olan ithal ikameci bir sanayileşme modelinden vazgeçerek, dışa açık, ihracata dayalı kalkınma stratejisini benimsemiştir"(Şen, 1999, 81-99).

Türkiye'de dışa açık politika uygulamaları 1980'den 1989'a kadar olan döneminde daha çok ticari serbestleşme, 1989'dan günümüze kadar olan devrede ise finansal serbestleşme dönemi olarak geçmiştir. Dış ticaret rejiminin ve finansal sektörün liberalleştirilmesiyle başlayan reform süreci, 1989 yılının sonunda sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesiyle nihai noktaya ulaşmıştır.

Türkiye ekonomisi 1980'li yılların başında zayıf, dayanıksız ve kırılgan bir ekonomik yapı durumundaydı. Ekonomik alt yapıyı dönüştürme politikaları bir taraftan bu ekonomik yapıyı değiştirirken diğer taraftan da toplumsal yapıyı da değişime uğratmıştır. Ekonomik alanda, yüksek enflasyonun düşürülmesi, ihracat odaklı dış ticaret ile hızlı artan cari açığın azaltılması, mümkün ise kapatılması amaçlanmıştı. Sosyal alanda ise ülkedeki ekonomik koşulların kötüleşmesine bağlı olarak bozulan gelir dağılımı adaletsizliğinin düzeltilmesi, işsizlik ve ahlaki çöküntüyle birlikte toplumda artan karamsarlığın değiştirebilmesi bekleniyordu. Bu beklentiler ile ekonomide yapısal stratejik dönüşüm ile dışa açılmayı gerçekleştirecek mevzuat değişimlerine gidildi. Türkiye'de dışa açık politika uygulamalarının temelini oluşturan ekonomik alanın liberalleştirilmesine yönelik

uygulamalar aşaşıdaki başlıklar altında açıklanmıştır.

3.1.Ticaretin Liberalleştirilmesi

“1980 ncesi Türkiye'nin de temel ekonomik kalkınma stratejisi ithal-ikameci politikalara dayalıydı. Bu dönemde, ağır sanayi ve sermaye mallarının yurtiçi üretimini hedefleyen kamu yatırımları ağırlıklı olarak gündemdedir. Dış ticaret, miktar kısıtlamaları ve gümrük vergileri sıkı sıkıya korunmaya çalışılıyordu. Yetersiz yurtiçi tasarruf ve yavaş ve istenen lde gerçekleşmeyen yatırım ortamında sıkça ülke ekonomik gündemine oturan 1980 öncesi demeler dengesi krizine zm teşkil etmek maksadıyla Türkiye' de ticarete liberalleşme sürecine girişilmiştir”(Çelebi, 1998, 110). “24 Ocak 1980 kararları bilindiği gibi, ülkede bir çeşit kalıcı hale gelmiş, kronikleşmiş yüksek enflasyon oranını aşağılara çekmek, ülkeye yeterli ve büyük miktarlarda yabancı sermaye girişini temin etmek ve finansman açığını kapatmak ve ihracata ağırlık veren ve piyasa güçlerince şekillenen bir ekonomik dönüşüm projesidir”(şen, 1999, 81-99). “24 Ocak kararları çerçevesinde, ekonomide ihracata dayalı büyüme öncelikli konudur. Bu yüzden Türkiye'nin ihracatta rekabet gücünü artırabilmek amacıyla ihracat teşvikleri sağlanmış ve kurun düşük tutularak Türk lirasının reel olarak değer yitirmesine ve böylelikle ihracatın artırılması hedeflenmiştir. 24 Ocak1980 yılında alınan ekonomik program kararları ile geniş bir biçimde ihracat sübvansiyonları uygulanabilmiş, yüksek oranda gerçekleştirilen devalüasyon ve KİT ürünlerine yapılan büyük oranlardaki fiyat artışları hep bu hedefe yönelik faaliyetlerdir. 24 Ocak Kararları esas itibari ve IMF'nin gelişmekte olan ülkelerde uygulaya geldikleri türden, diğer bölümlerde de açıkça ifade edildiği üzere ortodoks diye nitelenen ekonomik istikrar politikalarıdır. Bu tür politikalar genelde, döviz kurlarında, faiz oranlarında ve hükümetçe belirlenen kamu ürünleri fiyatlarında yüksek oranlarda artışları gerektirmektedir. 24 Ocakta alınan ve hayata geçirilen ekonomik politikalar yalnızca bu tür politikalar olmamaktadır. Yine bu politikaları, uygulamaya konulan ihracatı teşvik amaçlı heterodoks politikalar takip etmiştir.”(Tgen, 1997, 543-546)

3.1.1. İhracata Teşvik Politikaları ve İhracatın Liberalleştirilmesi

“24 Ocak1980 ekonomik istikrar reform programı sadece kısa dönemli istikrarın sağlanmasıyla kalmamış, aynı zamanda ulusal ekonominin yapısını "zel

sektörün öncülüğünde" sürdürecektir olan piyasa ekonomisinin güçlerine bırakmayı hedeflenmişti. Ayrıca sektörel önceliklerde de bir değişim gözlenmiş, ihracata yönelik imalat sanayi ve ticari hizmetler göreceli olarak önem kazanmıştır”(Kovancılar, Miynat, 2004, 285). İthal ikameci sanayileşme politikasıyla, ihracat aleyhine yaratılmış olan durum giderilerek, ihracatın teşvikine dayalı bir politika izlenmeye başlanmıştır. Bu çerçevede, dışa açık liberal ekonomi modeliyle, bir taraftan ithalat serbestleştirilmiş diğer taraftan da ihracat teşvik edilmiştir. Dolayısıyla 1980 öncesi uygulanan içe dönük sanayileşme politikaları ile 1980 sonrası uygulanan dışa açık politikalar arasındaki temel fark teşviklerle ilgilidir. Bu dönemde dış ticarete konu üretim çeşitli şekillerde desteklenmiştir “Bu dönemde Türk ekonomisinde ithal korumaları büyük ölçüde kaldırılarak dışa açılma, ihracata yönelik geniş teşviklerin uygulanmasıyla ihracata dayalı büyüme politikaları ve dünya ekonomisiyle mal, hizmet ve finans piyasalarıyla eklemlenmiştir. Mal ve hizmet ihracatını artırmaya yönelik yoğun bir devlet desteği ile sürdürülen dışa açılma stratejisiyle, imalat sanayinin ihracat pazarlarına yöneltilmesi öncelik kazanmış ve bu amaca uygun olarak, bir yandan yoğun bir teşvik sistemi uygulamaya konulurken, bir yandan da döviz kuru aşınmaya bırakılmıştır. Bu süreçte 1980 öncesiyle kıyaslandığında, ihracat açısından önemli ekonomik başarılar elde edildiği görülür...Özellikle 1983 sonrası ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde libere edilmesi, döviz kurunun sürekli olarak ayarlanması ile ihracat katlanmış, ekonomideki atıl kapasiteler azaltılarak iç piyasadaki mal üretimi artırılmış ve ihracat için ek kaynaklar oluşturulmuştur. Bu politikaların sonucu 1988’de Türkiye 1973’ten sonra ilk defa cari işlemler fazlası verir duruma gelmiştir. Bu dönemde ihracat doğrudan ve dolaylı olarak teşvik edilmiştir. 1980 öncesi uygulanan sabit kur uygulaması terk edilerek, döviz kuru sürekli devalüe edilmiştir. İhracat yapanlara bütçe olanaklarıyla ve bütçe dışı fonlar aracılığıyla önemli miktarda kaynak aktarımı yapılmıştır. Doğrudan ödemeler şeklinde yapılan bu transferler, vergi iadesi ve prim şeklinde yapılmıştır. 1990 yılına gelindiğinde ihracatçılara yönelik doğrudan sübvansiyon uygulaması aşamalı olarak kaldırılmıştır. Diğer taraftan, İhracatı Teşvik Fonu, Merkez bankası ve Türk Eximbank ayrıcalıklı ve sübvansiyonlu ihracat kredileriyle ihracatı desteklemişlerdir. Aynı zamanda ihraç ürünleri imalatında kullanılacak makine, teçhizat, hammadde ve ara mamullere yönelik vergi bağışıklığı

ve kurumlar vergisine getirilen istisna ve muafiyetler ihracatın artırılmasına yönelik olarak getirilen önemli dolaylı teşviklerdir. 1980 sonrası büyüme ve ihracat artışı, bir yandan yoğun teşvikler ve ücret maliyetlerinin bastırılmasıyla, bir yandan da 1980 öncesi atıl kalan kapasitelerin devreye sokulmasıyla gerçekleştirilebilmiş, ancak bu uygulama bir yapıya dönüştürülememiştir. İhracat artışı 1980 öncesi eksik kapasite, devalüasyon ve ücret maliyetlerinin baskı altına alınmasıyla belirli bir düzeye kadar çıkarılabilmektedir...Türkiye'de 1980 sonrası ihracattaki artışın temel nedenini, bu dönemde uygulanan ihracat teşviki ve TL'nin değer yitirmesine dayalı esnek kur rejimi ve ücret maliyetlerine dayalı ihracat artışı temel politikalarından kaynaklanmaktadır”(Kovancılar, Miynat, 2004, 286-288). “Yüksek ihracat teşvikleri ve devalüasyona bağlı kur beklentisi enflasyonun ılımlı oranlarda sürdürülebilmesi, bir yandan kamu sektörüne enflasyon, vergisi altında kaynak aktarırken, bir yandan da ihracat ürünlerinin rekabet avantajının devam etmesini sağlamıştır. Bunun yanında ihracat gelirlerinin artması ve dış borçlanma imkanının uygunluğu, ticari liberalizasyonla birlikte artan ithalat talebinin finansmanının kesintiye uğramadan sürdürülmesini sağlamıştır”(Selen, 1997, 477). “Bu dönemin en önemli sonuçları ise, sürdürülebilir kamu açıkları, reel ücretlerin düşürülmesine dayalı ihracat artışı ve iç talep fazlası yaratılması, ihracat geliri ve dış borçlanma ile ticari liberalizasyon sonrası artan ithalat talebinin karşılanması ve ılımlı oranda sürdürülen yurt içi fiyat enflasyonu yoluyla kamuya gelir imkanı yaratılmasıdır”(Kovancılar, Miynat, 2004, 288-289). “İhracata yönelik yatırım ve üretimi artırmak ve ihracatı teşvik etmek amacıyla 1985 yılında Serbest Ticaret Bölgeleri Kanunu çıkarılmıştır. Çıkarılan kanun gereği ihracata yönelik kolaylık sağlamak bakımından öncelikle sahil ve liman kentleri hüviyetine haiz olan Mersin ve Antalya'da ilk kez serbest bölgeler faaliyete geçirildi. Bunu bir başka liman kenti olan İzmir takip etti. Burada kurulan serbest ticaret bölgesi 1988 yılında faaliyete geçerken, bunları daha sonra sırasıyla 1990'da İstanbul Atatürk hava limanı serbest bölgeleri, 1992'de Trabzon serbest ticaret bölgesi takip etmişlerdir. Ekim 1995'te ise Mardin ve Doğu Anadolu serbest bölgelerinde ticari faaliyetlerine başlamıştır. Buna ilave olarak 1991 yılından bu yana Türkiye, Dünya İhraç İşleme Bölgeler Birliği'ne (World Export Processing Zones Association) Üye olmuştur”(TCMB, 2002, 1-10).

3.1.2. İthalat Kısıtlamalarının Kaldırılması ve İthalatın Liberalleştirilmesi

“1980 öncesi ithalatta üç değişik liste uygulanmaktadır. Bunlar; “Kota Listesi” (sayısal limitlere tabi olan ithalat), “1 numaralı Liberasyon Listesi” (serbestçe ithal edilebilen malların listesi) ve “2 nolu Liberasyon Listesi” (ithalatı için izin belgesi gereken malların listesi) dir. Bu listelerde belirtilen dışında adı geçmeyen malların ithal edilmesi yasaklanmıştı. 1980 öncesi ithalat uygulamalarında ithalatçıların ithalat yapabilmek için önceden Merkez Bankası'na teminat yatırmaları gerekiyordu”(Yeldan, 2004, 58-59). “1979 yılında gerekli depozito oranı ithal edilecek, endüstriyel ürünlerin değerinin %20'si, ticari mallarda ise ürün değerinin %40'ıdır. Diğer taraftan, ithal edilen ürün üzerinden harç, belediye payı, üretim vergisi, gümrük vergisi gibi çeşitli harç ve vergi vb. ödentiler alınmaktaydı. Listelerde yer almayan bir mal ithal edilemediğinden, o malın yerli üreticisi dış rekabetten tamamen korunmuş oluyordu. İsteddiği kalitede ve miktarda mal Üreten yerli Üretici devlet tekeli konumunu devam ettiriyordu” (Kovancılar ve Miynat, 2004, 288-289). “1980 yılında ithalatın serbestleştirilmesi adına ilk adım atılmış ve damga resmi %25'ten %11'e indirilmiş ve ithalat düzenlemeleri basitleştirilmiştir. 1981 yılında kotalar azaltılmış ve Liberasyon Listesi 2' deki malların çoğu birinci listeye alınmasıyla ortam değişmeye başlamıştır. 1984 yılı başında, kota listelerinin kaldırılması ve tüm ithalatın üç ayrı listede toplanması ile çok önemli bir reform gerçekleştirilmiştir. Türkiye tarihinde ilk kez “Yasaklı Mallar Listesi” hazırlanmış; silah ve cephane, uyuşturucu maddeler gibi ithalatı yasaklanan mallar bu listeye konularak, 1985 yılında yasaklı mallar listesi 500' den 3'e indirilmiştir. 106 ithali izne bağlanan mallar ise, “İzne Bağlı Mallar Listesi"nde gösterilmiştir. Bunlar dışında kalan ve serbestçe ithal edilecek olan tüm mallar üçüncü listede, “Liberasyon Listesi”nde gösterilmiştir(Rodrik.,Celasun, 2002, 1-8). “Bu dönemde pek çok malın vergi oranları da değiştirilmiş, “Konut Fonu” adı altında yeni bir vergi getirilmiş ve bu vergiye tabi mallar ayrı bir listede gösterilmiştir. Başlangıçta Konut Fonu kaynak sağlamak amacıyla sınırlı sayıda mala uygulanırken, zamanla tüm malları kapsayarak yurtiçi üretimi korumanın önemli bir aracı haline gelmiştir. Dolayısıyla ithal ikameci alışkanlıklar şekil değiştirerek devam etmiştir. 1989 yılında “anti, damping yasası” çıkarılmış ve lisanslı malların listesi 33'ten 16'ya indirilmiştir. 1990'da ithalat rejiminde yeniden bazı değişikliklere gidilmiş, ithalatta teminat

yatırma zorunluluğu ve izin belgesi alma uygulamalarına son verilmiştir. “Yatırım Malları Listesi” adıyla yeni bir liste meydana getirilmiş ve “Gümrük Vergileri ve Toplu Konut Fonu” vergileri tek bir liste altında bir araya getirilmiştir. Türkiye, 1950 yılından beri GATT üyesidir ve 1994 yılında Uruguay'da toplanarak alınan “Uruguay Yuvarlak Masa Antlaşmaları'nı” imzalamıştır. Anlaşmayla birlikte tekstil, hizmetler ve tarımsal ticaretteki düzenlemelerin yanı sıra ticaretle ilgili kişisel mülkiyet haklarına ilişkin GATT düzenlemeleri de kabul edilmiştir. Bu anlaşmanın bir sonucu olarak, 1994 yılında ülkemizde “Türk Patent Enstitüsü” kurulmuştur. 1995 yılından beri Türkiye, Dünya Ticaret Örgütü'nün (WTO) Üyesi konumundadır. Netice olarak Türkiye 1980'lerde giriştiği reformlar yoluyla ithalatta hem sayı kısıtlamalarını kaldırmış hem de ithalat vergisi oranlarını indirmiştir. Bu yüzden, Türkiye 1991 yılında Dünya Bankası nezdinde yoğun düzenlemelere girişerek bunu hayata geçiren ülkeler kategorisine dahil edilerek, tasnif edilmiştir”(TCMB 2002, 1-10). “1996 yılı başına kadar da tüm tarifeler, engeller, gümrük vergileri ve Toplu Konut Fonu ödentileri sıfırlanmıştır. Dolayısıyla 1980 yılında başlayan ithalatın Liberalizasyonu 1996 başında tamamlanmıştır...1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşmasına bağlı olarak, Türkiye 1996 başından itibaren AB ile Gümrük Birliğine üye olmuştur. “Anlaşma çerçevesinde Türkiye Avrupa Birliği ve Avrupa Serbest Ticaret Bölgesinden gelen tüm ürünlere yönelik gümrük vergileri ve Toplu Konut Ödentileri sıfırlamıştır. Sonuç olarak bu tarihten sonra, bu ülkelere gelen ürünlere uygulanan kanuna oranı % 5.9'dan % 0'a indirilmiştir...Buna ilave olarak üçüncü Ülkelere uygulanan ithalat korunma oranı da 10. 81'den % 6'ya indirilmiştir. Bunun yanında bazı özel ürünlere (otomobil, kamyon, deri, ayakkabı, seramik vb.) yönelik ithalat vergileri tedrici olarak azaltılmıştır. Türkiye bu mallar üzerindeki gümrük vergisi oranlarını 1997 yılında % 10, 1998'de % 10, 1999 ve 2000 yılında % 15 ve 2001 yılında % 50 oranında düşürmüştür” (Kovancılar, Miynat, 2004, 288-289-291).

3.1.3. Finans Sektörünün Liberalleşmesi

“1980'lerden bu yana küreselleşme süreci ulusal ekonomilerin birbirleriyle olan bağlarını güçlendirmek ve uluslararası sisteme entegre olmak için yoğun çabaların

sarf edildiği bir dönem olmuştur. Bu nedenle, bütün belli başlı sanayileşmiş ülkeler kendi finansal piyasalarını liberalleştirirken, gelişmekte olan ülkelere IMF öncülüğünde dışarıya açılmak yönünde faaliyetlere koyulmuşlardır. 1980' den önce Türkiye daha önce de vurgulandığı üzere, içe dönük ve çok sıkı kurallara bağlı bir ekonomi stratejisi uyguluyordu ve finansal sistemi gelişmemişti”(Akdiş, 1994, 23)

Türkiye'nin dışa açılma olgusu, 1989'da sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesiyle doruk noktasına ulaşmıştır. “Türkiye kendi finans sektöründe serbestleştirmeyi hedefleyen bir dizi politikaları hayata geçirmek suretiyle, uluslararası gelişmiş ekonomilerin gelişmiş dünya mali piyasalarına eklemlenmeyi gerçekleştirdi. Finansal liberalleşmenin ardındaki ana motif, ekonomide tasarruf ve etkinliği artırmak suretiyle büyümeyi ve istikrarı sağlamaktır.”(Akdiş, 1994, 23). Türkiye 24 Ocak 1980 yapısal reform programının getirdiği liberal açılımlar ile daha önce içe dönük, katı kurallara bağlı ve doğrudan parasal kontrollerin hakim olduğu finansal sistemden vazgeçerek, ihracat odaklı dışa dönük, serbest piyasanın finansal boyutuna geçiş yapmıştır. Böylece zayıf finansal yapının ve sığ piyasaların ulusal ekonomimizi; dış kaynaklı artan dalgalanmalardan, kısa vadeli girişimci kararlarından, sert iniş ve çıkışlar sonrası karşılaşılan finans krizlerin ağır ekonomik sonuçlardan daha az etkilenir hale getirilmesi istenmiştir.

3.1.3.1.Kambiyo Rejiminin liberalleştirilmesi

“Dışa açılmanın gerektirdiği finansal liberalleşme sürecine serbest piyasa odaklı politikalara ağırlık verilmesi ve döviz kuru rejiminin serbestleştirilmesi ile başlanmıştır. 24 Ocak 1980'de uygulamaya konan istikrar programı, daha gerçekçi ve esnek bir döviz kuru politikası içermektedir.1980 öncesi dönemde geçerli olan sabit döviz kuru rejiminde bilindiği gibi, Türk lirasının değeri hükümetçe tespit ve ilan ediliyordu. Bu durum Türk lirasının gerçek değerinin üzerinde aşırı ölçüde değerlenmesine neden olmaktadır. Bu dönemde resmi kurun dışında ikinci bir döviz kuru meydana gelmekteydi. Döviz kurunda sabit kur uygulamasından vazgeçilerek gerçekçi döviz kuru uygulamasına geçmek suretiyle, Türk lirasının diğer para birimleri karşısındaki değeri önemli oranda düşürülmüş ve döviz piyasasında oluşan kara borsanın varlığının da önüne geçilebilmiştir. Döviz kuru rejimi 7 Temmuz 1984 tarihli ve 30 sayılı Kararnameyle büyük ölçüde liberalleştirilmiştir”(Güran, 1987, 71-74) “30 sayılı Kararnameyle serbestçe belirlenen bir kur rejiminin oluşturulmasına

yönelik olarak getirilen düzenlemeler şu şekilde sıralanabilir:

1. Türk lirası cinsinden banknot, metal para ve diğer ödeme araçlarının ithal edilmesi üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmış, ihracı ise Hükümet iznine tabi tutulmuştur.
2. Türkiye' de ikamet edenlerin yabancı para birimi bulundurmaları, döviz hesabı açtırmaları ve dövizle ödeme yapmalarına izin verilmiştir.
3. Merkez Bankası, külçe altın ithal ve ihraç etmek üzere yetkilendirilmiştir. Diğer bankalarında yurtiçi pazarda külçe altın satmalarına izin verilmiştir.
4. Bankaların Türkiye' de ikamet edenlerden döviz mevduatı kabul etmelerine, yurt dışında döviz bulundurmalarına ve döviz cinsinden işlem yapmalarına izin verilmiştir.
5. Her türlü menkul kıymetin ithal ve ihracına izin verilmiştir.
6. Türkiye' de döviz cinsinden ihraç edilen menkul kıymetlerin Türkiye dışında ikamet edenlere satışına izin verilmiştir.
7. Yabancıların döviz bozdurmaları ve tüm transferleri bir banka aracılığıyla yapmaları koşuluyla gayrimenkul almalarına ve aynı haklar elde etmelerine izin verilmiştir.
8. Yabancıların döviz cinsinden gerekli sermayeyi getirerek yatırım yapmalarına, ticari faaliyette bulunmalarına, hisse satın almalarına, ortaklık kurmalarına, şubeler, temsilcilikler ve acenteler açmalarına izin verilmiştir.
9. Bankaların Merkez Bankası tarafından açıklanan döviz kurunun etrafında oluşturulan dar bir aralık içinde kendi işlemlerinde kullanacakları kurları belirlemelerine izin verilmiştir.
10. Son olarak, 29 Haziran 1985 tarihi itibariyle bankaların ticari, ticari olmayan ve bankalar arası işlemleri için kendi kurlarını belirlemelerine izin verilmiştir”(TCMB, 2002, 12-13).

3.1.3.2. Faizler Üzerindeki Kısıtlayıcılıkların Kaldırılması

“1980 öncesi hükümetler mevduat ve kredi faiz oranlarını doğrudan kontrol etmişlerdir. Ancak, hızla artan enflasyon nedeniyle reel faiz oranları bu dönemde

eksiye dönmüş, tasarruf etmenin ve bu tasarrufları mali kesimde değerlendirmenin anlamsızlığı ortaya çıkmıştır. Tasarruflar bu dönemde ekonomiye likidite sağlayacak olan verimli yatırımlardan yani bankacılık kesiminden ziyade, emlak benzeri ölü yatırım denilebilecek olan alanlara yönelmiştir”(TCMB, 2002, 14). “İçte tasarruflara negatif getiri sağlayan bir bankacılık sisteminin var olduğu bir süreçte, daha sonra banker krizi olarak adlandırılan 1980 sonrası ilk finans krizi diyeceğimiz olay gelişti. Bilindiği üzere piyasada kendilerine banker denen kişiler, halkın elinden tasarruflarına daha iyi faiz geliri sağlayacaklarını vaat ederek, fazla alternatif yatırım olanağının bulunmadığı mali piyasada boşluğu doldurdular. Bu durum daha sonra bilinen adıyla “banker krizi”nin meydana gelmesine yol açtı. Halk, elindeki tasarruflarına negatif getiri verecek olan bankacılık kesimi yerine, hiçbir mevduat güvencesi sunmayan piyasa bankerlerine daha fazla faiz geliri elde etmek için yöneldi ve bunlara tasarruflarını teslim etti. Bu durum tasarrufçular yönünden hayli yüksek risk anlamına gelmekteydi. Sağlıksız mali ortamın, enflasyonist ortamda Ülke ekonomisine, üretimine her hangi bir katkısı olamazdı ve bu duruma daha fazla devam edilemezdi. 24 Ocak 1980 kararlarının arkasında yatan, böyle çarpık bir ekonomik yapıdan kurtulma ve dünyanın gelişmiş ekonomileri arasında yer alıma isteği ve çabası bulunmaktadır” (Kovancılar., Miynat, 2004, 292).

Finansal fonlar bankacılık sisteminin dışında alternatif piyasalara ve dövizde kaymaya başlayınca mevduat ve kredi faiz oranlarına konan tavan değerler kaldırılmıştır. Bundan beklenen faiz oranları üzerindeki kontrolün ortadan kaldırılmasıyla; tasarrufları finansal sistem içerisinde değerlendirerek finansal kuruluşlar arasındaki rekabeti sağlamaktı. Böylece aynı zamanda finansal sektörün derinleşmesine olanak tanınacaktı. Ancak büyük bankaların aralarında anlaşarak faiz oranlarındaki artışı engelleme çabaları faiz oranlarının serbestleşmesinin önünü tıkamıştır. Mevduat faizleri için büyük bankaların kendi aralarında anlaşmaları ve bir üst sınır değer belirlenerek aşağı seviyelerde tutulmaya çalışılması, kredilere olan talebin aşırı şekilde artmasına yol açmıştır. Bu uygulamalar sonucunda daha küçük bankalar sorumluluklarını yerine getiremez olmuş ve iflas etmek zorunda kalmışlardır. Bu olaylar ile eş zamanlı patlak veren “Banker Krizi” hükümeti faiz oranlarında geleceğe yönelik olası gelişmeleri göz önünde bulundurarak yeni mevzuat değişikliklerini yapmaya itmiştir. Bu düzenlemelerle, hükümet en büyük

dokuz bankaya faiz oranı belirleme izni ve daha küçük bankalara da bu faiz oranına ek bir prim ödeme izni ile birlikte yeniden Aralık 1983 'de Merkez Bankası'na mevduat faiz oranlarını belirleme ve bu oranları düzenli olarak gözden geçirme yetkisi verilmiştir. Değişen finansal rekabet koşullarına bağlı olarak Merkez Bankası'nın Haziran 1987'de yayımladığı bir tebliğle bankalara belli bir üst sınıra kadar faiz oranlarını kendileri belirlemeleri için izin verilmiştir. Faiz oranlarının tüm mevduatlarda serbest bırakılması ise 12 Ekim 1988 de gerçekleşmiştir.

3.1.3.3.Sermaye Piyasalarının Kurulması ve İç Borçlanmanın Kamu Açıklarını Kapatılmasında Kullanılması

1981'de yürürlüğe konan Sermaye Piyasası Kanunu, Türkiye'de sermaye piyasalarının düzenlenmesini, desteklenmesini ve denetlenmesini ve güvenli, şeffaf ve dengeli bir şekilde işleyen sermaye piyasaları yoluyla yatırımcıların hak ve çıkarlarının korunmasını amaçlamış ve menkul kıymetler piyasalarının gelişimini destekleyen en önemli adımlardan biri olmuştur. “Bunu takiben, sermaye piyasalarının koşulları ve işleyişi mekanizması üzerinde düzenleme ve denetleme yetkisine sahip olacak şekilde ve Sermaye Piyasası Kanunu hükümlerine tabi olarak 1982'de Sermaye Piyasası Kurulu kurulmuştur. Bu tarihten itibaren bankalar ve diğer finans kurumları sermaye piyasasında yürüttükleri aracılık faaliyetlerinde Sermaye Piyasası Kanunu hükümleri ve Sermaye Piyasası Kurulu denetimine tabi hale gelmişlerdir...1980 öncesi ortaya çıkan bütçe açıkları, genellikle Merkez Bankası kaynaklarından, yani para basılmak suretiyle karşılanıyordu. Merkez Bankası tarafından Hazine'ye açılan kısa vadeli avansın miktarı o yılın bütçe ödeneği toplamının yüzde 15'i ile sınırlandırılmış olup, bu uygulamaya Nisan 1994 finansal krizine kadar devam edilmiştir... Ülkede uzun süre kronik bir hal alan enflasyonun oluşumuna hükümetlerin Merkez Bankası kaynaklarından kullanıp ve daha sonra geri ödemekten vazgeçtikleri avansların hatırı sayılır bir katkısı olduğu, birçok araştırmada ortaya çıkan bir olgudur. Bu nedenle para politikası da büyük ölçüde maliye politikasına dayalı olmuştur. Hükümet Mayıs 1985'te bütçe açıklarını kapatmak için ilk kez devlet tahvili ve bonusu çıkarmıştır. Bu suretle kamu açıklarının Merkez Bankası bilançosu üzerindeki olumsuz etkileri hazine ihalelerine başlanmasıyla bir ölçüde giderilmiştir”(Kovancılar, Miynat, 2004, 292-293). Böylece Hükümetin bono ihalelerine girişmesi, Merkez Bankası'nın açık piyasa işlemleri

yürütmesi ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda (İMKB) ikinci el bono ve tahvil piyasasının oluşturulması için gerekli zemini oluşturmuştur. Bundan sonra hükümetin DİBS ihaleleri, bu kıymetlerin faiz oranları piyasa koşullarında belirlendiği ve sıfır-kredi riskine sahip oldukları için, finansal kurumlar ve finansal olmayan kurumlar için cazip bir yatırım alanı haline gelmiştir. “Bu durum ileride ekonomide rantıye diye ifade edilen yeni bir tür yaratılmasına yol açmıştır. Yine bu durum ileride bankacılık krizi olarak bilinen vakanın ilk yapı harcını teşkil etmiştir. Bankacılık kesiminin DİBS sayesinde rahat ve zahmetsiz para kazanmaları, devletin borçlanma gereğinin günden güne artış kaydetmesi sonucu, Üretime gitmesi gereken finansal akımların kamuya yönelmesine yol açmıştır. Bu ihalelerden elde edilen gelirler rekabetçi teklif verme usulüyle belirlendiği ve ihalelerin hacmi de büyük olduğu için, belirlenen faiz oranları ekonominin gösterge faiz oranlarından biri kabul edilmeye başlanmıştır. Bu ihalelerin getirileri faiz oranlarının geleceği hakkında piyasalara fikir vermeye başlamıştır. Artan faiz oranları yatırımların azalmasına sebep olmuştur. 1994'te yaşanan finansal krizden sonra Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kullandığı kısa vadeli avans miktarı bir önceki finansal yılın genel bütçe ödenekleri toplamıyla cari yılın genel bütçe ödenekleri arasındaki farkın yüzde 12'siyle sınırlandırılmıştır”(Celasun, 1997, 1-5). “Bu oran 1996'da yüzde 10'a; 1997'de yüzde 6'ya ve takip eden yıllarda da yüzde 3'e düşürülmüştür. 2001 yılında çıkarılan yeni Merkez Bankası Kanunuyla kısa vadeli borç verme uygulaması tamamen kaldırılmıştır”(TCMB, 2002, 15)

3.1.3.4. Yabancı Sermaye Girişinin Önündeki Engellerin Kaldırılması

“Türkiye’de sermaye hareketlerinin liberalleştirilmesi çalışmaları 24 Ocak 1980 iktisadi istikrar programı çerçevesinde gerçekleştirilen ekonomik ve finansal reformlarla başlatılmış ve 1989 yılında ise tamamlanmıştır”(Boratav, Yeldan, 2001,8). “1980'den önce sermaye hareketleri döviz işlemlerine ilişkin düzenlemelerle kontrol ediliyordu. Liberalleşme süreci, 1980'den sonra 28 ve 30 numaralı kararnamelerle başlatılmış ve bu kararnameler uyarınca Aralık 1983 ve Temmuz 1984'te uygulamaya konmuştur. Bu kararnameler ile sermaye hareketleri kısmen liberalleştirilmiş, sermaye hareketlerinin tamamen liberalleştirilmesi süreci 1989 yılında 32 numaralı kararname ve 11 Ağustos 1989 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanması ile tamamlanmıştır. Bu kararname ve yapılan düzenlemelerle sermaye

hareketleri tamamen liberalleştirilmiş ve konvertibiliteye yönelik en önemli adımlar atılmıştır. 32 numaralı kararnameyle getirilen temel düzenlemeler şöyledir;

“1. Türkiye’ de yerleşik kişiler, bankalar ve özel finans kurumlarından hiç bir sınırlama olmaksızın döviz alabilirler ve döviz bulundurmak için herhangi bir kısıtlama ya tabi değildirler.

2. Türkiye’de yerleşik kişiler, Türkiye’ de yerleşik olmayan kişilere verdikleri her türlü hizmet karşılığında aldıkları dövizini ülke içine getirebilirler.

3. Yurtdışında yerleşik kişilerin İMKB’ de kote edilmiş ve Sermaye Piyasası Kurulu izniyle çıkarılmış her türlü menkul kıymeti alma ve satmaları serbesttir.

4. Türkiye’ de yerleşik kişilerin bankalar ve özel finans kurumları vasıtasıyla yabancı borsalarda kote edilmiş menkul kıymetleri; Merkez Bankası tarafından alım-satımı yapılan yabancı para birimleri cinsinden hazine bonosu ve devlet tahvili satın alıp satmaları ve bu kıymetlerin alış bedellerini yurtdışına transfer etmeleri serbesttir.

5. Türkiye’de yerleşik kişilerin, yurtdışında menkul kıymet çıkarmaları, piyasaya sürmeleri ve satmaları serbesttir. Türkiye’de yerleşik kişilerin yurt dışından menkul kıymet getirmeleri ve yanlarında yurt dışına çıkarmaları serbesttir.

6. Yabancı sermayenin satışından ya da tasfiyesinden doğan gelirler bankalar ya da özel finans kurumları aracılığıyla ülke dışına transfer edilebilir.

7. Yurtdışından döviz kredisi almak serbesttir.

8. Türkiye’de yerleşik olmayan kişilerin Türk lirası hesap açtırmaları ve bu hesaplara ilişkin anapara ve faizleri Türk lirası ya da döviz olarak transfer ettirmeleri serbesttir.

9. Gayrimenkul satışları Üzerindeki yasak kaldırılmıştır ve gayri menkul satışından elde edilen gelirin transfer ettirilmesi serbesttir.

10. Türkiye’de yerleşik olmayan kişilerin döviz almaları ve transfer ettirmeleri ve yurt dışına Türk lirası göndermeleri serbesttir.

11. Bankalar ve özel finans kurumları ithalat, ihracat ve görünmez transferler dışında 500.000 ABD doları ya da eşdeğeri döviz tutarını aşan transferleri bildirmekle yükümlüdürler.

12. Türkiye’de yerleşik kişilerin yurtdışında temsilcilik ve irtibat büroları vb. açmaları serbesttir”(TCMB, 2002, 10-17).

3.1.3.5. Bankacılık Mevzuatında Yapılan Reformlar

Türk bankacılık sektörü Türkiye’deki finansal sistemin omurgasını teşkil etmektedir. 24 Ocak 1980’lerde uygulamaya konan dışa açık ekonomi politikasının bir gereği olarak Türk bankacılık sektöründe bir dizi önemli kurumsal ve yasal reformlar hayata geçirilmiştir. Bu reformların asıl amacı, bankalar arasında rekabeti teşvik etmek, mali sisteminin sağlamlığını ve etkililiğini artırmaktır. Mali sistemi olası risklere karşı korumak için 1983’te Bankalar Kanunu’nda yapılan bir değişiklikle Merkez Bankası bünyesinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kurulmuştur.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun kurulmasının esas amacı, bankacılık sisteminde peş peşe vuku bulan banka iflaslarının genel ekonomi ve mali kesim üzerindeki olumsuz sonuçlarını bertaraf etmek, sarsılan kamu güvenini yeniden sağlamak ve mevduat sahiplerini bankacılık krizlerinin olumsuz etkilerinden korumaktır. Öncelikle, her bir tasarruf hesabı için sigortaya esas belli bir nominal üst sınır değeri saptanmıştır. Mevduat bankalarının Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna belli bir oranda katkıda bulunmaları zorunlu kılınmıştır.

1980’lerden bugüne kadar bankalar kanununda defalarca değişiklik yapılmıştır. Bunlardan birincisi 2 Mayıs 1985’te yürürlüğe giren bankalar kanunudur. “1985’deki Bankalar Kanunu daha çok bankacılık sistemindeki yapısal sorunlara ilişkin hükümler içermekteydi. Temel amacı, bankacılık sistemine akılcı bir düzenleme ve denetleme sistemi getirmek için gerekli yasal altyapıyı oluşturmaktır. 1985 Bankalar Kanunu, bankaların standart bir muhasebe sistemi kullanmalarını öngörüyor ve bankaların yasal işleyişlerini ve finansal yapılarını incelemek ve denetlemek Üzere Bankalar Yeminli Murakıplarını yetkilendiriliyordu...Bunlara ek olarak, bankaların bağımsız denetleyiciler tarafından da uluslararası muhasebe standartlarına göre her sene denetlenmesi hükmü getiriliyordu. Hükümet, riskli bankaların yönetimlerini değiştirmeye yetkili kılınıyor ve bireysel müşteriye açılan kredi miktarı katı kurallar çerçevesinde sınırlandırılıyordu. Ocak 1987 itibarıyla bankalara, bağımsız dış denetimden geçmiş finansal raporlarını Merkez Bankası’na sunmaları zorunluluğu getirilmiştir. Ekim 1989’da aktiflerindeki risklere karşılık olarak yeterli miktarda

sermaye bulundurduklarını garantilemek amacıyla bankalara uluslararası bankacılık kriterlerinde belirtilen sermaye yeterliliği oranlarını tutturmaları zorunluluğu getirilmiştir. Sermaye yeterliliği rasyosu uygulamasıyla Türk bankalarının yurt dışındaki bankalarla kıyaslanması da kolaylaşmıştır. TMSF, bankacılık sektöründeki olası kargaşaları engellemek için yeniden yapılandırılmıştır. Kriz ortamında, hükümet tüm tasarruf hesapları için tam garanti verdiğini açıklamıştır. Kamuoyu güveninin yeniden sağlanması amacıyla, ayrıca, Merkez Bankası Kanunu'nda yapılan değişiklik ile Hazineye kısa vadeli avans kullandırma uygulaması sınırlandırılmıştır”(TCMB, 2002, 18-19).

18 Haziran 1999 tarihinde yürürlüğe konan İkinci Bankalar Kanunu bankaların finansal yapılarıyla denetim mekanizmasının güçlendirilmesini hedefleyen geniş tedbirler içeriyordu. Tüm gerekli tedbirlerin alınmasına rağmen, iyileştirilemeyen bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna devredilmesi öngörülüyordu. Denetim mekanizmasıyla ilgili olarak uluslararası standartlar ve Avrupa Birliği uygulamalarıyla uyum sağlanması amaçlanıyordu. Bankacılık sektöründe etkinliği, sağlamlığı ve rekabeti artırmak, kamu güvenini sağlamak ve bankacılık sektöründen kaynaklanıp ekonomiyi tehdit edebilecek potansiyel riskleri önlemek amacıyla örgütsel ve finansal açıdan özerk bir yapıya sahip Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur. Banka kurmak ve işletmek isteyenler için daha katı kurallar getirilmiştir. Bu yasal düzenlemelere rağmen, kamu bankalarının finansal yapılarındaki zayıflıklar, bankacılık sistemindeki kırılganlığın devam etmesinde etkili olmuştur. “2000 yılı itibariyle 80 bankadan yalnızca 7 tanesi (4 ticari banka, 3 kalkınma ve yatırım bankası) devlete aittir ve kamu sermayeli ticari bankalar, bankacılık sektöründeki toplam varlıkların yüzde 34’üne sahiptir. Uzun zamandır kamu harcamalarını finanse etmekte olduklarından kamu bankalarının finansal yapıları daha da kötüleşmiştir. Tahsil edilemeyen “Görev Zararları” ve tahsili gecikmiş alacakların yüksek olması, bu bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçları önemli ölçüde artırmıştır. Finansal kriz sırasında faiz oranlarındaki ani artış da görev zararlarının katlanarak artmasına neden olmuştur ”(TCMB,2002,19-20).

ÜÇÜNCÜ KESİM

EKONOMİNİN KAPALI EKONOMİDEN

AÇIK EKONOMİYE DÖNÜŞMESİNDE DIŞ TİCARET SEKTÖRÜ VE YABANCI SERMEYE AKIMLARININ YERİ, AÇIK EKONOMİ DÖNEMİNİN EKONOMİK GERÇEKLEŞME DÜZEYLERİ VE EKONOMİK KRİZ AŞAMALARI

Bu kesimde, Dış ticaret açısından önemli sayılabilecek ithal ikameci kalkınma stratejisi dönemi ve dış rekabete açık kalkınma stratejisinin, Türk dış ticaret politikasına yansımaları. Dış ticaret hacminin aleyhte gelişiminin sonucu olan ihracatın ithalatı karşılama oranının düşüklüğünden kaynaklanan, dış açık nedeniyle dış finansman kaynaklarına olan bağımlılık. Yabancı sermaye akımlarının dışa açık ekonomi döneminin ekonomik gerçekleşme düzeylerine ve aynı dönemde karşılaşılan ekonomik kriz aşamalarına yansımaları araştırıldı. Bu konu başlıklarının içerdiği alanlar Türkiye'nin dışa açık ekonomi süreci içerisinde biri birleriyle bağıntılı alanlar olarak bilinmektedir. Bu bağıntı nedeniyle üçüncü kesim içerisinde bu alanlar birlikte araştırılmıştır.

4. TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KAPALI EKONOMİDEN AÇIK EKONOMİYE DÖNÜŞÜMÜ SÜRECİNDE DIŞ TİCARET SEKTÖRÜ

Bir ülkenin ticari ve ekonomik bakımdan ulaştığı düzeyler ve kaydettiği gelişmeler, uluslararası alandaki konum ve etkinliği açısından her zaman önemli bir gösterge olmuştur. Bu nedendir ki genç Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan bu yana ulusal bağımsızlığını her zaman ekonomik bağımsızlığı ve gelişmesiyle destekleme ihtiyacı duymuştur. Cumhuriyetimizin kurucu önderi Atatürk için ulusumuzun “muasır medeniyetler” seviyesi hedefi, bu alanda gösterilen ve gösterilecek olan tüm çabaların nihai varış noktasını oluşturmaktadır. Bundan ötürü ülkemizi daha da ileriye taşıyacak ekonomik ve ticari faaliyetler Cumhuriyet tarihinde her zaman ekonomik öneminin yanında, çağdaşlaşmada varılacak en önemli hedef olarak yerini almıştır.

4.1. Türkiye Ekonomisinin Dönüşümünde Dış Ticaretin Liberalleşme Süreci Türkiye'de Cumhuriyeti'nin kuruluşundan itibaren uygulanan büyüme stratejileri

incelendiğinde, zaman içerisinde değişik ticaret politikalarının uygulanmış olduğu görülmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında dış ticarete liberal bir politika izleyen kurucu kadrolar, “Büyük Ekonomik Buhan”ın etkileri ile 1930'lardan itibaren ticarete liberal politikalardan vazgeçip, içe dönük korumacı politikaları benimsemiştir. Bu dönemde gümrük vergileri artırılmış, ithalatta kontrollü bir politika izlenmiş, ekonomik kalkınmada iç üretimi arttırıcı sanayileşmeye ağırlık verilmiş ve bu politikalar uzun süre planlı bir biçimde sürdürülmüştür. “Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkiye ekonomisi dışa açık ve bağımlı bir hammadde ekonomisi'nin tüm özelliklerini taşıyordu. Ekonominin tarıma dayalı yapısında bir dönüşüm gerçekleşmemişti ve sanayi henüz kurulamamıştı. Gıda maddeleri ve tekstil gibi temel tüketim mallarının iç talebi ithalat ile karşılanıyordu. Ülke sınai tüketim mallarının ithalatını, tarımsal ve madensel hammaddeleri ihraç ederek gerçekleştirebiliyordu. Başka bir deyişle, hammadde ihracatı ve mamul tüketim malı ithalatı dışa bağımlılığın halkalarını oluşturuyordu. Aşırı derecede dışa bağımlılık, dışa açık olmanın da temel nedeni idi. Ülkenin dışa açık kalmasında Lozan Barış Antlaşması ile getirilen gümrük tarifeleri üzerindeki kısıtlama ve yabancı şirketlerin ekonomide devam eden etkinlikleri de rol oynamıştır”(Şahin, 1995, 43). Dışa açık ekonomi sürecinde de bu rolü yabancı sermaye yatırımları için çıkartılan “Tahkim Yasası” yükümlülükleri üstlenmiştir.

Türkiye'nin dış ticaretinin kronolojik gelişimi dış ticaret politikaları değişikliklerinin sonuçlarını dışa açılma ve bu bağlamda büyümeye etkilerini de görebileceğimiz dönüşüm evreleri olarak gördüğümüz aşamalar bir dönemsel bütünlük içerisinde ele alınması gerekirse, bu evreler; devletin kuruluşunu takip eden kurucu politikaların uygulama alanını kapsayan 1923 -1929 yılları arasındaki evrede ilk kurucu politikalar dönemi, 1929 dünya büyük ekonomik buhranı sonrası ikinci dünya savaşı ile birlikte gerçekleşen değişimi içeren 1930 -1960 dönemi ve Türkiye'de 1962 'den 1980'e ekonomide planlı yapılanmayı ve ithal ikamesine dayalı sanayileşmeyi önceleyen evreler olarak ele alınabilir.

Cumhuriyetin kuruluşunu takiben, “İzmir Birinci İktisat Kongresinde” kabul edilen ve genel olarak kalkınmayı, yerli ve yabancı sermayeyi, piyasaya dönük çiftçiyi özendirici, ekonomik hayatın denetiminin milli unsurlara geçmesini

kolaylaştırıcı ve ılımlı bir korumacılığı öngören iktisadi politikalar önerilmiştir. Cumhuriyetin ekonomik olarak varlığını sürdürmesi için gerekli koşulları hazırlayacak yapının oluşturulmasını sağlayacak politikalara öncelik verilmiştir. Dış ticaret konusunda izlenen yaklaşımın amacı, tarım ürünleri dışında her malı ithal etmek durumunda kalan bir ülke konumundan kurtulmak olarak belirlenmiştir.

Cumhuriyeti'nin kuruluş evresindeki dış ticaret sektörünün yapısal boyutu hammadde ihracı ve sanayi malları ithalatı olarak gelişmiştir. 1930-1939 döneminde dünya ekonomisi büyük bir buhran içine sürüklenirken, Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle bir milli sanayileşme hamlesi gerçekleştirmeyi başarmıştır. Dünya büyük buhranının da etkisiyle dış ticaret ve kambiyo denetimleriyle ilgili önlemlerin büyük bölümü 1929-1931 yılları arasında gerçekleştirilmiştir. Kambiyo piyasalarını denetim altına alan, giderek bu işlemleri 1930 yılında kurulan Merkez Bankasına devreden ve kambiyo rejimini kararnamelerle düzenleme yetkisini (1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun ile) hükümete veren mevzuat bu yıllarda yürürlüğe konulmuştur. 1930-1939 döneminde dünya ekonomisi büyük bir buhran içine sürüklenirken, Türkiye ekonomisi uygulanan ekonomik kalkınma politikaları ile dışa kapanarak devlet eliyle bir milli sanayileşme hamlesi gerçekleştirmeyi başarmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında; uluslararası ekonomik işbirliği, dünya ticaretinin geliştirilmesi hususlarını temel alarak dünya ekonomik ilişkileri, dış ticaret, gümrük, para-kredi konularının fikri temellerini atan Bretton-Woods konferansının etkileri, Türk dış ticaret politikasına da yansımıştır. 1949 yılında yeni bir "Gümrük Kanunu" yürürlüğe konulmuştur. Uluslararası örgütler bazında ise; 1947 yılında Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü ile Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşmasına taraf olunarak ticareti serbestleştirme yönündeki eğilimler güçlendirilmiştir.

Çok partili siyasal rejim ile birlikte, 1950 sonrası dönem, siyasal değişim ile beraber iktisadi konulara yaklaşım yöntemlerinde de bazı liberal değişiklikler getirmiş, ekonominin serbestleştirilmesi yönünde tedbirler yürürlüğe konulmuştur. Uygulanan liberal politikalar 1950-60 dönemi zarfında ithalatı artırmış, ithalatın finansmanında birikmiş döviz rezervleri kullanılmıştır. Ancak aynı dönemde ekonominin döviz kazanma aracı olan ihracatta yeterli artış sağlanamadığından, dış ödemeler açığı önemli boyutlara ulaşmıştır.

1960'a kadar Türkiye'nin ekonomi politikalarının başta gelen sorunları dış ticaret açığı başta olmak üzere dış ödemeler açığı, ihracat, ithalat arasındaki dengesizlik olmuştur. "1960'lı yıllar ve sonrasında ithal ikamesine dayalı kalkınma stratejisi uygulayan Türkiye, hızlı bir kalkınma sürecine girmiş Ekonominin beşer yıllık planlarla düzenlenmeye başladığı ve "Planlı Kalkınma Dönemi"nin başlangıcı olarak nitelendirilebilecek, 1960'lı yıllarda Türkiye'nin uygulamış olduğu sabit kur politikası neticesinde yurtiçi fiyat artışlarının yurtdışı fiyat artışları üzerinde seyretmesi Türk Lirasının aşırı değerlenmesine neden olmuştur. Yine bu dönemde kambiyo rejimi katı kontrol ve düzenlemelere tabi tutulmuş, ithal talebini kontrol altına almak için miktar kısıtlamaları, ithali yasak mallar listesi ithalat rejiminin en önemli araçları olmuştur. Söz konusu politikalar sonucunda ortaya çıkan ihracat aleyhine gelişme ihracatı teşvik tedbirleri uygulanmasını gerekli kılmıştır. Telafi edici tedbirlerin yeterli olmaması sonucunda 1970'li yılların ikinci yarısında Türkiye ödemeler dengesi krizi ile karşı karşıya kalmıştır. Ekonominin ara malları ve yatırım malları ile büyük ölçüde ithalata bağımlı olması, sınai üretimin iç piyasaya dönük karakteri, ihracat gücünün zayıflığı ve genel olarak ekonominin döviz temin etme güçlüğü sıkıntılar yaşanmasına neden olmuştur. Bu dönemde, ekonomi büyük ihracat potansiyeline sahip olmadığı gibi maliyet artışlarını ihracat yoluyla transfer imkanı da bulunamamıştır. 1960 yılında 320.7 milyon dolar olan ihracat 1970 yılına gelindiğinde 588 milyona ulaşmıştır. İhracata konu ürün kompozisyonunda ise değişim olmamış tarım ürünlerinin payı daha da artarak % 80 düzeyine yükselmiştir. 1960 yılı ithalatı 468 milyon dolar iken, 1970 yılına gelindiğinde 948 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. 1970-1980 dönemi ithal ikamesine ağırlık veren bir sanayileşme politikası uygulanmıştır. 1980 yılı Ocak ayından itibaren uygulanmaya başlanan ve 24 Ocak Kararları olarak anılan istikrar programları sadece bir istikrar politikası tedbirleri paketi olarak benimsenmemiş aynı zamanda yeni uygulamalara da zemin hazırlamıştır. Bu program Türk dış ticaret politikasının dış dünya ile entegre olmasının başlangıcı olarak değerlendirilebilir. İthal ikameci politika terk edilmiş, ithalatta uygulanan kontrol ve yasakların kaldırılması süreci başlatılmıştır. Uygulanan politikalarla ihracat artışının sağlanması da hedeflendiğinden ihracatın teşvik edilmesi yönündeki politikalara hız verilmiştir" (Varol, 2003, 1-4).

1980-2007 arası evrede planlı büyüme döneminde uygulanan ithal ikamesine dayalı, içe dönük ekonomik yapılanmadan vazgeçip dışa açık ihracata dayalı politikalara geçişin egemen olduğunu görmekteyiz. Türkiye’de piyasa ekonomisine, serbest rekabete ve dışa dönük yeni bir ekonomik yapıya geçiş çabaları ağırlıklı olarak dış ticaret sektörü üzerinde yürütülmüştür. 1990 sonrası küreselleşme olgusu, Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Ülkemiz bölgesel bütünleşme ve işbirliği hareketleri içinde de etkin bir biçimde yer almaya başlamıştır. Türkiye, 1990’larda eski Sovyet Cumhuriyetlerinin birçoğunu içerisine alan, Karadeniz İş Birliği Örgütü, Türkçe konuşan ülkeler ile ikili anlaşmalar ve ekonomik işbirliğini güçlendirecek açılımlar gerçekleştirmiştir. Eylül 1963 Ankara anlaşması ile başlayan AB üyelik sürecinin önemli bir adımı olabilecek “Gümrük Birliği” aşamasını yürürlüğe koymuştur. Aralık 2004’te “AB Tam Üyelik Görüşmeleri İçin Aday Ülke Statüsü” almıştır. Ekim 2005’te ise tam üyelik görüşmelerine başlamıştır.

Bu açılımlar Türkiye’nin dış ticaret politikalarını ve gerçekleştirmelerini etkilemiştir. Ekonominin dışa açılmasında, dış ticaret sektörünün önemli etkileri olmuştur. Bu etkiler 1980’den AB ile Gümrük Birliği aşamasına kadar ve 1996-2007 arasındaki sürecin dış ticaret sektörü gerçekleştirmelerinin ayrı ayrı analiz edilmesi gerekmektedir. Aşağıda bu sürecin dış ticaret politikaları ve dış ticaret gerçekleştirmeleri tüm ayrıntıları ile analiz edilmiştir.

4.1.1. 1980-1995 Dönemi Uygulanan Dış Ticaret Politikaları ve Sonuçları

24 Ocak istikrar Programı ile: % 32.7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına gidilmiş, devletin ekonomideki payını küçülten önlemler alınmış, destekleme alımları sınırlandırılmış, dış ticaret serbestleştirilmiş, ithalat kademeli olarak liberasyona uğramış; ihracat ise vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı-ihracatçılara ithal girdilerinde gümrük muafiyeti, sektörler göre farklılaşan teşvik sistemi ile desteklenmiştir. Dövizle çevrilebilir mevduat uygulamasına son verilmiş, döviz alım satımı serbest bırakılmış, döviz piyasası üzerindeki kontroller kaldırılmıştır. Bu dönemde izlenen dış ticaret politikaların öncelikli amaçları, ülkeye döviz kazandırmak olmanın yanında, Türkiye ekonomisini değişen dünya şartlarına göre yeniden yapılandırmak, ekonomiyi dışa açmak ve dünya ekonomisi ile entegrasyonu sağlayarak Türkiye’yi küreselleşme eğilimlerinin içine çekmektir.

Tablo:9 1980 - 1997 Yılları Dış Ticaret Değerleri (Milyon ABD Doları)

Yıllar	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Hacmi	Dış Ticaret Dengesi	İhracat/İthalat
1980	2.910.122	7.909.443	10.819.565	-4.999.321	36,79
1981	4.702.934	8.933.365	13.636.299	-4.230.431	52,64
1982	5.745.973	8.842.664	14.588.637	-3.096.691	64,98
1983	5.727.833	9.235.001	14.962.834	-3.507.168	62,02
1984	7.133.602	10.756.922	17.890.524	-3.623.320	66,32
1985	7.958.008	11.343.375	19.301.383	-3.385.367	70,16
1986	7.456.724	11.104.770	18.561.494	-3.648.046	67,15
1987	10.190.047	14.157.805	24.347.852	-3.967.758	71,97
1988	11.622.021	14.335.396	25.957.417	-2.713.375	81,07
1989	11.624.693	15.792.143	27.416.836	-4.167.450	73,61
1990	12.959.289	22.302.127	35.261.416	-9.342.838	58,11
1991	13.593.539	21.047.045	34.640.584	-7.453.506	64,59
1992	14.719.153	22.870.466	37.589.619	-8.151.313	64,36
1993	15.348.075	29.429.207	44.777.282	-14.081.132	52,15
1994	18.105.175	23.270.018	41.375.193	-5.164.843	77,80
1995	21.636.474	35.707.516	57.343.990	-14.071.042	60,59
1996	23.224.470	43.624.616	66.849.086	-20.400.146	53,24
1997	26.244.707	48.583.149	74.827.856	-22.338.442	54,02

Kaynak: T.C. Başbakanlık DIE, Dış Ticaret İstatistikleri 1999, DTM, DIE, «İnternet İNET-TRCSS»,<http://www.die.gov.tr/ievd/secqos/paqe11.html>, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu politikalar sonucu, 1980 yılından itibaren ekonominin dışa açılması ile beraber dış ticaret hacminin milli gelir içindeki payı hızla artmıştır. “Ekonomik istikrar tedbirleri ve dış ticaret politikası değişikliği ile birlikte, 1980 yılında 2,9 milyar dolar olan ihracat, 1981 yılında 4,7 milyar dolara, ithalat 7,9 milyar dolardan, 8,9 milyar dolara yükselmiştir. 1981 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı % 36,8’den, % 52,6’ya yükselmiştir. 1980 yılında ihracatta sanayi mamullerinin payının artırılması amacıyla uygulamaya konan teşvikler (vergi iadesi, ihracatçıların döviz tutma yetkisi) etkili olmuş ve 1980-1990 döneminde sanayi ürünleri ihracatının payı % 36’dan %79 düzeylerine erişmiştir. Bu gelişme tarımsal mallar ihracatının nispi payının azalmasına paralel olarak gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde sanayi malları ihracatının GSMH içindeki payı sürekli artış göstermiştir. Bu durum iç talebin kontrol altında tutulmasının ve ihracatın parasal araçlarla teşvik edilmesinin bir

sonucudur. “Planlı dönemin başlangıcı olan 1963 yılında ihracatın % 79’u tarım ve hayvancılık, % 17’si ise sanayi ürünlerinden oluşmakta idi. 1980 yılında bu oranlar sırasıyla % 57 ve % 36 olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal ürünlerin ihracat gelirlerindeki nisbi payı, bu tarihten sonra izlenen teşvik politikalarına ve döviz kurlarındaki ayarlamalara paralel olarak gerileyerek 1995’de % 11’e düşmüştür. Buna karşılık sanayi ürünlerinin payı 1980’de % 36’dan 15 yıl sonra 1995’de % 87’ye çıkmıştır. 1997 yılında ise, sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı % 87 olarak gerçekleşmiştir”(DTM,2001,5). Bunda, sanayi ürünleri ihracatını teşvike yönelik politikalar, döviz kurlarındaki ayarlamalar ve iç talebi kısarak sanayi üretiminin dış piyasalara yönlendirmeye yönelik önlemler etkili olmuştur. 1984 ve 1985 yılları ihracat rejimlerinde genel olarak formaliteler azaltılmış, daha önce Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı'nın sorumluluğunda olan pek çok yetki, çeşitli illerdeki ihracatçı birliklerine aktarılmıştır. Ocak 1981’de yürürlüğe giren ithalat Rejimi Kararı ile kota uygulamaları daraltılmıştır. 1984 yılında yürürlüğe giren ithalat rejimi ile de kota listeleri tamamen kaldırılmıştır. Türk parasının konvertibiliteye geçmesi için gerekli olan yasal çerçeve büyük ölçüde sağlanmıştır. Bu arada 11.8.1989 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe giren Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 32 Sayılı Karar ile döviz rejiminde geniş ölçüde serbesti getirilmiştir. “1990 yılında Körfez Krizi'nin çıkması ve 1991 yılında erken genel seçimlerin yapılması, para politikalarının gevşemesine yol açmış, özellikle körfez Krizi ihracatımızı olumsuz yönde etkilemiştir. 1994 yılında gelindiğinde Türkiye önemli bir iç dış borç baskısı altına girmiş yüksek faiz oranları, yurtdışından spekülasyon amaçlı sıcak paranın ülkeye akmasına neden olmaktadır. Türk Lirasının yabancı paralar karşısında reel olarak değer kazanması ihracatı kısıtlarken ithalatı kolaylaştırmıştır. Bunun doğal sonucu olarak 1993 yılında dış ticaret açığı 14 milyar dolara ulaşmıştır”(Şahin,1995, 216).

1981 yılından AB ile tam gümrük birliğine geçişe kadar olan süreçteki dış ticaret değerleri Tablo:9’da verilmiştir. 1980 yılından itibaren dışa açık ekonomi politikasını benimseyen ülkemizde dış ticaret hacmi takip eden yıllarda önemli artış göstermiştir. 1981 yılından 1989 yılına gelindiğinde dış ticaret hacmi ikiye katlanmıştır. Daha sonraki yıllarda da artmaya devam etmiştir. Ancak aynı zamanda dış ticaret dengesi sürekli açık vermeye devam etmiştir. Dış ticaret açığı 1993 yılında

ilk defa 14 milyar dolar gibi büyük bir rakama ulaşmış ve 1994'te yaşanan ekonomik krizin en önemli nedenini oluşturmuştur. 5 Nisan 1994 istikrar kararlarının etkisiyle dış ticaret açığı önemli ölçüde azalmış, ancak sonraki yıllarda aramalı ithalatı ile birlikte tüketim malları ve lüks malların ithalatında da artış olmuştur.

Tablo:10. 1963 Planlı İthal İkameci Büyüme Döneminden 1995 AB ile Tam Gümrük Birliği Üyelğine Kadar Dış Ticaretin Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar\$)	Kişi başına GSMH (\$)	İhracat / GSMH (%)	İthalat / GSMH (%)	DışTic.Hac./ GSMH (%)	İhracatı/ İthalat(%)
1963	368	687	249	5,0	9,3	14,3	53,5
1968	496	764	537	2,8	4,2	7,0	65,0
1973	1.317	2.086	734	4,7	7,5	12,2	63,1
1979	2.261	5.069	1.877	2,8	6,2	9,0	44,6
1980	2.910	7.909	1.539	4,3	11,6	15,8	36,8
1981	4.702	8.933	1.570	6,6	12,5	19,0	52,6
1982	5.746	8.842	1.375	8,9	13,8	22,7	65,0
1983	5.728	9.235	1.264	9,5	15,3	24,7	62,0
1984	7.133	10.757	1.204	12,1	18,2	30,2	66,3
1985	7.958	11.343	1.330	11,9	16,9	28,8	70,2
1986	7.456	11.105	1.462	9,9	14,8	24,7	67,1
1987	10.190	14.158	1.636	11,9	16,5	28,3	72,0
1988	11.662	14.335	1.684	12,9	15,8	28,7	81,4
1989	11.624	15.792	1.959	10,8	14,7	25,5	73,6
1990	12.959	22.302	2.682	8,6	14,8	23,4	58,1
1991	13.593	21.047	2.621	9,1	14,0	23,2	64,6
1992	14.715	22.871	2.708	9,4	14,6	23,9	64,3
1993	15.345	29.428	3.004	8,7	16,7	25,3	52,1
1994	18.106	23.270	2.184	13,9	17,8	31,7	77,8
1995	21.637	35.709	2.759	12,9	21,4	34,3	60,6

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri 1999, <http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/Tablo-verileri> kullanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye serbest piyasa ekonomisi politikalarıyla, dış ticaret kesimini uluslararası rekabete uygun hale getirilmiştir. Hem ihracata yönelik teşviklerin uygulamaya konulması, hem de dış ticaret rejiminde yapılan liberalleştirme faaliyetleri sonucu 1980-1990 döneminde dış ticaret hacmi yaklaşık üç kat artmıştır. (Bakınız Tablo:9). Tablo; 10'da "Türkiye ekonomisi için dış ticaretin 1963-1995 yılları arasında ki ihracat, ithalat dış ticaret hacmi ve bunların GSMH'ya oranları ile ihracatın ithalatı

karşılama oranları verilmiştir. Bu değerler 1980 yılına kadar olan dönemde dış ticaretin Türkiye ekonomisi içinde çok önemli bir yerinin olmadığını göstermektedir. Dış ticaretin GSMH'ya oranı 1963 yılında % 14,3 iken dönem boyunca inişli çıkışlı bir seyir izleyerek ancak 1981 yılında % 19'a ulaşabilmiştir. 1980'den sonra dış ticaret sektörünün geçirdiği yapısal değişimin etkisi ile dış ticaret hacminde önemli artışlar meydana gelmiştir. 1981 yılından itibaren artış gösteren dış ticaret hacminin, GSMH oranında 1994 yılından itibaren ciddi bir artış görülmektedir. 1993 yılında % 25,3 olan oran 1994 da % 31,7; 1996'da % 37,1 yükselmiştir”(DİE,1996,12-20). Bu evrede ihracatta meydana gelen önemli artışlar nedeniyle, ihracatın ithalatı karşılama oranlarında da kısmen de olsa olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1980-1996 evresinde dış ticaret, Türkiye ekonomisinin işlevsel gücünü açığa çıkartabilme açısından giderek daha da artan bir yer edinmiştir. Artan ihracat ve ekonomik büyüme için gerekli olan ithalatın yapılması dış ticaret hacmini giderek artırmıştır. Ancak bu artış ithalatın ihracattan daha fazla artışı nedeniyle dış ticaret hadlerini aleyhimize geliştirmiştir.

4.1.2. 1996-2006 Dönemi AB Uyum Sürecinde Uygulanan Dış Ticaret Politikaları ve Sonuçları

Türkiye’de 1970’li yılların ikinci yarısından itibaren yaşanan ekonomik ve politik istikrarsızlık ve dış ödeme güçlükleri, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir. Türkiye topluluğa karşı yükümlülüklerini 1976 yılında tek taraflı olarak dondurmuştur. Türkiye'nin topluluk ile olan ilişkilerini olumsuz şekilde etkileyen bu durum 1980 yılına kadar devam etmiştir. “1980’li yıllardan itibaren Türkiye’de piyasa ekonomisine, serbest rekabete dayalı yeni bir ekonomik sisteme geçiş olmuştur. Ekonomiyi dışa açmada önemli açılımlar yapan Türkiye, aynı zamanda bölgesel bütünleşme ve işbirliği hareketleri içinde de yer almaya yönelmiştir. Bu faaliyetler çerçevesinde Türkiye, bölgesel bütünleşme doğrultusundaki tercihini AB’den yana kullanırken, bölgesinde kurulabilecek diğer bütünleşmeleri geliştirme çabasını da sürdürmüştür”(DPT,1995,78). “1980 yılı başından itibaren Toplulukla ilişkiler yeniden başlatılmıştır. Şubat 1980 tarihinde yapılan ortaklık konseyi toplantısı sonucunda ilk defa Türkiye’nin AT’na katılmasından söz edilmiştir. Fakat 12 Eylül 1980 müdahalesinden sonra, Türkiye ile Topluluk ilişkilerinin 6 yıl için yeniden dondurulması sürecine girilmiştir. ilişkiler

ancak 1986 Eylül'ünden itibaren normal hale dönmüştür”(Şahin, 1995, 346). AB ile Türkiye 1.1.1996 tarihinden itibaren “Gümrük Birliği” anlaşması ile Avrupa Gümrük Birliğinin üyesi olmuştur. Gümrük Birliği üyeliğinden önce, 1995 yılı başlarında, “İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararı” ve 1995 yılı sonunda da “Dahilde İşleme Rejimi” uygulamaya konulmuştur. Dış ticaretimiz DTÖ ve AB kriterleri açısından uygun teşvik yöntemlerine geçiş yapmıştır. Gümrük birliği anlaşması, Türkiye'nin uluslar arası ekonomik entegrasyonlar içerisindeki yerini ve ticari yapısını tamamen değiştirmiştir. Gümrük Birliği üyeliği sonrasında da önceden olduğu gibi dış ticaretinin büyük bölümünü AB ülkeleri ile yapmaya devam etmiştir. Bu süreçte Türkiye'nin üçüncü ülkelerle olan ticaretinde de önemli değişiklikler olmamıştır. “1996 yılında gerçekleştirilen Gümrük Birliği ile, Türkiye Avrupa Birliği içinde ticaret serbestisi bakımından önemli bir adım atmıştır. 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne adaylığının teyit edilmesi ise Türkiye-AB ilişkilerine farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu çerçevede, üç yıllık bir aradan sonra 11 Nisan 2000 tarihinde gerçekleşen Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Toplantısı'nda Birlikle Türkiye arasında hizmet ticareti ve kamu alımları piyasalarının karşılıklı olarak serbestleştirilmesi müzakerelerinin başlatılması kararı, ekonomik entegrasyon yönünde her iki tarafta mevcut olan iradeyi bir kez daha teyit etmiştir”(Kırval, 2001, 1). Türkiye ekonomisi, Gümrük Birliği ile Dünya ekonomisi ve ticaretinde önemli bir yeri olan Avrupa Birliğine ticari anlamda entegre olmuştur. Böylece iç pazarını uluslararası normlarla uyumlaştırmıştır. Bu çerçevede, Türkiye bir yandan AB pazarına diğer üçüncü ülkelere nazaran daha avantajlı giriş koşullarına kavuşurken bir yandan da, kendi iç pazarını AB ve diğer üçüncü ülkelerin rekabetine açmıştır. Gümrük Birliğinin üyeliği sürecinde Türkiye'nin en önemli ticaret ortağı konumunda olan Avrupa ülkeleri ile ticaretimizde artış olmuştur. DTM'nin verilerine göre; GB üyeliği sonrasında gerek AB pazarına gerekse diğer ülkelere olan ihracatımızda düzenli bir artış dikkati çekmiştir. Özellikle ihracatımızın AB pazarında beklenen ölçüde olmasa da istikrarlı bir çıkış sağlanmıştır.

Tablo:11. 2005-2007 Yılları Arasında İhracatının Ülke Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

	2005	2006	2006*	2007*	Değişim (%)***
Toplam İhracat	73 476	85 142	11 188	14 153	26,5
AB Ülkeleri	38 400	43 936	6 363	8 243**	29,5
Türkiye Serbest Bölgeleri	2 973	2 964	398	425	6,7
Diğer Avrupa Ülkeleri	8 820	11 752	958	1 309	36,6
Afrika Ülkeleri	3 631	4 557	564	667	18,3
Kuzey Afrika Ülkeleri	2 544	3 090	352	420	19,4
Diğer Afrika Ülkeleri	1 087	1 467	212	247	16,6
Amerika Ülkeleri	5 960	6 228	1 023	795	-22,3
Kuzey Amerika Ülkeleri	5 276	5 374	934	667	-28,5
Orta Amerika ve Karayip Ülkeleri	411	513	47	84	78,5
Güney Amerika Ülkeleri	274	341	43	44	2,8
Asya Ülkeleri	13 213	15 186	1 828	2 609	42,7
Yakın ve Ortadoğu Ülkeleri	10 184	11 251	1 363	1 961	43,9
Diğer Asya Ülkeleri	3 029	3 935	465	647	39,1
Avustralya ve Yeni Zelanda	271	327	40	54	34,9
Diğer Ülke ve Bölgeler	208	192	13	51	296,4

Kaynak: TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.* Ocak Şubat, **:Değişim(2005/2006)

İhracatımızda tekstil ve demir çelik gibi geleneksel mal kompozisyonunun dışında beyaz eşya, otomotiv sanayi gibi katma değeri yüksek ve istihdam açısından ekonomimiz içerisinde önemli yer tutan sektörlerin ağırlığının arttığı ve bu sektörlerde gerek Avrupa gerekse dünya pazarlarındaki rekabet gücümüzün olumlu bir şekilde geliştiği gözlenmiştir. Gümrük Birliği üyeliği sonrasında AB'nin üçüncü ülkelerden yaptığı ithalat içinde Türkiye'nin payı otomotiv sanayi, elektrikli makine cihazlar ve demir çelik gibi belirli sektörler itibariyle önemli ölçüde artış gösterirken, tekstil ve konfeksiyon ürünlerindeki payımız sınırlı bir artış göstermiştir. Bunun en önemli nedeni Gümrük Birliği sonrasında AB'den tüketim malları ithalatının artmış olmasıdır. “AB'den yapılan tüketim malları ithalatı Gümrük Birliği öncesine kıyasla 3 kat artarak 2000 yılında 5 milyar dolara ulaşmıştır. Bu mal grubunun AB'den ithalatımız içerisindeki payı Gümrük Birliği öncesi dönemde % 8,8'den, 2000 yılında % 19,2'e

yükselmiştir. Ancak, 2001 yılında ise milli gelirdeki azalma ve kurlardaki artışın etkisiyle tüketim malları ithalatında gerileme yaşanmış ve AB'nden yapılan ithalatımız içerisindeki payı tekrar % 14,2 seviyesine gerilemiştir. 2002 ve 2003 yıllarında ise bu oran sırasıyla % 13,7 ve % 16,2 olmuştur”(HDTM, 2004, 11-24). (Bakınız.Tablo:11)

Gümrük Birliği üyeliği sonrasında ithalatın ihracattan daha hızlı arttığı gözlenmekle birlikte, ithalattaki artışın iç ve dış ekonomik gelişmelere bağlı bir seyir izlediği, özellikle ekonominin daraldığı dönemlerde ithalatta buna paralel düşüşlerin yaşandığı, ekonomik büyümenin canlandığı dönemlerde ise ithalatta paralel gelişmelerin ortaya çıktığı görülmektedir. Bu durum, esasen, Türkiye'nin ithalatının üretim ve ihracata dönük ara ve yatırım mallarından oluşuyor olmasının bir sonucudur. 2001 yılı başında uygulanan kur politikası, dış ticaret dengemizin iyileştirilmesi yönünde katkı sağlamıştır. Bu sayede AB ile ticaretimizde mevcut dengesizliğin, de bir ölçüde giderilmesi mümkün olmuştur. Zira, “2001 yılına ait veriler AB ile ticaretimizde açığın gerileyerek 2 milyar dolar seviyesine düştüğünü göstermektedir.”(DTM, 2001, 18). Türkiye ile AB arasındaki Gümrük Birliği, Türk dış ticaretindeki serbestleşme sürecine yeni bir ivme kazandırmıştır. Türkiye'nin dünyanın önemli bir kısmına karşı ticari anlamda açılma sürecini hızlandırdığı ve gelecekteki dış ticari ilişkilerini şekillendirecek yeni bölgesel yapılanmaların kapısını aralamakta olduğu görülmektedir. Gümrük Birliği üyeliği sonucu ülkemizin toplam ticaret hacminin GSMH içindeki payı artarak Gümrük Birliği öncesinde 1996 yılındaki % 33,7, seviyesinden, 2006 yılında % 48,5 seviyesine yükselmiştir. Türkiye'nin Küresel ve bölgesel boyutta uluslararası ticaret ile ilgili kurumlara üyelikleri gerçekleşmiştir. 1995 yılında, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başlatılan GATT sürecinin tamamlanması ile Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üye olunmuştur.

**Tablo:12 2000-2007 Evresi Türkiye'nin Dış Ticaret
Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar)**

	YILLIK							
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
İhracat	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.279	6.492
İthalat	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	137.321	9.631
Dış Ticaret Hacmi	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	190.251	222.600	16.123
Dış Ticaret Açığı	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-52.043	-3.138
İhracat / İthalat	51,0	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	62,1	67,4
İhracat / GSMH	13,9	21,5	19,9	19,8	21,1	20,4	21,1	...
İthalat / GSMH	27,3	28,4	28,5	29,0	32,6	32,4	29,9	...

Kaynak:DTM, TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri <http://www.hazine.gov.tr/stat/egoosterge/Tablo-33.htm>,<http://www.die.gov.tr/ieyd/ditic/page4.html>, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

1.1.1996 tarihinden itibaren AB ile gümrük birliğine girilmesi sonucunda, üye olunan kurumların üyelik koşullarını yerine getirecek mevzuat düzenlemelerine gidilmiştir. Avrupa Topluluğu Mevzuatına uyum çalışmaları çerçevesinde, “İhracatı Teşvik Mevzuatı”nın da “Topluluğun Gümrük Kodu”na uyumlu hale getirilmesi için yapılan çalışmalar kapsamında oluşturulan “Dahil de İşleme Rejimi” 1.1.1996 tarihi itibarıyla “İhracatı Teşvik Mevzuatı” yerine ikame edilmiştir. Ülke ekonomisinde ve istihdamında çok önemli bir yere sahip olan “Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin” bir araya gelmesi ve işletmelerin “Sektörel Dış Ticaret Şirketleri” adı altında kurulan çok ortaklı şirketler aracılığıyla ihracat yapmaları teşvik edilmiştir. 1996 yılında ihracat artış hızının % 7,3 oranında gerçekleşerek yavaşlamasının en önemli nedeni dünya ticaretinin büyüme hızındaki yavaşlamadır. DTÖ verilerine göre, dünya ticaret hacmindeki artış “1995 yılında % 9,1 iken 1996 yılında % 5 ,4'e düşmüştür. İhracatın 1997 yılında bir önceki yıla kıyasla daha hızlı gelişme göstererek % 13,1 seviyesinde artması ve 26,2 milyar dolar düzeyine çıkmasının esas nedeni, yılın ikinci yarısında Asya'da ortaya çıkan mali krizin etkilerine rağmen, dünya hasılasında kaydedilen önemli ölçüde büyüme sonucunda artan dış talep olmuştur. Nitekim, dünya hasılasında büyümeye paralel olarak DTÖ verilerine göre, 1997 yılında mal ticaret hacmi % 10,7 oranında artış göstererek 1976 yılından bu yana kaydedilen en yüksek artış hızına ulaşmıştır.

Ancak 1997 yılı ortalarından itibaren, önce Uzakdoğu ülkelerinde mali piyasalarda başlayan kriz, zamanla reel sektörü de kapsamış ve bunun sonucu olarak, 1998

yılında dünya ekonomisinin büyümesi sadece % 2,2 oranında kalırken, dünya ihracatı ise % 1,6 oranında gerilemiştir”(WTO,2000,1-10). Söz konusu gelişme doğal olarak ülkemiz ihracatını da olumsuz etkilemiştir. Özellikle küresel krizin 1998 yılı Ağustos ayında Rusya'ya sıçraması ülkemiz ihracatında beklenen artışın gerçekleşmesini engellemiştir. “Dünya talebindeki daralma, dünya mal fiyatlarında gözlenen düşme sonucu ülkemiz dış ticareti önemli ölçüde etkilenmiş ve 1998 yılında ihracatımız % 2,7 oranında artarak 27 milyar dolar olmuştur. 17 Ağustos 1999 tarihinde ve daha sonra yaşanan depremlerin sonucunda % -6,1 oranında daralan ülkemiz ekonomisi ihracatımızı da olumsuz yönde etkilemiş ve, 1989 yılından itibaren sürekli artış gösteren ihracatımız 1999 yılında % -1,4 oranında azalarak 26,5 milyar dolara gerilemiştir”(DTM, 2001). Uzun vade de GB üyelik süreci, Türkiye'nin dışa açık ekonomi stratejisinin uygulama aracı haline dönüşmüştür.

Tablo:13 1980 Sonrası Dışa Açık Büyüme Stratejisi Sonrası Türkiye'nin Dış Ticaretinde Dönemsel Değişimleri

	İhracat Artışı(%)	İthalat Artışı(%)	Dış ticaret Açığı (%)	Dış Ticaret Hacmi(%)
1980-89	19,3	13,1	8,6	15,0
1990-99	8,8	12,2	30,9	10,4
2000-06	18,5	21,0	32,2	19,6
1980-06	15,2	14,8	23,0	14,5

Kaynak:DTM, TUIK, Dış Ticaret İstatistikleri

[http://www.hazine.gov.tr/stat/egoosterge/Tablo-](http://www.hazine.gov.tr/stat/egoosterge/Tablo-33.htm)

[33.htm,http://www.die.gov.tr/ieyd/ditic/page4.html](http://www.die.gov.tr/ieyd/ditic/page4.html),kullanılarak hazırlanmıştır

“2000 yılında ihracatımız % 4,4'lük artışla 27,8 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 yılı toplam ihracatının % 91,2'lik bölümünü imalat sanayi ürünleri, % 7,1'lik bölümünü tarım ve ormancılık ürünleri ve % 1,4'lik bölümünü madencilik ürünleri oluşturmuştur. Türkiye'nin ithalatının dörtte üçü hammadde ve aramalarından oluştuğundan, üretim artışı ve ekonomik büyüme artan ölçüde ithalat artışı ve dış ticaret açığına yol açmaktadır. 2005 yılına göre 2006 yılında ihracatımız % 15,9 oranında artarak 85,3 milyar dolara yükselmiştir.2006 yılı içinde ithalattaki artış ise % 17,3 olarak gerçekleşmiş ve ithalat 137 milyar dolara ulaşmıştır. Dış ticaret açığı

ise yeni bir rekor kırmış ve % 19,8 oranında artarak 51, 9 milyar dolara yükselmiştir. İhracat ve ithalat verileri toplamından oluşan dış ticaret hacmi ise ilk kez 200 milyar dolar sınırını aşmıştır”(TUİK,2007).(Bakınız Tablo: 12). 2006 yılı dış ticaret verileri 2000 yılı öncesi veriler ile karşılaştırarak incelendiğinde altı yıllık bu evredeki dış ticaret açığı artışının daha önceki dönemlere göre rekor düzeyde arttığını göstermektedir. Dışa açık ekonomi sürecinin 2000-2006 gibi atlı yıllık kısa evresinde, Türkiye, dış ticaret yoluyla dışarıya daha fazla kaynak aktarır hale gelmiştir. Tablo; 13 deki rakamları analiz ettiğimizde, dışa açık ekonomi sürecinde toplam dış ticaret açığı; “1980-89 dönemindeki 10 yılda 37,2 milyar dolar, 1990-99 dönemindeki 10 yılda 134 milyar dolar, 2000-2006 dönemindeki 6 yılda 203,9 milyar dolar olmuştur. 1980-2006 dönemindeki toplam dış ticaret açığını ve bu yolla dışarıya değer aktarımının toplamının ise 375,2 milyar dolara ulaşmıştır”(TÜİK, 2007).

Bu durum ülkemiz ekonomisinin dışa açılma sürecinin olumsuz sonuçlarından birisidir. Bir diğeri ise dış ticaret açıklarının dış borçlanma ile finanse edilmesidir. 1980 yılında 15 milyar dolar düzeyinde olan dış borç stokunun 2006 yılında 206 milyar doları aşmasına neden olmuştur. Dışa açık büyüme sürecinde büyümenin ve büyümede etkin olan dış ticaret sektörünün verdiği açığın finansmanında kullanılmak üzere alınan dış borçlar arasında ki bağıntıyı ortaya koyan bu hipotezi doğrulamak mümkündür. 2000 sonrası dönemde büyük miktardaki dış ticaret açığı ve aynı dönemde dış borç stokunun 80 milyar dolara yakın bir oranda artmış olması bu durumu doğrulamaktadır.

1980-2006 evresinde Türk sanayini yoğun uluslararası rekabet ile karşı karşıya kalmıştır. Gümrük Birliğinin, Türkiye'nin dış ticaretinde entegre olmasını sağlayacak zorlayıcı bir süreci de başlattığını görmekteyiz. AB'ne tam üye olmadığımızdan, Gümrük Birliğini tek taraflı olarak uyguluyor olmamızdan dolayı sektörlerimizin, ancak var olan dinamik yapıları ve üretimdeki esneklikleri sayesinde bu rekabet ortamına uyum sağlayabildiği görülmüştür.

4.2. Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaretin Fonksiyonu

Dış ticaretin ekonominin tamamını etkileyen ve ondan etkilenen yapısı, bu

yapının bölgesel ve uluslar arası ticaret alanlarının ve diğer ülkelerin yapılanmaları ile ilişkilerdeki etkinlik biçimleri önemlidir. Bir ekonominin sağlıklı bir yapı içinde büyüyüp büyümediğinin en önemli göstergelerinden birisi, diğer ekonomilerle olan ilişkilerinin yansıdığı dış ticaret kesiminin yapısıdır. Türkiye’de yapısal ve politik etmenlerin süreç içerisindeki gelişmeleri, değerlendirildiğinde; dış ticaretin diğer işlevselliklerinin yanı sıra, devlet bütçesi için önemli bir kaynak sağlama potansiyeli, olduğu görülecektir.

Devlet ve bütçe yönetimi açısından dış ticaretin ilk planda bir kamu geliri kaynağı olarak görüldüğü daima öne çıkmaktadır. Günümüzde büyümenin ve kalkınmanın itici motoru olmasının yanında, Türkiye açısından kamu geliri kaynağı ve döviz sağlayan özelliği ile dış ticaret, büyük bir önem kazanmıştır. Onun içindir ki dış ticaret açıkları daima ekonomik istikrarı etkileyen en önemli faktör olarak kalıcılığını devam ettirmektedir. Dış ticaretin kamu geliri olması niteliği, doğrudan bir etkinliktir ve özellikle vergileme yöntemleri ile bu kaynak hem ihracat, hem de ithalat işlemlerinden sağlanabilmektedir. Dış ticaretin kamu maliyesine gelir yaratıcı özellikleri kuşkusuz, ekonomideki dolaşım mekanizmaları yoluyla kurumlar, gelir vergisi, KDV gibi vergi gelirlerinin yükselmesinde; üretimin niteliğinde ve istihdamda sağlayacağı gelişmeler yoluyla-ekonomik büyümeyi etkilediği de söz konusu kamu gelirlerindeki yükselişin yapısal bir nitelik kazanmasında etkinlik taşımaktadır.

Türkiye de dengeli bir büyüme eğilimini koruma amacı büyümenin finansmanının sürekli biçimde sağlanmasını bir ön koşul olarak gerekli görülmektedir. Büyümenin finansmanı ise kamu gelirlerinin yükseltilmesini gerektirmekte; özellikle ihracat sektörünün üretim yapısını bu amaca yöneltmek için teknoloji, hammadde, ara malı ve yatırım malları ithalatını finanse edebilmek zorunluluğu bulunmaktadır. Dış ve iç borçlanmaya ihtiyaç duyulmadan, büyümenin finansmanında borçlanmayı ikincil kaynaklar olarak gören bir yaklaşımla dış ticaretin ihracat sektörünün, büyümenin sürükleyici gücü olabileceğini ortaya çıkarmaktadır. Dış ticaretin ülke ekonomisinin gelişmesindeki en önemli etkisi, dış ticaretteki kamu maliyesi amaçlarının ve politikalarının çoğu zaman ikinci planda kalmasına da neden olabilmektedir. Dış ticaretin döviz rezervlerinde yaratabileceği net artışlar, ödemeler dengesinin sağlanmasına ve büyümenin finansmanının

sürdürülebilirliğine güç katmaktadır.

Tablo:14 Dış Ticaretin Türkiye Ekonomisindeki Yeri

Yıllar	İhracat (Milyon Dolar)	İthalat (Milyon Dolar\$)	Kişi Başına GSMH (ABD Dolar)	İhracat / GSMH (%)	İthalat / GSMH (%)	DışTic.Hac./ GSMH (%)	İhracat/ İthalat(%)
1963	368	687	249	5,0	9,3	14,3	53,5
1968	496	764	537	2,8	4,2	7,0	65,0
1973	1.317	2.086	734	4,7	7,5	12,2	63,1
1979	2.261	5.069	1.877	2,8	6,2	9,0	44,6
1980	2.910	7.909	1.539	4,3	11,6	15,8	36,8
1981	4.702	8.933	1.570	6,6	12,5	19,0	52,6
1982	5.746	8.842	1.375	8,9	13,8	22,7	65,0
1983	5.728	9.235	1.264	9,5	15,3	24,7	62,0
1984	7.133	10.757	1.204	12,1	18,2	30,2	66,3
1985	7.958	11.343	1.330	11,9	16,9	28,8	70,2
1986	7.456	11.105	1.462	9,9	14,8	24,7	67,1
1987	10.190	14.158	1.636	11,9	16,5	28,3	72,0
1988	11.662	14.335	1.684	12,9	15,8	28,7	81,4
1989	11.624	15.792	1.959	10,8	14,7	25,5	73,6
1990	12.959	22.302	2.682	8,6	14,8	23,4	58,1
1991	13.593	21.047	2.621	9,1	14,0	23,2	64,6
1992	14.715	22.871	2.708	9,4	14,6	23,9	64,3
1993	15.345	29.428	3.004	8,7	16,7	25,3	52,1
1994	18.106	23.270	2.184	13,9	17,8	31,7	77,8
1995	21.637	35.709	2.759	12,9	21,4	34,3	60,6
1996	23.224	43.626	2.928	12,9	24,2	37,1	53,2
1997	26.261	48.559	3.079	13,6	25,2	38,9	54,1
1998	26.974	45.921	3.255	13,1	22,2	35,3	58,7
1999	26.587	40.687	2.870	14,4	22,0	36,4	65,3
2000	27.775	54.503	3.095	13,8	26,7	40,7	50,9
2001	31.186	40.507	2.160	21,8	28,0	50,0	76,9
2002	36.059	51.545	2.598	19,9	28,5	48,4	69,9
2003	47.253	69.340	3.383	19,8	29,0	48,8	68,1
2004	63.167	97.540	4.172	21,1	32,6	53,7	64,8
2005	73.476	116.774	5.008	20,4	32,4	50,8	62,9
2006	85.279	137.321	5.447				62,1

Kaynak: DİE, TÜİK, Dış Ticaret İstatistikleri, <http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/Tablo-33.htm>, <http://www.die.gov.tr/ieyd/ditic/page4.html>, kullanılarak hazırlanmıştır.

“Dış ticaretin bir ülke ekonomisindeki yerini değerlendirmek için başvurulabilecek birkaç ölçüt bulunmaktadır. Bunlardan birincisi ihracat ve ithalatın veya bunların

toplamı olan dış ticaret hacminin GSMH'ya olan oranlarıdır”(Şahin, 1995, 310).Türkiye'de dış ticaret kesiminin değişimini, gelişimini ve bu gelişimin önemini ortaya koymak için, ithal ikameci planlı kalkınma döneminin başlangıcı 1963 yılından 1980'e ve 1980 sonrası dışa açık ihracata dayalı sanayileşme ve kalkınma süreci ile 2006 yılları arasındaki ihracat, ithalat, dış ticaret hacmi ve bunların GSMH'ya oranları ile ihracatın ithalatı karşılama oranlarına bakmak gerekmektedir. (Bakınız Tablo:14). Bu verilere göre; 1980 yılına kadar olan dönemde dış ticaretin Türkiye ekonomisi içinde çok önemli bir yere sahip olduğunu söylemek zordur. Bunun yanı sıra bu dönemde dış ticaretin kalkınmayı uyarıcı bir rol oynadığı da söylenemez. Dış ticaretin GSMH'ya oranı “1963 yılında % 14,3 iken dönem boyunca inişli çıkışlı bir seyir izleyerek ancak 1981 yılında % 19'a ulaşabilmiştir. Bu oranlara bakıldığında ülkemizin, 1980'li yıllara kadar dışarıya fazla açık olmayan bir ekonomik yapıya sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1980'den sonra ise ekonomideki dışa açılma stratejisi uygulamaları ile birlikte Türkiye'nin dış ticaretinde önemli artışlar meydana gelmiştir. 1981 yılından itibaren artış eğilimi gösteren dış ticaret GSMH oranında 1994 yılından itibaren ciddi bir artış görülmektedir. 1993 yılında % 25,3 olan oran 1994 da % 31,7, 1996'da % 37,1 2001 yılında % 50.0'a ve son olarak 2006 yılında % 52,1 yükselmiştir”(TUİK,2007). İhracatta meydana gelen önemli artışlar nedeniyle, ihracatın ithalatı karşılama oranlarında da genelde olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Tüm bu gelişmeler ışığında ihracatımızın GSMH içindeki oranı 2006 yılında % 21,1'e yükselmiş ve böylelikle ihracatımız son yıllarda olduğu gibi 2006 yılında aramalı girdisinde dışa bağımlılık oranının yüksek olmasına rağmen, tüm makroekonomik göstergeler üzerindeki olumlu etkisini artırarak sürdürmeyi başarmıştır.

İhracat sektörünün dış aramalı girdilerine bağımlılığı azaltılarak, ihracat artışını ülke ekonomisine verdiği desteği sürekli hale getirmek gerekmektedir. Tam anlamıyla ihracata dayalı kalkınma stratejisi izleyen, dünya ile bütünleşmiş bir ekonomi ihracat artışını konjonktür değişmelerinden mümkün olabildiğince arındırması sistemin başarısının ön koşuludur. Türkiye 2006 yılında ihracat hacmi bakımından dünya ülkeleri arasında 22. sırada yer almıştır. 2006 yılı ihracatının ülke grupları itibariyle yapısı incelendiğinde, Avrupa Birliği ülkelerinin % 55'in üzerinde payla ihracatımızda ilk sırayı aldığı görülmektedir. Sürdürülebilir ihracat

alt yapısı oluşturulmasında kritik bir önem arz eden ihrac pazarlarının çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalar devam ettirilmelidir. 2000 yılında yürürlüğe konulan “Komşu ve Çevre Ülkeler ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” ve 2003 yılında yürürlüğe konulan “Afrika Ülkeleri ile Ticari ve Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi” stratejileri çerçevesinde bu ülkelere yönelik ihracatımız artış göstermeye devam etmektedir. İhracatın son şamasında ki yapısal gelişme verileri aşağıda verilmiştir.

“İhracatçı Birlikleri” tarafından hazırlanan “İhracat Kayıt Rakamları”na göre; ihrac ürünlerinin dağılımında, ileri teknoloji ihtiva eden ve sermaye yoğun sektörlerin ihracatımız içindeki paylarının hızla artmaya devam ettiği görülmektedir. “Dış Ticaret Müsteşarlığı” tarafından, katma değeri yüksek ve moda ve markaya dayalı ürün ihracatına sağlanan katkılardan en önemli payı alan tekstil ve hazır giyim sektörlerinin toplam ihracatı 2006 yılında 25 milyar doları aşmıştır. 2004 yılında 1 milyar doların üzerinde ihracat yaptığımız ülke sayısı 14 iken, 2005 yılında 15 ülkeye, 2006 yılında da 19 ülkeye ulaşılmıştır. İhracatımızda önemli payı olan ülkelere, genel ihracatımızda % 11,4 oranında paya sahip Almanya’ya olan ihracatımız 2006 yılında % 2,3 artarak 9,7 milyar dolar olarak gerçekleşmiş, Rusya Federasyonu’na ihracatımız % 35,7 oranında artarak 3,2 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve Rusya’nın genel ihracatımız içindeki payı % 3,8’i bulmuştur. Amerika Birleşik Devletleri’ne ihracatımız ise 2006 yılında % 1,7 artarak 5 milyar dolar olarak gerçekleşmiş ve A.B.D’nin toplam ihracatımızdaki payı % 5,9 olmuştur. 2006 yılı itibariyle ihrac ürünlerinin yapısına bakıldığında; toplam ihracatımızda % 11,4 payı olan tarım ürünleri ihracatının 2006 yılında % 6,2 oranında artarak 9,8 milyar dolar seviyesine geldiği görülmektedir. Madencilik ürünleri ihracatımızın genel ihracatımızdaki payı % 2,4 olup, sektörün 2006 yılı ihracat artışı % 36,4 seviyesindedir. İhracatımızın % 86,2’sini oluşturan sanayi ürünleri ihracatı ise 2006 yılında % 17,9 oranında artmıştır”(TUİK, 2007). Sanayi ürünlerinin genel ihracatımız içerisindeki yüksek payı nedeniyle, söz konusu ürünlerin ihracat artış hızı, genel ihracat artışında belirleyici olmuştur. “Sanayi ürünleri içerisinde önemli bir yer tutan demir ve demir dışı metaller ihracatında 2006 yılında % 35,9 oranında artışla 4,1 milyar dolarlık ihracata ulaşılmıştır. 2005 yılında % 20,3 oranında bir artış yakalayan “Otomotiv Ana ve Yan Sanayi”

ihracatı, 2006 yılında da genel artış ortalamasının üzerinde bir orana ulaşarak % 22,9 oranında bir artış kaydetmiş ve 15,5 milyar dolar olmuştur. Otomotiv ana ve yan sanayi, toplam ihracatımızda % 18,1 oranında bir paya sahiptir.

Sonuç olarak; ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ile birlikte, ülkemiz ekonomisinde mevcut bulunan atıl kapasiteler ihracata yönlendirilmiş, ülkemizin dış ticaret hacmi ve özellikle ihracatında önemli artışlar meydana gelmiştir. Yine bu dönemde, ülkemiz ihracatının sektörel yapısı değişmiştir. Tarım sektörünün 1980 yılında % 56 olan payı 2006 yılı itibari ile % 5'lere kadar gerilerken, sanayi ürünlerinin payı ise % 36'lardan % 93'lere kadar yükselmiştir. Türkiye'nin ihracata dayalı büyümeyi benimsediği 1980 sonrası dönemde, GSMH artışı ile İhracat artışı arasında karşılıklı bir ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yukarıdaki parametrelerin değişimlerinin karşılaştırılması ile dış ticaretin ülke ekonomisi üzerindeki fonksiyonunu görebiliriz. Büyüme ve ihracat gibi iki değişken arasında karşılıklı nedensellik dış ticaretin ekonomik dışa açılmadaki etkinliğini göstermektedir. Analizimizde ulaşılan sonuç, ihracattaki artışın ekonomik büyümenin temel belirleyicilerinden birisi olduğu olgusunun yanı sıra gayri safi milli hasıla da ki artışında ihracatı arttırıcı bir mekanizma olduğu gerçeğidir. Dışa açık büyüme sürecinde artan ihracat ve ekonomik gelişme için gerekli olan ithalatın yapılması dış ticaret hacmini büyütüştür. Bu durum ihraç malı üretiminde dış girdilere bağımlılık oranının yüksek olmasının bir sonucudur. İhracata dayalı gelişme politikalarının devam ettirilmesi kadar önemli olan husus, ihracat sektörlerinin yüksek katma değer üreten ve yerli aramalı kullanabilen sektörler haline getirilmesidir. Ancak bu ihracat yapısı ile iç tasarruflar ile finanse edilebilen ve kendi kaynaklarının etkinliğini artıran bir dışa açık ekonomik kalkınma modeli, ülkemiz için geçerli bir strateji olabilir. Bunun için ise mümkünse hiç açık vermeyen değil ise dış borçlanma dışındaki diğer döviz gelirleri ile kapatılabilecek miktarda dış açık veren bir dış ticaret sektörünün geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki başlıkta dışa açık ekonomi sürecinde dış finansman kaynaklarını oluşturan yabancı sermaye akımlarının Türkiye dış ticaretinin ve ekonominin diğer alanlarına etkileri ve sonuçları araştırılmıştır.

5.TÜRKİYEDE YABANCI SERMAYE VE EKONOMİNİN DIŞA AÇILMA SÜRECİNDE YABANCI SERMAYE AKIMLARININ ETKİLERİ,

BÜYÜMENİN FİNANSMANINDA DIŞ KAYNAK KULLANIMININ DIŞA BAĞIMLILIK OLGUSUNU GÜÇLENDİRMESİ

“Yabancı sermaye yatırımları, yatırımların yapıldığı ev sahibi ülke ekonomisi üzerinde çeşitli ekonomik etkiler meydana getirir. Bunlar üretim, istihdam, gelir, fiyat, ödemeler dengesi, ekonomik kalkınma ve genel refah gibi etkilere sahiptir. Bu etkilerden bazıları ülke ekonomisine katkı sağlarken, bazıları da ekonomiye yük getirmektedir. Aynı şekilde bazı etkiler yatırımın yapıldığı anda ortaya çıkarken, diğer bazıları da nesiller sonra sonuç alınabilmektedir”(Karluk, 1983, 406).

“Dünyada küreselleşme süreci öncesinde yeterince önemsenmeyen yabancı sermaye, bugün kalkınmaya olan katkısının anlaşılmasıyla, gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerin ilgi odağı haline gelmiştir. Küreselleşmeyle birlikte, ekonomi ve ticarete liberalleşme eğilimlerinin hız kazanmasıyla, sermayenin serbest dolaşımı artmış, ticaret serbestleşmiş ve tüketici alışkanlıklarında benzerlikler görülmeye başlamıştır. Tüm bunlara ilaveten, sanayi faaliyetlerinin belli bir coğrafi bölgede yoğunlaşması süreci kaybolmaya başlamış, sektörler ve işletmeler arasında hızlı gelişmeler ortaya çıkmış, sınırlar ötesi ve işletmeler arasındaki işbirliği ve yabancı sermaye yatırımları artmıştır. Bu gelişmeler sonucu, ülkelerin pazarları arasındaki sınırlar neredeyse tamamen ortadan kalkarak, tek bir dünya pazarı oluşmuş ve firmalar da bu pazardan pay kapmak için, birbirleriyle kıyasıya rekabet etmeye ve daha kaliteli ürünleri daha ucuza üretebilmenin yollarını aramaya başlamışlardır. Gelişmiş ülkeler rekabet güçlerini artırmada gerekli olan daha ucuz işgücü, daha ucuz hammadde, daha uygun yasal düzenlemeler ve vergilendirme sistemini ve şartlarını elde edebilmek için sermaye ve teknoloji transferi yoluna gitmektedirler. Gelişmekte olan ülkelerin ise en önemli sorunları sermaye ve teknoloji yetersizliğidir. Düşük satın alma gücü ve iç tasarruflardaki eksiklikler ve döviz darboğazı yerli sanayinin gelişimini ve rekabet gücünün artmasını engellerken, gelişmiş ülkelerin standartlarına göre esnek mevzuat, ucuz işgücü ve diğer uygun koşullar da yabancı sermaye için uygun bir ortam hazırlamaktadır. Diğer taraftan, gelişmekte olan ülkelerin, kalkınmalarını gerçekleştirebilmek için, ihtiyaç duydukları sermaye birikimini sağlamada, dış borç yerine yabancı sermayeye yönelmeleri çok daha akılcı bir yoldur. Hem kıt sermayenin çok sayıda ülke tarafından paylaşılması istenilmesi, hem de yabancı sermayenin ülke ekonomisine ve kalkınmasına yaptığı

katkıların gün geçtikçe daha çok anlaşılmaya başlanması nedeniyle, ülkeler bugün yabancı sermayeden aldıkları payı artırabilmek için, her geçen gün çok daha cazip koşullar hazırlamaya çalışmaktadır”(Oskay, 1998 ,4). UNCTAD’ın verilerine göre; son yıllarda uluslararası ticaret ve yabancı sermaye yatırımları, en hızlı büyüyen ekonomik faaliyetler olmuştur. “2004 yılında dünya ülkeleri arasında ki mal ihracatı 9.1 trilyon dolar, ticari hizmet ihracatı da 1.5 trilyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Dünya genelinde 1990’da 1.77 trilyon dolar olan doğrudan yabancı sermaye stokları, 2004 sonunda 8.9 trilyon dolara ulaşmıştır”(UNCTAD, 2006, 1-10). Gelişmekte olan bu ülkelere gelişmiş dünyadan akan yıllık sermaye hareketi 200-250 milyar dolara ulaşmıştır. Hiç şüphesiz bu miktarın önemli bir bölümü sıcak para denen kısa vadeli spekülasyon finansal yatırımlardan oluşmaktadır.

Birçok gelişmiş ülkenin bu günkü kalkınma düzeyine ulaşmada yabancı sermayeden geniş ölçüde yararlandığını görmekteyiz. Ancak, yabancı sermaye yatırımlarından gelişmekte olan ülkelerinde aynı ölçüde yararlanabildiklerini söylemek oldukça güçtür. “Bu yatırımların gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmelerine gerçekten önemli bir katkıda bulunup bulunmadığı konusunda yapılan araştırmalar ve ileri sürülen görüşler farklılık göstermektedir. Bir kısım iktisatçılara göre yabancı sermayeli kuruluşların getirdikleri sermaye, teknoloji ve yatırım sonucu oluşturdukları katma değer gelişmekte olan ülkelerde sanayileşmeyi hızlandırmakta, diğer bir kısım iktisatçılara göre ise yabancı sermayeye bağımlı sanayileşme modeli özellikle yabancı sermayeli işletmelerin bu ülkelerdeki faaliyetleri, gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasını geciktirmekte, ekonomideki mevcut ikili yapıyı daha da artırmaktadır” (Alpar, 1978, 67). Çalışmamız içerisinde Türkiye’de yabancı sermaye akımlarının etkilerini ve sonuçlarını öncelikle dışa açık ekonomi sürecini etkilemesi açısından değerlendirilmiştir.

5.1. Kapalı Ekonomi Sürecinde Yabancı Sermaye Akımlarının Yeri

Türkiye ekonomisinde yabancı sermaye olgusunu değerlendirmeye öncelikle, Osmanlı İmparatorluğunun son evrelerinde başlayan yabancı sermaye kullanımının sonuçları ve Cumhuriyet dönemi kapalı ekonomi sürecinde yabancı sermayenin etkilerini birlikte değerlendirerek analiz edilmesi gerekmektedir. “Kuruluş döneminde Cumhuriyet Hükümetleri yabancı sermaye konusunda oldukça ihtiyatlı bir tutum sergilemişlerdir. Osmanlıdan kalan tecrübe yabancı sermayeye karşı bir

kuşku ve güvensizlik doğurmuştur. Ancak bu kuşku, yabancı sermayeyi bir bütün olarak reddetmeye kadar varmıyordu. Cumhuriyet Hükümetleri yabancı sermayenin ülkenin kalkınmasına katkıda bulunmak kaydıyla hoşgörüyü yaklaşmıştır. Mustafa Kemal 'in 1923 İzmir İktisat Kongresini açış konuşmasında İktisat sahasında düşünürken ve konuşurken zannolunmasın ki biz yabancı sermayesine hasım bulunuyoruz. Hayır. Bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız vardır. Binan aleyh kanunlarımıza uymak, saygı göstermek şartı ile yabancı sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız ve şayan-ı arzudur ki yabancı sermayesi bizim emeğimize ve servet-i sabitimize katılsın. Bizim için ve onlar için faydalı neticeler versin: fakat eskisi gibi değil”(Uras, 1979, 102) diyerek Cumhuriyet yönetiminin yabancı sermaye politikasına açıklık getirmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş yıllarında Türkiye ekonomisi üstündeki yabancı özel sermaye çevrelerinin etkisi, Osmanlıdan kalan kurumlar vasıtasıyla devam etti. 1920'li yılların başlarında para ve kredi piyasası büyük ölçüde yabancı banka ve dış ticaret şirketlerinin elindeydi. 1929'da başlayan dünya ekonomik krizi ile dış ticaret hadlerinin, Türkiye'nin aleyhine dönmesini ve ihracat gelirlerinin azalması ile birlikte dış ticaret açığı oluştu. Bu açığı kapatmak için yabancı sermayeden yararlanma düşünüldü. Ancak dünyadaki ekonomik konjonktür içinde yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapma ya da Türkiye'ye borç verme eğilimleri zayıf olduğu bir dönemdi. Türkiye'nin her şeye rağmen hızlı bir kalkınma ve sanayileşme sürecine girmesini isteyen Cumhuriyetin kurucu kadroları yabancı sermaye yatırımlarından istenilen düzeyde yararlanılamayacağını anlayınca, pragmatik bir yaklaşımla, kalkınma ve sanayileşme programlarını gerçekleştirmek için içe dönük bir uygulama ile devlet kapitalizmine başvurdular.

Böylece 1930-1945 aralığında hem dünyadaki ekonomik buhran hem de İkinci Dünya Savaşı gibi iki büyük dışsal etkenler, Türkiye'nin yabancı sermaye ile olan ilişkilerine yeni kısıtlamalar getirdi. İkinci Dünya Savaşı sonrası savaş yıllarında zayıflayan ekonomik gelişme hızını artırma isteği, yapılacak yeni yatırımlar için geniş ölçekli dış borçlanma ve yabancı yatırımlara önem veren politikalar izlenmesinde etken olmuştur. Türkiye'nin dış ilişkilerinde savaş sonrasında ortaya çıkan önemli değişikliklerin etkisiyle, bir yanda iktisadi liberalizme öte yanda ise çoğulcu parlamenter demokrasiye geçiş olmuştur. 1950 seçim kampanyasında

Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Parti her ikisi de Türkiye'nin Amerikan kredilerine ve geniş yabancı yatırımlara gereksinimi olduğu görüşünü bir seçim kampanyası argümanı olarak kullanmışlardır. "1957 yılına gelindiğinde Türkiye 400 milyon tutarında ki dış borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir...Yeni krediler sağlanamadığından 1958'de IMF ile anlaşarak Türkiye OECD ve ABD'den ödemeler bilançosunun düzeltilmesi amacıyla büyük çapta program kredisi aldı"(İnce, 1976, 77). Bu dönemde doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusunda ise yasal alanda önemli gelişmeler kaydedilmiş, ancak fiili yabancı sermaye girişlerinde önemli bir artış sağlanamamıştır. "Bu amaçla gelen şirketler daha çok montaja yönelik ve büyük ölçüde dış girdilere bağımlı sektörlerde faaliyet göstermişlerdir. Bu dönemlerde yabancı sermayenin gelmemesinin nedenlerinin başında, idari formalite ve uzun izin mekanizmasının geldiği belirtilmektedir. Bürokrasinin ilgili kademelerindeki yetkililerin yabancı sermaye karşısındaki isteksiz ve olumsuz tavırları da başlıca etkenler arasında sayılmaktadır. Bu dönemde "ekonomik politikalarının uygulayıcıları nezdinde yabancı sermaye bir gerekli musibet"ti. Bu bakımdan sıkı bir denetim altında bulundurulmak şartıyla yabancı sermayeli şirketlere bir ölçüde kapılar açılmıştı"(Baban, 1987, 28). "1963-67 dönemini kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamasında dış finansman kullanılması için yabancı sermayenin teşvikini öngörmekte ve bu amaçla çeşitli önlemler içermektedir. Planın öngördüğü sanayilerin dış bağımlılık oranının yüksek olması ve ihracatın artırılmaması ve sermaye birikiminin yetersiz kalması, artan miktarlarda dış kaynak gereksinimini kaçınılmaz kılmıştır. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, Türk ekonomisinin öngörülen düzeyde gelişmesi için dış kaynakların gerekliliği vurgulanmakta, ancak bu sermayenin proje kredisi, uluslar arası kuruluşlardan sağlanacak uzun vadeli kredi şeklinde olacağı belirtilmekte ve yabancı sermayenin Türkiye'ye gösterdiği ilginin artarak devam edeceği beklentisi ifade edilmektedir. Üçüncü Planda ise proje kredilerinden söz edildiği halde yabancı sermaye girişlerine hiç değinilmemiştir. Dördüncü planda da yabancı sermayenin girişini kolaylaştıracak ve Türkiye ekonomisine katkısını artıracak bir politika izlenmesi kararlaştırılmıştı. Türkiye'nin tasarruf yetersizliği ve dış ticaret darboğazı nedeniyle dış kredilere baş vurmasının bir zorunluluk olduğu, aksi halde hedef seçilen büyüme hızından fedakarlıkta bulunması gerektiği daha birinci plan döneminde açıkça ortaya konmuştu"(Alkin,

1981, 296). “Türkiye’nin tasarruf yetersizliğini aşması ve hedeflenen kalkınma düzeyine ulaşabilmesi için dış borçlanmanın yanı sıra, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da teşviki beş yıllık planlarda yer almış ve bu amaçla çeşitli önlemler öngörülmüştür. Ancak bu dönemde, liberal bir kanuna ve yüksek kâr marjları ile çalışma olanaklarına rağmen önemli miktarda yabancı sermaye gelmemiştir. Gelen yabancı sermaye de Türkiye’de gerçek bir imalat için değil, ithal yasaklarını ve kota kısıtlamalarını aşarak ”dolaylı bir ithalat” yolu oluşturmak için Türkiye’ye gelmiştir” (Kovacı, 1982, 73). 1962-1973 döneminde ithal ikameci yerli sanayiye geliştirme çabaları OECD kredileri ile desteklenmiştir. OECD bünyesinde 1962’de kurulan “Türkiye’ye Yardım Konsorsiyumu” kalkınma planlarında öngörülen projelerin finansmanında kullanılmak üzere program ve proje kredileri alınmıştır. Aynı dönemde 1963 yılında Türkiye’nin AET ye üyelik yolunda Ankara Anlaşmasını imzalamış olması ile bu dönemde AET tarafından da Yıllık Mali Protokoller kapsamında alt yapı ve sanayi alanlarına yönelik krediler kullanılmaya başlanmıştır. 1974’de ABD ambargosu ile ekonominin ihtiyaç duyduğu finansmanı karşılayabilmek için hükümetler dışarıdan kredi alarak yoğun bir dış borçlanmaya yönelmiştir. Öteden beri ülkeye kabul ettiğimiz dış borçlanma şeklindeki yabancı sermaye girişinde bu dönemde önemli artışlar olmuştur. 1970’lerin sonlarında Türkiye ithal-ikamesine dayalı gelişme stratejisinin öngördüğü sanayi yatırımlarını finanse edecek dış kaynakların sağlanmasında zorluklarla karşılaşmıştır. Dışarıdan alınan kredilerin geri ödemeleri için yeni kaynakların temini zorlaşınca ekonomi bir kısır döngü içerisinde finansal darboğaza girmişti. Bu aşamada ekonomide borç sarmalını kırmak ve ekonominin finansman gereksinimi karşılayabilmek için ekonomik sistemin hızlı bir reform sürecine girmesine ihtiyaç duyulmaktaydı. “24 Ocak İstikrar Programı ile sanayide yeniden yapılanma ve dünya ekonomisine entegrasyon amaçlarına ağırlık veren yeni bir politika uygulamasına geçilmiştir. Bu yeni stratejide yabancı sermayeden önemli katkılar beklenmesi nedeniyle yabancı sermaye mevzuatı ve dış ticaret rejimlerinde çok kapsamlı değişikliklere gidilmiştir”(Çelebi, 1991, 129).

5.2. Açık Ekonomi Sürecinde Yabancı Sermayenin Türkiye Ekonomisine Giriş Biçimleri ve Ekonomik Sonuçları

Gelişmekte olan bir ülkenin ekonomik kalkınması için yatırımların özellikle sabit sermaye yatırımlarının çok önemi vardır. Ancak gelişmekte olan ülkenin yüksek bir gelişme hızı elde edebilmek için yeterli kaynağı yoksa yatırımlarını finanse edecek yeterli iç tasarruflara da sahip değilse, yatırımlar için gerekli finansmanı sağlayabileceği iki seçenek vardır. Bu seçeneklere göre ülke ya iç dinamiklerini kullanarak yeterli olmayan tasarruflarını artırmanın yollarını bulacak, ya da yabancı tasarrufları yurda çekerek yatırıma dönüştürecektir. Yabancı tasarrufları ülkeye çekebilmek için ya dışarıdan borç alınacak veya ülkeye yabancı sermaye girişi kolaylaştırılarak doğrudan veya portföy yatırımlarını yurda çekerek dış kaynak temin edilecektir. Bir ülkede yurtiçi tasarruflar sabit sermaye yatırımlarının gerisinde kaldığı sürece, ekonomide kaynak açığı devam edecektir. Büyüyen bir ekonomide bu kaynak açığı yabancı sermaye yatırımları veya dış borçlarla kapatılmak zorundadır. Ülkenin gereksinim duyduğu yabancı sermaye, doğrudan yabancı sermaye şeklinde olacağı gibi portföy yatırımı şeklinde de ülkeye gelebilir. Fakat ekonomik büyümeye doğrudan etkisi bakımından doğrudan yabancı sabit sermaye yatırımları tercih edilmelidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, ekonominin özel sabit sermaye yatırımlarına katkıda bulunarak dış kaynak açığını giderir ve ekonomik büyümeyi hızlandırır.

Türkiye'de yabancı sermayeye ilişkin kapsamlı olarak kabul edilen ilk yasal düzenleme, 1954 yılında çıkarılan 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'dur. Bu kanundan sonra en kapsamlı olarak 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik tedbirler ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi gibi düzenlemeler gelmektedir. 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirleri çerçevesinde “Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi” yayınlanmıştır. Kararnamenin en önemli amacı, dış borçlanmadan ziyade doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını artırmaktır. Yapılan düzenlemeler ile daha çok doğrudan yabancı sermaye girişi teşvik edilmiştir. Alınan bu teşvik tedbirleri arasında yerli ve yabancı sermaye oranı ile kar ve ana sermaye transferi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı teknik ve idari personel istihdamına izin verilmesi ve altyapı ile ilgili kamu yatırımlarında “yap-işlet-devret” modelinin kabulü ile ortak yatırım girişimlerinin önü açılmıştır. Türkiye yabancı sermaye açısından cazip hale gelmiştir. Ancak getirilen tüm teşviklere rağmen ülkemizde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının diğer portföy yatırımları

ve spekülâtif amaçlı giriş yapan kısa dönemli para girişlerinin miktarına oranla çok düşük olduğu görölmektedir. Aşağıdaki başlıklarda sırasıyla ülkeye giren doğrudan yabancı sermaye yatırımları, sıcak para şeklinde giren yabancı sermaye ve dış borç şeklinde gelen yabancı sermayenin etkileri araştırılmıştır.

5.2.1. Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Türkiye Ekonomisine Etkileri

“Bir büyük şirketin üretimini kurulu bulunduğu ülkenin sınırlarının ötesinde yapmak üzere ana merkezinin dışındaki ülkelerde üretim tesisi kurması veya mevcut üretim tesislerini satın alması veya sermayesini arttırarak kendine bağılı bir şirket durumuna getirmesi bir doğrudan dış yatırımdır...Çok uluslu şirketlere doğrudan yatırımları yapmalarının nedenleri arasında, ham madde kaynakları sağlama, üretimdeki farklı faaliyetleri tek yönetim altında birleştirme, üretimle ilgili aktarılamayacak bilgiler, işletmecilik sırlarının ve unvanının korunması, ithalatçı ülkenin koyduğu gümrük vergileri ve kotalar ile taşıma giderlerinden kaçınma, yurtiçi kısıtlamalardan (çevre koruma standardı gibi) kurtulma, üretim esnekliğı sağlama, ulaştırma ve bilişim teknolojileri ve ucuz yabancı üretim faktörü (emek, doğal kaynak gibi) kullanımı gibi etkenler vardır” (Seyidoğlu, 2001, 397-398). “Doğrudan yabancı sermaye yatırımları uluslararası sermaye akışı demektir: Niçin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının, diğer fon transferlerine oranla daha çok tercih edildiğı konusunda ise çokuluslu şirketler bazen, yabancı ülkelerde faaliyet gösteren tabi şirketleri aracılığıyla yaptıkları büyüme operasyonları için ihtiyaç duydukları fonları karşılamak amacıyla, o ülkede kaynak yaratma yolunu seçebilirler. Bu durumda da ülkeye dışarıdan, bir kaynak akışı sağlanmamış olur. Dahası, bazen bir çokuluslu şirket, yabancı bir ülkede genişlemek için, tabi şirketine ve dolayısıyla, o ülkeye kaynak transferi yapar. Buna karşılık, tabi şirketin bulunduğu ülkede yer alan, başka bir çokuluslu şirket de, diğer çokuluslu şirketin bulunduğu ülkedeki tabi şirketine sermaye transfer etmek kaydıyla genişleme yoluna gidebilir. Bu durumun sonucunda ise, bu iki ülkeye hem kaynak transferi yapılmış olurken (birbirlerine), hem de bu ülkelerden (birbirlerine) kaynak transferi yapılmış olur ve sonuçta, iki ülkeye de, hem kaynak girip, hem de çıkmış olduğundan, net bir kaynak transferi girdisi sağlanamamış olur. Bilindiğı üzere, geleneksel uluslararası ticaret teorisi, Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ne ve onun değışik bir yorumu olan Heckscher-

Ohlin Modeli'ne dayanır. David Ricardo tarafından geliştirilen Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi'ne göre “Her ülke göreceli olarak hangi malları daha ucuza üretiyorsa, o malların üretiminde uzmanlaşmalıdır.”Heckscher-Ohlin Teorisi'ne göre ise, “Her ülke hangi üretim faktörüne zengin olarak sahip bulunuyorsa, üretimi bu faktörü yoğun biçimde gerektiren mallarda karşılaştırmalı üstünlük elde eder.” Özetle, emeğin ucuz ve bol olduğu ülkelerde emek yoğun, sermayenin zengin olduğu ülkelerde ise sermaye yoğun mallar üretilmeli ve ihraç edilmelidir”(Oksay, 1998, 1-9).Doğrudan yabancı sermaye yatırımları geldiği ülkenin tasarruf açığını gidermesi ve aynı zamanda istihdam düzeyinin yükseltilmesi, yeni teknolojilerin transferi, teknik ve yönetsel becerileri oluşturan beşeri sermayenin üretim sürecine sokulması ve dünya pazarlarına daha etkin erişilmesi için yeni oluşumların içerisinde olunması amaçları ile ülkeye kabul edilmektedir. Oysa “Çok uluslu şirketlerin amaçları dünya çapında faaliyette bulunarak karlarını maksimuma ulaştırmaktır. Bir ana merkezin denetimi altında farklı ülkelerde faaliyet gösteren ortak politikalara izin veren, kaynakları paylaşarak mülkiyet ya da diğer kontrol şekilleri ile birbirine bağlı olan çok uluslu şirketler ileri üretim teknolojileri ve yönetim bilgileri kullanarak yabancı ülkelerde doğrudan dış yatırım yaparlar”(Alpar, Ongun,1987, 107). “Çok uluslu şirketler, doğrudan dış yatırım yapacakları ülkelerde yeterli bir alt yapının oluşmasına, ekonomik ve siyasal iktidarın sağlanmasına ve hukuki düzenlemelere büyük önem verirler. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler yerine gelişmiş ülkeleri tercih ederler. Doğrudan dış yatırımların %80'e yakın kısmının gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmesi ve gelişmiş ülkeler arasındaki doğrudan dış yatırımlara çok büyük kısmının çok uluslu şirketlerin sınır ötesi satın alma ve birleşme faaliyetleri sonucu gerçekleşmesi (2000 yılında %79'nun) bu şirketlerin önemini attırmaktadır”(İSO, 2002, 33). “Doğrudan Dış Yatırımlar ev sahibi ülkenin üretim kapasitesine katkıda bulunması, yeni teknoloji ve işletmecilik bilgisi getirmesi, döviz girişi sağlaması, rekabet nedeniyle ekonomiye hareketlilik kazandırması, işsizliği azaltması ve de hazine için vergi geliri sağlaması gibi olumlu sebeplerden dolayı tercih edilmektedir. Ancak bu avantajları yanında tabii ki doğrudan dış yatırımların ev sahibi ülke ekonomisinin kilit sektörlerinin yabancı ülkelerin denetimi altına sokması ve ekonomik bütünlüğünü bozması, gümrük vergileri ve ithalat yasakları gibi koruyucu dış ticaret kısıtlamalarının aşılması, yerli şirketler karşısında yabancı

şirketlerin yüksek sermayeleri, teknoloji, yöneticilik bilgisi gibi artlarından dolayı, haksız rekabet üstünlüğü sağlaması, aşırı kâr transferleriyle o ülkenin ödemeler dengesinin sarsılması ve yeni teknolojiyi kendi ülkelerinde üreterek ev sahibi ülkeleri bu teknolojileri ithal etmek yoluyla teknolojik bağımlılık yaratmaları gibi olumsuz etkileri bulunmaktadır” (Seyidoğlu, 2001, 667-668). “Gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilmek için ülke içi tasarrufların yetersiz olduğu zamanlarda özellikle ödemeler dengesi’nde açık vermemek için dış yatırıma ihtiyaç duyarlar. Tasarruf açığının neden olduğu dış açıkları “cari işlemler dengesi açıklarını” kapatmada ülkeye giren yabancı sermaye etken bir faktör olarak görürler. Yatırılabilir kaynakların kişi ve kuruluşlar tarafından bir başka ülkeye taşınması şeklinde de ifade edebileceğimiz doğrudan dış yatırımlar, üretime dönük olan yabancı ülkelerin ellerindeki atıl fonların daha karlı gördükleri ülkelerdeki fiziki üretim alanlarına yaptıkları yatırımlardır. Doğrudan dış yatırımlar, bir ülkeye ya döviz transferi yolu ile ya üretimde kullanılarak makine, teçhizat ve diğer üretim araçları şeklinde ya da lisans, teknik bilgi, know-how gibi gayri maddi haklar olarak girmektedir”(Uzunoğlu, 1998, 101). Bu araçları kullanan bir firma ya merkezi dışındaki bir ülkede yeni bir şirket kurar ya da yurtdışındaki mevcut bir firmayı tamamen veya kısmen satın alarak dış yatırımını gerçekleştirmiş olur. “Doğrudan yatırım (direct investment) bir ülkede bir firmayı satın almak veya yeni kurulan bir firma için kuruluş sermayesini sağlamak veya mevcut bir firmanın sermayesini arttırmak yoluyla o ülkede bulunan firmalar tarafından diğer bir ülkede bulunan firmalara yapılan ve kendisiyle birlikte teknoloji, işletmecilik bilgisi ve yatırımcının kontrol yetkisini de beraberinde getiren yatırımdır...Günümüzün küreselleşen dünyasında gerek sanayileşmiş ve gelişmesini tamamlamış ülkeler, gerekse gelişme yolunda olan ülkeler yabancı sermaye olarak ifade edilen yabancı özel doğrudan sabit sermaye yatırımlarını kendilerine çekebilmek için büyük çaba harcamaktadırlar. Bunun sebebi, yabancı sermayenin bu ülkelerin ekonomilerine sağlamış olduğu sermaye (dış kaynak), yeni teknoloji, modern know-how, yönetim becerisi (management), pazarlama katkısı ve ihracat imkanı gibi yararlarıdır. Yabancı sermayenin ülkeye sağladığı bu yararları maksimize edebilmek için, her şeyden önce yabancı sermayeye karşı peşin hükümden uzak bir şekilde yaklaşmak, ülkenin

çıkarları ile yabancı sermayeli kuruluşların çıkarları arasında akılcı bir denge kurmak gerekir”(Karluk, 1983 51).

Tablo:15. 1981-2006 Yabancı Sermaye Yatırımlarının Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	İzinler		Girişler	Milyon Dolar	
	Kümülatif	Yıllık		Çıkışlar	Net
1981	338	338	141	46	95
1982	505	167	103	48	55
1983	608	103	87	41	46
1984	879	271	113	0	113
1985	1.114	235	99	0	99
1986	1.478	364	125	0	125
1987	2.133	655	115	0	115
1988	2.954	821	354	0	354
1989	4.466	1.512	663	0	663
1990	6.327	1.861	684	0	684
1991	8.294	1.967	907	97	810
1992	10.114	1.820	911	67	844
1993	12.178	2.063	746	110	636
1994	13.655	1.477	636	28	608
1995	16.593	2.938	934	49	885
1996	20.429	3.836	914	192	722
1997	22.107	1.678	852	47	805
1998	23.754	1.647	953	13	940
1999	25.454	1.700	813	30	783
2000	28.931	3.477	1.707	725	982
2001	31.656	2.725	3.374	22	3.352
2002	33.899	2.243	622	5	617
2003	35.107	1.208	745	8	737
2004			1.291	100	1.191
2005			8.537	336	8.201
2006			17.446	1687	15.759
Toplam			43.872	3.651	40.221

Kaynak: TCMB, HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkelere geliş amaçları, ülke ekonomilerine etkileri ve olası sosyoekonomik sonuçları açısından Türkiye'nin büyüme sürecine katılım biçimine ve yerine bakmak gerekmektedir. “Doğrudan Dış

Yatırımların Türkiye’deki geçmişi Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki yabancı sermayeli kuruluşların faaliyetlerine dayansa da Cumhuriyet dönemiyle birlikte bu kuruluşların gerek devletleştirilmesi gerekse kapitülasyonlardan elde edilen ayrıcalıklarının sona ermesiyle kârlarının azalması neticesinde 1923-1932 ve 1933-1939 dönemlerinde (devletçilik politikasının da etkisiyle) yabancı yatırımların gelmesi sınırlı olmuştur. 1940’lı yıllar ise II. Dünya Savaşı’nın etkisiyle korumacı politikaların izlendiği yıllar olurken, 1947 yılında ilk düzenlemelerin yapıldığı yabancı sermayeye 1950 yılında kabul edilen yasayla da transfer garantisi verilmiştir”(Alpar, Ongun, 1987, 133). Çok partili döneme geçiş ile yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye gelmesi için bazı mevzuat değişiklikleri yapılmasına rağmen ithal ikameci planlı ekonomi döneminde Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkin olmadığını görmekteyiz.

Türkiye’de doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının etkin olarak yer almaya başlaması ülke ekonomisinin dışa açılma süreci ile birlikte başlamıştır. 1980-2007 evresinde doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yıllara göre dağılımı Tablo: 15’de verilmiştir. “Türkiye’de yabancı sermayeye ilişkin olarak kabul edilen ilk yasal düzenleme 1954 yılında çıkarılan 6224 Sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu’dur. Ancak o yıllarda yaşanan siyasal ve ekonomik istikrarsızlıklar, bürokratik güçlükler, yetersiz iktisat politikaları uygulamaları, yetişkin insan gücü eksikliği ve altyapı noksanlığı gibi nedenlerle, 1980 yılına kadar yabancı sermaye yatırımı girişi sağlanamamış ve o yıla kadar verilen toplam yabancı sermaye izinleri 228 milyon doları aşmamıştır. 24 Ocak 1980 tarihli ekonomik istikrar tedbirleri ve 8/168 sayılı Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi gibi düzenlemeler ile ülkemize yabancı sermaye girişi teşvik edilmiş ve bu tarihten sonra yabancı sermaye yatırımlarında önemli artışlar görülmüştür. Alınan teşvik tedbirleri arasında yerli ve yabancı sermaye oranı ile kâr ve ana sermaye transferi üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması, yabancı teknik ve idari personel istihdamına izin verilmesi ve altyapı ile ilgili kamu yatırımlarında “yap-işlet-devret” modelinin kabulü ile “joint-venture” şeklindeki ortak yatırım girişimleri yer almaktadır. 1980 yılından sonra, yeni ekonomik kurallar benimsemek suretiyle, dünya ülkeleri ile bütünleşme yoluna giren Türkiye'nin pazarı, dışa açık bir ekonomiye henüz tam olarak geçememiş olması ve bunu teşvik etmek amacıyla yabancı sermayeye büyük destek verilmesi ve sağlanan

ekonomik ve politik istikrar nedeniyle, doymuş bir piyasa ve güçlü rakiplerle rekabet edilmesi gereken dış piyasalara sahip olan sanayileşmiş ülkelerin yatırımcıları için çok çekici hale gelmiştir. Bu nedenlerle, 1980'li yıllarda ülkemize yapılan yabancı sermaye yatırımları büyük oranda artmıştır”(Oksay, 1998, 6). “24 Ocak 1980 istikrar tedbirleri ve sonrasında ise gerek mevzuata yönelik düzenlemeler gerekse yabancı sermayeye olan bakış açısının olumlu yönde değişmesi ve dünyadaki doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına yönelik artan trendin etkisi ile Türkiye’ye gelen doğrudan dış yatırımlarda büyük artış görülmüştür. Özellikle dışa dönük büyüme stratejisi çerçevesinde yabancı sermaye yasasında yapılan düzenlemeler, bürokratik engellerin azaltılması, gerçekçi kur uygulaması bu artışta etkili olmuştur. Ancak bu dönemde doğrudan dış yatırımlar tamamıyla imalat ve hizmetler sektörü gibi yabancıların kârlı gördüğü alanlara yönelmiş, tarım ve madencilik gibi alanlarda ise devletin de gerekli düzenlemeleri bu alanlarda yapamamasından dolayı hemen hemen hiç doğrudan dış yatırım görülmemiştir” (Genceli,1991, 85). “1992 yılında ülkemize girişine izin verilen yabancı sermaye miktarları, bir önceki yıla göre % 7.5 oranında azalarak 1.967 milyon dolardan, 1.820 milyon dolara inmiştir. 1993 yılında tekrar artma eğilimine girerek, 2.124 milyon dolar’a yükselen yabancı sermaye yatırımları, 1994 yılında Türk ekonomisini etkisi altına alan krizden önemli ölçüde etkilenmesi nedeniyle, % 30.13 oranında düşerek 1993 yılında 2.124.99 milyon dolar iken, 1.484.66 milyon dolar'a düşmüştür.1994 yılından sonra, yabancı sermaye yatırımları tekrar artmaya başlamıştır. 1995’de % 97.91’lik rekor bir artışla 2.938.32 milyon dolar’a, 1996 yılında ise % 30.5’lik bir artışla 3.836.97 milyon dolara çıkmıştır. 1995 yılında görülen yaklaşık % 100’lük artış oranı, bir önceki yıl görülen önemli miktardaki düşüş dahi göz önüne alındığında, gene de 1984 yılındaki %100’ün üzerindeki artıştan sonraki en büyük artış oranıdır. Genel olarak değerlendirdiğimizde, 1980 yılından itibaren yabancı sermaye yatırımları için verilen izin miktarları 1997 yılına kadar artarak, yılda girişine izin verilen yabancı sermaye miktarı 97 milyon dolardan, 3.836.97 milyon dolar’a çıkmış ve kümülatif olarak 20.592.12 milyon dolar olmuştur. 1980 yılına kadar tamamıyla ihmal edilen yabancı sermaye yatırım tutarları, bu yıla kadar toplam 229 milyon dolar olmuştur. 1990 yılından itibaren ise, yıllık yabancı sermaye giriş tutarı ortalama 1 milyar dolara ulaşmıştır. Tablo 15’deki rakamlara göre 1980-1989 döneminde 1964-1979

dönemine göre doğrudan dış yatırımlar 6 kat artış gerçekleşirken, 1990-2001 arasında da 1980-1989 dönemine göre yine 6 kat artış gerçekleşmiştir. Ayrıca 1980-1989 döneminde Türkiye’de verilen yabancı sermaye izinleri ile fiilen yatırıma dönen sermaye arasındaki oran % 39 olurken, 1990-2001 döneminde yatırım izinlerinin fiili yatırıma dönüşme oranı % 48,9 olmuştur” (HM, 2002 ,3- 34). 1990’lı yıllarda gelişmekte olan ülkelerdeki doğrudan yabancı yatırımlara oranla ülkemize gelenleri Tablo 16 da ki verilerle karşılaştırdığımızda; Türkiye’ye gelen doğrudan dış yatırımlar yıllar itibariyle fazla değişmediği, diğer gelişmekte olan ülkelere gelen dış yatırımların ise hızla arttığı görülmektedir. “Türkiye’nin 1990-2000 arası elde ettiği doğrudan dış yatırımlar daha önceki dönemlere oranla yüksek gözükse de, istenilen seviyede değildir. Bununla birlikte dünya açısından baktığımızda Türkiye’nin elde ettiği doğrudan dış yatırımların dünyadaki dış yatırımların artışındaki oranının yıllar itibariyle bir azalma gösterdiğini de görmekteyiz. Diğer taraftan 1989-1994 arası dönemde Türkiye’nin elde ettiği doğrudan dış yatırımlarının dünya içindeki payı % 0,35’ten 2000 yılına kadar devamlı düşerek % 0,07 seviyesine gerilemiştir” (UNCTAD, 2001, 291).

Tablo:16. 1989-2000 Döneminde Dünyaya, Gelişmekte Olan Ükelere ve Türkiye’ye Doğrudan Dış Yatırım Girişleri (Milyon Dolar)

Yıllar	Dünya	Gelişmekte Olan Ükeler	Türkiye
1989-1994	200.145	59.578	708
1995	331.068	113.338	885
1996	384.910	152.493	722
1997	477.918	187.352	805
1998	692.544	188.371	940
1999	1.075.049	222.010	783
2000	1.270.764	240.167	982

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2001, Genova, 2001, s.291,293

Tablo:17. 2002-2006 Türkiye'de Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Sektörel Dağılım	Yıllık					Yüzde Pay (Milyon Dolar)				
	2002	2003	2004	2005	2006	2002	2003	2004	2005	2006
Sermaye Girişi										

Tarım	0	1	4	5	6	0,0	0,1	0,3	0,1	0,0
Madencilik	2	14	75	40	120	0,3	1,9	5,8	0,5	0,7
İmalat Sanayi	110	448	214	789	1.395	17,7	60,1	16,6	9,2	8,0
Hizmetler	442	196	927	7.699	15.813	71,1	26,3	71,8	90,2	90,6
Diğer	68	86	71	4	112	24,0	17,0	7,9	0,4	0,6
Toplam	622	745	1.291	8.537	17.446	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sermaye Çıkışı										
Tarım	0	0	0	1	0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0
Madencilik	0	1	2	2	0	0,0	0,2	0,2	0,2	0,0
İmalat Sanayi	85	350	545	974	1.294	30,0	69,3	60,8	89,7	76,7
Hizmetler	197	148	344	108	393	69,6	29,3	38,4	9,9	23,3
Diğer	1	6	5	1	0	0,4	1,2	0,6	0,1	0,0
Toplam	283	505	896	1.086	1.687	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	2002	2003	2004	2005	2006	2002	2003	2004	2005	2006
Sermaye Girişi										
Avrupa	519	625	1.134	6.653	14.596	83,4	83,9	87,8	77,9	83,7
AB	455	555	1.025	4.991	11.783	73,2	74,5	79,4	58,5	67,5
Afrika	0	0	0	3	32	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Amerika	9	58	97	123	847	1,4	7,8	7,5	1,4	4,9
Asya	70	60	60	1.756	1.946	11,3	8,1	4,6	20,6	11,2
Ortadoğu	5	1	54	1.678	1.915	0,8	0,1	4,2	19,7	11,0
Diğer	24	2	0	2	25	3,9	0,3	0,0	0,0	0,1
Toplam	622	745	1.291	8.537	17.446	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Sermaye Çıkışı										
Avrupa	231	185	396	525	1.114	81,6	36,6	44,2	48,3	66,0
AB	150	148	285	433	74	53,0	29,3	31,8	39,9	4,4
Afrika	0	4	1	5	14	0,0	0,8	0,1	0,5	0,8
Amerika	43	69	46	22	40	15,2	13,7	5,1	2,0	2,4
Asya	4	239	452	504	519	1,4	47,3	50,4	46,4	30,8
Ortadoğu	4	2	442	489	486	1,4	0,4	49,3	45,0	28,8
Diğer	5	8	1	30	33	1,8	1,6	0,1	2,8	2,0
Toplam	283	505	896	1.086	1.687	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TCMB, HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak hazırlanmıştır.

Kısacası Türkiye 1990-2000 arası dönemde dünya ve gelişmekte olan ülkeler gelen doğrudan dış yatırımlar içindeki payı istenen düzeye getirememiştir. 2000 yılında 982 milyon dolar doğrudan dış yatırım girişine sahip olan Türkiye'nin dünya içindeki payı 0.0008 civarındadır. 2001 mali krizinden sonra hükümet yabancı sermayenin kalıcı olması amacıyla yeni düzenlemelere gereksinim duymuştur. 2003'te yürürlüğe giren Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası ve Türk Ticaret Yasası'nda yapılan değişiklikler ile Türkiye'de yabancı yatırım ortamının

geliştirilmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır. 2002-2006 Türkiye'de “Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Kompozisyonu” Tablo: 17’de verilmiştir. 2003’te yürürlüğe giren “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası” ve “Türk Ticaret Yasası”nda yapılan değişiklikler “Doğrudan Yabancı Yatırımları” üzerinde etkisini göstermiştir. 2005 yılında Türkiye’ye gelen doğrudan yatırım sermaye miktarı bir önceki yıla göre % 243 artmıştır. 2005’de 9.7 milyar dolar, 2006 yılında ise 18 milyar dolar olmuştur. 2007 yılı sonuna kadar bir önceki yıldan daha fazla doğrudan yabancı sermaye girişi beklenmektedir. Ancak bu yatırımların çoğu var olan şirketlerin ve bağlı işletmelerinin devri yada özelleştirmeler sonucunda yapılmış yatırımları satın alma yoluyla gelen yatırımlar olup yeni yatırımlar değildir. Yeni işletmeler kurulmak üzere gelen yatırım oranı ise oldukça sınırlıdır.

5.2.2. Dış Borçlanma Yoluyla Gelen Yabancı Sermayenin Türkiye

Ekonomisine Etkileri

Gerek Türkiye gerekse diğer gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın finansmanında sermaye yetersizliği sorunu, büyüme stratejisinin gerçekleştirilmesinin önündeki en önemli sorun olmaya devam etmektedir. Kamu kesimi finansman açıklarının ve ödemeler dengesi açıklarının giderek artması, büyüme yolundaki bu ülkelerin finansman arayışlarını zorunlu olarak dış kredi kuruluşlarından borçlanmaya yönlendirmektedir. Türkiye’de merkezi yönetim, mahalli idareler, katma bütçeli idareler, sosyal güvenlik kuruluşların oluşturduğu kamu kesiminin açıkları “Kamu Kesimi Borçlanma Gereği”ni, artırmaktadır. Türkiye’de kamu kesimi borçlanma gereği açık bütçe politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Kalkınma hedeflerini dış finans girdileri üzerine planlayan ekonomilerin dışa bağımlılık olgusunu kırabilmeleri de mümkün değildir. Tarihi süreç içerisinde Türkiye’nin dış borçlanma olgusuna baktığımızda, dış borç şeklinde ülkeye giriş yapan yabancı sermayenin, borcu veren ülke ile borcu kullanan ülke arasında ekonomik alanda olduğu kadar ekonomi dışı alanlarda da bağımlılık ilişkisinin sınırlarını belirleyici olduğunu görmekteyiz.

Uluslararası alanda sermaye hareketlerinin ilkel uygulama tarzı olan dış borçlanma şeklindeki sermaye transferi olgusu, “Geniş ölçekli yabancı sermaye hareketi ilk olarak borçlanma şeklinde ortaya çıkmıştır. 1800’lü yıllarda sanayileşen

ve sanayiden gelen fonlar nedeniyle para fiyatı ucuzlayan ülkelerden, sermayesi kıt olduğu için para fiyatı yüksek ülkelere doğru yabancı sermayenin kayması, yabancı sermaye hareketini başlatmıştır”(Uras,T.Güngör,1979,19). “Birinci Dünya Savaşından önceki dönemde yabancı sermaye hareketleri daha çok dış borç şeklindeki özel yabancı sermaye şeklinde idi. Devlet tarafından bazı masrafları karşılamak üzere alınan yabancı özel şahıslara ait krediler, uluslararası sermaye hareketlerinin önemli bir kısmını meydana getirmişlerdir”(Nurkse, 1964, 43). “1950-1960 yılları arasında hükümetten hükümete verilen dış yardımlar nedeniyle uluslar arası sermaye transferleri içinde özel sermaye transferlerinin giderek arttığı izlendi. Bu yıllarda izlenen diğer bir gelişme uluslar arası kuruluşlar ve konsorsiyum ülke gurupları aracılığı ile sağlanan dış kredilerin artmasıydı. Ancak bu gelişmelerle birlikte “dış yardım” yerine “dış borçlanma” terimi daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Çünkü azgelişmiş ülkelere yapılan sermaye transferleri gittikçe ticari bir görünüm kazanırken verilen borcun, öngörülen koşullar nedeniyle yardım niteliği azalmıştır”(Alpar., Ogun, 1987, 84).

1970’li yıllarda aralarında Türkiye’nin de bulunduğu birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin toplam dış borçlarında önemli artış gözlemlenmiş, bazı ülkelerin borçlarını ödeyemez duruma gelmeleri 1970’li yılların başlarında bu ülkeler borç geri ödemelerini yapamaz olmuşlardı. Bundan sora borç vermede temkinli davranan uluslar arası sermaye çevreleri, daha yüksek faizli ve kısa vadeli borç verme yoluna gitmişler ve bu da gelişmekte olan ülkeleri hem toplam birikmiş dış borçlarında, hem de borç servisinde önemli artışlar meydana getirmiştir. 1970-1983 döneminde gelişmekte olan ülkelerin dış borçları yaklaşık dokuz kat artmış, borçların GSMH’ya oranının da iki kattan fazla artış olmuştur. 1980’li yılların başlarında Brezilya, Arjantin, Türkiye, Peru gibi dış borçları yüksek olan ülkelerin borçlarını ödeyemez duruma gelmeleriyle dünya çapında bir ”borç krizi” yaşanmıştır.

Dış borç sorunu konusunda etkin çözümlerin geliştirilememesi, günümüzde de dış borç ödemelerinin birçok ülke için önemli bir sorun olma niteliğini sürdürmesine yol açmaktadır. Günümüzde çok uluslu şirketlerin aracılığı ile yapılan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının dünya çapında ağırlık kazanması, dış borç şeklindeki sermaye akımını ikinci plana düşürürken, dış borç krizleri nedeniyle uluslar arası finans kurumlarının kredilerinde de önemli azalmalar görülmüştür.

Ayrıca ideolojik blokların ortadan kalkmasıyla dış borçların, borç verenler için öneminin büyük ölçüde azalmasının da Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere dış borç cinsinden yabancı sermaye akımlarının azalmasına etki ettiği söylenebilir.

Türkiye’de son Hükümetler dış borçların olumsuz etkilerini göz ardı ederek dışarıdan borçlanmayı, ekonomiye salt olarak yabancı kaynak girişi olarak kabullenmektedir. Bu tavırda 2000’li yıllara kadar dış borçların artmasında, kamu kesiminin ekonomik alanda ağırlıklı payının olması etkendi. Kamunun ekonomide etkin olması nedeniyle, 1980’den sonra hem iç hem de dış borçlarda her yıl ciddi artışlar olduğu görülmektedir. (Bakınız tablo:24). Devletin gelirlerini arttıramaması, bunun yanında genişleyen faaliyet alanları için gerekli finansmanı da sağlayamaması Türkiye’de Kamu Kesimi Finansman Açıkları’nın (KKFA) devam ettirmektedir. Türkiye’nin borçlanma gereksiniminin, iç tasarruf açığı ile dış ticaret açığından kaynaklandığı, ekonomi çevrelerince bu iki faktör arasında dış ticaret açığının daha etken faktör olarak kabul edildiği görülmektedir. Bu durumu düzeltmek için ihracatın yapısında önemli değişiklikler gerçekleştirilememiştir. Mevcut kaynaklarını tüketim malları üreten alanlardan, sermaye mallarına ve dışarıdan alınan aramalı üreten imalat sanayine doğru kaydırması gerekmektedir. Kaynakların etkin kullanımı ile kamunun dış borçlanma gereksinimi daraltılmalıdır.

Türkiye bu günkü borç stokuna nasıl ulaştı ve borçlanmayı sermaye girişi olarak nasıl kabullendi. Bu gün ki etkilerini daha iyi görebilmek için dışarıdan borçlanma sürecini Cumhuriyetin kuruluşundan bu güne gelinceye kadar geçen dönemi kısaca analiz etmek gerekmektedir. “1923-1930 evresinde Osmanlıdan devir alınan büyük bir dış borç sorunu, hükümetin mali politikasını etkilemiş ve bunun sonucunda yabancı ülkelerin mali kontrolüne girmemek için 1930 yılına kadar mali kaynak bulmak için dış borçlanmaya başvurulmamıştır. Cumhuriyet hükümetince “Bir yandan Osmanlı borçları ödenmeye çalışılırken, öte yandan 1928 yılından itibaren başlayan yabancı şirketleri millileştirme hareketi yeniden borçlanmayı gerektirdi. Net döviz girişi sağlayan ilk borç 1930 yılında Merkez Bankası’nın kuruluşu sırasında gerekli sermayeyi(altına konvertibilitesi olan dolar olarak) temin edebilmek için özel bir Amerikan şirketinden alındı. 10milyon dolarlık borca karşılık şirkete 25 yıl süreyle kibrit inhisarı(tekeli) imtiyazı verildi”(Gürsel, 1983, 47). 1930-1950 evresinde Türkiye’nin dış borçlanması bu evrenin 1930-1945 yılları arasında

borçlanma gereksinimleri ve koşullarının savaş öncesi ve savaş sonrası koşullarının farklılıkları nedeniyle kendisine özgü stratejik ve jeopolitik parametrelerle ilgili yönleri vardır. Savaş öncesinde Türkiye'nin henüz kendisine batı veya doğu ekseninde bir konum belirlememiş görünümü vardı. Sovyetler Birliği ile Cumhuriyetin kuruluş aşamasındaki ilişkilerin getirdiği bağlantılar devam etmekteydi. "1934 yılında Sovyetler Birliğiyle Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen fabrikaların özellikle tekstil fabrikalarının finansmanı için, 8 milyon dolar tutarında bir kredi anlaşması imzalandı. Kredi faizsizdi mal ihracı ile ödenecekti, bu kredinin büyük miktarı 1938 yılına kadar kullanılmış ancak tümünü kullanmak mümkün olamamıştır. Planın finansmanı için ikinci bir kredi de, Karabük Demir Çelik Fabrikasının inşaatında kullanılmak üzere İngiltere den alındı. 3 milyon sterlin (yaklaşık 18milyon TL) tutarındaki bu kredi % 5.5 faizliydi ve 10 yılda ödenecekti...1939 yılında Türkiye'nin ithalatla ilgili kısa vadeli dalgalı borcu dışında, birikmiş net dış borcu tahminen 104 milyon dolar (134 milyon TL) civarındaydı. Bu borçlar zamanında ödenmiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, borç taksitlerinin önemli kesiminin mal ihracıyla ödenmesi tasfiyeyi kolaylaştırmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin hatırı sayılır bir dış borçlanmaya gittiği söylenemez. Nitekim 1939 yılında 134 milyon lira olarak tahmin ettiğimiz uzun ve orta vadeli borç miktarı, 1939 yılı ihracatının % 94'üne eşitti...Üstelik borçlanma sistematik değildir. Bir başka deyişle sürekli politika haline getirilmemiştir. Bu davranışta, Osmanlı borçlanmasının siyasal bağımsızlığa önemli darbe vuran Duyun-u Umumiye ile sonuçlanmasının etkisi büyüktür"(Gürsel, 1983 471-472) 1945 yılında 120 milyon dolar olan dış borcumuz 1952 yılında 355 milyon dolara çıkmıştır. "1950 yılında hükümeti devralan siyasi partinin liberal ekonomik görüşü ve alt yapı yatırımlarına verdiği önem nedeniyle dış borçlarımız önemli ölçüde artmıştır...özellikle kabul edilen serbest dış ticaret politikası nedeniyle, özel sektör döviz karşılığı Türk hükümeti tarafından ödeme garantisi verilen dış alıma yönelmesi sonucu ortaya çıkan ariyere borçlar dış borç yükünü artıran nedenlerdendir...Dönemin hemen başlarında takip edilen ekonomik politikanın olumsuz sonuçları alınmaya başlanınca çeşitli tedbirlerle dış alımı kısıtlama yoluna gidilmişse de, enflasyon sonucu artan iç fiyatlar hem dış satımın azalmasına hem de dış ticaret açığının daha da artmasına neden olmuş

ve buna bağılı olarak da ülkenin dış finansman gereksinimi önemli ölçüde artmıştır...Dış borçlanmadaki artışın yanı sıra 1958 yılında uygulamaya konulan İstikrar Programı ile yapılan devalüasyon, artışı daha da hızlandırmıştır...Bu dönemin Türkiye'nin dış borçlanması açısından diğeri önemli bir yanı da, borç veren ülke ve kuruluşların önceki yıllara göre sayılarının artmasıdır”(Dikeç 1984, 69-71). 1950-1962 yılları arasında dış borçlanma gerek borçlanma miktarı gerekse nitelik bakımından önceki evrelere göre farklılıklar olmuştur. 1949-1950 yıllarından itibaren dış borçlarımız, genişleyici iktisat politikalarına paralel olarak hızlı bir artış göstermiştir. 1954 ve 1955 yıllarında dış borç ve faiz ödenmesi ihracat gelirinin % 27 ve % 40.5'ine çıkmıştır. Bu oran 1950-58 arası ortalama % 9 idi

Tablo:18. 1950-1962 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Kredi Piyasasında ve Uluslar arası Kuruluşlarda Aldığı Dış Borçlar

Yıllar	Borç Miktarı (Milyon Dolar)	Yıllar	Borç Miktarı (Milyon Dolar)
1950	121.577.976	1957	47.853.921.
1952	51.739.828	1958	116.295.592
1953	35.961.202	1959	139.532.153
1954	141.113.040	1960	194.233.505
1955	23.493.016	1961	107.840.013
1956	2.479.929	1962	113.074.240
Toplam			1.146.194.415

Kaynak: Üstün Dikeç, Gazi Üniversitesi, İİBF Yayınları, Ankara, 1984,70

“Altmışlı yılların başlarında planlı bir şekilde hızlı bir kalkınma sürecini başlatan Türkiye, yeterli miktarda petrol yataklarına ve diğeri değerli tabii kaynaklara sahip olmamasına rağmen, demokratik bir düzen içinde, içinde bulunduğu orta gelir grubundaki diğeri gelişmekte olan ülkelerle karşılaştırıldığında BİYKP döneminde ortalama, % 6.4, İBYKP döneminde ortalama % 6.7 gibi yüksek kalkınma hızını gerçekleştirmiştir. Ekonomik başarıya ulaşmasında dış finansman gereksiniminin karşılanması açısından özellikle altmışlı yıllarda dış yardımların önemi yadsınamaz. Planlı dönem süresince, gittikçe önemli bir sorun haline gelen döviz darboğazı yüksek bir kalkınma hızının sağlanmasında gerekli yatırımların yapılmasını engelleyen bir faktör olmuştur. İstenilen düzeyde hammadde dış alımı

gerçekleştiremeyerek, yatırımlarını giderek azaltan özel sektörün yanı sıra uluslar arası enflasyonist baskının ve içteki üretim yetersizliğinin etkisiyle, cari harcamalarında hızlı bir artış görülen kamu sektörü, reel kaynaklarının da yeterli düzeyde ve sürekli olarak sağlanamaması nedeniyle yatırımlarını gerçekleştirebilmek için dış finansman yoluna başvurmuştur”(Dikeç, 1984, 72). “1958 yılında ithalat darboğazının doruk noktasına varması, enflasyonun hızlanması ve büyüme hızının düşmesi sonucu ortaya çıkan son derece olumsuz tablo DP iktidarını IMF ile anlaşarak istikrar programı uygulamak zorunda bıraktı....Ekonomik krizle birlikte borçlanmada ortaya çıkan sıçrama, ilk kez olarak Türkiye'nin döviz kaynaklarına göre borç yükünü hissedilir ölçüde artırdı”(Gürsel, 1983, 475-476).

Tablo:19. 1958-1972 Yılları Arasında Seçilmiş Yıllara Göre Türkiye'nin Dış Borçları (Milyon Dolar)

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar	Kısa Vadeli Dış Borçlar	Toplam Dış Borçlar
1958	620	-	620
1962	830	-	830
1967	1.297	144	1.441
1972	2.519	19	2.538

Kaynak: Seyfettin Gürsel, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Dış Borçlar, İletişim Yayınları, İstanbul,1983,471

Bu evrede dış borçların aşırı düzeyde artması planlı ekonomik kalkınma projelerinin gereksinim duyduğu finansman ihtiyacının etkileri ile olmuştur. 1970-1980 yılları arasında kamunun borçlanma gereğinin yüksek olması kamunun yatırımlarda ki yerinin ağırlıklı olmasında ki en önemli etken, devletin ithal ikameci planlamanın gereği imalat sanayinde, ara malları ve yatırım mallarında üretici konumunda olmasının yanı sıra, enerji ulaştırma ve haberleşme gibi alt yapı yatırımlarını yapıyor olmasından kaynaklanmaktaydı.

Tablo:20 1970-1980 Yılları Arasında Türkiye'nin Dış Borçları

Yıllar	Milyon Dolar	Yıllar	Milyon Dolar
--------	--------------	--------	--------------

1970	1.929	1976	3.822
1971	2.210	1977	4.410
1972	2.300	1978	6.126
1973	2.654	1979	14.234
1974	2.901	1980	15.516
1975	3.012		

Kaynak: DPT, HM TCMB, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır. Tabloda verilen rakamlar yalnızca ana paraya ait olup faizleri kapsamamaktadır.

Kamunun ağırlığının oldukça yüksek olduğu “Planlı İthal İkameci Büyüme Stratejisi” içerisinde, 1980'e gelindiğinde, artan kamu açıkları nedeniyle ekonomik çark çevrilemez duruma gelmişti. 1970-1980 arası dış borçların kısa sayılabilecek bir dönemde birkaç katına çıktığı ve çevrilemez boyutlara ulaştığı, Tablo: 20'de görülmektedir. 1980-1990 Yılları arasında ülkenin içinde bulunduğu dış borç durumuna baktığımızda, 1970'li yılların dış borç birikimi 1980-1990 evresi ekonomik gelişmeleri de etkisi altına almıştır. 1978, 1979 ve 1980 yıllarında Paris'te OECD üyesi ülkeler ve Japonya ile imzalanan dış borç ertelemeleri ile dış borç stokumuzu artırmıştır. Bu yılların dış borç verileri Tablo 20'de verilmiştir. 1980 yılında “toplam dış borçlar 15 milyar 173 milyon dolar düzeyindedir. GSMH' ya göre yüksek olan dış borç stoku ve ödemeler dengesindeki kronik açıklar 1980-1990 evresine de yansımıştır.(Bakınız Tablo:21) 1980-1990 evresinde, Türkiye'nin toplam dış borç stokunun artan bir ivme ile büyüdüğünü görüyoruz. 1984'te 20.65 milyar dolar, 1990'da yaklaşık 50 milyar dolarlık dış borç ve borçlanmada vadelerin kısalmakta oluşu da kısa vadeli borçların toplam dış borç içindeki payını artırmıştır. Kısa vadeli dış borçlar, toplam dış borçlar içerisinde 1984 yılında % 15.39 iken, bu oran 1990 yılında % 20'lere çıkmıştır. Toplam borçlar içerisinde kısa vadeli olanların önemli bir pay oluşturması ve bu payın sürekli olarak artış eğilimi göstermesi, borç yönetimini zorlaştırarak ülkeyi dış borç ödemede sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Dış ticaret açığını borçlanma yoluyla kapatan ve her yıl artırarak milyarlarca dolar borçlanan bir ekonominin istikrar içinde kalkınması elbette çok zordur. Türkiye ekonomisi için dışa bağımlılığın arttığı bir evre olarak geçen 1980-1990 yılları

arasında ki bu süreçte, cari işlem açıklarının geri ödemeleri dış borçla finanse edilmekte, dış borçlar katlanarak artmakta ve bu borçların vadeleri de gittikçe kısaldığı gözlemlenmektedir. Ekonominin dışa açılması sonucu döviz gelirlerini artırmak için döviz sağlayıcı teşvikler uygulamaya konulmasına rağmen bu dönemde özellikle 1983'den sonra dış borç yükü yeniden artmaya başlayarak tekrar 1979'da ki seviyesinin üzerine çıkmıştır. Yeniden dış borçlarda değişken faiz uygulanmaya başlanmış, bu durum dış borç miktarının daha da artmasına yol açmıştır. ABD dolarının diğer paralar karşısında giderek değer kaybetmesiyle bu dönemde dış borç miktarında önemli artışlar olmuştur.

Tablo:21. 1980-1990 Evresi Türkiye'nin Dış Borçlarının Yapısı (Milyon Dolar)

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar	Kısa Vadeli Dış Borçlar	Toplam Dış Borçlar
1980	12.693	2.480	15.173
1981	13.480	2.111	15.519
1982	15.855	1.746	17.619
1983	16.104	2.281	18.385
1984	18.078	3.180	21.258
1985	20.590	4.759	25.349
1986	24.317	6.911	31.228
1987	32.605	7.623	40.228
1988	34.305	6.417	40.772
1989	35.276	5.745	41.021
1990	40.220	8.112	48.332

Kaynaklar: (TCMB,1987,46),(İTO,1990,97), (TÜİK,2007).

Dış borçların bileşiminde dolar dışı paraların ağırlıklı olması ABD doları cinsinden dış borç stokunun artmasına yol açmıştır. Bu nedenlerden ötürü 1984-1988 yılları arasında dış borçlarımız ikiye katlanmıştır. 1982 yılında dış borç stoku 17.6 milyar dolar iken, 1982 yılından itibaren dış borçlar artış trendine girmiştir. Bu trend 1990'lı yıllarda da devam etmiştir. 1991 yılında 50.489 milyar dolara yükselen toplam dış borçların GSMH'ya oranının da % 46,5 seviyesine ulaştığını görmekteyiz. Türkiye ekonomisinde 1989 yılında 32 sayılı kararla, "Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu"nun değiştirilmesi, Türkiye ile dış dünya arasındaki sermaye giriş çıkışı tamamen serbest hale getirilmesi gibi değişimler ile dışa açık büyüme stratejisinin finansal alandaki değişim süreci hızlandırılmıştır. Bu çerçevede; Döviz tevdiat hesapları yasallaştırılmıştır. Aynı dönemde bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla

finanse edilmesi sistemine geçilmiştir. Böylece artık finansal açılım sürecinde Türk ekonomisinin dış finansmanı kamunun sağladığı uzun vadeli krediler yerine özel sektörün bulunduğu özel kredilerle de sağlanabilmesinin yolu açılmıştır. Bu açılım ekonomide özel sektörün dış dünya ile hem rekabete açılımını hem de açık ekonomi koşullarında kredi kullanabilme olanaklarını oluşturmaktaydı.

Tablo:22. 1996-2001 Dış Borçların Borçluya Göre Dağılımı (Milyon Dolar)

Yıllar	1996	1997	1998	1999	2000	2001
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	79.386	84.234	96.264	103.125	118.503	113.592
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR (2)	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301	16.403
KAMU	0	54	0	0	1.000	0
GENEL YÖNETİM	0	54	0	0	1.000	0
TCMB	984	889	905	686	653	752
TCMB Kredileri	42	30	7	6	26	20
Kredi Mektuplu DTH	942	859	898	680	627	732
ÖZEL	16.088	16.748	19.869	22.235	26.648	15.651
Bankalar	8.419	8.503	11.159	13.172	16.900	7.997
Diğer Sektörler	7.669	8.245	8.710	9.063	9.748	7.654
ORTA-UZUN VADELİ DIŞ BORÇLAR	62.314	66.543	75.490	80.204	90.202	97.189
KAMU	40.192	38.864	39.737	42.526	47.621	46.110
GENEL YÖNETİM	36.174	34.612	35.466	37.411	42.186	40.961
Merkezi Yönetim	32.487	31.557	32.446	34.634	39.514	38.729
Hazine	32.385	31.473	32.370	34.574	39.465	38.692
Mahalli İdareler	2.561	2.209	2.311	2.187	2.123	1.709
Fonlar	1.126	846	709	591	549	522
FİNANSAL KURULUŞLAR (3)	1.185	1.333	1.327	1.758	1.709	1.495
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	2.833	2.919	2.944	3.356	3.725	3.654
KİT'ler	2.639	2.722	2.714	3.121	3.498	3.435
Diğer (4)	194	196	230	236	228	219
TCMB	11.389	10.868	12.073	10.312	13.429	23.591
TCMB Kredileri	669	601	392	396	3.705	13.643
Kredi Mektuplu DTH	10.720	10.267	11.681	9.916	9.724	9.948
ÖZEL (5)	10.733	16.812	23.680	27.367	29.153	27.488
FİNANSAL KURULUŞLAR	3.354	5.535	6.879	7.482	7.581	4.789
Bankalar	2.270	3.757	4.274	4.768	4.550	3.211
Bankacılık Dışı	1.084	1.778	2.605	2.713	3.032	1.578
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	7.379	11.277	16.801	19.885	21.571	22.699

Kaynak: TCMB, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

1990-2000 yılları arasında ki Türkiye'nin dış borç yapısındaki değişim Tablo; 22 de görülmektedir. 1990-1993 döneminde 1991 yılı hariç ekonomide iç talep artışında

kaynaklanan 1990 yılında % 9,4, 1993 yılında ise % 8,1'lik yüksek büyüme oranlarını finanse edecek kaynak kamu ve özel sektörün kullandığı dış krediler ile karşılandığından, 1990 yılında toplam dış borcumuz 49.03 milyar dolar iken Uluslararası para piyasalarından sağlanan özel sektör kredileri nedeniyle dış borç yükü bu dönemde yaklaşık üç kat artmıştır. Dış borçların GSMH artışından daha hızlı artış göstermesi dışa açılma sürecinde ekonomiyi yeni bir finansal kriz aşamasına taşımıştır. 1990'lı yıllarda dış borç yükünü artıran büyüme süreci, kamu kesimi açıklarının hızla artması, vergi gelirlerinin iç borç servisine bile yetmemesi, devletin nakit açığına iç borçlanma ile finanse eder duruma düşmesi, bu açığı kapatmak için dış borca ve Merkez Bankası kaynaklarına yönelmesi ile döviz rezervlerinin hızla erimesi gibi sonuçlar getirmiştir. (Bakınız Tablo:23)

Türkiye'nin 1980 öncesi dış borçları, Dünya Bankası, IMF gibi resmi kuruluşlardan yaptığı borçlanmalardan ibaretti ve bunlar üretime, projeye verilen kredilerdi. (Bakınız Tablo:19). 1980 sonrasında kısa vadeli borçlanmalara ve dış finans kuruluşlarından borçlanmalara gidildi. Özellikle 1990 sonrası kısa vadeli sermayeyi ülkeye çekmek için sabit kur politikası izlenmiş ve 1991-1994 döneminde dış borçların milli gelire oranı % 43'e çıkmıştır. (Bakınız Tablo:21). Dışa açılma sürecinin tamamlanması için finansal alanda da tam liberalleşmenin önünün açıldığı 1990-2001 evresinde de dış kredi kullanımı artış göstermeye devam etmiştir. 2001 krizi sonrası yapılan kamu dış borçlanması ise IMF'den gelen kredilerle sınırlı kaldı IMF'den alınan kredinin çoğu finans krizini aşmak için kullanıldı. "2002'de dış borçların milli gelire oranı yüzde 78'e çıktı. 1980'de 15 milyar dolar dış borç stoku olan Türkiye'nin Demirel-Çiller döneminde sıcak para girişleriyle dış borçlanma hızlandı ve 2000'de 120 milyar dolara kadar tırmandı...1990-2001 evresinin en belirgin özelliklerinden birisi de devlet gelir politikalarında görülen "vergi gelirlerini artırmak yerine iç borçlanmayla kaynak bulmaya yönelen iktidarlar, savurganlık, rüşvet, hortumlamalar, savaş, popülizm ile büyüyen kamu açıklarını kapatmak üzere yüksek faizlerle borçlandıkça, iç borç kartopu gibi büyüdü. 2001 finans krizinde kamu bankalarının ve batık bankaları kurtarmak için yapılan iç borçlanmalarla stok milli gelirin yüzde 68'ini buldu"(Sönmez, 2004, 112).(Bakınız Tablo:23).

İç ve dış borç rakamları (Tablo: 23 ve 24)'de ki veriler, artık Türkiye'nin borçlarını çevirebilecek seviyeleri çoktan aştığını göstermektedir. Türkiye için borçlanma

olgusu daha önce defalarca karşılaştığı ancak kesin çözümler üretmediğinden tekrar karşılaşmak zorunda olduğu bir kısır döngü durumuna gelmiştir. Bu kısır döngü kendi nedenlerini içerisinde taşıyan yapısı ile 1994 sonrasında kamunun iç ve dış kaynaklı finansman ihtiyacını büyüten etkenlerin neticesinde oluşan sıcak para odaklı finansman temin stratejisinin bir sonucudur.

Tablo:23 2001 Mali Krizi Öncesi Süreçte Merkezi Yönetim

İç Borç Stokunun Yapısı (Milyar Dolar)

	İç Borç Stoku				İç Borç Stoku/GSMH			
	1999	2000	2001	2002	1999	2000	2001	2002
Toplam İç Borç	42,4	54,2	84,9	91,7	29,3	29,0	69,2	54,5
Kağıda Bağlı Olan	42,4	54,2	84,9	91,7	29,3	29,0	69,2	54,5
Nakit	37,4	43,8	40,2	54,6	25,8	23,4	32,8	32,5
Tahvil	31,4	40,7	27,9	32,0	21,7	21,8	22,8	19,0
Bono	6,0	3,1	12,3	22,6	4,1	1,6	10,0	13,5
Nakit Dışı	5,0	10,4	44,7	37,1	3,5	5,6	36,4	22,0
Tahvil	5,0	10,4	43,0	37,1	3,5	5,6	35,1	22,0
Bono	0,0	0,0	1,7	0,0	0,0	0,0	1,3	0,0
Kağıda Bağlı Olmayan	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Konsolide Borçlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kısa Vadeli Avans	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Kaynak: TCMB, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu strateji ile “2002 yılı sonunda 149,9 milyar YTL olan iç borç stoku, (Bakınız Tablo; 24) 2006 yılı sonunda % 67 oranında artarak 251,5 milyar YTL’ye yükselmiştir. Bu süreçte iç borcun yapısı da değişmiş ve 2002 yılında toplam iç borcun % 53’ü kamu kuruluşlarına, % 47’si piyasaya iken, 2006 yılı sonunda bu oranlar % 28 ve % 72 olmuştur”(TCMB,2007, TUIK,2007). Ülkenin sürdürülebilir büyüme sürecini devam ettirebilmesi bakımından ve borç yönetimi açısından bu gelişme olumsuzluklar taşımaktadır. Bu olumsuzluklar, ulusal ekonomik ve siyasi gelişmeler ile küresel ekonomik gelişmelerin borç yönetimini olumsuz etkilemektedir. Neticede Türkiye’nin, borçlarının çevrilebilmesi, piyasa dinamiklerinin etkilerine daha açık hale gelmektedir. 2002 yılı sonrasında dış borç stoku (Bakınız Tablo; 24) % 66,8 oranında artarak 38 milyar dolardan 64 milyar dolara yükselmiştir. Bu borcun 33 milyar dolarlık kısmı kredi niteliğinde iken 31 milyar doları tahvil ihracı yoluyla gerçekleştirilmiştir. Böylece dış borcunun

yapısında da değişim yaşanmıştır. 2002 yılında tahvil borcunun toplam kamu dış borç stoku içindeki payı % 51 iken 2006 yılı sonunda % 48'e gerilemiştir. 2002 sonrası iç ve dış borçlardaki bu gelişmeler sonucunda kamu borç stokunun toplam değeri YTL cinsinden 344 milyar YTL'ye, dolar cinsinden ise 245 milyar dolara yükselmiştir. Bu veriler toplam borç stokunun 2002 yılına göre YTL cinsinden % 42, dolar cinsinden % 65 oranında arttığını ortaya koymaktadır. 2003-2006 yıllarını kapsayan dört yıllık dönemde kamunun iç borçları 101,6 Milyar YTL, dış borçları ise 25,8 milyar dolar artmıştır. 2003-2006 döneminde toplamda dolar bazındaki kamu borç stokundaki artış ise yaklaşık 97 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir. (Bakınız Tablo:24)

Tablo:24 2002-2006 Türkiye'nin İç ve Dış Borçları

	2002	2003	2004	2005	2006	Artış(%)
İç Borç Stoku (Milyar YTL)	149,9	194,4	224,5	244,8	251,5	67,8
Piyasa	70,8	101,8	141,1	169,3	180,1	154,5
Kamu Kesimi	79,1	92,6	83,3	75,5	71,4	-9,7
Dış Borç Stoku (Milyar Dolar)	38,8	56,8	63,4	68,5	64,6	66,8
Kredi	18,6	33,7	36,6	38,9	33,1	77,6
Uluslar arası Kuruluşlar	6,4	20,6	23,5	26,3	22,1	246,9
(IMF Kredisi)	0,5	13,9	16,7	18,4	14,6	3128,6
Hükümet Kuruluşları	6,4	6,8	6,9	6,5	5,2	-17,8
Ticari Bankalar	5,9	6,3	6,1	6,1	5,7	-2,3
Tahvil	20,1	23,1	26,8	29,7	31,6	56,7
Toplam (YTL)	242,8	282,9	316,5	331,5	344,8	42,1
Toplam(Dolar \$)	148,5	202,7	235,8	247,1	245,3	65,2
İç Borç Faizi(%)	62,7	46,0	24,7	16,3	18,0	
TEFE(%)	30,8	13,9	13,8	2,7	11,6	
Reel Faiz(%)	31,9	32,1	10,9	13,6	6,4	

Kaynak: TCMB, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm> Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Kamunun borcu yılda 24 milyar dolar artmıştır. Bu dönemde iç borçlar için ödenen ortalama reel faiz ise % 19 olmuştur. AB kamu borç stoku normu olan "Maastricht Kriteri"ne göre toplam kamu borcunun GSMH'ya oranına bakıldığında, (Bakınız Tablo:25) kamunun dış borç stoku 2006 sonunda kriterler içerisine girmiştir. Ancak iç borç miktarı GSMH'ya göre hala yüksektir. KKBG'nin azaltılması ve iç borçların

çevrilmesi için kamuya kalıcı gelir kaynakları gerekmektedir. 2002 sonrası yapılan özelleştirme gelirleri ile KKBG azaltılmış olmakla birlikte bu gelirler yapısı gereği bir defalık olmasından dolayı Türkiye iç borç sorununu çözmek için kalıcı akım halindeki gelirlere ihtiyaç duymaktadır.

Tablo:25 Avrupa Birliği Tanımlı Maastricht Kriterine Göre Toplam Kamu Borcunun Milli Gelire Oranı

	2001	2002	2003	2004	2005	2006
A-GENEL YÖNETİM TOPLAM BORÇ STOKU(2)	181.932	247.266	287.277	320.798	335.435	348.933
Merkezi Yönetim	177.911	242.665	282.807	316.528	331.520	345.049
Diğer kamu kurumları	4.021	4.601	4.470	4.270	3.915	3.884
B-İÇ BORÇ STOKU	122.966	151.068	196.318	226.717	247.052	253.628
Merkezi Yönetim	122.157	149.870	194.387	224.483	244.782	251.470
Diğer kamu kurumları	809	1.198	1.931	2.235	2.270	2.158
C-DIŞ BORÇ STOKU	58.966	96.199	90.959	94.081	88.382	95.305
Merkezi Yönetim	55.754	92.795	88.420	92.046	86.738	93.579
Diğer kamu kurumları	3.212	3.403	2.539	2.035	1.645	1.726
D-AYARLAMA KALEMLERİ(3)	4.380	10.974	18.916	10.292	3.634	624
Merkezi Yönetim	6.436	15.482	28.191	24.759	22.329	24.292
Diğer kamu kurumları	-2.056	-4.508	-9.275	-14.466	-18.695	-23.669
ESA TANIMLI TOPLAM BORÇ STOKU						
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku (A+D)	186.311	258.240	306.193	331.091	339.069	349.556
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku / GSYİH (%)	104,4	93,0	85,1	76,9	69,6	60,7
AB Tanımlı Genel Yönetim Nominal Borç Stoku / GSMH (%)	105,6	93,9	85,8	77,2	69,7	60,7

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/ABborcstok07.htm>.

1. Avrupa Hesaplar Sistemi 95 (ESA 95) borç ve açık kılavuzu çerçevesinde tanımlanan borç stokudur, 2. Konsolida edilmemiş Genel Yönetim brüt borç stoku, 3. Ayarlama kalemleri, Merkezi Yönetimle ilişkin ayarlama kalemleri, iç borç iskonto tutarı, dolaşımdaki bozuk para stoku ve merkezi yönetimin elindeki DİBS'lerden oluşmaktadır, Diğer Kamu Kurumlarına ilişkin ayarlama kalemleri söz konusu kurumların elindeki DİBS'lerden oluşmaktadır

Türkiye’de borçlanmanın ekonominin dengeleri ve geleceği açısından bir sorun olup olmadığı konusundaki tespiti; Tablo:25’de ki AB’liği kriterleri açısından değerlendirilmektedir. Türkiye’nin dışa açılma stratejisinin omurgasını oluşturan ve üye olmak için müzakerelere başladığı Avrupa Birliği’nin, Maastricht Anlaşması’nın 104/C maddesinde belirtildiği gibi “mali kriz” göstergesi olarak iki temel kriter benimsenmiştir. Bu kriterlerden birincisi kamu kesimi açıklarının GSYİH’ ya oranının % 3 oranını aşmamasına ilişkindir. (Bakınız Tablo; 25) İkinci kriter ise

kamu borç stokunun GSYİH' nın % 60'ını geçmemesi ilkesi üzerine oturtulmuştur. Kamu kesimi finansman açıkları göstergesi açısından Türkiye 1990 'dan sonra bu kriterlerin çok üzerinde kaldığı dönemlerde mali krizler yaşamıştır. Ekonomide son kriz yılı olan 2001'de bu oranın % 103.47 ile en yüksek düzeyine çıktığı, 2002'de % 90.73'e, 2003'te % 79.08'e, 2004'te % 73.31'e, 2005'te de % 65.26, ve 2006 ` % 62'nin altına indiği gözleniyor. ”(HM,TUİK,2007). Türkiye'nin net kamu borç stokunun seyri de bu oranlara paralellik gösteriyor. 2001'de % 90.4 olan net kamu borcunun milli gelire oranının 2006 sonunda rekor özelleştirme geliri ve TMSF gelirin de etkisiyle AB'nin kamu borçlarındaki üst sınırı olan Maastricht kriterini yakalamıştır. 2006 yılı için Maastricht kriterine göre brüt kamu borcundan kamu mevduatının düşülmesiyle hesaplanan kamu borcunun milli gelire oranı % 58.09 olarak gerçekleşmiş ve % 60 olan AB kriterini yakalayarak ekonomideki dört AB kriterinden birini daha yakalamıştır. Ancak son yıllarda devletin borçlanma gereği azalma göstermesine karşılık özel sektörün ağırlıkta olduğu reel kesimin dış borç yükünün arttığını görmekteyiz. (Bakınız Tablo:26). Hazine Müsteşarlığının verilerine göre; özel sektörün dış borcunda ki artış Türkiye'nin dış borç stokunu da 2001 yılından sonraki dönemde % 74,5 büyütüştür. 2001 sonrası Merkez Bankası da dâhil kamu sektörünün dış borcu % 19,5 artarken, özel sektörün borcunda ise % 164,5'lik büyüme olmuştur. 2001 yılı sonunda 43,1 milyar dolar olan özel sektörün toplam dış borç stoku 2006 sonunda 121,217, milyar dolara çıkmıştır. Özel sektörün dış borçlanmasındaki artış yüzünden Türkiye'nin dış borçlarının GSMH'ye oranı yeniden kritik sınır olan yüzde 50'nin üzerine çıkartmıştır. Bunun nedeni ise büyümenin sıcak para girişinin yanı sıra, dışarıdan sağlanan kısa ve orta-uzun vadeli kredilerle gerçekleştiriliyor olmasıdır. Özellikle şirketlerin önemli kur risklerine rağmen borçlanmalarında düşük kur, yüksek faiz politikası etkili olmaktadır. Uluslar arası likidite bolluğunun etkisiyle kurun artmayacağına inanan özel sektör şirketleri, dışarıdan borçlanarak içerideki yüksek faizden etkilenmelerini azaltmayı tercih etmişlerdir. 2003'ten itibaren ortaya çıkan küresel likidite bolluğu ortamında özel sektör rahatça borçlanabildiği için, son yıllarda devlet yurt içinde de döviz cinsinden borçlanmaya başlamış, özel sektörden aldığı döviz borcuyla dış borç stokunu azaltmıştır. Ankara Ticaret Odasının 2005 yılında hazırladığı “özelleşen borçlar” raporu, Türk özel kesiminin 2001 sonrasında ki dış borçlarının tehlikeli bir biçimde arttığını gündeme getirmiştir. Rapora göre, kamu sektörünün dış borçlanma hızını azalttığı 2001 yılından sonra Türkiye'nin dış

borç stokunun 2005 yılı sonuna kadar % 74.5 oranında artarken, özel sektör dış borçları aynı dönemde % 164.5 oranında büyüdüğü görülmektedir.(Bakınız Tablo:26)

Tablo: 26 2000-2006 Dış Borçlarının Borçluya Göre Yapısı (Milyon Dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	118.503	113.592	129.701	144.260	160.789	168.808	206.471
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR (2)	28.301	16.403	16.424	23.013	31.880	37.103	41.984
KAMU	1.000	0	0	0	0	0	0
GENEL YÖNETİM	1.000	0	0	0	0	0	0
TCMB	653	752	1.655	2.860	3.287	2.764	2.563
TCMB Kredileri	26	20	15	11	1	1	1
Kredi Mektuplu DTH	627	732	1.640	2.849	3.286	2.763	2.562
ÖZEL	26.648	15.651	14.769	20.153	28.593	34.339	39.421
Bankalar	16.900	7.997	6.344	9.692	14.529	17.740	19.830
Diğer Sektörler	9.748	7.654	8.425	10.461	14.064	16.599	19.591
ORTA-UZUN VADELİ DIŞ BORÇLAR	90.202	97.189	113.277	121.247	128.909	131.705	164.487
KAMU	47.621	46.110	63.619	69.504	73.831	68.247	69.585
GENEL YÖNETİM	42.186	40.961	58.855	65.165	70.100	65.869	67.804
Merkezi Yönetim	39.514	38.729	56.773	63.346	68.583	64.643	66.576
(Hazine)	39.465	38.692	56.746	63.327	68.578	64.643	66.576
Mahalli İdareler	2.123	1.709	1.461	1.285	1.098	908	981
Fonlar	549	522	621	534	418	318	247
FİNANSAL KURULUŞLAR (3)	1.709	1.495	984	765	656	320	205
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	3.725	3.654	3.780	3.574	3.075	2.058	1.576
KİT'ler	3.498	3.435	3.561	3.313	2.840	1.881	1.412
Diğer (4)	228	219	219	262	236	178	164
TCMB	13.429	23.591	20.340	21.504	18.114	12.654	13.106
TCMB Kredileri	3.705	13.643	8.068	7.272	2.995	0	0
Kredi Mektuplu DTH	9.724	9.948	12.272	14.232	15.119	12.654	13.106
ÖZEL (5)	29.153	27.488	29.319	30.238	36.964	50.804	81.796
FİNANSAL KURULUŞLAR	7.581	4.789	4.716	5.152	8.418	15.890	28.761
Bankalar	4.550	3.211	3.030	3.143	5.747	12.240	22.054
Bankacılık Dışı	3.032	1.578	1.686	2.010	2.672	3.651	6.707
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	21.571	22.699	24.603	25.086	28.546	34.914	53.035

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/ABborcstok07.htm>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Buna göre özel sektör dış borçlarının yüzde 67.4'ünü, şirket borçlarının oluşturduğu kaydedilmiştir. 2001 sonrası Türk parasındaki değerlenmenin etkisiyle hızla dış borçlanmaya yönelen şirketler 2002 yılı başından 2005 yılı sonuna kadar 100 milyar doları aşkın dış borç kullandı. Hızlı borçlanma nedeniyle şirketlerin döviz pozisyon

açığının da büyümesinin nedenleri Türk parasında yaşanan değerlenme, tüketim artışı yüzünden yurt içi tasarruf oranının düşük kalması ve Türk bankalarının fazla uzun vadeli kredi verememesi olarak özetlenebilir. Ayrıca Türkiye'de mali sistemin milli gelire oranının da hala çok düşük düzeyde seyretmesi şirketleri zorunlu olarak dış kredi kullanmaya yöneltmektedir.

Tablo:27. 2000-2006 Türkiye'nin Toplam Dış Borçlarının Yapısal Dağılımı

(%)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kısa Vade	23,9	14,4	12,7	16,0	19,8	22,0	20,3
Orta-Uzun Vade	76,1	85,6	87,3	84,0	80,2	78,0	79,7
Kamu	41,0	40,6	49,1	48,2	45,9	40,4	33,7
TCMB	11,9	21,4	17,0	16,9	13,3	9,1	7,6
Özel	47,1	38,0	34,0	34,9	40,8	50,4	58,7

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/ABborcstok07.htm>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Ülkenin reel üretim kesimini oluşturan özel kesimin 2006 yılı sonunda toplam dış borçları, 121,217 milyar dolar ile GSMH'nin toplam dış borçlara oranı içerisinde % 30,3 'lük paya ve toplam dış borçlar içerisinde ise özel kesim % 58,7 'lik bir paya sahiptir. (Bakınız Tablo:27). Dışa açık bir ekonomide, yüksek dış borç alan şirketlerin ülke ekonomisini de risk altında tutacağı açık bir gerçektir. 2001 sonrası uygulanan serbest kur rejimi de dikkate alındığında, yüksek dış borçlanma, önce şirketler, daha sonra onlara kredi açan ve kredilere teminat veren yerli bankalar ve giderek ülke ekonomisi açısından önemli bir kırılma noktası oluşturmaktadır. Türkiye'de özel sektörün dış borcu "2001 yılında 43,1 Milyar dolar ve toplam dış borçlar içerisinde ki payı % 38,0 iken 2006 sonunda 121,2 milyar dolarlık dış borç ve toplam dış borçlar içerisinde özel kesimin payı % 58,7'ye yükselmiştir. 2001 sonrasında kamu kesimi dış borçlarında bir azalma görülürken özel sektörün dış borçlanmasındaki artış yüzünden Türkiye'nin dış borçlarının GSMH'ye oranı yeniden kritik sınır olan yüzde 50'nin üzerine çıkmıştır. Türk özel kesiminin yabancı para cinsinden borçları ekonomik kriz öncesi 2000 yılında 55,8 milyar dolar olarak gerçekleşmişti. Söz konusu tutar 2001 yılında 43,1 milyar dolara indikten sonra 2002 yılında 44,8 milyara, 2003 yılında 50,3 milyara, 2004 yılında 65,5 milyara 2005

yılında 85,1 milyara ve 2006 yılı sonunda da 121,2 milyar dolara kadar çıkmıştır. 2007 yılında da özel sektörün dış kredi kullanımının artış trendi devam etmektedir.

Tablo: 28. 2000-2006 Türkiye'nin Dış Borçlarının Dağılımı ve Vade Yapısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (Milyon Dolar)	118.503	113.592	129.701	144.260	160.789	168.808	206.471
KISA VADE	28.301	16.403	16.424	23.013	31.880	37.103	41.984
ORTA-UZUN VADE	90.202	97.189	113.277	121.247	128.909	131.705	164.487
KAMU	48.621	46.110	63.619	69.504	73.831	68.247	69.585
Kısa Vade	1.000	0	0	0	0	0	0
Orta-Uzun Vade	47.621	46.110	63.619	69.504	73.831	68.247	69.585
TCMB	14.082	24.343	21.995	24.364	21.401	15.418	15.669
Kısa Vade	653	752	1.655	2.860	3.287	2.764	2.563
Orta-Uzun Vade	13.429	23.591	20.340	21.504	18.114	12.654	13.106
ÖZEL	55.801	43.139	44.088	50.391	65.557	85.143	121.217
Kısa Vade	26.648	15.651	14.769	20.153	28.593	34.339	39.421
Orta-Uzun Vade (1)	29.153	27.488	29.319	30.238	36.964	50.804	81.796

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/ABborcstok07.htm>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

2001-2006 yılları arasında özel sektörün dış borçlarında ve buna bağlı olarak dış borç ödemelerinde ki artış hızının yüksek olması, bu evredeki yüksek büyümenin kaynağını; “yüksek faiz- düşük kur” politikaları sonucu özel sektörün kullandığı kredilerin oluşturduğu görülmektedir. Bu açıdan dış finansmana aşırı bağımlı hale gelen ekonomik büyümede döviz cinsinden şirketlerin borçlarıyla varlıklar arasındaki farkın “açık döviz pozisyonu”nun ekonominin büyümesini kontrol eden bir mekanizmaya dönüştüğünü görmekteyiz. B u yapıda ki borçlanma eğilimi ile açık bir ekonomik yapıda, dünya konjonktürün de olası bir değişmeye bağlı yaşanacak finansal krizin, yeni yatırımlar için aşırı dış borçlanmaya yönelen şirketlerin, hem kendi varlıklarını korumakta zorlanacağı hem de Türkiye ekonomisini yüksek risk altına sokacağı görülmektedir. Özel sektörün net döviz kazancının olmayışı; özel sektörün elindeki dövizin kaynağının da yine dış borçlardan ibaret olduğu 2001 sonrası gerçekleşen yüksek büyümenin aynı oranda özel sektörün dış borçlarını da aynı oranda yükselttiğini Tablo:26,27,28 de ki rakamlar yansıtmaktadır.

Ülkemizin dış kredi kullanma gereksiniminin birinci nedeni ülkenin iç tasarrufların yetersiz olması, diğeri iç tasarruf düzeyinin dışında dövizin kıt faktör olması ve ekonominin normal işlevlerini yerine getirmek için dış finansmana zorunlu

bir gereksinim duymasıdır. Bunun temel nedeni, tasarruf yetersizliği nedeniyle, Türkiye’de hem fert başına düşen sermaye miktarı az olması ve hem de mevcut sermayenin artış katsayısının düşük olmasından kaynaklanmaktadır. Sermaye birikimi iktisadi kalkınmanın en stratejik noktasıdır. Kalkınma hamlesinin devam ettirilmesi ve sürdürülebilir olması ise ancak iç finansman kaynaklarının genişletilmesine bağlıdır. Eğer dış borçlar alındıkları amaçlara uygun olarak kullanılırlarsa, ülkeye döviz getirisi sağlayacaktır. Ülkenin kalkınma stratejisine uygun olacak şekilde yatırımlar gerçekleştirilirse, bu borçlar kendi kendini ödeyebilecektir. Aksi takdirde borçların ödeme vadesi geldiğinde borcun ödenememesi söz konusu olabilir ve borç ödemek için tekrar borçlanma borç sarmalını doğurmaktadır. Borç sarmalına giren Türkiye, son beş yılda dış borçlarını büyük bir hızla arttırmıştır. Yanlış politikalar sonucu, ülkenin geleceği dış borçların getirdiği baskı altında kalmaktadır. Siyasal alanda da bağımsız politikalar üretilmemektedir. Dış mali yükümlülüklerin bu kadar yüksek olması, her defasında kamu gelirlerinin daha büyük bir kısmının borç servisine ayrılmasını gerektirmektedir. Dışa açık ekonomik yapıya geçişimiz ile birlikte yıllar itibariyle kamu yatırımlarının giderek azaldığı göz önüne alınırsa, alınan borçların kamunun açık verdiği diğer harcama kalemlerine dağıtıldığı görülecektir. Ödenecek borçların GSMH ya oranının bu denli yüksek oluşu, her defasında hem yeniden borçlanmayı gerekli kılmakta, hem de borçlanmanın siyasi ve ekonomik koşullarını daha da zorlaştırmaktadır. Bu olgu doğrudan faiz oranlarını, özel yatırımların iç getiri hadlerinin üzerine çıkartmaktadır. Özel kesim yatırım yapmak yerine, kamuya kısa vadeli borç vermek veya elindeki para-sermayeyi finans piyasasında değerlendirmek yollarını tercih etmektedir. Bu durum özel kesim yatırımlarının da azalmasına neden olmaktadır. Kamunun bu denli borç yükü altına girmesi, ülkenin büyümesini olumsuz etkilerken, devletin sağlık-egitim gibi görevlerini istenilen ölçüde yerine getirmesine engel oluşturmaktadır. Borç stokunun artma eğilimi ve yüksek reel faiz düşük kur politikasının devam ettirilmesi sonucunda Türkiye’nin büyüme süreci dış kaynak kullanımına aşırı bağımlı hale gelmiştir. Ekonomi kısır bir döngü içerisinde yüksek maliyetli dışarıya kaynak aktaran fakirleştirici bir büyüme sürecini devam ettirmektedir. Türkiye’nin geleceği,yüksek borç stoku, yüksek borçlanma gereği, yüksek reel faiz, artan borçlar paradoksuna bağlı bu kısır döngünün kırılmasına

koşullanmıştır. Türkiye'nin dış finansmana bağımlılık koşullanması diyebileceğimiz sürecin tarihi gelişiminde önemli yeri olan sermaye girişlerinin etkilerinin dış borçlanmanın bağımlılık olgusuna dönüşmesine etkileri ile birlikte görebilmemiz olanaklıdır.

5.2.3. Sıcak Para Şeklinde Giren Yabancı Sermayenin Türkiye Ekonomisine Etkileri

“Sıcak paranın “iktisat yazınında genel kabul gören kesin bir tanımı olmamasına rağmen, “spekülatif”, “kısa-dönemci” ve “aşırı dalgalanma ve akışkanlık” gibi unsurlar içerdiği; ve yol açtığı iktisadi istikrarsızlıkların da özü itibariyle bu öğelerden kaynaklandığı bilinmektedir” (Yeldan, 1998, 156). “Pratik düzeyde sıcak para aşağıdaki akımları içerecek şekilde tanımlanmıştır. Hisse senetlerine yönelen portföy yatırımları, Kısa vadeli borç senetlerine yönelen portföy yatırımları, Bankalara açılan kısa vadeli krediler (ticari kredileri içermiyor), Diğer özel aktörlere açılan (ticari kredileri içermiyor) krediler, Banka mevduatındaki değişmeler, banka-dışı diğer varlıklardaki değişmelerden oluşur. Ülkelere sermayenin giriş veya çıkış kaynakları açısından değerlendirilmesine bakıldığında sermaye sahipliğinin kaynağına bağlı olarak yerli kökenli veya yabancı kökenli olarak da sınıflandırılabilir. Yerli kökenli sıcak para hareketleri; Yerleşiklerin yurtdışındaki hisse senedi ve kısa vadeli borç senedi alımına yönelik portföy işlemleri, Yerleşiklerin yurtdışındaki bankalara açtığı kısa vadeli krediler, Yerleşiklerin yurtdışındaki özel sektöre açtığı kısa vadeli krediler, Yerleşiklerin yurtdışındaki mevduat işlemleri, olarak dört öğeye ayırmaktayız. Yabancı kökenli sıcak para hareketleri; Yabancıların hisse senedi ve kısa vadeli borç senedi alımına yönelik portföy işlemleri, Yerli bankalara açılan kısa vadeli krediler, Özel sektöre açılan kısa vadeli krediler, Yabancıların mevduat işlemleri” (Boratav, 2001,7-17)

Ülkemiz 1980 sonrası ekonomide hızlı ve toplumsal altyapı kurumları oluşmadan kontrolsüz bir finansal serbestleşme hareketine girişmiştir. Ekonomik yapı güçlendirilmeden oluşan dışa açılma sürecinde, 1989 yılında sermaye hareketlerinin önündeki engellerin tamamen kaldırılmasıyla ülkemiz ekonomisine uluslar arası fonlar etkin bir biçimde girmeye başlamıştır. Bu fonlar gelişmekte olan piyasalara girerek ellerindeki nakdi, kısa sürede büyük kazançlara dönüştürmeye

alışmış küresel oyuncular konumundadır. Ekonominin 1980 sonrası dışa açık hale gelme sürecinde bu fonlar için yatırım alanı oluşturması ekonomimizi bu fon yöneticilerinin etki edebileceği bir alan haline getirmiştir. 1994 ve 2001 ekonomik krizlerinin oluşmasında bu etkiler açık biçimde yaşanmıştır. Uluslar arası emsallerine göre oldukça sığ ve gelişmemiş finansal piyasaya sahip ülkemiz spekülâtif sermaye giriş dönemlerinde ülke ekonomisinde yapay ve geçici bir büyüme görülürken, çıkış dönemlerinde ise ekonomide ve sosyal yaşamda önemli kalıcı sorunları beraberinde getirmiştir. Spekülâtif amaçlı sermaye akımlarının ülkemize giriş nedeni dünya üzerindeki faiz oranlarının düşmesinden ve ülkemizin yüksek düzeyde faiz geliri sağlayan ekonomi politikalarından kaynaklanmaktadır. Spekülâtörler gelişmiş ülkelerde en az 10 yıl içerisinde finansal yatırım yoluyla elde edilecek geliri Türkiye'de bir yıl içerisinde elde etmektedirler. Türkiye'ye giriş yapan sermayenin finansal piyasalar üzerindeki etkisi çok hızlı bir biçimde etkisini göstermektedir. Bunun başlıca nedeni ise ülkemizdeki sermaye piyasalarının derinliğinin oldukça az oluşu ve ülke içerisindeki tasarrufların sermaye piyasalarına girişinin değişik nedenlere bağlı olarak yetersiz oluşundandır.

Ülkeye giren sıcak para ilk aşamada Türk Lirasının değerlenmesine, mevduat ve borçlanma faiz oranlarının düşmesine ve Menkul Kıymetler Borsasının endeksinin aniden yükselmesine varıncaya kadar ekonominin finansal dinamiklerinin tümüne yansımaktadır. Bu etkilerin piyasaların reel kesimine yansımaları ise ülkede dövizin ucuzlaması ile birlikte ara malı ithalatının ucuzlaması ve işletmelere verilecek kaynaklarda faizin düşmesi sonucunda görülmektedir. Sermaye girişinin sonucunda kullanılabilir fonların itici gücü ile harcamalar olması gereken düzeyleri zorladığından, bir süre sonra ülke içerisinde fiyatların genel düzeyini yükseltmeye başlamaktadır. Ülkeye giren sıcak para dış ticaretimizde ithalatı ucuzlatırken, ithalatı artırıcı etkisini hemen göstermektedir. Öte yandan ihrâç mallarımızın dış piyasalardaki rekabet gücünü zayıflatarak cari işlemler açığını tırmandırmaktadır. Böylece ülkeye giren sıcak para finansal göstergelerde yapay artışlara neden olurken ülke ekonomisinin reel cephesinde gözle görülür bir biçimde bozulmaya neden olmaktadır. Sıcak para hareketlerinin az gelişmiş ülkeler üzerindeki etkilerini inceleyen Gabriel Palma, sıcak paranın farklı ülkeleri farklı şekillerde etkilediği sonucuna varmıştır. "Portföy yatırımları ve yerli bankalara verilen kısa vadeli

kredilerin inanılmaz derecede büyümesi, faizlerin düşmesi, yerel reel döviz kurunun hızlı bir biçimde değerlenmesi, tüketim patlaması, borsa içerisinde yapay büyüme, tasarrufların azalması, cari işlemler dengesinin bozulması, dış borcun büyümesi ve vadesinin kısılması, kriz” (Palma, 2000, 30). Bağıntısını vurgulamıştır. Yakın tarihte 1994 ve 2001’de yaşadığımız ekonomik krizlerde spekülative sermayenin yoğun olarak ülkeye giriş dönemleri olduğunu ve bu etkilerin hepsinin de oluştuğunu biliyoruz. Kriz aşamalarında ülkemizde de kısa vadeli dış borçlarımızın miktarı önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Bunu hazırlayan neden, spekülative sermayenin sunduğu likit sermaye bolluğu; işletmelere ucuz döviz bulabilme olanaklarını artırmaktadır. Bu durumu işletmeler yanıltıcı bir biçimde yeni yatırım olanağı olarak algılanabilmektedir. Döviz cinsinden temin edilen borçların artmasının etkisi ile işletmeler çıkış tarihi belirsiz olan fonların maliyetlerini de yüklenmiş olmaktadır. Öte yandan ülkenin kısa vadeli borçların artmasına ve buna bağlı olarak toplam borçlarda ki artışla birlikte, kısa vadeli borçların toplam borçlara olan oranının yüksek olmasının ülke ekonomisinin geneli için de başlı başına bir kriz göstergesi olduğunu bilmekteyiz. Kontrolsüz biçimde ülkeye giriş yapan sıcak para, mevcut borçların yükselmesine hem de sürdürülebilir ve konjonktüre bağlı olmayan bir büyüme ivmesi kazanmamamıza neden olmaktadır. 1989 sonrası finansal serbestleşme politikaları ile ekonomide yapısal dönüşümü amaçlayan finansal dışa açılmanın ülkemizin ihracata yönelik büyüme amacı ışığında yönlendirdiğini görmekteyiz. Bu bağlamda devletin ekonomide yönlendirici ve düzenleyici özelliklerini azaltıp bu süreçte daha çok özel sektörü teşvik eden bir anlayışın da öne çıktığını görmekteyiz. Üretimde etkinliği artan özel sektör liderliğinde dışa dönük politikaların egemen olduğu 1990’lı yıllarda, sıcak paranın büyümeye yansımalarına “İhracata dayalı büyüme” olgusu bağlamında baktığımızda sonuçlar daha da ürkütücüdür. Bu sonuçlar; ihracata dönük büyüme stratejisinin zorunlu kıldığı üretimde ki ihtisaslaşmayı ve aynı zamanda ihracat performansını olumsuz etkileyen sıcak para, bu etkisi ile Türkiye’de ekonomik büyümenin koşullarını, uluslararası rekabet koşullarının ve gelişmiş ülkelerinin ekonomilerinin belirleyici olduğu ekonomi konjonktürüne ve bu ülkelerin ticaret politikalarına bağımlı kılmaktadır.

Ülkeye giriş yapan kısa vadeli sermayenin ulusal ekonominin yararına olabilmesi için bu türden sermaye girişlerine getirilebilecek kontrol mekanizmaları

geliştirilmelidir. Kısa süreli spekülâtif sermaye hareketlerinin meydana getirdiği büyük fon birikimi ve büyük işlem hacminin gelişmekte olan ülke piyasalarına anlık giriş çıkışlar yapabiliyor olması ise ayrı bir sorun kaynağıdır. Bu giriş ve çıkışlar ilgili ülke piyasalarında büyük dalgalanmalar meydana getirmekte, bu dalgalanmalar finansal krizlerin başlatıcısı olabilmektedir. Kısa süreli sermaye hareketlerinin engellenmesi konusundaki tartışmalara James Tobin'in gündeme getirdiği; "Tobin Vergisi" denilen döviz işlemleri üzerinden alınabilecek küçük oranlı bir vergi konulması yolu ile büyük miktarlara ulaşan döviz alım satım işlemlerine ilave bir maliyet getirilerek kısa süreli spekülâtif para girişinin azaltılması amaçlanmalıdır.

Türkiye'de sermaye kontrolleri uygulanmasını incelediğimizde 1989 yılından itibaren sıcak paranın etkisi altında olmasına rağmen bu etkilerin olumsuzluklarını telafi edecek kontrollere yönelik somut adımlar atmamıştır. 1989 yılında 32 sayılı karar ile ülkemiz parası tam konvertibiliteye geçiş yapmıştır. 1989 yılı itibariyle döviz ve sermaye işlemleri önündeki engeller kaldırılmıştır. Türkiye'de sıcak para girişini ve çıkışını kontrol eden yabancı yatırımcının davranışlarının yerli portföy yatırımcıların davranışlarını da etkilediği bilinmektedir. Yerli yatırımcıların özellikle 2001 sonrası dönemde yabancılarla aynı yönde hareket ettiğini görmekteyiz. Bu durum ülkemizin olası finansal kırılganlığını daha da artırmaktadır. Toplam derinliği 100 Milyar dolar olan İMKB' hisse senetleri içerisinde yaklaşık % 80 oranında yabancı fonların elinde olan miktar; İMKB'nin 2007 Ekim verilerine göre yaklaşık 75 milyar dolarlık bir hacme ulaşmıştır. Yerli yatırımcıların portföy yatırımları kararları üzerinde dış yatırımcıların bu kadar etkili olmasının nedenlerinin başında İMKB'de ki yabancı payının % 73,3 gibi yüksek düzeyde olması gelmektedir. Sıcak para şeklinde yurda getirilen paralar üzerinde vergilendirilemeyen kazançlar ülkemizin yerleşiklerinin de sıcak para hareketlerinin bir parçası haline gelmesinde etken olmuştur. Bu kazançların kayıt altına alınıp vergilendirilmesi için yerleşiklerin kayıtlı kayıtsız yurtdışına sermaye transfer etmeleri durdurulmamıştır. Spekülâtif sermaye hareketlerinin yarattığı ucuz döviz bolluğunun yol açtığı kriz aşamalarının önüne geçilmesi için; bu tür finansal sızmalar, kısa vadeli döviz girişleri vergilendirilmesi için munzam karşılıklar, finansal vergilendirme gibi aktif politika araçları kullanılabilir. Türkiye'nin kambiyo mevzuatını revize etmeli ve finansal vergilendirmeyi sıcak paranın kontrolü için bir alternatif politika aracı olarak

kullanmalıdır. Özellikle sıcak para girişlerinin olduğu dönemlerde yabancı döviz cinsinden borçlanmanın önüne kazançsız rezerv gereksinimi ile geçilebilir. Bankacılık sisteminin kaynak yapısını sağlıklı ve uzun vadeli hale getirmek sermaye akışkanlığını yavaşlatmak hızlı ve spekülatif amaçlı mevduat çekilişlerini ve spekülasyon amaçlı döviz alımlarını azaltmak amacıyla kısa vadeli mevduat ve kısa vadeli döviz tevdiat hesaplarında tutulan Türk Lirası ve dövizler ile repoda bulunan paralar karşılığı ödenen faizler üzerindeki vergi yükü arttırılabilir. Mevduatta vade uzadıkça faiz üzerinden alınan vergiler azaltılabilir. Çünkü kısa vadeli hesaplara ödenen faizler üzerinden alınacak vergi tasarruf sahiplerini paralarını uzun vadeli yatırmaya teşvik edecek en önemli etkidir.

Ülkemizin yeniden borçlanma için uluslararası faiz oranlarının üzerinde faiz ödemesi sıcak para akımlarını yurdumuza çekmektedir. Radikal önlemlerle bu fasit dairenin içinden çıkmanın yolu kambiyo mevzuatının değiştirilmesi, borçlarımızın uzun vadeye yayılması veya geçici olarak borç ödemelerinin ertelenmesidir. Tedbirlerin kalıcı olması ise kambiyo mevzuatının değiştirilmesi kapsamında; yerleşiklerin dövizle işlem veya yatırım yapmalarının önüne geçilmesi, döviz ticaretinin sınırlandırılması, sadece ihracat ve ithalat işlemleri için dövizin kullanılmasının sağlanması, bankaların döviz cinsinden borçlanmalarının sınırlandırılması, yerleşiklerin yurtdışına kayıtlı ve kayıt dışı sermaye çıkarmalarının yasaklanması, yerleşik olmayanların TL borçlanmalarının sınırlandırılması, yerleşik olmayanların yurt içine döviz borç vermelerinin sınırlandırılması gibi daha birçok tedbiri önerebilmek mümkündür. Aksi halde ekonomimiz mevcut borç yükü altında hem sıcak paranın saldırısına maruz kalmakta hem de istihdam, eğitim, sağlık gibi öncelikli sorunlarını çözmek için ayıracağı kaynakları dış finansörlere faiz olarak ödeyerek dışarıya kaynak aktarılmasına neden olmaktadır. Sıcak paranın ekonomi içerisindeki son verileri,(Bakınız Tablo:29) ne yazı ki bu kaygıları doğrulamaktadır.

Tablo:29. 2001-2007 Türkiye’de Yabancı Portföy Yatırımları (Milyon Dolar)

YIL	Hisse Senedi	Hazine Tahvili	Mevduat	Toplam	Dolar Kuru
2002	3.450	3.579	1.843	8.872	1,509
2003	8.691	5.188	3.024	16.903	1,497
2004	15.408	13.705	3.696	32.809	1,426
2005	33.812	20.351	3.896	58.059	1,344

2006-	34.897	26.019	4.056	64.972	1,430
2007-Ekim	41.925	31.554	4.137	77.616	1,180

Kaynak: TCMB, HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>,

Kullanılarak Hazırlanmıştır.

TCMB verilerine göre Türkiye’de 2006 yılının sonunda yabancıların portföy yatırımı olarak da bilinen sıcak para, 78 milyar dolara yükselmiştir. 2007 Ekim verilerine göre ise bu rakamlar artış eğilimini devam ettirmektedir. Uzun vadeli kalkınma ve büyüme amaçlarına ciddi bir katkısı olmayan kısa süreli sermayenin, girişte ve çıkışta meydana getirdiği olumsuzlukları azaltmak ülkemiz açısından önemlidir. Türkiye yıllarca, başta bankacılık sektörü olmak üzere, finans sistemini, tasarrufların yatırımlara yönettireceği bir biçimde yapılaşmamıştır. Yüksek kamu borcu iç ve dış tasarruflarımızı etkisizleştirmiştir. Ekonomide enflasyonist ve politik istikrarsızlıklara dayalı güven eksikliği ancak sıcak paraya ve risk primi yüksek borçlanmalara izin verilmiştir. Yüksek faiz karşılığı sağlanabilen dış kaynaklar da günü kurtarmak amacıyla düşük verimliliği olan alanlarda kullanılmaktadır. Dolayısıyla da, Türkiye ekonomisinin yeni yatırımlara yönelerek büyüme ve istihdamı artıran kaliteli yabancı sermayeden yararlanma olanakları sınırlı düzeyde kalmaktadır. “Türkiye’de 2007 yılının ortalarında sıcak para 75 milyar dolar seviyesine ulaştı...Sıcak paranın 2001 sonrası dönemdeki yükseliş seyri artarak devam eden bir ivme ile sürmektedir...2002 sonunda 8.2 milyar dolar olan yabancıların kısa vadeli sermaye girişlerinin 2003'te yüzde 93.4'lük artışla 15.9 milyar dolara, 2004'te yüzde 104.1'lik artışla 32.4 milyar dolara, 2005'te yüzde 79.1'lik artışla 58.1 milyar dolara yükseldiğini görüyoruz. 2006 yılı şubat sonunda 67.2 milyar dolara çıkan ve Mayıs 2006 da ki dalgalanmayla haziran sonunda 41.7 milyar dolara inen sıcak para stoku, 2006 yılını 64 milyar 972 milyon dolara çıkararak bitirdi...2007 Eylül sonunda ise 75 milyar doları aştı. Buna göre 2006 yılında sıcak para 65 milyar dolar da 290.4 milyar dolarlık milli gelirin yüzde 22'sine denk gelen yüksek bir orana ulaştı”(TCMB, HM, 2007). Görünen odur ki bu miktarda sıcak para Türkiye’de ki finansal sisteminin büyüklüğüne göre oldukça yüksek orandadır. Bu orandaki paranın giriş ve çıkışlarındaki ani düzeltmeler reel ekonominin dengeleri üzerinde etkili olmaya devam etmektedir. Olası çıkışlarda kullanılmak üzere Merkez Bankası yüksek maliyetlere katlanarak yükümlülük oranının çok üzerinde bir döviz bulundurmak durumunda kalmaktadır.

Türkiye’yi krizlere açık hale getiren sıcak paranın şu anki büyüklüğü, Türkiye ekonomisinin geleceğini önemli ölçüde tehdit etmektedir. HM verilerine göre; bankaların ve şirketlerin, yurt dışından kullandığı kısa vadeli döviz kredilerinden oluşan yerli kaynaklı sıcak para stoku 2006 Eylül ayı itibariyle 13 milyar 421 milyon dolar, 2007 Eylül ayında ise 77 milyar dolara ulaşmıştır. Sıcak paranın Türkiye’ye

daha çok hisse senedi ve “Devlet İç Borçlanma Kağıdı” almak üzere geldiği bilinmektedir. Portföy yatırımı olarak bilinen yatırımlarda 1989'dan 2007 ye kadar geçen 18 yıllık süreçte Türkiye'ye, yaklaşık 200 milyar doların üzerinde kaynak girişi olmuştur. 2000’li yıllarda Türkiye’de ekonomi yönetimi, sıcak parayı ülkeye çekmek için sürekli kuru baskı altında tutmaktadır. Sıcak para hareketlerinden kaynaklanan ilk büyük krizi, kısa vadeli dış borçlar ve bankacılık sektörünün açık pozisyonları yüzünden karşılaşılan 1994 krizi olmuştur. 1989 ve 2006 yılları arasındaki 18 yıllık süreç dikkate alındığında, Türkiye'den 1989, 1991, 1994, 1998 ve 2001 yıllarında yoğun olarak sıcak para çıkışı yaşanmıştır. Sıcak para çıkışının yaşandığı 1989'da milli gelirdeki büyüme % 1.6'ya, 1991'de % 0.3'e kadar düşmüştür. 1994 yılında ise % 6.1 oranında küçülme yaşandı. Sıcak para girişinin yaşandığı 1990 yılında Türkiye ekonomisi % 9.4 büyümüştür. 1992 yılında % 6.4, 1993 yılında % 8.1, 1995 yılında % 8, 1996 yılında yüzde 7.1, 1997 yılında ise % 8.3 oranlarında hızlı büyümeler kaydedilmiştir. 1997 yılında % 8.3 olan büyüme oranı sıcak para çıkışıyla birlikte, 1998 yılında % 3.9'a, 1999 yılında ise hızlı bir düşüşle % -6.1'e gerilemiştir. Kasım 2000 kriziyle çıkan sıcak paranın etkisi 2001 yılı kriziyle birleşip ve Türkiye ekonomisi %- 9.5 ile tarihinin en derin küçülmesini yaşamıştır. 2001 krizi sonrasında yoğun sıcak para girişinin yaşanmaya başlandığı 2003 yılında % 5.9, 2004 yılında % 9.9 ve 2005 yılında % 7.6 2006 yılında % 6 ve 2007'de % 5'in üzerinde büyüme beklenmektedir.

Sıcak para, döviz arzını artırdığı için Türk parasının aşırı değerlenmesine yol açarak, ithalatı ucuz hale getirmekte ve iç piyasada fiyatları baskı altına almaktadır. Bu nedenle de enflasyonun düşürülmesinde, Merkez Bankası politikalarına en fazla desteği düşük kur sağlamaktadır. Bunun için hükümet, cari işlemler açığının olumsuzluklarını ertelemek için sıcak parayı ülkede tutacak yüksek faiz düşük kur politikasını devam ettirmektedir. Dünya ekonomisinin taşıdığı likidite bolluğu dönemlerinde diğer gelişmekte olan piyasalara olduğu gibi Türkiye'ye de sıcak para girişi devam etmektedir. Bu durumda küresel likiditede değişiklik ve azalma başladığında, son üç dört yıldaki gelişmelerin tersine ekonomiye kısa sürede yüksek getiri amacıyla giren paranın ani çıkışları gündeme gelebilir. 80 milyar dolara ulaşan sıcak paranın % 10'u Türkiye'den çıkmaya kalksa ve kısa sürede yeni kaynak girişi olmasa, mevcut ekonomik dengeler sarsılır ve ülkede yeni krizler oluşur. Doğrudan sermaye yatırımlarındaki sıçrama, ekonomik dengeleri sağlamada ne kadar pozitif ve olumlu etkileri görülüyorsa,

sıcak para girişindeki artış da aynı oranda risk taşımaktadır. Sonuçta; ülke ekonomisinin ihtiyaç duyduğu finansmanı uluslar arası spekülasyon sermayesi diyebileceğimiz sıcak para ile karşılıyor olmak, Türkiye'yi küresel piyasa gelişmelerine çok duyarlı ve bağımlı hale getirmektedir

5.3. Türkiye’de Dışa Açık Ekonomi Sürecine Geçişte Yabancı Sermaye Akımlarının Ekonomik Alan Üzerindeki Etkileri

1980’li yıllarda ülkeler için ekonomide dışsal açılım olgusu, ulaşım ve iletişimde meydana gelen teknolojik gelişmeler sayesinde ekonomilerin bütünleşmelerini, tek pazar oluşturmalarını, dünyada ticaretin, üretimin, sermaye hareketleri ve teknolojinin rekabette geniş açılımlar sağlamasıyla, ürün ve faktör piyasalarının liberalleşerek bütünleşmesi sonucunu doğurmaktaydı. Bu değişimden Türkiye’de etkilenerek dünya ekonomisi ile bütünleşme sürecini kendi makro ekonomik dengelerini gözeterek gerçekleştirmek ve aynı zamanda dünya ekonomisi ile bütünleşmek için uzun dönemli bir strateji oluşturmanın finansal kaynaklarına ulaşmak için dış ticaret rejiminin ve finansal sektörün liberalleştirilmesiyle başlayan reform süreci ile devletin ekonomiden çekilmesi ve küçülmesi gerektiği öngörülmekteydi. Bu açılım Türkiye’ye giren yabancı sermayenin koşullarını ve niteliklerini de değiştirebilecek dinamikleri de içermekteydi. Dışa açık ekonomi sürecinde, Türkiye’ye artık sadece dış borç şeklinde yabancı sermaye girişi olmayacak, onun yanında doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve gelişecek finans piyasaları ile portföy yatırımlarının da önü açılacaktı. Diğer bir ifadeyle ekonomide artık her alanda tam dışa açık, serbest piyasa ekonomisine dayalı bir strateji ile yoluna devam edecekti. Dışsal faktörlere paralel iç dinamiklerin de zorlaması ile Türkiye yeni dönemde büyüme stratejisi olarak ekonominin dışa açıklık düzeyini arttırma yolunu seçtiğinden, yeni strateji yabancı sermayenin dışa açık sanayileşme stratejisi bağlamında etkin bir araç olarak kullanılmasını öngörmekteydi.

Türkiye ekonomisinin yabancı sermayeyi dışa açık ekonomi sürecinde etkin bir araç olarak kullanılmasını; 1980’lere gelindiğinde gelişmekte olan ülkelerde uygulanmaya konulmaya başlanan dışa açık sanayileşme stratejisinin tamamen yabancı sermayenin çıkarları doğrultusunda (IMF,GATT,İBRD) gibi uluslar arası kuruluşlar tarafından dayatıldığı bir gerçektir. Türkiye’nin dışa açılma süreci ve yabancı sermaye yatırımlarının bu süreçte etkin olarak yer almasında bu kurumların

gelişmekte olan ülkelerde tam kapitalist düzeni egemen hale getirme arzusunun etkisi büyüktür. Bilindiği gibi gelişmekte olan ülkelerde 1950’li yıllarda başlayan ithal ikameci politikaların 1970’lerden sonra darboğazlara takılması, uluslar arası kuruluşları (IMF,GATT,İBRD) bu ülkelerde ithal ikamesi politikaları terk ederek ihracata dayalı sanayileşme stratejilerini önermeye yöneltmiştir. “Ancak açıktır ki gelişmekte olan ülkelerdeki teknoloji ve girişimci yetersizliği nedeniyle, böyle bir politika ancak yabancı sermaye yardımıyla uygulanabilirdi. Yabancı sermayeyi ülkeye çekebilmek için de çok ayrıcalıklı teşvik sistemleri geliştirmek gerekirdi”(Alpar, 1985, 17). “Kurulan finansman ağı, çok uluslu şirketler tarafından yapılan dolaysız yatırımlarla birlikte gelişmekte olan ülkelerin dışa açılmasında ön planda rol oynamıştır ve bugün de oynamaktadır. Kredi biçimindeki uluslar arası sermaye hareketleri, hem borcu veren, hem borcu alan ülkenin dışa açıklık derecesini artırmaya katkı yapar”(Kazgan, 1985, 170). Dış finansal kaynakların ülkelerin ekonomik birimleri ve bireyleri açısından serbestçe dolaşabilmesi, uluslararası finansal piyasaya serbestçe borçlanabilme, yurtdışına serbestçe yatırım yapabilme, yurt dışında finansal varlıklar tutabilme, döviz cinsinden banka mevduatına sahip olabilme ve ödeme yapabilme hakları ekonomide dışsal açılım olgusunu tamamlayan dinamiklerdir. Dışa açık sanayileşme politikası her şeyden önce dünya çapında gelişmiş ülkelerle diğerleri arasındaki farkı daha da açmaktadır. Bağımlılığı daha da pekiştirmekte, azgelişmiş ülkedeki üretimi, üretim sürecini uluslar arası finans kurumlarının ve çok uluslu şirketlerin denetiminde tutmaktadır. Sonuçta toplumsal ihtiyaçları karşılamaya yönelik bir üretim tabanı değil, tümüyle dış pazarların ihtiyaçlarına göre uzmanlaşmış bir üretim yapısı oluşturmaktadır. Ulaşım ve iletişimde meydana gelen teknolojik gelişmeler sayesinde ekonomilerin bütünleşmeleri, tek pazar oluşturmaları, dünyada ticaretin, üretimin, sermaye hareketleri ve teknolojinin rekabette geniş açılımlar sağlamasıyla, ürün ve faktör piyasalarının liberalleşerek bütünleşmesi sonucunu doğurmuştur. Ekonomik açıklık beraberinde, piyasa ekonomisinin gelişmesini, dünya çapında ekonomik örgütlenmelerin hız kazanmasını, serbest ticaretin yayılmasını, sermaye hareketlerindeki serbestliğin boyutlarını da değiştirmiştir. Bu dönüşümde IMF-Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların yaptırımları, Türkiye’nin ekonomik yapısının dönüşüm stratejisi için gerekli finansal kaynakların temininde dış borç

ve yardım şeklindeki yabancı sermayenin özelliklerini ve koşullarını belirleyen dışsal dinamikler olmuştur. Bu kuruluşların Türkiye'nin kalkınma sürecine müdahil olmasına da neden olan açılım. "24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar tedbirleri çerçevesinde "Yabancı Sermaye Çerçeve Kararnamesi" yayınlanmıştır. Kararnamenin en önemli yanı, yabancı sermaye ile ilgili işlemlerde ahenk ve çabukluk sağlamak ve yabancı sermaye işlemlerinde tek muhatap daire oluşturmak amacı ile Başbakanlığa bağlı " Yabancı Sermaye Dairesi"nin kuruluşunu sağlamış olmasıdır"(Bozkurt, 1983, 15). 1980 yılından sonra, yeni ekonomik açılımlara uyum sağlanarak, dünya ülkeleri ile bütünleşme yoluna giren Türkiye'nin dışa açık bir ekonomiye henüz tam olarak geçememiş olmasına rağmen yabancı sermayeye bu kadar açık olmasının ekonomik alan üzerindeki etkileri alt başlıklarda analiz edilmiştir.

5.3.1. Yabancı Sermayenin Teknoloji Transferinde Bağımlılık Etkisi

"Yeni bir mal ortaya çıkartan veya mevcut malların daha ucuz ve kaliteli biçimde üretimine imkan veren her türlü bilgi, beceri ve süreçler olarak tanımlanan teknolojinin üretiminde çok uluslu şirketler adeta monopolcü bir durumdadır"(Seyidoğlu, 1990, 577). Bu şirketler araştırma-geliştirme faaliyetlerini genellikle ana merkezlerinin bulunduğu yerlerde toplarlar, bu konuda büyük harcamalar yaparlar. Yenilikler üzerindeki mülkiyet hakları patent yasalarıyla korunduğundan her yeni buluş, onu icat eden kişi veya kuruluşun onayı olmadan başkaları tarafından kullanılamaz veya taklit edilemez. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerin çok uluslu şirketlerce üretilen teknolojilere ulaşabilmeleri, ancak yine bu şirketlerin geldikleri ülkelerde yatırıma gitmeleriyle teknoloji transferi ile mümkün olabilmektedir.

Ekonomide küresel sermayenin ve malların yanında beşeri sermayenin birikimlerini ifade eden teknolojik ilerlemelerinde, küresel boyutta serbest dolaşabildiği bir süreç yaşanmaktadır. Bu sürecin yaşanmasında günümüzde yeni

teknolojilerin ülkeler arasında yayılmasında çok uluslu şirketler tek araç olmasa da, en etkin araç haline gelmişlerdir. Teknoloji transfer eden ülkeler geliştirmekte olan ülkelere çok gelişmiş ülkelerdir. Teknoloji transferi ise, ya lisans anlaşmaları ya da doğrudan yatırımlarla gerçekleştirilmektedir. “Bugün geliştirmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biri de teknolojidir. Geliştirmekte olan ülkelerin hemen hepsi kalkınmalarını hızlandırmak için teknolojik yeniliklere gereksinim duymaktadırlar. Ancak teknolojik yenilikleri üretme eylemi, üstesinden ancak zengin ülkelerin gelebileceği masraflı yöntemleri gerektirir. Bu nedenle teknolojilerin doğrudan ithali de son derece pahalıdır. Sonuç olarak geliştirmekte olan ülkelerin çoğunluğu yeni teknolojileri ne üretebilmekte ne de kendi olanaklarıyla ithal edebilmektedirler”(Alkin, 1981, 207). “Zor koşullarda ve kıt kaynaklar ile satın alınabilen teknoloji ise, genel nitelikteki klasik teknolojilerdir. Belli konulardaki teknolojinin transferi için tek imkan, doğrudan o teknolojiye sahip kuruluşla işbirliğidir. Yabancı sermaye yatırımları ise bu konudaki en yaygın uygulama şeklidir. Çok uluslu şirketler yatırım yaptıkları geliştirmekte olan ülkelere, o ülkelerin kendi kıt kaynaklarıyla geliştirebileceği ya da ithal edebileceği teknoloji ile kıyaslanamayacak nitelikte bir teknoloji transferi olanağı ortaya koymaktadırlar. Ayrıca bu ülkelere gelen yabancı sermayeli kuruluşlar teknoloji transferinin yanında bu transferin dolaylı etkileriyle geliştirmekte olan ülkelerdeki üretimde verimliliğin artmasına, işletmelerin modernleşmesine, maliyetlerin düşmesine, teknolojinin gelişmesine katkıda bulunurlar. Yapılan tespitlere göre, Latin Amerika ülkelerine yeni teknoloji girişlerinin % 99’u çok uluslu şirketler kanalıyla olmuştur. Birçok sanayi ülkesinde yeni teknoloji uygulamasının % 50 dolayındaki kısmının çok uluslu şirketlerce gerçekleştirildiği ileri sürülmektedir”(Uras, 1979, 55-56).

Yabancı sermaye aracılığıyla yapılan teknoloji transferinin bu olumlu katkılarının yanı sıra, geldiği ülkeler için uzun vadede olumsuz etkilerinin olabileceği de tartışılmaktadır. Her şeyden önce, bu yatırımlar aracılığı ile yapılan teknoloji transferlerinin ülke çıkarları için değil, sadece yabancı şirketin o ülkedeki faaliyetlerinin sürdürülmesi amacını güttüğü, ülkeye değil firmaya yararlı teknolojinin transfer edildiği bir gerçektir. Çoğu zaman transfer edilen teknoloji, geliştirmekte olan ülkenin milli politikaları ve kalkınma planları ile belirlenen teknoloji düzeyinin altında veya üstünde olabilmektedir. Bu durumda ülke bağımsız bir

teknoloji politikası yürütecek yerde, çok uluslu şirketlerin teknoloji politikalarına bağımlı bir duruma düşmektedir. “Lisans anlaşmaları yolu ile teknoloji transferinde de çoğu zaman ağır koşullarla sınırlayıcı kayıtlamalar söz konusu olmaktadır. Azgelişmiş ülkeler, teknoloji piyasasının oligopolcü yapısından dolayı oldukça yüksek fiyat ödemelerine rağmen, ithal ettikleri teknolojiler üzerinde egemenlik kuramamaktadırlar. Transfer edilen teknoloji, çok uluslu şirketlerin ekonomik alanı dışına sızamadığı gibi, lisans anlaşmalarında üretim ve ihracat faaliyetlerine çeşitli sınırlamalar getirilmektedir. Bunun yanında satılan teknolojiler ancak bir ek bilgi, know-how akımı ile işlerlik kazanabilmektedirler. Bu akımda teknoloji ithal eden ülkeye damla damla verilerek teknoloji sahibi ülke ya da firmaya yapılan başvuruyu sürekli bir ilişkiye dönüştürmektedir. Öyle ki satılan teknolojinin yol açtığı bağımlılık ilişkisi, gelişmiş ülkeler için önemli bir denetim ve egemenlik aracı olmaktadır. Böylece gelişmiş ülkelerle azgelişmiş ülkeler arasındaki bağımlılık ilişkileri teknoloji transferi dolayısıyla değişik bir düzeyde, teknolojik düzeyde sürdürülmektedir”(Erdost, 1982, 47-48). Teknolojide yabancı sermayeye bağımlılık ve en gelişmiş teknolojinin ancak bu yolla gelebileceğine ilişkin beklentiler teknolojik alanda ulusal araştırma ve geliştirme çabalarını zayıflatacağından, ülkenin teknolojik alanda devamlı dışa bağımlı olması sonucunu da beraberinde getirmektedir. “Teknoloji üretme ileri sanayi ülkelerinin tekelinde kaldıkça, azgelişmiş ülkelerin “uygun” teknoloji seçiminde bir serbestiye sahip olmaları da söz konusu olamamaktadır. Teknoloji üretimi hem ileri sanayi ülkelerinin tekelindedir hem de uluslar arası yasalarla korunmaktadır. Bu koşullarda azgelişmiş ülkeler, sanayileşmiş ülkelerin kendilerine empoze ettikleri teknolojiyi kabullenmek durumundadır”(Başkaya, 1986, 103).

“Çok uluslu şirketlerin yarattıkları etkilerden özellikle ikisi, ekonominin gelişimini olumsuz yönde etkileyecek bir nitelik göstermektedir. Bunlardan birincisi ödemeler dengesi üzerinde yaratılan baskı, diğeri ise Türk imalat sanayinin teknoloji bakımından giderek yabancı özellikle çok uluslu şirketlere bağımlı hale gelmesidir. Yabancı şirketlerin teknoloji alanında yarattıkları olumsuz etki, Türkiye’nin bu teknoloji için ödediği fiyat nedeniyle değil, fakat teknoloji üreten bir toplum olma olanaklarının kısıtlanmasından ortaya çıkmaktadır. Belli girişimci ve tüketici gruplarının Batı teknolojisini tercih etmeleri ve hazır teknoloji ithali alışkanlığının

yaygınlaşması, uzun dönemde Türk ekonomisini salt çok uluslu şirketlerden ithal edilecek teknolojiye bağımlı bir ekonomi haline getirmektedir. Gerçekte teknoloji ithali yerine benzer teknolojinin yurt içinde yaratılması, kısa dönemde ekonomiye daha fazla maliyet yükleyse bile, uzun dönemde sağlayacağı yararlar bu yüksek maliyeti giderici olacağından tercih edilmelidir” (Alpar, 1978, 201). Türkiye’de yenilikler üzerindeki mülkiyet hakları patent yasalarıyla korunduğundan her yeni buluş, onu icat eden kişi veya kuruluşun onayı olmadan başkaları tarafından kullanılamaz veya taklit edilemez. Bu nedenle Türk üretim sektörünün çok uluslu şirketlerce üretilen teknolojilere ulaşabilmeleri, ancak yine bu şirketlerin Türkiye’de yatırım yaparak teknoloji transfer etmesi ile mümkün olabilmektedir. Sanayileşmenin, sanayileşen ülkenin mamul mal ve yeni teknolojilerin ithalatına olan gereksinimini ortadan kaldıracağı beklentisi yaygın bir beklenti olmakla birlikte, günümüz iktisadi gerçekleri ile örtüşmeyen bir beklentidir. Bu nedenle ihraç mallarımızın üretiminde ve yurtiçi tüketimde kullandığımız temel malların üretiminde bile ithalata bağımlılık oranlarından çıkartılan veriler dışı açık ekonomi sürecinde, Türkiye’nin diğer ekonomik alanlarda olduğu kadar teknolojik alanda da dışı bağımlılığının devam ettiğini göstermektedir.

Türkiye’nin en acil sorunu kalkınmadır. Bunun sağlanması, yatırımları mümkün mertebe artırmak ve yatırımların sektörler arası dağılımını uzun vadeli bir plana göre yönlendirmektir. Bunu yaparken ülkenin kendi tasarruf potansiyelini, teknoloji yenilik üretme potansiyelini harekete geçirmesi gerekmektedir. Bu strateji, ülkeler arası mal, hizmet ve sermaye hareketlerini kontrol altına almaya, yönelik olmalıdır. Kalkınma, dünya sisteminin ülke ekonomisi üzerindeki nüfuzunu azaltmaya dış ekonomilere bağımlılık derecesini düşürmeye koşullanmalıdır. Türkiye sanayileşmesini, ileri bir aşamada özgün teknolojisini üretinceye kadar ithal teknolojilere dayalı olarak sürdürmek durumunda olduğu bir gerçektir. Önemli olan, doğru öncelik alanlarında doğru teknolojilerin seçiminin yapılması ve teknolojinin optimal kullanımının ve yeniden üretiminin sağlanabilmesidir. Geliştirilmiş son teknolojileri içeren sermaye malları ithali yanında, ortak yatırımlar, teknik yardım programları ve doğrudan yabancı sermaye girişleri biçimindeki teknoloji girişlerinden de yararlanılabilir. Sermaye-yoğun ve yeterli işgücü-yoğun teknolojiler

arasında yer alan daha rekabetçi özellikler taşıyan ara teknolojilerle üretim stratejileri de geliştirilebilir.

5.3.2. Dışa Açılma Sürecinde Bölgesel Kalkınmaya Yabancı Sermaye Yatırımlarının Etkileri

Gelişmekte olan ülkelerin çözmek zorunda oldukları temel sorunlardan biri de, ülkenin coğrafi bölgeleri arasındaki ekonomik ve sosyal gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılığı azaltmaktır. Bu sorun, gelişmiş ülkeler açısından da geçerli olmakla birlikte az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için daha belirgin ve önceliklidir. Yabancı şirketler, yatırım yapacakları ülkeyi seçerken dikkate aldıkları kriterler şunlardır: Vasıflı işgücü, altyapı hizmetlerinin gelişmişlik düzeyi, hammadde kaynakları, pazar büyüklüğü, sosyal ve politik iklim uygunluğu gibi faktörlerdir. Yatırımcı firma, belli bir ülkenin belli bir bölgesinde yatırım yapmaya karar verirken de dikkate alacağı ve üretilen malın özelliğine göre yatırım yapılacak bölgeyi seçmede bu faktörlere göre yatırım kararı vereceklerdir. Yabancı yatırımın amacı, sözü edilen faktörlerin üretim maliyeti yönünden en uygun olduğu bölgede yatırım yapmaktır. Yatırımın yapıldığı ülke hükümeti ise, dengeli bir ekonomik kalkınma için, yabancı yatırımcıların daha çok ülkenin ekonomik ve sosyal yönden geri kalmış bölgelerinde yatırıma yönelmelerini isteyecektir. Ancak bu amacın gerçekleşmesi, yabancı sermayenin teşvik tedbirlerine göstereceği duyarlılığa bağlıdır. “Uygulamada, belli bir limitin üstünde risk yüklenmek istemeyen yabancı yatırımcıların az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde geri kalmış bölgelerde yatırım yapmaya pek yanaşmadıkları, yatırımlarını belli başlı gelişmiş şehirlerde yoğunlaştırdıkları görülmektedir. Az gelişmiş ülkelerin çok uluslu şirketler karşısındaki pazarlık güçlerinin zayıf olması da buna bir etken olmaktadır”(Alpar, 1978, 129-130).

Ülkemizin çeşitli bölgeleri arasında, sosyoekonomik kalkınmışlıklar açısından çarpıcı farklılıkların olmasında; iklim, toprak ve topografya özellikleri ve ulaştırma olanakları gibi maddi koşullar ile mülkiyet ve üretim ilişkilerindeki kültürel yapılarıdaki farklılıklar nedeniyle, farklı bölgelerde üretim sürecine farklı biçimlerde katılımın etken olduğu görülmektedir. Ancak hem yerli yatırımcılar hem de yabancı sermayeli şirketler yatırımlarını göreceli olarak daha kolay koşullarda üretip pazarlayabilecekleri bölgeleri tercih eder olduklarından; ülkenin coğrafi

bölgelerinde ki sosyoekonomik gelişmişlik farkı daha da belirginleşmektedir. Türkiye'deki yabancı sermayeli işletmelerin büyük çoğunluğu gelişmişlik düzeyi yüksek olan Marmara ve Ege bölgelerinde yoğunluk kazanmıştır. Yabancı sermayenin yurda giriş koşulları arasında bölgesel kalkınmışlığa göre yatırım yapması gibi bir koşulun olmaması gelen şirket için yatırım yapılan bölgenin geri kalmışlığının kaygı verici olması da beklenemez. Ancak yabancı sermaye teşviklerinde geri kalmış bölgelerde yapılacak yatırımların teşvik edilmesi belki de bu gelişmişlik farkının ortadan kalkmasında etkin olabilir.

5.3.3. Dışa Açılma Sürecinde Yabancı Sermaye Girişine Bağlı Olarak Ekonomik Kurumlarının Yabancıların Eline Geçmesi

Türkiye'de özelleştirme olgusu 1980'li yıllarda dışa açılma politikaları içerisinde önem kazanmıştır. Özelleştirme uygulamalarının 1990 yılından itibaren önemi daha da artmıştır. Ekonominin dışa açılması bağlamında, Türkiye'de devletin mülkiyetinde bulunan iktisadi kuruluşların özelleştirilmesi ile ekonomide kaynak dağılımının piyasa ekonomisi kurallarına uygun olarak gerçekleştirilmesi amaçlanmaktaydı. Hükümetler özelleştirme kapsamında yeniden yapılanma ve yapısal reform vasıtasıyla etkinliğin artırılması ve ekonomide rekabetin yerleştirilmesini amaçlayan politikalar uygulamaktaydılar.

Özelleştirme çerçevesindeki yapısal reformlar ise iç piyasanın yeniden düzenlenmesi ve çok sayıda sektörün uluslararası rekabete açılmasını kapsamaktaydı. Hükümetlerin ülke ekonomisinde önemli yeri olan kamuya ait işletmeleri yabancı sermayeyi çekebilmek adına özelleştirme kapsamında kâr eden kurumları yabancı sermayeli şirketlere satışa sunmayı amaçlamaktaydılar. Bu fırsatı değerlendiren yabancı sermayeli firmalar da öncelikle kâr eden ve işletme sürecinde devlet müdahalesinin en az olduğu sektörleri tercih etmişlerdir.

Türkiye'de mülkiyetin özelleştirme yoluyla kamu ve özel sektör arasında olduğu kadar, yabancı ve ulusal yatırımcılar arasında dağıtımı, hükümetlerin politikalarına bağlı olarak değişmiştir. Özellikle yabancı yatırımlar söz konusu olduğunda hükümetler; özelleştirilen firmanın hisselerinden önemli bir payı ve firmanın faaliyetleri ile ilgili kararlarda veto kullanma hakkını ellerinde tutmakta, bazı durumlarda ise yabancı sermayeli firmaya oylama hakkında ve yönetimde sınırlamalar getirmekteydi. 1980 yılından itibaren serbest piyasa ekonomisine geçiş

sürecinde yabancı sermaye, dış ticaret ve kalkınma arasındaki doğru orantılı ilişki; serbest piyasa ekonomisine geçiş döneminde bulunan Türkiye'nin bu tür özelleştirme politikalarını değiştirmesine neden olmuştur.

Yabancı sermaye yatırımlarında kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçiş döneminde yaşanan önemli artış, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yüksek büyüme oranlarına ulaşılabilmesi için yabancı sermayenin önemli bir araç olarak görüldüğünü göstermektedir. Dışa dönük ekonomiye geçiş sürecinde uygulanan ekonomik politikalar yabancı sermayeli firmaların özellikle özelleştirilen devlet firmalarına yatırım yapmaya yönlendirilmesini amaçlamaktadır. Özelleştirme yoluyla yabancı sermayenin ülkeye çekilmesinde çoğunlukla devlet mülkiyetinde olan ve özelleştirilen firmanın hisse senetlerinin yabancı firmalarca satın alınmasına izin verilmesi yöntemi uygulanmaktadır. Özelleştirme ve yabancı sermaye yatırımları arasındaki bağıntının belirgin bir şekilde görüldüğü, Polonya, Macaristan, Çek ve Slovak Cumhuriyetleri'nde, 1994 yılından itibaren, özelleştirme sürecinin hız kazanmasına paralel olarak, yabancı sermaye yatırımlarında önemli oranda artış kaydedilmiştir.

1990'dan sonra Türkiye'de ekonomiyi dışa açma dönemi güçlüklerini atlatabilmek için önemli oranda yabancı sermayeyi özelleştirmeler ile çekmiştir. Ancak Türkiye'deki Yabancı sermaye, girişlerinin yeni işletmeler yaratarak, yeni pazarlar açması ya da var olan pazarları büyüterek böylece yeni araştırmaları ve yerel teknolojik bilgi birikiminin artmasını teşvik edecek yeni yatırım alanlarında yabancı işletmeler kurulması olarak yaşanmamıştır. Yabancı sermaye yatırımlarında bu anlamda bir fonksiyonel beklenti olduğu halde, Türkiye'ye son yıllarda giren yabancı sermayeli şirketlerin, çoğunun özelleştirilmiş kamu işletmelerini ya da kârlı özel işletmeleri satın almaya yöneldiği görülmüştür. Yabancı sermayenin ülkenin kurulu tesislerini ekonominin finansman gereksiniminin yüksek olduğu dönemlerde alması onlar için oldukça kârlı hale gelmiştir. "TÜRK TELEKOM" un birkaç yıl önceki fiyatının çok altında rakamlara özelleştirilerek yabancılara satılması bunun tipik bir örneğidir. 1990 yıllarında özelleşecek olsaydı mevcut özelleşme tutarının birkaç katı tutarında fiyatla özelleşecekti. Yabancı şirketler gerek iç politik tutarsızlıklar gerekse uluslararası sermaye akımlarının konjonktüründen yararlanarak, Türkiye'nin özelleşecek şirketlerinin hisselerinin bir kısmını menkul borsa piyasasından şirket

hisseleri satın alma yoluyla zaten eline geçirmişlerdir. 2007 Ekim sonu itibariyle, İMKB de işlem gören şirket hisselerinin % 72,3'ünü yabancı şirketler elinde tutmaktadırlar. Kalan hisselerin de, ülkenin dış kaynak girişine devamlı bir biçimde gereksinim duyar halde tutulması yoluyla, elde etmek için geri kalan kârlı kamu işletmelerinin özelleştirilmesi için de baskı kurarak, kalan hisseleri de ele geçirmeye uygun zemini oluşturmayı amaçlamaktadırlar. Yabancı sermayeli şirketlerin gelişiyile ülkede teknolojik bilgi birikiminin artmasını teşvik edeceği beklentisi ise, yabancı sermayenin bu konuda yaptığı kendi ülkesinde tasarlanmış ve geliştirilmiş teknolojiyi Türkiye'de satmak ya da kiralamaktan ibaret olduğu yabancıların yeni sanayi sektörü kurmak yerine mevcut sanayi işletmelerini satın almalarından anlaşılmaktadır.

Ekonominin dışa açılma sürecinde, Türkiye'ye giren yabancı sermayenin yarısından fazlası, zaten var olan işletmeleri, üstelik de çoğu kez gerçek piyasa değerlerinin altında fiyatlarla satın almaya yönelmiştir. Bu tarzdaki yabancı yatırımlar ülkedeki kamusal ve özel sermayenin yanında bir tamamlayıcılık rolü oynamaktansa, yerel sermayenin ve kamu girişimciliğinin etkinliğini azaltırken yeni gelişmekte olan teknolojik araştırma ve geliştirmeleri de önleyici rol oynamaktadır. Çünkü bu yabancı şirketlerin araştırma-geliştirme çalışmalarının % 80'inden fazlası ülkemizde değil çok uluslu şirketin merkezinde yapılmaktadır. Yerel kaynaklar yeterli ve uygun olmadığından, pek çok “Üçüncü Dünya” ülkesinde olduğu gibi Türkiye için de kalkınma çabalarına olumlu katkı sağlasın diye kamunun elinde bulunan işletmelerin özelleştirilmesi aşamasında yabancı yatırımları teşvik ederken beklenen amaç taze finans kaynakları ile ekonomide canlanma ve büyüme sağlamakken, ülkemizdeki uygulama biçimi ile yabancı yatırımcıların çoğu; yerel işletmeleri ve mali yatırımları satın almak için ulusal birikimler karşılığı yabancı borçlanmaya giden yerli firmalarla birleşme veya kısmi satın almaları tercih etmektedirler. Bu yaygın uygulama, yabancı yatırımların ülkemize yeni sermaye getirdiği yönündeki görüşünü de yalanlamaktadır. Türkiye'de etkin olan bu uygulama, aynı biçimde “Üçüncü Dünya”nın sermaye kıtlığı yüzünden yabancı yatırımlara ihtiyaç duyduğu iddiasının inandırıcılığını da sarsmaktadır. Yabancı yatırımları sınırsız teşvikler ile davet etmek, yerel tasarrufların kamu ya da özel sektörde olsun yerel yatırımcılara gideceğine yabancılara yönelmesine neden oluyor olmaktadır. Bu nedenle yerel yatırımcıların devre dışı kalmasına ve sermaye

ihtiyaçlarını karışlamak için, daha fahiş faizlerle kredi veren uluslar arası fonların istediklerini karşılayarak ekonomiyi yönlendirmelerine kadar uzayan bir dayatma ile karşı karşıya kalmaktayız. Yani, Türkiye’de yabancı yatırımlar yerel yatırımcıların yanında bir tamamlayıcılık işlevi üstlenmek yerine, kredi piyasalarında bu yatırımcılarla daha güçlü bir konumdan rekabete giriyor, yerel tasarrufları yerel işletmelerin sermayesini oluşturma fonksiyonu yerine yabancılar için yüksek kârların kazanılmasına araç haline geliyor. Tasarruf yetersizliği ve ödemeler dengesindeki açık gibi ekonomik dengesizlikleri doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile devamlı olarak finanse etmek mümkün olmadığından, bu anlayış ile yapılan özelleştirmeler ve İMKB hisse satışları sonucunda Türk şirketlerinin hisselerinin büyük bir kısmının yabancı fonların eline geçtiğini görmekteyiz. Böylece ulusal varlıkların tümüyle elden çıkarılmasına kadar devam edecek bir sürece girilmiş olmaktadır ki ülkeye giren yabancı sermayenin yeni yatırım değil mevcut hisse devri yapmak üzere gelmesi gibi bir olguyla dönüştüğü gerçeği ile karşı karşıyayız. Sonuçta 2007 Ekim ayı verilerine göre İMKB de işlem gören hisse senetlerinin % 72,3’ünün yabancıların elinde olduğunu görmekteyiz. Yabancı yatırımcıların girdikleri ülkenin piyasalarını ve verimli sektörlerini ele geçirmek için o ülkenin kendi kaynaklarını kullanmaları yaygın bir uygulamadır. Yabancı yatırımcılar bu yolla bir taraftan gelen ülkenin tasarruf stokunu oluşturan ulusal ekonomi işletmelerini çok ucuza satın alırken, diğer taraftan da kaynak sıkıntısı çeken gelişmekte olan ülkelerin kıt kaynaklarını kendi ekonomik kârlılıkları doğrultusunda kullanmaktadırlar. Bu uygulamaya yabancı şirketlere satılan TÜRK TELEKOM, ve Tasarrufu Teşvik Fonu elinde olan bankalar ve TELSİM gibi şirketlerin özelleştirmelerinin finansmanının teminini örnek verebiliriz. Bu özelleştirmelerin yanında TÜPRAŞ, ERDEMİR gibi Türk özel sektöründe alınan işletmelerin satın alınma bedelinin çoğu, yabancı finans kuruluşlarından alınan krediler ile finanse edilmiştir. Görülmektedir ki bir taraftan ülkenin elinde gelir getiren kurumlar yabancılar devredilirken öte yandan ülkede faaliyet gösteren şirketlerin dışarıdan aldığı kredilere devletin verdiği güvenceler ile dış ekonomilere yükümlülüklerimizin artışına neden olmaktadır. Bu yükümlülüğümüzü Türkiye’nin uluslar arası ekonomik ilişkileri düzenleyen yasalara taraf bir ülke olarak yerine getirmekten kaçınamayacağı bilinmektedir. Türkiye

uluslar arası “Tahkim” yasasını kabul ettikten sonra ÷lkeye gelen yabancı Şirket ve sermaye artışı adeta bu duruma olan güveni göstermektedir.

5.3.4. Ekonominin Dışa Açılma S÷recinde Cari Açık Sorununa Yabancı Sermaye Girişinin Etkileri

T÷rkiye gibi gelişmekte olan piyasalara kısa s÷rede y÷ksek getiri amaçlayan dış kaynaklı finansal sızmalar olmaktadır. Bu sızmalar başlangıçta dış dengede cari aıŐı olan ekonomilerde, bu aıŐı kapatmak için olumlu karŐilansa da gelen kaynaklar kalıcı olmadıŐından, doğrudan yabancı sermaye yatırımları istisna, kısa s÷rede çıkışı muhtemel kaynaklar, cari dengenin d÷zeltilmesinde kalıcı bir etkiye sahip olamamaktadır. Ancak doğrudan yabancı sermaye yatırımları cari dengedeki aıŐı kapatmaya ya da daraltmaya kalıcı bir öz÷m olabilmektedir.

Dış kaynak girişinin cari aıŐı kapatabilme fonksiyonunun alternatifi ise işleyen bir ekonomide cari dengede kalıcı bir iyileşmenin olabilmesi için; ihracatı artırmanın yanında, ekonomik büyümenin daha makul ölç÷lerde ÷lke ekonomik büyüklüklerine uygun olmasını gerektirmektedir. Şayet bir ekonomi hızlı büyüyor ve bu büyümeyi i tasarruflar ile finanse edemeyince, makul bir küç÷lmeye rıza gösterilmez ya da yüksek cari işlemler aıŐı vermemek için uzun vadeli kalıcı dış finansman bulunamaz ise ekonomide finansal darboğazın getirdiŐi ekonomik krizlerin yaşanması kaçınılmaz olmaktadır. Aynı zamanda ekonominin dengelerini ve i talebi kontrol edebilmekte etkin birer araç olan döviz kurlarının ve faizlerin iniş ve çıkışlarındaki istikrarsızlık durulmaları gibi mali piyasalarda belirsizliklerin artmasıyla da aynı sorun yaŐanabilmektedir. Bunun nedeni ise, ekonominin ihtiyaç duyduŐu dış finansmanın büyüklüŐü gereŐi döviz kurlarına ve kurlardaki istikrara son derece duyarlı olmasıdır. Her ne kadar ÷lkede ticareti yapılan malların tümünün fiyatları döviz kurlarına endeksli değil ise de, malların fiyatlandırılmasında döviz kurlarının, ilerideki beklenen düzeyinin ne olacaŐı beklentisi harcamaların ertelenmesine ve talebin yavaşlamasına neden olmaktadır.

Dışa açık bir ekonomide üretimde etkin dış kaynak kullanılıyor olması, döviz kurlarının beklenmedik bir biçimde artmasına ve içeride ticari alanda bir daralmaya neden olmaktadır. Ticari karar mekanizmalarınca kurların nerede görelî istikrara kavuŐacaŐına göre yeni fiyatlama yapılır ve yeni fiyatlar eskisine göre fazla olduğunda iç talepte düşme eksik olduğunda ise iç talepte bir canlanma olacaŐı

beklenir. Türkiye’de başlangıçta finans piyasalarında yaratılan büyük belirsizlikler yoluyla sağlanacak iç talep frenlemesi enflasyonu olumsuz etkilemektedir. Bir sonraki aşamada ise artan iç fiyatların getirdiği talep daralmasının etkisi ile enflasyonun kontrolü sağlanmaya çalışılmaktadır.

İç talep büyümesinin önüne geçmek için daha sıkı maliye politikalarına ihtiyaç vardır. Daha sıkı maliye politikaları kaçınılmaz olarak daha yüksek vergiler ile daha az harcamaları içerecektir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme için cari açığın kontrol edilebilir olması gerekir. Cari işlemler dengesinin en önemli bileşeni dış ticaret dengesidir. Dolayısıyla, dış ticaret açığının azaltılması cari işlemler açığının da azaltılması anlamına gelmektedir. Dış ticaret açığı ithalat ile ihracat arasındaki fark olduğuna göre, ihracatın artmasıyla ithalat ile ihracat arasındaki farkın azalabileceği düşünülebilir. Ancak üretim sürecinde ihraç ettiğimiz malların girdiler bakımından yoğun olarak dışarıdan alınan ithal aramalı alımına bağlı olması nedeniyle ihracatın artmasıyla ithalat sabit kalmıyor hatta, ihracat arttıkça ithalat daha da fazla artmaktadır. Adeta ihracat ithalatın bir fonksiyonu durumunda gerçekleşmektedir. Bunun nedenlerinden en önemlisi, ihraç edilen ürünlerin, üretiminde daha çok ithal ara malları yoğun olarak kullanılan ürünlerden oluşması ihracat sektörümüzün dışa bağımlılık düzeyinin yüksek olmasıdır. Bu ürünlerden daha fazla ihraç edebilmek için daha fazla ara malları ithalatı gerekmektedir. İhracattaki artışın önemli bir bölümü de ithal ara malların yoğun kullanıldığı mallardaki ihracat artışı yoluyla gerçekleşmektedir.

Kısa-orta dönemde cari işlemler açığının çözümü için özellikle yüksek kâr marjları nedeniyle ülkeye giren ve çıkış koşulları bizim tarafımızca değil uluslar arası finansal oyuncularca belirlenen yabancı sermaye girişi ve bugünkü yapısıyla ihracat artışı olamaz. Ekonomik alt yapının güçlendirilmesi ve buna bağlı olarak dış kaynak kullanımını gereksiniminin azaltılması gerekmektedir. Yurda giren yabancı sermayenin ekonomi dengelerini sarsıcı boyutlarda ani çıkışını önleyici kontroller ve mekanizmalar geliştirilmelidir. Sıcak parayı ülkemize getiren sermayedarların risk algılamalarında, Türkiye için ancak kendini güvende hissederek yüksek kazançlar sağlayabileceği bir ekonomik büyümeyi finanse edilebileceği öngörülmektedir. Risk sınırlarını zorlayan bir ekonomik büyüme görüldüğünde, risk algılanmasının değişimi sonucunda para çıkışı hızlanmakta kur yükselmekte ithalat düşmekte ihracat

yükselen kurlar ile cazip hale gelerek artmakta ve bunu daha düşük bir cari işlemler açığı ile yeni dengeye uluslararası piyasalar getirmektedir.

Salt dış kaynak girişi üzerine kurgulanmış ekonominin cari denge sorunu, değişen uluslararası konjoktürde, Türkiye ekonomisindeki yabancı sermayenin bunca etkin olması ve ekonomik büyümenin ihtiyaç duyduğu finansman gereğinin iç tasarruflar ile karşılanamaması durumunun devam etmesi halinde konjoktüre bağlı olarak cari dengedeki sorundan kaynaklanan ekonomik kriz aşamalarından geçmesi ve her kriz sonrasında da dış kaynak girişine bağımlılık oranının artması kaçınılmaz görünmektedir. İhracat artışı ile cari açığın kapatılmasının çözümü ise ancak ihracatta ürün yapısını değiştirebildiğimiz katma değeri yüksek, dış ara malı alımlarına bağımlılığı daha az olan ihraç malları üretimini başarabildiğinde mümkün olabilir.

5.4. Dış Kaynak Kullanımının Dışa Bağımlılık Olgusuna Dönüşmesi

Türkiye'nin tarihi süreç içerisinde yabancı sermayeyi bir gereksinim bir araç olarak kullanmasının sonuçları ekonomik bağımlılık oluşturmada ki fonksiyonu açısından araştırılmalıdır. Bu açıdan, Cumhuriyet dönemi için bir analiz yapabilmek için önce Osmanlı döneminin dış borçlanma yoluyla yabancı sermayeden yararlanma sürecine kısaca göz atmakta yarar olacaktır. Günümüzde yabancı sermaye yatırımları denince ilk olarak akla gelen şekliyle dış ülkelerden gelen sermayenin ülkede doğrudan yatırım yoluyla veya piyasalara portföy yatırım araçları ile giren sermaye oluşturmaktadır. Türkiye'de ise yabancı sermayenin Osmanlı zamanında ülkeye hem giriş biçimi hem de amaçları bakımından bu günkü tanımların dışında gelişmiştir. Osmanlı döneminde yabancı tüccarlar ticari alanlardaki kurdukları şirketler aracılığı ile devleti borçlandıracak sistematik yapılar kurarak ülkeye yabancı sermaye sokmayı başarmışlardı. Bu açıdan Osmanlı dönemindeki yabancı sermaye girişini doğrudan yatırımlar ve dış borçlanma açısından biri birinden ayırabilmek dış kaynak girişlerine duyulan gereksinimin karşılanma biçimi ve ulusal bağımsızlığa etkisi bakımından doğru değildir. Bu farkı anlayabilmek için, yabancıların bir ülkeye borçlandırarak dış sermaye girişine bağımlı yapmanın etkisini görebilmek için, Osmanlı'nın yıkılışında Duyun-u Umumiye idaresinin kuruluş amaçlarına ve uygulamalarının etkilerine bakmak yeterli olacaktır.

Türkiye’deki yabancı sermaye mevzuatının tarihi süreç içerisinde ki gelişiminin, siyasi, politik, ekonomik ve dünya ölçekli genel olaylar da etkilenen bir yapısı vardır. Türkiye ekonomisinin yabancı sermaye ile olan bağıntısını, Osmanlı dönemindeki tecrübeleri de dikkate alarak inceleyecek olursak yabancı sermaye olgusunun bizim tarihimizde yaklaşık bir buçuk asırlık bir geçmişi olduğunu göreceğiz. Bu bir buçuk asır içinde yabancı sermayenin ülkemiz ekonomisindeki etkilerini bilmeden Türkiye’nin yabancı sermaye politikası ve uygulaması sağlıklı bir şekilde değerlendirilemeyeceği kanısındayız. Türkiye’ye yabancı sermaye ile ilk defa Osmanlı devleti döneminde tanışır. “Osmanlı döneminde ülkeye yabancı sermaye 1838 Ticaret Anlaşmasından sonra girmeye başlamıştır. İngiltere ile Osmanlı arasında imzalanan 1838 tarihli antlaşma diğer Avrupa devletleriyle yapılan antlaşmalar için bir ‘tip’ antlaşma niteliğini taşır. Bu antlaşmayla; 1. İç ticarete yed-i vahit usulü kaldırılacak, 2. İngiliz Osmanlıya mal götürürken Osmanlı tüccarlarının ödediği vergiyi ödeyecek, dışarıdan getirdikleri için ise yarısını ödeyecektir. Başta İngiltere olmak üzere, Avrupa ülkeleriyle yapılan bu ticaret anlaşmaları sonucunda Osmanlı Devleti, yabancı ülkelere mal ithalini serbest bırakmış, ithalatta % 5, ihracatta ise % 12 gümrük vergisi uygulamayı kabul etmiştir. Yabancı tüccarlar mallarını satış için bir bölgeden diğerine nakledeken ödemesi gereken çeşitli vergi ve resimlerden muaf tutulmuştur. Bu antlaşmayla yabancı sermaye, iç tüccarlarla eşit hale getirilmiş, batının işlemiş olduğu mallar Osmanlı’nın her köşesine girmiş oldu. Dolayısıyla batılı yatırımlar sanayi mallarını kolayca iç pazarda satabileceğinden sanayi alanına yatırım yapmakla ilgilenmemişlerdir. Gerçekleşen yabancı sermaye yatırımları ise demiryolu, elektrik, havagazı gibi hizmet sektörlerine yönelmiştir. Batılı endüstrileşmiş ülkeler Anadolu’yu kendilerine böylece açık pazar haline getirmiş oldular Türkiye’ye ilk yabancı sermaye, 1851 Kırım savaşından sonra sağlanan borçları izleyerek gelmiştir” (Zeytinoğlu, 1966, 114) “1854 yılında Kırım savaşının gerektirdiği yeni harcamaları karşılamak amacıyla Dent Palmer And Co. İsimli bir aracı firmanın yardımıyla batıdan 3 milyon İngiliz sterlini borçlanmaya gidilmiştir. Bu borcu Fransa’ dan alınan borçlar izlemiştir. 1850’ler den sonra Osmanlı Devleti’nin aldığı dış borçları ödeyemeyecek hale gelmesi, 1881 yılında çıkarılan Muharrem Kararnamesi ile Duyun- u Umumiye idaresinin kurulmasına neden olmuş, Böylece ödenmeyen borçlara karşılık ülkenin doğal kaynaklarının

gelirlerine el uzatılmış ve kaynakları işletecek bir çıkar şirketi yaratılmıştır”(Karluk, 983, 42). Duyun-u Umumiye ile birlikte yabancılar devletin borçları karşılığında rehin aldıkları borçları tahsil etmek üzere bugünkü anlamda işletmeciliğe başlamışlardır. Tuz işletmesi, Osmanlı bankası, tütün tekel işletmesi Avusturya ve Almanya tarafından ortaklaşa kurulan “Reji İdaresi” isimli mültezime verilmiştir. İngiliz ve Fransız sermayeli Osmanlı Bankası zamanla Ereğli kömür madenlerinin işletilmesini, Şam-Hama, İzmit-Kasaba, Selanik-İstanbul demiryolları ile İstanbul Elektrik, su, tramvay işletmesine de hakim olmuştur. Almanya 1888 yılında Deutsche Bank aracılığıyla Bağdat Demiryolu projesine girerek 1889’da “Anadolu Osmanlı Şimendifer Kumpanyası” isimli şirketi kurmuştur. Bu şirketler bir taraftan kendi kârlılıklarını artıran yatırımlar yaparken öte yandan da Osmanlıyı mali açıdan tamamen dışa bağımlı hale getirecek borç batağına götürmekteydiler. Mali gelir kaynakları borçları karşılığında rehin olarak yabancı şirketlerin kontrolüne verilen ülkenin siyasi tutsaklığı da başlamıştı. Birinci Dünya Savaşında bir kaç cephede savaşan Osmanlının maddi yenilgisinin altında çıkartılarak kurulan genç Türkiye Cumhuriyetine ve gelecek nesillere acı bir miras olarak Osmanlıdan kalan dış borçlar olmuştur. Birinci dünya savaşından sonra Osmanlı Devletinin toprakları üzerinde 16 bağımsız devlet kurulmuştur. Bu nedenle Lozan Antlaşması ile Osmanlı Devletinin batıdan almış olduğu borçların ancak belirli bir kısmının Türkiye Cumhuriyeti tarafından ödeneceği kararı alınmıştır. Osmanlı borçlarının kesin tasfiyesi ancak 1954 yılında sona ermiştir.

Osmanlının dış borçlarının ulusal bağımsızlık açısından sonuçlarına baktığımızda kısaca denilebilir ki, kapitülasyonların verdiği ayrıcalıklar ve Osmanlı İmparatorluğunun son döneminde ekonomik ve siyasal güçsüzlüğü ile yabancı şirketler açık pazar olarak gördükleri Osmanlıya mal satmışlardır. Bu olanak bulunmadığı zaman da ayrıcalıklarını kullanarak en kârlı yatırım alanlarını seçerek getirdikleri sermayeyi kısa zamanda geri almanın yollarını aramışlardır. Yabancılar tarafından ayrıcalıklar sonuçta; Osmanlı'nın hükümrانlığını gölgeleyen “Düyun-u Umumiye İdaresi”nin 42 yıl varlığını sürdürdüğü süreci başlatmıştır. Yabancı şirketlerin devletin güvenliği ile yakından ilgili bulunan demiryolu, denizyolu, liman gibi, Kamu hizmetleri alanındaki faaliyetleri ancak Lozan anlaşmasından ve yeni Türk Devletinin kurulmasından sonra son bulmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, yoksul halktan topladığı vergi gelirleri ile Osmanlı borçlarının ödenmesi ve yabancı sermaye yatırımlarının millileştirilmesi sonucu ödenen bedellerin karşılığını yabancı şirketlere ödemiştir. Bu kapsam da 1928 yılından itibaren Türk Hükümeti öncelikle ulusal bağımsızlık açısından yabancıların elinde olmasında sakınca bulunan 24 yabancı sermayeli şirketi millileştirmiştir. Bu millileştirilen şirketlerden 21 tanesinin millileştirilmesi 1933-1945 yılları arasında tamamlanmıştır. Cumhuriyet döneminde dış borç olarak alınan kredi ilk defa; 1933 yılında Paris'te Cumhuriyet Hükümeti ile alacaklı devletlerarasında yapılan anlaşmayla Osmanlı Devleti'nden kalan borçların finansmanı ve kalkınmada öncelikli sanayinin kuruluş sermayesi için 65 milyon lira civarında borçla borçlanmaya gidilmiştir.

Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin ulusal politikaları ve dışa bağımlılığını etkileyecek düzeyde dış borçlanmaya gidişi açısından asıl yoğun dönem 1950'den sonra başlamıştır. Özellikle Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra batıya yönelmesi, OEEC ve NATO'ya üye olması, bu yıllarda OECD'nin Avrupa'nın yeniden imarı için yardıma ihtiyacı olduğuna dair hazırladığı rapor üzerine başlatılan Marshall yardımlarından Türkiye'ye 225 milyon dolarlık yardım yapılmıştır.

Dışa bağımlılık açısından açılan borçlanma kapısı ekonomik bağımlılığı günümüze kadar taşıyan ve 1950'li yıllardan sonra ödemeler dengesinde meydana gelen açıkların büyümesi ile dış borçlanmayı ilişkilendiren bir faktör olarak yerini korumuştur. 1950 sonrası dış kaynaklara bağımlı bir gelişme stratejisine dönüştürülen sistem ile 1957 yılında Türkiye vadesi gelen borçlarını ertelemek ve 350 milyon dolarlık yeni kredi teminine gitmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin dış borçları 1930 ile 1960 arasında % 410 gibi ciddi bir artış göstermiştir. 1960'da yönetimin yeni anayasaya dayalı ve ekonominin planlı kalkınmayla ithal ikamesine dayalı geliştirilmesi planlandı. Planlı dönemin başlaması ile birlikte yurtiçi tasarruf yetersizliğinden yine dış borçlanmaya gidilmiştir. Bu dönemde alınan kredilerin büyük bir çoğunluğu koşullu proje kredilerinden oluşmaktaydı. Alınan bu koşullu krediler program kredileri, proje kredileri, borç erteleme veya borçların yeniden ödenmesi kredileri şeklinde gerçekleşmiştir. 1962 sonrası uygulanan ilk üç planda dışarıya bağımlılığın azaltılması yönünde adımlar atılmaya çalışılmış, fakat başarı

sağlanamamıştır. 1970'li yılların sonlarına gelindiğinde ülke ekonomisi artık dış kaynak girişi olmadan zorunlu temel ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmiş alacaklı ülkeler ile üç ayrı dış borç erteleme anlaşması yapılmış ve dış borçların 5.5 milyar dolarlık bölümünün ödemesinde borç ertelemesine gidilmiştir. Bu dönemde hızla kötüye giden dış dengenin düzeltilmesi amacıyla 1979 yılında 16 OECD ülkesi tarafından Türkiye'ye 962 milyon dolarlık yardım ve 1 milyar dolarlık dış borç erteleme daha karara bağlanmıştır. 1980 yılına gelindiğinde, dış borçların 13 milyar 722 milyon dolar düzeyinde olduğu ve hasta adam yerine konulan ülkenin kredibilitésinin düşmesi dış borçların bileşiminde ve vade yapısında değişim oluşturdu borçlanmanın vade yapısının kısaldığı bir döneme girildi. Özellikle 24 Ocak 1980 tarihinde alınan ekonomik istikrar paketi ile bu tarihe kadar izlenen temel ekonomi programları terk edildi; bir yandan fiyat istikrarı, öte yandan ekonominin içinde bulunduğu döviz dar boğazı ve dış borç alabilme ve çevirebilme sorununu aşmak üzere çok önemli kararlar alındı. Yeni dönüşüm stratejisi ile döviz dar boğazını aşmak ve dış borçların çevrilebilmesi ile ilgili olarak en önemli yenilik, ihracatın teşvik edilerek Türk ekonomisinin dışa açık bir yapıya kavuşturulmasıdır. Ekonominin dışa açılma dönüşümünde ihracata dayalı yapılanmanın yanı sıra dış borçlanma gereksinimini azaltacak yabancı sermaye yatırımlarının artırılması, turizm ve işçi dövizleri gibi döviz kazandırıcı diğer alanlara da teşvikler getirilmiştir.

Türkiye'nin dış borçlanması hazinenin dış borçlanmanın dış borç servisiyle sınırlandırılması ilkesini uygulaması sonucu 1989 yılından itibaren az da olsa dış borç yükü ulaştığı tehlikeli noktadan geri çekilmeye ve Dış Borç/GSMH oranı düşürülmeye başlanmıştır. Dış borç yükü ve dış kredibilite açısından olumlu olan bu gelişme, iç denge açısından benzeri önlemlerin alınamaması nedeniyle, bu kez, iç ekonomik istikrar sorununu gündeme getirmiştir. Finansal alanda dışa bağımlılığın yansıması sonucu bozulan iç dengeleri kurabilmek için, 1990'lı yıllara gelindiğinde dış borçların artış süreci devam etmiştir. İç ekonomik dengelerin dış kredibiliteye duyarlılığının yüksek olması nedeniyle, ekonominin işleyişi kendi iç dinamikleri ile döndürülemeyeceği ve dış finansmana duyulan gereksinimin katlanarak arttığı 1990'lı yıllarda ki ekonomik gerçekleştirmelere bakıldığında 1990-2007 sürecinin dış kaynaklara bağımlılığın pekiştiği yıllar olduğu görülecektir. Bu süreçte gelinen aşamada Türkiye'nin mevcut finansman yapısıyla ekonomisini istediği hedeflere

doğru yönlendiremeyeceği üretim yapısının ve ihracatının dışa bağımlılıktan kurtulamayacağı anlaşılmaktadır. Krediyi veren ülke, bu kredi ile sadece kendisinden ithalat yapılmasını da şart koşabilirken ülkemiz sermaye girişı sağlayan ülke yada kurumlara bağımlı hale gelmektedir.

Ülkemizin dış kaynak kullanmadaki rasyonel davranamayışı, ülkenin ekonomik büyümeyi, çağdaş teknolojiye ulaşmayı sağlıklı bir sürece taşıyamamasına neden olmaktadır. Bu süreç dışa bağımlı, sürekli borçla ayakta durabilen, tüketim toplumu aşamasından kurtulamamış, katma değer üretemeyen bir ekonomik yapıyı dönüşmektedir. Bu dönüşüm ise bize dışa açılma ile birlikte uluslar arası ekonomiler ile zorunlu bir entegrasyon sürecine girmemizi dayatmaktadır. “Daha çok yabancı sermaye akımlarının bir sonucu olarak ortaya çıkan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki bütünleşme dolayısıyla da bağımlılık olgusu, kalkınmalarını tamamlayamamış ülkelerin ekonomi politikalarının ”ulusal” niteliğini azaltan önemli bir faktördür. Azgelişmiş ülkeler az geliştikçe ya da az gelişme yolunda ilerledikçe, ileri kapitalist ülkelerle daha çok bütünleşiyorlar. Entegrasyon katsayısı yükseldikçe bağımlılık da artıyor. Bağımlılık arttıkça da, bu ülkelerin hareket alanı daralıyor. Bu koşullarda uygulanabilecek alternatif kalkınma stratejileri de giderek ortadan kalkıyor. Böylece sistem içinde yapılabilecek şeylerde aşırı düzeyde sınırlanmış oluyor. Bu durum “kalkınma stratejileri” ya da ekonomi politikaları üzerinde ileri kapitalist ülkelerin ve onların çıkarlarını gözeten uluslar arası kuruluşların denetimini zorunlu hale getiriyor. Dış borç ve dış yardım şeklindeki yabancı sermaye akımları da bağımlılığı artırarak azgelişmiş ülkelerin karar mercilerini giderek ülke dışına çıkarabilmektedir. Özellikle yoğun dış borç yükü altına girmiş bulunan ülkelerin ekonomi politikaları uluslar arası mali ekonomik kuruluşlar tarafından sıkı bir denetim altında bulundurulmaktadır.”(Başkaya, 1986, 122).

Türkiye'nin özellikle dış borçlanma yoluyla kullandığı yabancı sermayenin 2000'li yıllardaki yapısı ile bağımlılık ve “bağımsızlık” sorunu olarak algılanır düzeye ulaştığı gözlemlenmektedir. Ekonomik bağımsızlık ulusal egemenliğin olmazsa olmaz koşullarından birisidir. Küreselleşme sürecinde ülkemizin dış borç sorununda geldiği durumu, ATO'nun hazırladığı “IMF'li Yıllar Raporu” ulusal bağımsızlığımızı ortadan kaldıran bir yapının nasıl tesis edildiğini ortaya

koymaktadır. Rapora göre; son yıllarda uygulanan politikaları sonucu borç sarmalında kontrol tamamen dış egemen güçlerin eline geçmiştir. “Ülkemiz ekonomisi, kendi öz sermayesi ile oluşturmuş olduğu bankacılık sektörünün önemli bankaları olan birçok bankayı yabancı sermayeli şirketlerin eline geçmesini önleyememiştir. Sırada kamu bankalarını “özelleşme” kapsamında yabancı bankalara satılarak yabancılaştırılması var...Cumhuriyet döneminin kazanımları ile halkın birikimleri ile oluşturulan bankacılık sistemimiz de yabancıların denetimine girecektir...İç-Dış, Gerçek-Tüzel, belli bir avuç azınlığın menfaatine oluşturulan bu çark, ekonomi ve siyasette egemenlik haklarının halkın elinden alınmasının sorumlusudur... Son 25 yılda 400 milyar dolar faiz ödeyen, bugün günde 100 milyon dolar faiz ödemek zorunda olan,...kendi adını koyduğu "yoğurdu" bile ülkesinde milli sermaye ile üretemeyen bir ülke haline geldik”(ATO, 2005a, 1-8)

Ekonomik bağımlılıkta geldiğimiz aşamayı vurgulayan ATO'nun raporunda dikkat çeken unsurun tezimizin ana vurgularından birisi olan dış kaynak kullanımının ekonomik dışa açılım ile ekonomik bağımlılık arasında oluşan bağıntıyı da ortaya koymaktadır. Bu bağıntı ile oluşan hipotez ise; ülkenin borçlandırılma sürecinde ki devamlılık ülke ekonomisini zorunlu olarak dışa açık tutmanın bir aracı olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu süreçte ülke ekonomisinin dış kaynak tutsaklığı sürekli dışa bağımlılığı beraberinde getiren bir olgu halini almaktadır. Bu olgunun ulusal bağımsızlığımızı zedelemesi ve aynı zamanda, ülkemizin dış kaynak girişine mutlak bağımlı hale getirilmesinin bir sonucudur

Sonuç olarak dış kaynak kullanımına muhtaç durumda olan bir ekonominin, mutlaka dışa açık hale getirileceği, Türkiye örneğinde açıkça görülmektedir. Dış kaynak girişinin ekonominin üzerinde baskıcı olmaması için de ülkenin dış borç servis oranının yüksek olmaması gerekmektedir. Bunun standardı ise uluslararası fon piyasasının kredi verilebilirlik normu olan; anapara ve faiz ödemelerinin yıllık olarak, ekonominin mal hizmet ihracatına oranı olarak görülmektedir. Dışa açık ekonomide, dış kredi, yabancı sermaye, yatırım güvenilirliği için ölçü bir anlamda da dış borç servisinin GSMH oranını ile ölçülmektedir. Dış finansman ile yapılan yatırımların sanayi üretimini artırıcı ve bu üretimin de ihracata yönelik olması gerekmektedir. Bu koşul dışa açık ekonominin borç tutsaklığını aşabilmesi ve başarılı olması için olmazsa olmaz

olan koşuldur. Aksi halde lüks tüketime yönelik harcanan, verimliliği düşük alanlarda amacı dışında kullanılan dış krediler, ekonomiyi dış borç altında tutmaktan başka bir şeye yaramayan harcama aracı olmaya devam edecektir.

5.5. Dışa Açık Ekonomik Modelde Yabancı Sermaye Stratejisi Ne Olmalıdır

Yapılan bilimsel çalışmaların birçoğu, ekonomik büyüme ve yabancı sermaye yatırımları arasındaki pozitif ilişkiyi yabancı sermayeyi yoğun bir biçimde kullanan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan etki analizleriyle ortaya koymaktadırlar. Türkiye'nin bugüne kadar ekonomik kalkınmasını destekleyici bir tarzda yeterince yararlanamadığı yabancı sermaye yatırımları, son yıllarda hem içeride hem de dışarıdaki sermaye sahiplerince dışa açılma stratejisi bağlamında Türk ekonomisinin küresel düzeyde rekabet edebilen bir ekonomiye dönüşümü için atması gereken zorunlu bir adım olarak önerilmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yabancı sermaye yatırımlarını çekmek için, ciddi anlamda bir rekabet söz konusu olduğu günümüzde, Türkiye'nin dışa açık bir strateji ile büyümesi için öngörülen bu perspektif ışığında hazırlanan, YASED'in Türkiye'nin Yabancı strateji raporundaki verilere göre; 2006 yılına kadar olan gelişmeler baz alınarak elde edilen tahminler Türkiye'nin, 2014 yılına kadar çekmiş olacağı yatırımlarla birlikte toplam "Doğrudan Yabancı Yatırım" stoku, GSYİH'nin % 17,6'sına ulaşacağı öngörülmektedir. 2006-2010 yılları arasını içeren TÜSİAD öngörü raporuna göre ise "Doğrudan Yabancı Yatırımların" "Gayri Safi Yurt İçi Hasıla" oranının % 2.5'e çıkması olasılığında, ve buna bağlı olarak GSYİH büyüme hızının % 7'ye yükseltilmesinde yabancı sermaye yatırımlarının etkili olacağı öngörülmektedir.

Türkiye için yabancı sermayeyi ülkeye en verimli biçimde çekebilme stratejisinin temel ilkelerinin başında, orta ve uzun vadede teknoloji-yoğun sermaye yatırımları yapabilecek yatırımların ülkeye getirilebilmesi olmalıdır. Halen ülkemize gelen yatırımlar yeni yatırımlardan çok birleşme ve satın almalarından oluşacak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını içermektedir. Bu biçimiyle yabancı yatırımların orta ve uzun vadede Türkiye'nin kalkınmasına katkısının çok kısıtlı olacağı bellidir. Beklenen optimum yararın sağlanabilmesi için, yabancı sermayenin, teknoloji, yönetim birikimi, uluslararası pazarlama, uluslararası yatırım

ve mali deneyim transferi sağlayan özelliği bakımından, teknoloji-yoğun alanlara yönelik doğrudan yabancı yatırımlar olmalıdır. Yabancı yatırımcılar, bir ÷lkede yatırım yaparken, o ÷lkedeki ekonomik ve siyasi istikrarın sağlanması, mülkiyet haklarının korunması ve yabancı yatırıma karşı engellerin bulunmamasına önem vermektedirler. Bu bağlamda, 2003'te yürürlüğe giren “Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yasası” ve “Türk Ticaret Yasası”nda yapılan değişiklikler, Türkiye’de yatırım ortamının geliştirilmesine yönelik önemli adımlar olmuştur. Ancak yabancı sermayeyi ÷lkeye etkin ve verimli biçimde çekebilmek için uzun-vadede, stratejik hedef olarak belirlenen teknoloji-yoğun yatırımların ÷lke kalkınmasında ve dış ticaretinde önemli yer alacak yeni imalat sanayi sektör ve alanlarının belirlenmesi ve özellikle ihracata dönük alanlarda ara malı üretiminde teşviklerin sağlanması gerekmektedir. Yabancı sermayeyi ÷lkeye çekmeye yönelik bir strateji çerçevesinde sektör seçimi, bu stratejinin amacına ulaşması için kilit öneme sahip üretim faktörleri ve altyapı ihtiyaçlarının belirlenmesi ve devletin yatırım politikalarını bu ihtiyaçların bir an önce karşılanması için yönlendirmesi gereklidir.

Uluslararası doğrudan yatırım kararlarının doğası gereği sektörler arasında önemli farklılıklar gösterebileceği göz önünde bulundurulduğunda, küreselleşen dünya ekonomisinde uluslararası ticaret ve “Doğrudan Yabancı Yatırımlar” en hızlı büyüyen ekonomik faaliyetler olarak göze çarpmaktadır. Türkiye, alt-orta gelir düzeyinde, emek-yoğun sektörlere odaklanmış gelişmekte olan bir ekonomiden, üst gelir grubundaki bir ekonomiye dönüşümünü sağlayacak atılımı kendine özgü sektör yapısını geliştirerek yapabilmelidir. Bunun için, yürürlüğe konacak yapısal reformlar ve yapısal dönüşüm projeleriyle, vergi sistemi yatırım ve üretimi teşvik edici bir yapıya kavuşturulabilir; kamunun öncülüğünde teknoloji-yoğun sektörler ve alanlara, yerli ve yabancı yatırım çekilebilir; tarım, tekstil-konfeksiyon ve 2000’li yıllarda rekabet gücü sürekli eriyen diğer emek-yoğun sektörlerden, teknoloji-yoğun ve yüksek katma-değer yaratan sanayi ve hizmet sektörlerine geçiş, on yıldan fazla bir döneme yayılmış olarak dönüşüm sağlanabilir. Türkiye ekonomisinin potansiyel büyüme hızını daha da arttırmak, sürdürülebilir bir büyüme ivmesini yakalamak için yabancı sermaye kullanılabilir. Ancak, ulusal bağımsızlığımızı, ÷lkenin savunma ve

bekasını etkileyen unsurların dışa bağımlılık olgusuna dönüşmemesinin gözetilmesi gerekmektedir.

6. TÜRKİYE’NİN DIŞA AÇIK BÜYÜME STRATEJİSİNİ UYGULADIĞI SÜREÇTEKİ EKONOMİK GERÇEKLEŞME DÜZEYLERİ

Türkiye ekonomiyi dışa açma sürecini “İhracata Dayalı Sanayileşme Stratejisi” ile özel sektörün öncülük ettiği, uluslararası rekabet ortamına uygun, dinamik bir ekonomik yapı yaratmak için başlatmıştır. İhracata dayalı sanayileşme stratejisinin öncü uygulamaları ile birlikte, ülkemiz ekonomisinde mevcut bulunan atıl kapasiteler ihracata yönlendirilmiştir. Ülkemizin dış ticaret hacmi ve özellikle ihracatında önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu süreçte sürdürülebilir istikrarlı bir büyüme amaçlanmıştır. Bu amaca ulaşmada ki başarı durumu aşağıda ki başlıklarda 1980 sonrası dışa açık ekonomi sürecinin ekonomik gerçekleştirmeler düzeyinde performansı analiz edilerek sorgulanmıştır.

6.1. 1980-1990 Evresinin Ekonomik Gerçekleşmeleri

1980’li yılların başında ekonomiyi dışa açık hale getirecek yeni strateji, yalnızca 1970-1980 ekonomik büyüme döneminin olumsuz sonuçlarını iyileştirmek üzere geliştirilmiş bir istikrar politikaları bütünü değildir. Türkiye ekonomisini dışa açarak, dış ekonomiler ile eklemlendiren bir stratejinin başlangıcını oluşturan politikalarlardır. 24 Ocak 1980 Türkiye’de ekonomik, siyasi ve sosyolojik alanlarda anlamlı dönüşümlerin olacağı yeni bir sürecin başlangıcı olmuştur. Bu anlamda 1980 sonrası süreç, ülkemizde üretim ve tüketim kalıplarının değiştiği bir süreç olmuştur. “Türkiye 1980 öncesi dönemde uygulanan ithal ikameci kalkınma modelinden vazgeçerek, 24 Ocak 1980 istikrar programı ile birlikte yeni bir döneme girmiştir. İstikrar politikalarının amacı o döneme kadar sıklıkla vuku bulan ekonomik krizlerden kurtulup makro iktisadi dengeyi yeniden kurmaktır. Aynı zamanda 24 Ocak 1980 ekonomik istikrar politikaları IMF ile birlikte kararlaştırılan ve ülke ekonomisini dış dünyaya entegre edecek bir yapısal dönüşümü içeren programdır. Türkiye'nin krizden çıkış yolu olarak uyguladığı ekonomik program kendi içinde

bağımsız olarak alınıp uygulanan tarzdan bir program değildi. Bu program dünya ekonomik konjonktürü ile yakından alakalı olan ekonomilerin globalleşmesi sürecine dahil olan politikaları. Bu ekonomik istikrar politikaları ile beraber o ana kadar etkin olan ithal ikameci bir sanayileşme modelinden vazgeçerek, dışa açık, ihracata dayalı kalkınma stratejisini benimsenmiştir. Bu başlangıç ile IMF destekli ekonomik istikrar politikaları Türkiye'nin bir bakıma kalıcı dışa açılma sürecine ivme kazandırmıştır” (Şen, 2003, 81). “24 Ocak 1980 IMF destekli istikrar programı ülkenin o anda içinde bulunduğu darboğazdan çıkarabilecek, orta ve uzun vadede sağlıksız görünen ekonomik yapısını değiştirecek bir dizi kararı hayata geçirmeye çalıştı. Bu kararların sonucu, ülke cari açık sorununu geçici de olsa dışarıdan taze kaynak bularak çözmeye çalıştı ve bunu kısa vade de başardı. Fakat bu istikrar politikalarının esas amacı olan yapısal dönüşümü gerçekleştirmek için daha uzunca bir sürenin geçmesi gerekmektedir. Türkiye'nin gerçek anlamda ekonomisini dışa açma süreci bu noktadan itibaren diğer ülkelerin ekonomileriyle rekabetçi bir ortamda buluşmayı ifade eden ve tüm gelişmekte olan ülke ekonomileri ile birlikte Türkiye ekonomisi de globalleşme, küreselleşme, gibi dış boyutu daha ağır basan bir ekonomik koşullanma sürecinin içerisine çekildi” (Demircan., Ener, 2004, 3).

24 Ocak 1980 IMF destekli istikrar programı ile Türkiye Ekonomisinin sorunlarına öncelikli çözümler getirmek üzere, ihracatın ve döviz gelirlerinin artırılması, enflasyonun kontrol altına alınması ve ekonominin dışa açılarak uluslararası rekabet ortamına uygun dinamik bir yapıya kavuşturulması amaçlanmıştır. Bu politikalarının bir strateji olarak uygulamaya dönüşme aşaması ağırlıklı biçimde 1980-1990 yılları arasında gerçekleştirilmiştir.

Ekonomiyi tüm işlevleri ile etkileyen 24 Ocak 1980 İstikrar Programı uygulamaları sonucunda, 1980-1990 döneminde tam bir dönüşüm yaşanmış ve olumlu ekonomik gelişmeler kaydedilmiştir. Bu evre'nin sonuna gelirken, 1989 yılından itibaren dışa açık büyüme stratejisinin gereklerini tamamlayıcı sermaye hareketleri üzerindeki kısıtlılıklar da kaldırılarak, finansal alanda serbestleştirmeler ile ekonomi tüm kurum ve kuralları ile dış dünya ekonomilerine entegre edilmiştir. 1980-1990 evresinde Türkiye ekonomisi, Dünya ekonomisinin fonksiyonlarını ve kapsam alanlarını yönlendirmede önemli uluslararası gücü olan IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlar kontrolünde, 1990 sonrasında ağırlığı hissedilen ekonomik

küreselleşme olgusuna teşvik ve zorlamalar ile hazırlanmıştır. Bu evrede küreselleşme boyutu ile Türk ekonomisi artık 1980 de başlatılan yeni strateji ile 2000’li yıllarda küresel ekonomiyle birlikte işleyecek reformları tamamlamış olarak girdi.

1980 sonrası başlatılan süreçte ekonomik yapılanmayı kuran yeni strateji çerçevesinde yapılan reformlar ile karma ekonomik anlayış tasfiye edilirken, piyasa ekonomisi anlayışı ile ekonomik ve sosyal yapımızı yeniden şekillendirecek yeni bir zihniyetin alt ve üst yapı kurumları tamamlamış oldu. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Türkiye ekonomisinde ülke insanların ihtiyaçlarını karşılayarak refah düzeyini artırmasını amaç edinen bir karma ekonomik anlayışın yerine ikame edilen tam kapitalist serbest piyasa ekonomisi anlayışlarının ülke insanı için öngördüğü öncelikler farklıydı. Bu anlayış değişikliği sonucunda, öncelikle devletin elindeki iktisadi kuruluşların ürünlerinin fiyatlandırılmasının serbest piyasa koşullarında fiyatlanması sağlandı. Devletin küçük esnaf, tarımsal ve hayvansal üretim gibi bazı kesimlere sağladığı sübvansiyonlara sınırlandırmalar getirildi. Kamu kesiminin üretim faaliyetlerinden çekilmesi ve elindeki mevcut işletmelerin ve tesislerin bir şekilde özelleştirilme yoluyla özel sektöre devredilmesi için yeni yasal düzenlemeler getirildi. Ülke insanının refah düzeyine yansımaları bakımından dönem içerisinde gerçekleşen GSMH ve kişi başına GSMH değerlerindeki artış bu yeni stratejinin başarılı olup olmadığı konusunda değerlendirilebilecek en önemli ekonomik göstergelerdir. (Bakınız Tablo: 30)

**Tablo :30. 1980-1990 Evresinde Kişi Başına Düşen GSMH
(1968 Sabit Fiyatları İle)**

Yıllar	GSMH (Milyon TL)		GSMH/KİŞİ (TL)		NÜFUS (1000)	
	Değer	Z.Endeks	Değer	Z.Endeks	Değer	Z.Endeks
1980	206 121	164	4638	131	44 438	126
1990	343 696	167	6036	130	56 941	128

Kaynak DİE, DPT.:HM, TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

1980 yılında reel GSMH 206,121 Milyon TL, kişi başına düşen GSMH 4638 TL iken, 1990 yılında 343.696 Milyon TL GSMH ve 6036 TL kişi başına GSMH ‘ya ulaşılabilmiştir.(Bakınız Tablo:30) 1980-1986 yılları arasında Türkiye’de reel

büyüme oranı, 1980 ekonomik krizi dışında olumlu olup, yılda ortalama % 3.9'dur. 1987-1990 arasında büyüme hızı % 4'ün üstünde gerçekleşmiş, ancak bu dönemde büyüme, yüksek kamu açıkları ve kısa vadeli sermaye girişi ile desteklenen iç talep sonucunda ortaya çıkmıştır. 1987-1990 arası büyümede, daha çok iç tüketimden kaynaklanan talep artışı önemli rol oynamıştır. Bu süreçte ekonomide reel üretken yatırım artışından çok tüketim ağırlıklı gelişme sağlanması, büyümenin ileriki dönemlerde gelir yaratma kapasitesinin zayıflamasına yol açmıştır. Böylece büyüme de ki artışa bağlı, gelir artışları yoluyla tasarrufların artması sağlanamamıştır. Bu nedenle, yurtiçi tasarrufların oluşturacağı yatırım kaynaklarının artırılmasını olumsuz yönde etkilenmiştir. Bununla birlikte, GSMH oranlarında görülen artış ile birlikte, 1980-1990 arasında; "kamu kesimi yatırım-tasarruf farkı artmış ve kamu kesiminin borçlanma gereği DİE verilerine göre, 1980 yılında GSMH'nın % 8,8'i iken 1983 yılında GSMH'nın % 6'sı, 1986 yılında GSMH'nın % 3,7'si 1987 yılında ise GSMH'nın % 6,1'i olarak gerçekleşmiştir. 1987 yılından sonra, piyasalarda arz-talep dengesizlikleri başlamış enflasyon hadlerinin yükselmesine neden olmuş ve 1981-1987 yılları arasında deflatör ortalama olarak % 38 artarken, 1988 yılında % 69,7 seviyesine çıkmıştır. Kişi başına milli gelir ise 1980 yılında 1.539 dolar iken 1987 yılında 1.636 dolara yükselmiş, 1990 yılında GSMH, 150,8 Milyar Dolar, kişi başına milli gelir ise 2.712 dolar olmuştur"(DİE, 1999).

Tablo: 31. 1980-1990 GSMH'nın Değişimi (Beş Yıllık Aralıklarla)

Yıllar	GSMH'nın Değeri (Milyar Dolar)	Büyüme Hızı (%)
1980	50.870	-2.8
1985	63.989	4.3
1990	84.592	9.4

Kaynak: DİE, Türkiye İstatistik Yıllığı, 1999, Ankara.

Türkiye'nin GSMH'sındaki gerçekleştirmeler özellikle 1980'den sonra istikrarsız bir seyir izlemeye başlamıştır. Parasal değer olarak, sürekli bir artış meydana gelmiş, ancak burada önemli olan nokta, bir önceki yıla göre GSMH'da reel artış sağlanamamıştır. GSMH'nın beşer yıllık aralıklar için verilen değerleri Tablo:31'de incelediğimizde bu değerlere göre GSMH artmıştır. 1980 yılında 50 milyar dolar civarında olan GSMH, 1990 yılına gelindiğinde 84.592 milyar dolar olmuştur. İlk

bakışta olumlu gibi görünen bu gelişmedir. Ancak bir ekonominin üretim değeri olarak büyümesinin yanında, istikrarlı bir seyir izlemesi de önemlidir. Fakat Türkiye ekonomisinin dışa açık olduğu süreçte 1980-1990 arasında beşer yıllık fasıllalar ile GSMH ve büyüme oranlarına Tablo 31’de baktığımızda, Türkiye ekonomisinin 1980-1990 evrenin başlangıcı ile sonu arasında son derece istikrarsız bir büyüme eğilimine sahip olduğunu görürüz. GSMH büyüme rakamlarından da görüldüğü gibi, 1980’de negatif bir büyüme hızına sahip olan ekonomi, 1990’da % 9.4’lük gibi son derece yüksek bir büyüme hızına erişmiştir. Bu evrede ki büyümenin üretimle ilişkisi son derece zayıf olduğundan % 9.4’lük büyüme hızı üretim altyapısındaki iyileşme ile desteklenmediği için sürdürülebilir nitelikte bir büyüme hızı değildir. 1980-1990 döneminde Türkiye ekonomisinin ihracata dayalı dışa açık strateji ile büyüme sürecine girmesiyle birlikte oluşan ekonomik gerçekleştirmelerine temel ekonomik göstergeler düzeyinde baktığımızda;

Tablo:32. 1980-1990 Evresinde Türkiye’nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Büyüme	-2,8	4,8	3,1	4,2	7,1	4,3	6,8	9,8	1,5	1,6	9,4
Enflasyon	107,6	37,6	29,2	30,4	50,4	43,2	29,6	32,5	70,5	64	52,3
Reel Ücret Endeksi	109	116	113	103	97	90	89	100	95	125	146
Mevduat Faizleri	33	35	50	45	45	55	48	58	84	58,8	59,4
Cari İşlemler Dengesi	-3,4	-1,9	-0,9	-1,9	-1,4	-1	-1,5	-0,8	1,6	0,9	-2,6
Kişi Başına GSMH(Dolar)	1570	1598	1412	1299	1238	1356	1487	1668	1693	1979	2715

Kaynak:: DPT,TCMB, TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler Kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu evredeki yüksek büyüme hızınının, büyük oranda % 8.7 büyüyen ticaret sektörünün büyüme hızına bağlı olduğu görülmektedir. İç dinamikleri zayıf olan büyüme sürecinde üretim artışına dayalı olmayan, özellikle dış kaynak girişine duyarlılığı fazla olan Türkiye ihracat sektörünün canlandırılmasının maliyeti Türkiye’ye pahalıya mal olmuştur. Ekonomide ne pahasına olursa olsun büyüme anlayışı ile gerçekleştirilmeye çalışılan yüksek bir büyüme oranının

sürdürülemezliğinin sonunda, 1990'lı yılların ortalarında görülecek büyük bir ekonomik gerilemenin altyapısını oluşturduğunu da görmekteyiz.

Tablo: 33. 1980-1990 Evresinde GSMH'nın Sektörel Dağılımı
(Beş Yıllık Aralıklarla)

Yıllar	Tarım %	Sanayi %	Hizmetler %
1980	24.2	20.5	55.3
1985	19.4	23.6	57.0
1990	16.3	25.8	57.9

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı, Ankara, çeşitli sayılar.

Bu evrede ana sektörler itibariyle üretim yapısının GSMH üzerindeki etkilerine baktığımızda, bir ekonomide sanayileşmenin en belirgin özelliklerinden biri, tarım sektörünün toplam ulusal gelir içindeki payının sürekli olarak düşmesi ve buna karşılık sanayi ve hizmetler sektörlerinin paylarının artması olduğu bilinmesine rağmen, Tablo; 33'deki verilere göre; 1980-1990 evresinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSMH içindeki payları sırasıyla 1980'de % 24.2, % 20.5 ve % 55.3; 1990'da ise % 16.3, % 25.8 ve % 57.9'dur. Bu veriler gösteriyor ki tarımın GSMH içindeki payı on yılda % 9.8 azalmıştır. Buna karşılık sanayi sektörünün payı % 7.1, hizmetler sektörünün payı ise % 2.7 artmıştır. Buradan, ihracata dayalı sanayileşme dönüşümünü gerçekleştiren yapının tarım sektörü aleyhindeki değişimin beklenen oranda olmasa da, sanayi sektörü lehine olduğunu görüyoruz. Değişimin yönü olumlu gibi görünmektedir fakat yeni büyüme stratejisi hedefleri içerisinde sanayi sektörünün üretim yapısı ve ulaştığı düzey pek de beklendiği gibi gerçekleşmemiştir. Bu evrede sanayi üretimi için yoğun dış girdi kullanımı devam etmiş, ihraç edilen sanayi ürünlerinin yoğun dış girdi kullanıyor olmasından dolayı yapılan ihracatın ithalat giderlerini karşılamada ve ülke ekonomisi için katma değer yaratmada rolü oldukça sınırlı kalmıştır. Oysa Türkiye'nin sağlıklı bir ekonomik gelişmeye sahip olabilmesi için dışa açık büyüme stratejisi hedeflerinin önceliğinde, toplam üretim düzeyi içerisinde sanayi ürünlerinin payının gelişmiş ülkeler düzeyine ulaşabilmesi gelmekteydi. Tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSMH içindeki paylarının ise gelişmekte olan bir ekonomide olduğu gibi sağlıklı bir ekonomik gelişmenin eşliğinde oluşması gereken yapı değişimlerini göstermiş olması gerekirdi.

Tablo: 34. Uluslar Arası Kalkınma Örgütü Kriterlerine Göre Nüfusu 10 Milyondan Fazla Olan Ülkelerde Ekonominin Sektörel Yapısında Olması Gerekli Normal Değişim Kriterleri

Kişi başına gelir (Dolar)	Tarım %	Sanayi %	Hizmetler %
100	52.2	21.0	33.9
200	32.7	28.7	38.5
300	26.6	33.0	40.3
500	20.2	38.3	41.5
1000	13.8	44.9	41.3
1000+	12.7	48.8	38.6

Kaynak: Chenery and Syrquin, Patterns of Development, 1975, s.20'den aktaran Z. Hatiboğlu, Gelişme ve Türkiye İktisadı, İstanbul, 1993, s.59.

Bunun ölçütü ise, “Uluslararası Kalkınma Örgütü”nün kriterlerine göre, ülkelerin elde edecekleri kişi başına gelir miktarına karşılık, üretim sektörlerinin GSMH içindeki paylarının hangi değerleri alması gerektiği belirtilmiştir. Tablo; 34’de, dışa açık ve gelişme gösteren sağlıklı bir ekonomik büyüme eşliğinde oluşması gereken yapısal değişimler ve ülkelerin elde edecekleri kişi başına gelir miktarına karşılık, üretim sektörlerinin GSMH içindeki paylarının hangi değerleri alması gerektiği belirtilmiştir. Türkiye’nin 1980-1990 evresinde bu tablodaki yeri hem nüfus (on milyonun üzerinde) hem de kişi başına gelir (1000 Doların üzerinde) açısından son satırdaki ülkeler grubuna dahil olduğunu düşünür ve. Tablo; 34’de ki verileri birer ölçüt olarak alırsak bu evrede “Türkiye’nin sağlıklı bir ekonomik gelişme”ye sahip olduğunu söyleyebilmek için tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSMH içindeki payları, sırasıyla; % 12, % 48 ve % 38 dolaylarında olması gerekirdi. Fakat Tablo 35’de ki veriler bize durumun böyle olmadığını göstermektedir. Bu veriler ile 1980’den 1990’a kadar olan dönemde, özellikle sanayi ve hizmetler sektörlerinin GSMH içindeki paylarının dışa açık bir ekonomide sağlıklı bir gelişme gösteren ekonomide olması gerekenden çok farklı olduğunu gözlemliyoruz. 1990 yılında sanayi sektörünün payı % 48 civarında olması gerekirken % 25.8 dolayında seyretmekte, hizmet sektöründe ise % 38 civarında olması lazımken % 57.9 dolaylarında seyretmektedir. Bu gerçekleştirmeler bize göstermektedir ki 1980-1990 Türkiye’sinin üretim yapısı tarım sektörü aleyhinde değişmiştir. Ancak; bu değişim sonucunda üretim yapısının modernleşmesi olarak algılanmasına rağmen, diğer

yandan kendi nüfusunu besleyebilen ender ülkelerden birisi olan Türkiye'nin tarım ürünlerinin bir kısmını yoğun biçimde dışarıdan ithal edeceği değişimi de beraberinde getirmiştir. Tarım sektörünün zayıflamasına rağmen 1980-1990 arasında tarım sektörünün toplam üretim içindeki payının, Tablo; 34'de ki kriterlere göre sanayi sektöründen daha etkin olduğu görülmektedir. Genellikle dışa açık gelişmenin henüz ilk aşamalarında bulunan dışa açık sanayileşme sürecindeki ekonomilerde, tarımsal üretimin toplam üretim içindeki payı çok büyük olduğundan, tarım sektöründen sanayi ve hizmet sektörü lehine geçişin yavaş olacağı bilinmektedir. Sanayi ve hizmet sektörlerinin tarım sektörünü dönüştürme ve değiştirme etkisini 1980'den sonra Türkiye'de de görmekteyiz. Ekonominin 1980-1990 evresinde bu zorlu bir süreçte geçtiğini 1990- 2000 evresinde ancak bu alanda bir aşama sağladığını söyleyebiliriz.

1980-1990 evresinde ihracata dönük sanayileşme ve dışa açılma politikaları sonucu, yıllar itibarıyla GSMH'nın 1968 Üretici fiyatları ile sektörel bazda büyümesine baktığımızda, Tablo; 31'de ki verilere göre 1980 de; 45.976.9 Milyon TL olan tarım sektörünün GSMH içerisindeki payı % 22,3 iken 1990 yılında; 60.682,6 Milyon TL hasıla ile GSMH içerisindeki payı % 17,6 ya gerilemiştir. Buna karşın 1980 de; 60.880,7 Milyon TL olan sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payı % 29,5 iken 1990 yılında; 115.190.0 Milyon TL hasıla ile GSMH içerisindeki payı % 33,4' e yükselmiştir. Aynı dönemde, 1980 de; 99.263.3 Milyon TL olan hizmet sektörünün GSMH içerisindeki payı % 48,2 iken 1990 yılında; 167.822.8 Milyon TL hasıla ile GSMH içerisindeki payı % 49'a yükseldiğini görmekteyiz. Bu evrede hizmet sektöründe fazla bir değişim gözlenmez iken tarım sektöründe % 5'lik bir düşüş görülürken, sanayi sektöründe ise % 5'lik bir artış kaydedildiği görülmektedir. Sektörler arası bu dağılım yapısı ile ekonominin bu evre de henüz sanayileşme sürecine girdiğini ve kendi kendine yetebilir sanayi üretiminin dış girdi bağımlılığını en aza indirmiş bir sanayi alt yapısını oluşturduğunu söylemek mümkün değildir. Şayet Türkiye ekonomisi 1980-1990 sürecinde sağlıklı bir dönüşüm içerisinde sanayileşiyor olabilseydi sanayi sektörünün GSMH içindeki payı bu evrede % 50'ye yaklaşmış olması gerekirdi. Oysa sanayi sektörünün bu süreçteki büyüme oranı ancak, % 33,4'e ulaşabilmiştir. GSMH içerisinde sanayi sektörünün payının 1990'a gelindiğinde hala düşük düzeyde kalması bize, Türkiye'nin 1980 de

başlattığı dışa açık ihracata dayalı kalkınma stratejisinin uygulandığı ilk on yıllık evrede ana sektörler itibariyle üretim yapısını oluştururken, sağlıklı bir üretim altyapısını oluşturacak imalat sanayi sektörünü geliştiremediğini kanıtlamaktadır. Aynı zamanda, Türkiye ekonomisinin 1980 sonrasında gerçek bir yapısal dönüşüm sağlayacak üretim artışına dayalı sağlıklı bir büyüme göstermediği gibi oluşturulan üretim alt yapısında yoğun dış girdi kullanımının azaltılmadığı ve büyümenin finansmanında dışa bağımlılığı azaltan bir finansman yapısının da kurulamadığını göstermektedir. Bu nedendir ki 1980 sonrası süreçte neredeyse her beş yılda bir ekonomi bir kriz ortamına girmektedir. Ekonomide yapısal dönüşümü gerçekleştirme argümanı ile gerçekleştirilen dışa açılma stratejisi uygulamada, dışa bağımlılık oranı her geçen gün daha da artan bir ekonomik yapıyı gerçekleştirme aracı konumuna gelmiştir. Oysa ekonomiyi dışa açık hala getirecek dönüşüm stratejisi sürecin başlama koşulları ve bu süreçte beklenen sonuçlar farklıydı. Bu süreçte beklenen temel amaç, Türkiye'nin dış dengelerindeki açık pozisyonun doğurduğu kronikleşen sorunlarına kalıcı çözüm getirecek, dış piyasalara ihracat yapacak bir üretim altyapısını kurarak ekonomiyi tüm kurumları ile dönüştürecek bir sistem kurmaktır.

Tablo:35 1980-1990 Evresinde GSMH İle Sektörel Gelişmeler
(1968 Üretici Fiyatları İle Milyon TL)

Yıllar	GSMH		TARIM		SANAYİ*		HİZMETLER	
	Değer	Z.Endeks	Değer	Oran %	Değer	Oran	Değer	Oran
1980	206 120.9	98.6	45 976.9	22,3	60 880,7	29,5	99 263.3	48,2
1981	214 671.7	104.1	46 024.3	21,4	65 399,9	30,5	103 247.5	48,1
1982	224 430.6	104.5	48 904.9	21,8	68 863,4	30,7	106 662.3	47,5
1983	231 863.4	103.3	48 869.0	21,1	72 589,9	31,3	110 404.5	47,6
1984	245 646.2	105.9	50 567.2	20,6	78 134 ,9	31,8	116 944.1	47,6
1985	258 170.1	105.1	51 952.3	20,1	82 816 ,7	32,1	123 401.1	47,8
1986	278 999.3	108.1	55 943.7	20,1	91 772,8	32,9	131 282.8	47,1
1987	299 728.4	107.4	57 102.1	19,1	100 560	33,6	142 066.3	47,4
1988	310 046.7	103.4	61 141.8	19,7	103 677	33,4	145 227.9	46,8
1989	315.0315	101.7	54 602.6	17,3	106 179	33,6	155 217.2	49,1
1990	343 069.6	109.0	60 682.6	17,6	115 190	33,4	167 822.8	49

Kaynak:HM,DPT, TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls,

Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu kapsamda “Dış ticaret rejiminin liberalleştirilmesi 1983 yılından sonra artan bir hızla sürdürülmüş, ithalatta pozitif listeden, negatif listeye geçilmiş, miktar kısıtlamaları yerine tarife uygulaması ön plana çıkarılmış, koruma oranları giderek düşürülmüştür. İhracat Rejimi zaman içinde yapılan değişiklik ve düzenlemeler ile tescil, lisans ve ruhsat uygulamaları yürürlükten kaldırılarak, ihracat serbestisi prensibi getirilmiştir. İhracatı artırmak için hukuki düzenlemelere ilave olarak ihracatçılara, vergi iadesi, gelir vergisi istisnası, döviz tahsisi, gümrük muafiyetli hammadde ithalatı ve ihracat kredileri gibi bazı parasal ve mali teşvikler sağlanmıştır. Türk ihracatçılarının dış pazarlarda rekabet gücünü artırmak ve Türkiye’nin ihracata yönelik stratejisini desteklemek amacıyla 1987 yılında Türk Eximbank kurulmuştur. Yukarıda kısaca özetlemeye çalışılan politikalar sayesinde, ülkemiz dış ticaret hacmi ve özellikle ihracatında önemli artışlar gerçekleşmiş ve ihracatımızın ürün kompozisyonu da büyük oranda değişmiştir. 1979 yılında 2.3 milyar dolar olan ihracatımız 1990 yılına gelindiğinde 12.9 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. İhracatımız içinde tarım ürünleri payı hızla gerilerken sanayi mallarının payı önemli oranda artış göstermiştir. Nitekim 1980 yılında % 36 olan sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1990 yılına gelindiğinde % 80’e ulaşmıştır”(DTM, 2007).

Ancak, 1980-1990 arasında dışa açılma ile ulaşılan bu dönüşüm sonucundaki gerçekleştirmeler, üretimde katma değeri yüksek, yerli girdiyi yoğun kullanan sanayi alt yapısının oluşturulmasında ki yetersizliklerin devam ettiği bir süreç yaşanmıştır.

Tablo:36 1980-1990 Evresinde Dış Ticaretin Gelişmesi, Dış Ticaret Rakamları

(Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İhracat /GSMH %	İthalat	İthalat /GSMH %	İhracat/İthalat	Denge	Hacim
1980	2.910	5,4	7.909	14,6	36,8	-4.999	10.819
1981	4.703	8,8	8.933	16,7	52,6	-4.230	13.636
1982	5.746	11,8	9.235	18,2	65,0	-3.489	14.981
1983	5.728	17,6	9.235	28,4	62,0	-3.507	14.963
1984	7.134	15,5	10.757	23,4	66,3	-3.623	17.891
1985	7.958	16,3	11.343	23,3	70,2	3.385	19.301
1986	7.457	14,1	11.105	21	67,1	-3.648	18.562
1987	10.190	17,4	14.158	24,2	72,0	-3.968	24.348
1988	11.662	18,9	14.335	23,3	81,4	-2.673	25.997
1989	11.625	17,3	15.792	23,4	73,6	-4.167	27.417
1990	12.959	13,8	22.302	23,7	58,1	-9.343	35.261

Kaynak: DTM,DPT,HM, TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Türkiye ekonomisinin 1980-1990 evresinde ki dış ticaret gerçekleştirmelerine Tablo: 36'da verilen verilere baktığımızda, 1980 sonrasında dışa açık büyüme stratejisi uygulamaları ile dış ticaret açısından anlamlı bir değişim ve dönüşümün yaşandığı görülmektedir. Özellikle dışa açık büyüme stratejisinin omurgasını oluşturan ihracat sektöründe ki gelişmeler, belki de 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının, ihracatı teşvik mekanizmasındaki aksaklıklar yüzünden ortaya çıkan hayali ihracat olgusunun dışında en olumlu sonuçlar vermiştir. Dışa açık modelde ihracat sektöründe yaşanan gelişmeler ekonomide yapısal bir değişim için umut verici düzeyde gelişmiştir. Tablo: 36 incelendiğinde görüyoruz ki, 1980'den sonra ihracat miktarı bu evrede on yıl içerisinde yaklaşık beş kata yakın artarak, 2.9 milyar dolardan 12.959 milyar dolar civarına yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı da, yeterli olmasa da genelde istikrarlı bir biçimde artmıştır. 1980 yılında % 36.8 olan bu oran, 1990 yılında % 58,1 olarak gerçekleşmiştir. 1980-1990 evresinde ihracatın yapısında meydana gelen değişimleri aşağıdaki Tablo 37'de bu evre'nin dış ticaret gerçekleştirmelerini beş yıllık aralıklar ile değerlerine baktığımızda, Türkiye'nin 1980 yılındaki ihracatının sadece % 36'sı sanayi ürünlerinde oluştuğunu görmekteyiz. Geriye kalan % 64'lük kısım ise tarım ve madencilik ürünlerinden oluşmaktadır.

Tablo:37 1980-1990 Evresinde Dış Ticaretin Sektörel Gelişmesi
(Beş Yıllık Aralıklarla)

Yıllar	Tarım %	Madencilik %	Sanayi %
1980	57.4	6.6	36.0
1985	21.6	3.1	75.3
1990	18.4	3.6	79.0

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995), Ankara, 1996.

1980 sonrası dışa açık ihracata dayalı büyüme stratejisi ile birlikte, 1990'a kadar geçen evrede, Türkiye'nin ihracat yapısı tarım ve madencilığe olan bağımlılığından çıkıp, sanayi ürünleri ihracatına doğru bir değişim göstermiştir. Bu evrenin sonunda

sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1980’de %36 iken 1990’da % 79’a çıkmıştır. 1980-1990 evresinde ihracattaki bütün bu olumlu gelişmelere rağmen, aynı dönemde Türkiye’nin ihraç ettiği sanayi ürünlerinin % 50-60’lık bir bölümünü tekstil ürünlerinin ağırlıklı olduğunu geriye kalanların çoğunu da tüketim mallarının oluşturduğu görülecektir. Öyle ise ihracatın yapısının geliştirilerek değiştirilmesinde sanayi çıktısı ürünlerin artışına bağlı ihracatın miktarındaki artışlar ihracat odaklı dışa açılmanın başarılı olması için tek başına yeterli olmamaktadır. İhracat sektöründe ihracatın yapısını ve girdi oranını değiştirecek politikalar ile ekonomideki değişim ve dönüşümün içerisinde sanayileşmenin niteliğinin nasıl olduğu önemlidir. Çünkü gelişmekte olan bir ülkenin dışa açılma sürecinde ihracatın ürün bakımından sektör içerisinde belirli dallarda yoğunlaşması her zaman için olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir dezavantajdır. Bu nedenle, ihracatın yapısında farklılaşmaya gidilmesi, ülkenin sanayileşmesi ve sanayi ürünlerinin ihracatının çeşitlenmesi ülkenin ihracat potansiyelinin artırılmasında önem verilmesi gereken en önemli unsurdur.

1980-1990 döneminde, ülkemizin ithalatındaki değişimler de en az ihracattaki değişim kadar dikkat çekicidir. Bu evrede 1984 yılında uygulamaya konan ithalat rejimi ile ithal ikamesini engellemek, dolayısıyla ekonomide liberalleşme sürecini hızlandırmak için ithalatına engel bulunan birçok mal üzerindeki gümrük ve üretim vergileri azaltılmıştır. Tablo; 38’de 1980-1990 döneminde beş yıllık aralıklar ile İthalattaki değişimi ve Türkiye’nin ithalat gerçekleştirmelerini görüyoruz. Her geçen dönem bir miktar azalmasına rağmen, ithalattaki en büyük payı ara mallarının aldığını, ara malı ithalatının bir miktar azalması karşısında, yatırım ve özellikle de tüketim mallarının ithalatında artışlar olduğu görülmektedir. Bu evrede % 2.2’den % 13.6’ya yükselen tüketim malı ithalatı, daha önceki korumacı dönemde yurda girişi pahalı olan lüks tüketim mallarının gümrük giderlerinin düşürülmesiyle daha ucuz hale gelmesinin ve lüks mal tüketimine olan talebin artmasının bir sonucu olmuştur. Tüketim mallarının artışında ki diğer bir etken faktör de, yerli üretimde ara malı olarak kullanılan lüks

malların kullanımının, yerli malların dış pazarlarda rekabet edebilmesi için lüks aramalı ithalatına ihtiyaç duyuyor olmasıdır.

Tablo:38. 1980-1990 Evresinde İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı
(Beş Yıllık Aralıklarla)

Yıllar	Yatırım malı %	Ara malı %	Tüketim malı %
1980	20.0	77.8	2.2
1985	22.9	69.1	8.0
1990	26.0	60.4	13.6

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-1995), Ankara, 1996.

1980-1990 evresinde toplam ithalat içinde, ara malların ağırlığını % 60 gibi bir oran ile koruduğunu görmekteyiz. Aynı dönem ithalatı içerisinde ithal edilen ara malı içindeki en büyük payı petrol ithalatı almaktadır. Bu rakamlardan anlıyoruz ki dışa açık büyüme evresinin ilk on yıllık politika uygulamaları sonucunda, Türkiye ekonomisinin, dışa bağımlılığında önemli bir gerileme olmamıştır. 1980-1990 evresinde dışa açılma stratejisinin dış ticaretin ve dolayısıyla büyüme üzerindeki etkinliğine ve ülkenin on yıllık ekonomik gelişmelerinin yansımalarını DTM verilerine göre incelediğimizde bu sonucu daha açık bir biçimde görmek olanaklıdır. DTM verilerine göre; 1980'li yıllarda uygulanan ihracat odaklı sanayileşme ve dışa açılma stratejisi çerçevesinde uygulanan liberal politikalar sonucunda dış ticaret hacmimizin hızla genişlediği görülmektedir. 1980 yılında 2.9 milyar dolar olan ihracatımız 1990 yılında 13.0 milyar dolara ulaşarak yaklaşık 4 kattan daha fazla artmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı ise 1980 yılında % 30 seviyesinden 1990 yılında % 65'ler seviyesine yükselmiştir. Dışa açılma ile birlikte ihracatımızın kompozisyonda da hızlı bir değişim meydana gelmiş ve sanayi ürünleri ihracatı hızla artarak toplam ihracatımız içerisindeki payı % 80'ler seviyesine yükselmiştir. Bu evre de ihracatın pazar açısından dağılımına bakıldığında ise gelişmiş sanayi ülkelerinden oluşan, Avrupa Birliği ülkelerinin ihracatımızın % 50'den fazlasını yaptığımız ülkeler olduğu görülmektedir. Türkiye'nin ithalatı, 1980-1990 döneminde, 1982 ve 1986 yılları dışında devamlı artmıştır. 1986 yılında ise petrol fiyatlarında meydana gelen düşüşten dolayı ithalatımız azalmıştır. 1980 yılında 7.9 milyar dolar olan ithalat 1990 yılında 22,3 milyar dolara yükselmiştir. Bu evrede, ithalat içerisinde en büyük pay ile hammadde ve aramalı ithalatı yer almaktadır.

Tablo 39: 1980-1990 Evresi Türkiye'nin Dış Borçlarının Yapısı

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar(Milyon Dolar)	Kısa Vadeli Dış Borçlar (Milyon Dolar)	Toplam Dış Borçlar (Milyon Dolar)
1980	12.693	2.480	15.173
1981	13.480	2.111	15.519
1982	15.855	1.746	17.619
1983	16.104	2.281	18.385
1984	18.078	3.180	21.258
1985	20.590	4.759	25.349
1986	24.317	6.911	31.228
1987	32.605	7.623	40.228
1988	34.305	6.417	40.772
1989	35.276	5.745	41.021
1990	40.220	8.112	48.332

Kaynaklar: (TCMB,1987,46),(İTO,1990,97)

1980-1990 evresinde ülkeye, döviz kazandıran en önemli faktör ihracat olurken döviz kaybettiren en önemli faktör de ihracattan fazla olan ithalat ve bu ithalat ihracat arasındaki açığı kapatmak için alınan dış borç faiz ve ana para ödemeleri olmuştur. Bu evrede ekonominin finansman gereksiniminin artışı iç kaynaklar ile karşılanamamıştır. Bu nedenle, 1980-1990 evresinde ülkenin dış borç stokunda büyük oranda artışlar olmuştur. (Bakınız Tablo: 39) 1970'li yılların dış borç birikiminin 1980-1990 evresi ekonomik gelişmeleri de etkisi altına aldığını görmekteyiz 1978, 1979 ve 1980 yıllarında Paris'te OECD üyesi ülkeler ve Japonya ile imzalanan dış borç ertelemeleri ile dış borç stokumuz üzerindeki ek yük sonucundaki borçlardaki artıştan kaynaklanan mali sorunlar 1990'lı yıllara da yansımıştır. MB verilerine göre; 1980 yılında, toplam dış borçların 15 milyar 173 milyon dolar düzeyinde olduğu görülmektedir. GSMH' ya göre yüksek olan dış borç stoku ve ödemeler dengesindeki kronik açıklar, özellikle 24 Ocak 1980 de alınan ekonomik önlemler paketi ile bu tarihe kadar izlenen temel ekonomi programları terk edilmesine neden olmuştur. 1980-1990 arası dış borçların analizinde, borçların stok değerleri yanında vadeleri itibariyle de dikkate alınmalıdır. 1980-1990 evresinde, Türkiye'nin toplam dış borç stokunun artan bir ivme ile büyüdüğü görülmektedir. Dış borçlar 1984'te 20.65 milyar dolar, 1990'da yaklaşık 50 milyar dolara ulaşmıştır. Bu evrede borçlanmada vadelerin kısalmakta olduğu ve kısa vadeli borçların toplam

dış borç içindeki payının arttığı da görülmektedir. Kısa vadeli dış borçlar, toplam dış borçlar içerisinde 1984 yılında % 15.39 iken, bu oran 1990 yılında % 20'lere çıkmıştır. (Bakınız Tablo:39). Toplam borçlar içerisinde kısa vadeli olanların önemli bir pay oluşturması ve bu payın sürekli olarak artış eğilimi göstermesi, ekonomide borç yönetimini zorlaştırarak ülkeyi dış borç ödeme güçlüğü ve yeni borç bulabilme zorluğu gibi sorunlarla karşı karşıya bırakmıştır. Dış ticaret açığını borçlanma yoluyla kapatan ve her yıl artırarak milyarlarca dolar borçlanan bir ekonominin istikrar içinde kalkınması elbette çok zordur. Türkiye ekonomisi için dışa bağımlılığın arttığı bir evre olarak geçen 1980-1990 evresinde, cari işlem açıklarının kapatılması dış borçla finanse edilmekte, dış borçlar katlanarak artmakta ve bu borçların vadelerinin de gittikçe kısaldığı gözlemlenmektedir.

Türkiye ekonomisinde 1980'den sonra makro ekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler, 1980-1990 yılları arasındaki ekonomik büyüklüklerdeki değişimler ödemeler dengesinin parametreleri üzerinde etkili olmuştur. Türkiye ekonomisinde bir değişim ve dönüşüm sürecinin önemli bir aşamasını oluşturan 1980-1990 evresinde, ekonominin genelinde meydana gelen gelişmeler, toplum kesimlerinin katlandığı tüm özverilere rağmen pek de olumlu sayılamayacak düzeyde olmuştur. Dışa açık bir ekonomik yapıya geçiş yaptığımız süreçte, GSMH artışları ilk bakışta olumlu görünmekte ancak ülkemizin içerisinde bulunduğu koşullar diğer gelişmiş ülkeler ile karşılaştırıldığında, ülkemizde üretim yapısının hala gelişmiş ülkelerin ulaştığı sanayileşme düzeyinin gerisinde kaldığı görülmektedir. Bu süreçte Kişi başına GSMH artışının yanında kişi başına ödenecek borç yükünün GSMH'ya oranı da artmıştır. Geline aşamada ülke ekonomisi dışa açılmanın getirdiği dinamizm ile birlikte bir sıçrama kat etmiştir. Ancak stratejinin sosyal yönünün olmayışından, büyümenin sağladığı refah artışı toplum kesimlerine adil yansımamıştır. İşsizliğin ve gelir grupları arasında gelir dağılımındaki bozukluğun her geçen gün daha da arttığı görülmektedir. Türkiye ekonomisi 1980-1990 evresinde dışa açılmayı kısmen başarmış fakat diğer makro ekonomik göstergeler açısından oldukça kötü bir dönem geçirmiştir.

6.2. 1990-2001 Evresinin Ekonomik Gerçekleşmeleri

1980'den itibaren Türkiye'de başlayan ekonominin dışa açılma süreci, 1989, 1990 yıllarında finansal alandaki değişim politikalarının yürürlüğe girmesiyle devam

etmiştir. 1990 dan sonra sermaye hareketlerinin önündeki kısıtlatıcılıkların kaldırılması ile küresel ekonomik düzene uyum çabaları artarak devam etmiştir. 1989’da çıkartılan Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanunu hakkında 32 Sayılı Karar ile kambiyo rejiminin serbestleştirilmesi konusunda önemli gelişmeler sağlanmış, kısıtlama ve yasaklar büyük ölçüde yumuşatılarak; daha liberal bir kambiyo sistemi oluşturulmuştur. 1990 sonrasında yeni kambiyo sistemi ile AB ve diğer mali piyasalarla bütünleşmeyi kolaylaştırmak, menkul kıymetlerin yurtiçi ve dışında alım-satımı önündeki engelleri kaldırarak sermaye piyasalarının gelişimine yardımcı olmak, sermaye hareketlerini serbestleştirmek, bu şekilde bankaların yurtdışından kredi bulmasını sağlamak gibi argümanlar ile köklü ve kalıcı bir liberal finans sistemi kurulmuştur. Kambiyo rejiminde yapılan değişiklikler ile Türkiye’ye döviz ithali, yerleşik kişilerin döviz bulundurmaları, döviz satın almalar, Kıymetli maden, taş ve eşyaların, dış ticaret rejimi esasları çerçevesinde, Türkiye’ye ithali ve ihracı tamamen serbest bırakılmıştır. TL’nin konvertibl bir para olması sağlanmıştır. 22 Mart 1990’da IMF, resmen TL’nin dövizler listesine girdiğini de ilan etmiştir. Finansal liberalleşmeyi ekonominin tüm sorunlarını çözmeye etkin bir araç olarak gören politikalar 1990 sonrası etkin bir biçimde uygulanmıştır. Bu uygulamalar sonucunda Türkiye ekonomisinin yapısal iç dinamiklerinin beslediği yüksek faiz oranları; 1990’lı yılların önceki dönemlerden ayırt edici temel özelliği olmuştur. Bu evrede işletmeler faaliyet dışı kârlılıklarını artırmışlardır. Para ile para kazanma, bacasız işletme, rantiyeye devri diye tanımlanan bir ekonomik düzen ekonominin her kademesine egemen olmuştur. Ekonomide sanal bir büyüme ivmesi yakalanmış, alınan borçlar ödenemez hale gelince de sonucuna tüm toplum kesimlerinin beraber katlanmak zorunda kalınan kriz ortamına girilmiştir. “1990’lı yıllarda Türkiye ekonomisinde “döviz kurunu sabite yakın, faizleri ise yüksek tutan bir yaklaşımla, adına “sıcak para” denilen kısa vadeli kredi girişi, finansal liberalleşmeye gidilen 1989 sonrasında hızla teşvik edildi ve ekonomi bu borçlanmayla çarklarını döndürüp, yüksek büyüme hızlarına erişti”(Sönmez, 2004,1 46).

Tablo 40: 1990-2000 Evresinde Temel Ekonomik Göstergeleri

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
GSMH	397	634	1.104	1.997	3.887	7.854	14.978	29.393	53.518	78.283	125.596	176.484

(Trilyon TL- Milyon YTL)													
GSMH (Milyar \$)	150,8	150,2	158,2	178,7	132,3	170,1	182,8	192,4	206,5	185,2	201,439	148,2	
Büyüme (%)	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,1	7,9	8,0	3,8	-6,4	6,1	-9,4	
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi)	56.473	57.305	58.401	59.491	60.576	61.644	62.697	62.510	63.451	64.385	67.420	68.529	
Fert Başına GSMH (Cari Fiyatlarla, \$)	2.712	2.657	2.752	3.056	2.159	2.759	2.916	3.080	3.255	2.879	2.965	2.123	
Deflatör (%)	57,6	59,2	63,5	67,4	107,3	87,2	78,1	81,2	75,3	55,8	50,9	55,3	
Ort. TEFE-ÜFE (%)	52,3	55,3	62,1	58,4	120,7	86,0	75,9	81,8	71,8	53,1	51,4	61,6	
Yıl Sonu TEFE-ÜFE (%)	48,6	59,2	61,4	60,3	149,6	65,6	84,9	91,0	54,3	62,9	32,7	88,6	
Yıl Sonu TÜFE (%)	60,4	71,1	66,0	71,1	125,5	76,0	79,8	99,1	69,7	68,8	39,0	68,5	
Ort. TÜFE (%)	60,3	66	70,1	66,1	106,3	89,1	80,4	85,7	84,6	64,9	54,9	54,4	
Ort. Döviz Kuru (TL- YTL/\$)	2.608	4.170	6.888	10.986	29.704	45.674	81.084	151.429	260.040	417.581	623.749	1.222.921	
İhracat-FOB (Milyar \$)	13,0	13,6	14,7	15,3	18,1	21,6	32,0	32,1	30,7	28,8	30,7	34,4	
İthalat-CIF (Milyar \$)	22,3	21,0	22,9	29,4	23,3	35,7	43,6	48,6	44,9	39,3	53,1	38,5	
Ham Petrol (\$/varil)	24	19	19	16	16	17	20	19	12	17	27,6	23,1	
Bavul Ticareti (Milyon \$)							8.842	5.819	3.689	2.255	2.944	3.039	
Turizm Gelirleri (Milyon \$)	3.225	2.654	3.639	3.959	4.321	4.957	5.650	7.002	7.177	5.203	7.636	8.090	
İşçi Gelirleri (Milyon \$)	3.246	2.819	3.008	2.919	2.627	3.327	3.542	4.197	5.356	4.529	4.560	2.786	
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Ticareti Dahil)	-2.625	250	-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1.344	-9.819	3.390	

Kaynak: DPT, TCMB TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo:41. 1996-2001 Dış Borçların Borçluya Göre Dağılımı (Milyon ABD Doları)

Yıllar	1996	1997	1998	1999	2000	2001
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	79.386	84.234	96.264	103.125	118.503	113.592
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR (2)	17.072	17.691	20.774	22.921	28.301	16.403
KAMU	0	54	0	0	1.000	0
GENEL YÖNETİM	0	54	0	0	1.000	0
TCMB	984	889	905	686	653	752
TCMB Kredileri	42	30	7	6	26	20
Kredi Mektuplu DTH	942	859	898	680	627	732
ÖZEL	16.088	16.748	19.869	22.235	26.648	15.651
Bankalar	8.419	8.503	11.159	13.172	16.900	7.997
Diğer Sektörler	7.669	8.245	8.710	9.063	9.748	7.654
ORTA-UZUN VADELİ DIŞ BORÇLAR	62.314	66.543	75.490	80.204	90.202	97.189
KAMU	40.192	38.864	39.737	42.526	47.621	46.110
GENEL YÖNETİM	36.174	34.612	35.466	37.411	42.186	40.961
Merkezi Yönetim	32.487	31.557	32.446	34.634	39.514	38.729
Hazine	32.385	31.473	32.370	34.574	39.465	38.692

Mahalli İdareler	2.561	2.209	2.311	2.187	2.123	1.709
Fonlar	1.126	846	709	591	549	522
FİNANSAL KURULUŞLAR (3)	1.185	1.333	1.327	1.758	1.709	1.495
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	2.833	2.919	2.944	3.356	3.725	3.654
KİT'ler	2.639	2.722	2.714	3.121	3.498	3.435
Diğer (4)	194	196	230	236	228	219
TCMB	11.389	10.868	12.073	10.312	13.429	23.591
TCMB Kredileri	669	601	392	396	3.705	13.643
Kredi Mektuplu DTH	10.720	10.267	11.681	9.916	9.724	9.948
ÖZEL (5)	10.733	16.812	23.680	27.367	29.153	27.488
FİNANSAL KURULUŞLAR	3.354	5.535	6.879	7.482	7.581	4.789
Bankalar	2.270	3.757	4.274	4.768	4.550	3.211
Bankacılık Dışı	1.084	1.778	2.605	2.713	3.032	1.578
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	7.379	11.277	16.801	19.885	21.571	22.699

Kaynak: TCMB, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

1990-2000 evresinde Türkiye ekonomisinin temel göstergeleri üzerinde bu evre'nin ekonomik gerçekleştirmelerine Tablo; 40'daki verilere göre bakıldığında, 1990-1993 döneminde 1991 yılı hariç ekonomide iç talep artışında kaynaklanan 1990 yılında % 9,4, 1993 yılında ise % 8,1'lik büyüme gerçekleşmiştir. Yüksek büyümeyi finanse edecek kaynak ise iç ve dış borçlar ile karşılanmıştır. 1990 yılında toplam dış borç stoku 49.03 milyar dolardı. Uluslararası para piyasalarından sağlanan krediler nedeniyle dış borç yükü bu dönemde yaklaşık üç kat artmıştır.

Bu dönemin dış borçlar bakımından verileri incelendiğinde özellikle, 1994 ve 1996 yılları arasında ekonomik kriz nedeniyle dış kredi bulma koşulları zorlaştığından dış borçlanmaya çok az miktarlarda başvurulduğu görülmektedir. 1994 yılında yaşanan kriz nedeniyle, ekonomi %-6,1 küçülmeden sonra takip eden yıllarda 1995 yılında % 8,1 1996 da % 7,9 ve 1997 de ise % 8'lik büyüme dönemi geçirmiştir. Ancak 1995 sonrası ekonomideki hızlı büyüme trendine uygun olarak iç ve dış borç stokumuz da hızlı bir biçimde artmaya devam etmiştir. Dış kredi girişleriyle, 1995 sonrası üç yıl arka arkaya gerçekleşen yüksek büyüme gerçekleşmiştir. Bu büyüme iç tasarrufların yatırma dönüştürülebilmesinden kaynaklanan bir büyüme değil, borçlanılarak finanse edilen bir geçici büyümeyi, ifade etmekteydi.

1985-2000 yılları arasındaki süreçte Türkiye'nin iç borçlarının hızlı bir artış trendine girdiğini görmekteyiz. (Bakınız Tablo:42) 1985 yılına kadar Hazine yılda

bir ya da iki kez tahvil satarak borçlanıyordu. 1985 yılı sonunda Türkiye'nin toplam iç borç stoku 7 trilyon lira idi. 1985 yılında GSMH 35.4 trilyon lira, iç borç stokunun GSMH'ya oranı ise % 20 idi. 1995 yılında Türkiye'nin iç borç stoku 1.4 katrilyon liraya yükselmiş; GSMH'sı 7,9 katrilyon lira olmuştur. 1995 sonrası üç yıl arka arkaya gerçekleşen yüksek büyüme gerçekleşmiş, yüksek dış borç stoku yanında büyüme iç borç stokunu da artırmıştır. 2000 yılına gelindiğinde, iç borç stoku 36.4 katrilyon liraya ve GSMH 127 katrilyon liraya çıkmıştır. Buna göre 2000 yılında iç borç stokunun GSMH oranı % 29'a çıkmıştır. 2001 yılının eylül ayı verilerine göre iç borç stokumuz 109 katrilyon liraya çıkarken 185 katrilyonluk GSMH değeri ile iç borç stokunun GSMH oranı % 69'a yükselmiştir. 1999 ve 2000 yıllarında kamu bankalarının görev zararlarının iç borç stokuna eklenmesinin iç borç stokunun GSMH oranının bu kadar yüksek çıkmasındaki payı büyüktür. Aynı dönem için dış borçların HM verilerine göre durumu ise 1990'da dış borç stoku 49 milyar dolar, GSMH 152 milyar dolardı. 1995'de 73.3 milyar dolar olan dış borç stokuna karşılık 172 milyar dolar GSMH gerçekleşmiştir. 1994 krizinin ardından gelen devalüasyonun yarattığı GSMH küçülmesi sonucu dış borç stokunun GSMH oranı 1995'de % 43'e yükselmiştir. 2000'de dış borç stoku 117.8 milyar dolara ve GSMH ise 204 milyar dolara yükselmiştir. Türkiye'nin dış borç artışı hızlanınca 2000 yılında dış borç stokunun GSMH içindeki payı % 58'e çıkmıştır. 2001 krizi sonrası kamu kesimi ve özel kesim toplam dış borcunun GSMH'ya oranı % 77'yi geçtiğini görmekteyiz. Dışa açık ekonomi stratejisi politika uygulamaları sürecinin büyük bir kısmını oluşturan bu evrede de 1985'den bu yana artış trendine giren hem iç hem de dış borçlarımızın hızla artıyor olması, (Bakınız Tablo:41-42) stratejinin sağlıklı işlemediğinin kanıtıdır. Bu süreçte ekonominin konjonktüre bağlı dalgalanmalara açık hale gelmesi sonucu gerçekleşen devalüasyonlar sonucunda GSMH'nın küçülmesiyle birlikte borç stokunun GSMH'ya oranı, yani borç yükü de hızla artmıştır. Ekonomik büyümedeki artış ivmesi ile birlikte genişleyen yatırımlar için yeterli olmayan sermaye stokunun tedariki için dış kaynak gereksinimi artmıştır.

Tablo 42: 1990- 2001 Merkezi Yönetim İç Borç Stoku'nun Yapısı (Milyar Dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Toplam İç Borç Stoku	19,5	19,2	22,7	24,7	20,8	22,3	29,3	30,7	37,1	42,4	66,6
Kağıda Bağlı	9,6	10,2	15,0	17,6	14,1	18,7	25,8	29,0	37,1	42,4	66,6

Nakit	8,3	8,3	9,7	9,5	8,8	12,0	17,9	22,7	30,4	37,4	43,8
Tahvil	6,4	4,7	4,8	5,0	0,9	3,6	5,6	11,1	12,2	31,4	40,7
Bono	1,9	3,6	4,9	4,5	7,9	8,4	12,3	11,6	18,2	6,0	3,1
Nakit Dışı	1,3	1,9	5,3	8,1	5,3	6,7	7,9	6,4	6,7	5,0	22,8
Tahvil	1,3	1,9	5,3	8,1	5,3	4,8	6,0	6,4	6,3	5,0	10,4
Bono	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,9	1,9	0,0	0,5	0,0	12,3
Kağıda Bağlı											
Olmayan	10,0	9,1	7,7	7,1	6,7	3,6	3,5	1,6	0,0	0,0	0,0
Konsolide											
Borçlar	9,0	6,4	4,0	2,2	3,5	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kısa Vadeli											
Avans	1,0	2,7	3,6	4,9	3,2	3,1	3,5	1,6	0,0	0,0	0,0
Kur (ABD Doları											
Döviz Alış)	2.927	5.075	8.556	14.458	38.418	61.054	107.505	204.750	312.720	540.098	671.765

Kaynak: TCMB, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

“Türkiye’nin 1980 öncesi dış borçları, Dünya Bankası, IMF gibi resmi kuruluşlardan yaptığı borçlanmalardan ibaretti ve bunlar üretime, projeye verilen kredilerdi. 1980 sonrasında kısa vadeli borçlanmalara ve global finans kuruluşlarından borçlanmalara gidildi. Özellikle 1990 sonrası kısa vadeli sermaye hareketlerini çekmek için sabit kur politikası izlendi ve 1991-1994 döneminde dış borçların milli gelire oranı yüzde 43’e çıktı. 2000-2001 krizinde yapılan dış borçlanmalar ise IMF’den gelen kredilerle sınırlı kaldı ve çoğu finans krizini aşmak için kullanıldı. 2002’de dış borçların milli gelire oranı yüzde 78’e çıktı. 1980’de 15 milyar dolar dış borç stoku olan Türkiye’nin Demirel-Çiller döneminde sıcak para girişleriyle dış borçlanma hızlandı ve 2000’de 120 milyar dolara kadar tırmandı”(Sönmez, 2004, 110).

1994 ekonomik krizi sonrası ekonomide yüksek oranlı büyümenin altında spekülatif finans akışının getirdiği sıcak parayla uyarılmış bir ivme vardı. Bu süreçte sürdürülmesi mümkün olmayan kamu finansmanı politikası sonucunda, borçlanma gereksiniminin artmasıyla birlikte yıldan yıla artan oranda, devlet finansal piyasalarda ana borçlanıcı konumuna getirilmiştir. “1988’de Kamu Kesimi Borçlanma Gereksinimi GSMH’ya oranı % 4 iken 1999 sonunda % 12’ye çıktı. Kamunun yüksek oranlı borçlanma gereksinimini karşılamak için kamu bankaları ve sosyal güvenlik kurumları gibi kamu kuruluşlarının açıkları da dikkate alındığında toplam kamu açığı GSMH’nın % 20 sini aşmaktaydı. Bu evrede artan döviz talebinin altında, Türk parasına olan güven eksikliği yatmaktaydı. Bu nedenle 1993 yılı

ülkemizde TL yerine yabancı paraların hem mevduatta hem de ticarete tercih edilmesi sonucu para ikamesinin hız kazandığı yıl olmuştur. Döviz tevdiat hesaplarının kabul edilmeye başlandığı 1984 yılından itibaren ilk defa döviz tevdiat hesaplarının GSMH içindeki payı, vadeli tasarruf mevduatının payını geçmiştir. 1990-2001 evresinin en belirgin özelliklerinden birisi de devlet gelir politikalarında görülen “vergi gelirlerini artırmak yerine iç borçlanmayla kaynak bulmaya yönelen iktidarlar, savurganlık, rüşvet, hortumlamalar, savaş, popülizm ile büyüyen kamu açıklarını kapatmak üzere yüksek faizlerle borçlandıkça, iç borç kartopu gibi büyüdü. 2001 finans krizinde kamu bankalarının ve batık bankaları kurtarmak için yapılan iç borçlanmalarla stok milli gelirin yüzde 68’ini buldu”(Sönmez, 2004, 112). Tablo; 39 ve Tablo; 42’de görüldüğü gibi bu evrenin sonuna doğru iç ve dış borç stokunda gelinen nokta artık Türkiye’nin borçlarını çevirebilecek seviyeleri çoktan aştığını göstermektedir. Türkiye için bu olgu daha önce defalarca karşılaştığı ancak kesin çözümler üretemediğinden tekrar karşılaşmak zorunda olduğu bir kısır döngü idi. Bu evrede kamunun piyasalarda ana borçlanıcı durumuna gelmesi sonucunda reel sektör, üretim alanları dışında sahip olduğu fonları devlete borç vererek yüksek faiz gelirleri elde ettiler. Reel sektörün üretim dışı faaliyetler ile kârlılığını artırması ülkede reel sektörün uzun vadede yapacağı sanayi yatırımlarını değişen teknolojik koşullara göre yenilenmesini ihmale uğrattı. Bundan ötürü sanayi ürünlerindeki ihracat pazarlarımızda ki rekabet gücümüzü de kaybettirdi. Neticede, 2001 Kasım ayının sonlarında para ve sermaye piyasaların da büyük çaplı bir kriz yaşanmıştır.

Tablo :43. 1990-2000 Türkiye Ekonomisi Temel Ekonomik Göstergeler

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
GSMH (Trilyon TL-Milyon YTL)	397	634	1.104	1.997	3.887	7.854	14.978	29.393	53.518	78.283	125.596
GSMH (Milyar Dolar)	150,8	150,2	158,2	178,7	132,3	170,1	182,8	192,4	206,5	185,2	201,439
Büyüme (%)	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,1	7,9	8,0	3,8	-6,4	6,1
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi)	56.473	57.305	58.401	59.491	60.576	61.644	62.697	62.510	63.451	64.385	67.420
Fert Başına GSMH (Cari Fiyatlarla, ABD Doları)	2.712	2.657	2.752	3.056	2.159	2.759	2.916	3.080	3.255	2.879	2.965
Deflatör (%)	57,6	59,2	63,5	67,4	107,3	87,2	78,1	81,2	75,3	55,8	50,9
Ort. TEFE-ÜFE (%)	52,3	55,3	62,1	58,4	120,7	86,0	75,9	81,8	71,8	53,1	51,4
Yıl Sonu TEFE-ÜFE (%)	48,6	59,2	61,4	60,3	149,6	65,6	84,9	91,0	54,3	62,9	32,7
Yıl Sonu TÜFE (%)	60,4	71,1	66,0	71,1	125,5	76,0	79,8	99,1	69,7	68,8	39,0
Ort. TÜFE (%)	60,3	66	70,1	66,1	106,3	89,1	80,4	85,7	84,6	64,9	54,9

Ort. Döviz Kuru (TL- YTL/\$)	2.608	4.170	6.888	10.986	29.704	45.674	81.084	151.429	260.040	417.581	623.749
İhracat-FOB (Milyar Dolar)	13,0	13,6	14,7	15,3	18,1	21,6	32,0	32,1	30,7	28,8	30,7
İthalat-CIF (Milyar Dolar)	22,3	21,0	22,9	29,4	23,3	35,7	43,6	48,6	44,9	39,3	53,1
Ham Petrol (Dolar/varil)	24	19	19	16	16	17	20	19	12	17	27,6
Bavul Ticareti (Milyon Dolar)							8.842	5.819	3.689	2.255	2.944
Turizm Gelirleri (Milyon Dolar)	3.225	2.654	3.639	3.959	4.321	4.957	5.650	7.002	7.177	5.203	7.636
İşçi Gelirleri (Milyon Dolar)	3.246	2.819	3.008	2.919	2.627	3.327	3.542	4.197	5.356	4.529	4.560
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Ticareti Dahil)	-2.625		-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1,344	-9,819

Kaynak: TCMB, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Bu krizin alt yapısını incelediğimizde, Türkiye ekonomisinde 1989 sonrasında etkinliğini daha fazla gördüğümüz; dışa açılma stratejisinin sonuçlarına ulaşabileceğiz.

2001 krizine gelinen süreçte, Türk yatırımcısı sermayenin pahalı hale gelmesiyle yatırım yapamaz hale gelince üretim gücü zayıflayan sanayi belli bir aşamadan sonra gelişim ivmesini kaybetmiş bir yapıda, çok düşük katma değerlerle üretim yapmak zorunda kalmıştır. Sanayici yatırım sermayesinin pahalı hale gelmesiyle yeni modern tesislerin kurulması için de yeterli sermaye akışı sağlayamadığı için yeni yatırımlarını erteler konuma gelmiştir. Yerli sanayi yatırımcısının finansal güçlük içerisine düşmesi özelleştirmeler ile satışa sunulan kamuya ait sanayi kuruluşlarının çoğunun satın alma veya ortaklıklar ile mülkiyeti yabancı sermayeli şirketlerin eline geçmesine neden olmuştur. Sonuçta dışa açılarak ekonomiyi dönüştürme stratejisi Türkiye'nin dış ticaret açıkları ve dış borçlarını büyüten bir mekanizma haline gelmiştir.

**Tablo: 44. 1990-2001 GSMH Oluşumunda Sektörlerin Payı
(1987 Üretici Fiyatlarına Göre)**

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Tarım	17,3	15,1	14,8	15,3	15,4	15,5	16,6	14,2	17,0	15,1	14,0
Çiftçilik ve Hayvancılık	16,0	14,1	13,5	13,9	14,2	14,4	15,6	13,4	16,1	14,3	13,2
Ormançılık	0,7	0,6	0,9	0,7	0,5	0,5	0,6	0,4	0,4	0,4	0,3
Bahççilik	0,5	0,5	0,4	0,6	0,7	0,6	0,5	0,4	0,5	0,5	0,4
Sanayi	25,3	25,7	25,4	24,3	26,2	26,0	24,8	24,8	22,4	23,0	23,1
Madencilik ve Taşocakçılığı	1,6	1,5	1,4	1,1	1,4	1,3	1,2	1,1	1,1	1,1	1,1
İmalat Sanayi	21,7	22,0	21,4	20,6	22,0	22,3	20,9	21,2	18,9	19,0	19,0
Elektrik, Gaz ve Su	1,9	2,2	2,6	2,6	2,9	2,4	2,7	2,5	2,4	2,9	3,0

İnşaat Sanayi	6,2	7,0	6,8	7,3	6,8	5,4	5,7	5,9	5,8	5,6	5,2
Ticaret	18,9	18,5	18,3	18,4	19,6	20,2	20,2	20,4	19,4	18,8	19,8
Toptan ve Perakende Tic.	16,3	15,9	15,6	15,7	16,4	17,2	17,0	16,8	16,0	15,6	16,3
Otel-Lokanta Hizmetleri	2,5	2,6	2,7	2,7	3,1	3,0	3,2	3,5	3,5	3,2	3,5
Ulaştırma ve Haberleşme	11,7	11,8	12,1	11,9	13,2	12,5	13,0	13,7	13,3	13,9	14,0
Mali Müesseseler	3,2	4,1	3,9	4,2	3,0	4,1	4,9	5,0	6,1	5,4	3,7
Konut Sahipliği	3,3	3,7	3,7	3,4	3,3	3,2	3,0	2,9	3,3	4,4	4,6
Serbest Meslek ve Hiz.	3,6	3,6	3,6	3,6	3,7	3,7	3,7	3,6	3,7	3,6	3,5
(Eksi) İzafi Banka Hiz.	2,5	3,7	3,7	3,8	4,2	3,4	4,7	4,7	5,7	5,5	3,3
Sektörler Toplamı	87,0	85,8	84,9	84,6	86,9	87,1	87,1	85,8	85,3	84,4	84,7
Devlet Hizmetleri	8,2	9,6	10,1	10,2	8,9	7,9	8,3	8,8	9,2	11,2	10,1
Kar Amacı Olmayan Özel Hiz. Kur.	0,4	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4
Toplam	95,6	95,8	95,4	95,2	96,0	95,2	95,6	94,8	94,7	95,9	95,2
İthalat vergileri	3,4	3,5	3,7	4,1	3,5	3,6	3,1	3,3	2,9	3,0	4,0
Gayri Safi Yurtiçi Hasıla	99,0	99,3	99,1	99,2	99,5	98,8	98,6	98,1	97,6	98,9	99,2
Dış Alem Net Faktör Gel.	1,0	0,7	0,9	0,8	0,5	1,2	1,4	1,9	2,4	1,1	0,8
Dış Alemden Gelen	3,3	3,0	3,2	2,9	3,7	3,9	3,8	4,5	5,1	4,3	4,2
Dış Aleme Giden	2,3	2,4	2,3	2,1	3,2	2,7	2,5	2,6	2,7	3,2	3,4
Gayri Safi Milli Hasıla	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: TÜİK http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_6.xls. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

1990-2001 arasındaki süreçte temel ekonomik gerçekleşme rakamları Tablo 43'de verilmiştir. 1987 Üretici fiyatlarıyla 1990-2001 evresi GSMH içerisinde sektörlerin payları Tablo: 44'de verilmiştir. 1990'lı yılların ortalarında başlamak üzere sıkışan aralıklarla ekonomide krizlerle karşılaşılmasında dışsal etkenlerin yanı sıra içeride yüksek faiz seviyesi nedeniyle sürdürülemez bir iç borç stokunun birikmesi etkili olmuştur. Kamu kesiminde yapısal sorunların getirdiği verimsizlik ve dengesizliklerin giderilmesi ve başta kamu bankaları olmak üzere mali sistemde ki kırılmalıkların kalıcı bir çözüme kavuşturulmaması da diğer bir iç etkidir. 1990'lı yıllarda ekonomi için borçlanma önceleri ekonomide kaynak yetersizliğinin aşılması için gerekirken zamanla borçların çevrilebilmesi en önemli ekonomik dengesizlik kaynağı haline alan yapısal bir sorun olmuştur.

1990-2001 evresinde Türkiye ekonomisindeki büyümeyi etkileyen koşulları ve temel parametrelerdeki değişimleri yukarıda özet olarak açıkladık. 1990-2001 evresinde yüksek borçlanma maliyeti ile sürdürülebilir bir büyüme süreci geçmiştir. Türkiye ekonomisi mevcut yapısı ile entegre olduğu sistem içerisinde gelişmiş

ekonomilerle rekabet edebilecek üretim kalitesine ve potansiyeline ulaşamamıştır. Dışa açılma olgusunun temel argümanı ülke ekonomisinin ihtiyaç duyduğu döviz temin edecek, iç faktör gelirleri artmamıştır. Türkiye ekonomisinde; “Ekonomi 1990’ların ortalarına gelindiğinde, dışa açık, kaynak tahsisini büyük ölçüde piyasa güçlerine teslim etmiş, üretimin bu günkü ve gelecekteki yapısı üzerinde siyasal iktidarın etki ve tercihlerinin azaldığı, bölüşüm ilişkilerinde büyük sermayedarlardan yana mekanizmaların egemen olduğu neo liberal politikalar tarafından yönlendirilen bir ekonomiydi artık”(Sönmez, 2004, 131). 1990-2001 sürecinde de dışa açılma dış ticaret sektörü üzerinden gerçekleşmiştir. İhraç ürünlerimiz içerisinde önemli bir yeri olan tarım ve sanayi ürünleri üretiminde düşük teknoloji kullanımı ve diğer nedenlere bağlı olarak yapılan kalitesiz ve verimsiz üretim dış piyasalara mal ihracatımızın önündeki en önemli kısıt olmaya devam etmiştir. 1990-2001 arası GSMH içerisinde sektörlerin üretim potansiyeli Tablo;44’de verilmiştir. Serbest piyasa koşullarına hazırlıksız geçmiş üreticiler rekabet koşullarını kısa sürede elde edecek değişimi ve teknolojik yenilenmeyi gerçekleştirememiştir. 1990-2001 arasında Türkiye ekonomisinde, küresel ve bölgesel boyutlu ticari açılımlar etkili olmuştur. 1980 sonrasında yoğun bir şekilde uygulanan ihracat performansına dayalı doğrudan ve nakdi teşvikler kaldırılarak, uluslararası yükümlülüklerimize uygun olarak hazırlanan “İhracata Yönelik Devlet Yardımları” programları ve tanıtım faaliyetleri uygulamaya konulmuştur.

Tablo 45: 1990-2000 Dış Ticaret Gerçekleşmeleri (Milyar Dolar)

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
İhracat-FOB (Milyar Dolar)	13,0	13,6	14,7	15,3	18,1	21,6	32,0	32,1	30,7	28,8	30,7
İthalat-CIF (Milyar Dolar)	22,3	21,0	22,9	29,4	23,3	35,7	43,6	48,6	44,9	39,3	53,1
Bavul Ticareti (Milyon Dolar)							8.842	5.819	3.689	2.255	2.944
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Ticareti Dahil)	-2.625	250	-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1,344	-9,819
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	58.1	64.6	64.3	52.1	77.8	60.6	53.2	54.1	58,7	65,3	51.0

Kaynak: DİE, Dış Ticaret İstatistikleri 1999, <http://www.hazine.gov.tr/stat/egoosterge/Tablo-33.htm>, <http://www.die.gov.tr/ieyd/ditic/page4.html>, kullanılarak hazırlanmıştır.

2000 yılında ihracatımız % 4,4'lük artışla 27,8 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 yılı toplam ihracatının % 91,2'lik bölümünü imalat sanayi ürünleri, % 7,1'lik bölümünü tarım ve ormancılık ürünleri ve % 1,4'lik bölümünü madencilik ürünleri oluşturmuştur. 1999 yılının ilk yarısı, IMF ile görüşmeler başlamış ve uygulanmakta olan “Yakın İzleme Anlaşması”nın Mali Destekli Stand-By Anlaşması’na dönüştürülmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede, 2000-2002 dönemini kapsayacak olan bir enflasyonu düşürme programı uygulanması kararlaştırılmıştır. Programın temel amaçları arasında; tüketici enflasyonunu yapısal reformlarla desteklenen, birbirleriyle tutarlı, güçlü, itibarlı ve süreklilik arz eden maliye, gelir, para ve kur politikalarının eşgüdümlü uygulanması ile 2000 yılı sonunda yüzde 25, 2001 yılı sonunda % 12 ve 2002 yılında % 7'ye indirmek, reel faiz oranlarını makul düzeylere düşürmek, ekonominin büyüme potansiyelini artırmak, ekonomide kaynakların daha etkin ve adil dağılımını sağlamak gibi politikalar yer almıştır. 1990 sonrası ekonomi iç ve dış konjoktüre bağlı olarak karşılaştığı temel sorunlar daha önceki dönemlerde ki sorunlardan daha farklı gelişmemiştir.

Tablo 46: 1992-2000 Arası Ödemeler Dengesi, Cari İşlemler Dengesi

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
CARI İŞLEMLER HESABI	-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1.340	-9.821
DIŞ TİCARET DENGESİ	-8.076	-14.081	-4.167	-13.152	-10.264	-15.048	-14.052	-10.185	-21.959
Genel Mal Ticareti	-6.646	-12.200	-3.687	-11.830	-8.592	-13.181	-12.291	-9.106	-20.059
İhracat f.o.b.	14.715	15.345	18.106	21.636	32.067	32.110	30.662	28.842	30.721
İhracat f.o.b.	14.715	15.345	18.106	21.636	23.225	26.261	26.973	26.587	27.775
Bavul Ticareti	0	0	0	0	8.842	5.849	3.689	2.255	2.946
Uyarılma: Diğer Mallar	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İthalat f.o.b.	-21.361	-27.545	-21.793	-33.466	-40.659	-45.291	-42.953	-37.948	-50.780
İthalat c.i.f.	-22.871	-29.428	-23.270	-35.709	-43.627	-48.559	-45.922	-40.671	-54.503
Uyarılma: Navlun ve Sig.	1.371	1.767	1.395	2.145	2.618	2.913	2.757	2.439	3.272
Uyarılma: Diğer Mallar	139	116	82	98	350	355	212	284	451
Parasal Olmayan Altın (net)	-1.430	-1.881	-480	-1.322	-1.672	-1.867	-1.761	-1.079	-1.900
İhracat	0	0	0	0	0	0	0	0	0

İthalat	-1.430	-1.881	-480	-1.322	-1.672	-1.867	-1.761	-1.079	-1.900
Limanlarda Sağlanan Mallar	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İhracat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İthalat	-	-	-	-	-	-	-	-	-
HİZMETLER DENGESİ	5.807	6.740	7.052	9.620	6.657	10.912	13.506	7.491	11.366
Turizm	2.863	3.025	3.455	4.046	4.385	5.286	5.423	3.732	5.923
Gelir	3.639	3.959	4.321	4.957	5.650	7.002	7.177	5.203	7.636
Diğer Hizmetler	2.944	3.715	3.597	5.574	2.272	5.626	8.083	3.759	5.443
GELİR DENGESİ	-2.625	-2.744	-3.264	-3.205	-2.927	-3.013	-2.985	-3.537	-4.002
Ücret Ödemeleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yatırım Geliri	-2.625	-2.744	-3.264	-3.205	-2.927	-3.013	-2.985	-3.537	-4.002
Doğrudan Yatırımlar	-145	-243	-102	-272	-175	-142	-227	-167	89
Portföy Yatırımları	-36	264	-542	-741	-517	-53	15	89	-434
Diğer Yatırımlar	-2.444	-2.765	-2.620	-2.192	-2.235	-2.818	-2.773	-3.459	-3.657
Faiz Geliri	771	697	691	1.208	1.166	977	1.096	1.074	1.168
Faiz Gideri	-3.215	-3.462	-3.311	-3.400	-3.401	-3.795	-3.869	-4.533	-4.825
Uzun Vade	-2.711	-2.900	-2.700	-2.908	-2.769	-2.840	-3.053	-3.431	-3.785
Merkez Bankası	-414	-447	-487	-694	-678	-812	-780	-893	-806
Genel Hükümet	-1.753	-1.872	-1.723	-1.465	-1.369	-1.255	-1.268	-1.316	-1.291
Bankalar	-62	-60	-74	-60	-58	-88	-200	-209	-312
Diğer Sektör	-482	-521	-416	-689	-664	-685	-805	-1.013	-1.376
Kısa Vade	-504	-562	-611	-492	-632	-955	-816	-1.102	-1.040
CARI TRANSFERLER	3.920	3.652	3.010	4.398	4.097	4.511	5.515	4.891	4.774
İşçi Gelirleri	3.008	2.919	2.627	3.327	3.542	4.197	5.356	4.529	4.560
Resmi Transferler	912	733	383	1.071	555	314	159	362	214

Kaynak: TCMB, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Ekonominin yapısal sorunları 1990-2001 evresinde de devam etmiştir. Türkiye ekonomisinin bu dönemde, Finansman ve ticaretle tam dışa açık liberal politika uygulamaları sonucunda ihracat odaklı üretim tarzının iç faktörlerin kullanımıyla geliştirilememiştir. Dış ticaretin ihracat ve ithalat boyutundaki artışların oranlarında bir değişim gerçekleştirecek yapısal dönüşüm olmamıştır. Bu süreçte de ihracat artışından daha fazla bir ithalat artışının gerçekleşmesi dış ticaret sisteminin anlamlı bir büyümeyi destekleyecek bir tarzda sağlıklı işlemediğini göstermektedir. 1990-2001 sürecinde ki dış ticaret gerçekleştirmelerine göre ihracat artış hızının sürekli ithalattaki artıştan daha düşük olduğu (Tablo;45,46)'da 1994 yılı hariç cari işlemler dengesinin açık verdiği görülmektedir.

Tablo 47: 1990-2001 Dönemi- Türkiye'de Yabancı Sermaye Yatırımları

Yıllar	İzinler			Milyon Dolar
--------	---------	--	--	--------------

	Kümülatif	Yıllık	Girişler	Çıkışlar	Net
1990	6.327	1.861	684	0	684
1991	8.294	1.967	907	97	810
1992	10.114	1.820	911	67	844
1993	12.178	2.063	746	110	636
1994	13.655	1.477	636	28	608
1995	16.593	2.938	934	49	885
1996	20.429	3.836	914	192	722
1997	22.107	1.678	852	47	805
1998	23.754	1.647	953	13	940
1999	25.454	1.700	813	30	783
2000	28.931	3.477	1.707	725	982
2001	31.656	2.725	3.374	22	3.352

Kaynak: TCMB, HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

“24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Kararları” ile yabancı sabit sermaye yatırımlarının ülkeye çekilmesi dışa açılmanın temel amaçları arasında yer almaktaydı. Sermaye birikimi sınırlı ve dışa dönük gelişen Türkiye’de yurtiçi tasarruflar sabit sermaye yatırımlarının gerisinde kaldığı sürece, ekonomide kaynak açığı olmaya devam etmekteydi. Bu kaynak açığı ise yabancı sermaye yatırımları veya dış borçlarla kapatılmak isteniyordu. Stratejinin temel hedeflerinde yer almasına rağmen, 1980’den 2001’e kadar geçen sürede ülkeye önemli sayılabilecek doğrudan yabancı sermaye yatırımı olmamıştır. 1990’dan 2001 yılına kadar izin verilen yabancı sermayeye (Bakınız Tablo; 47) miktarı, yıllar itibariyle artış göstermekle birlikte gerçekleşen yatırım miktarlarındaki artış ise ancak izin verilen miktarın % 10’u kadar gerçekleşmiştir. Türkiye’ye 1990-2001 yılları arasında izin verilenin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının % 10’u kadar fiili yabancı sermaye girişinin ekonomik büyümeye doğrudan etkisi bakımından doğrudan yabancı sabit sermaye yatırımları ekonominin özel sabit sermaye yatırımlarına katkıda bulunarak dış kaynak açığını gidermiştir. Ekonomik büyümeyi hızlandırması beklentisi ile yabancı sermaye, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de 1980 sonrası uygulamaya konulan politikalar yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi teşvik edilmiştir. 1990’lı yıllarda uygulanan tüm ilave teşviklere ve Türkiye’nin 1 Ocak 1996 tarihinde Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği’ni gerçekleştirmesine rağmen, yabancı sermayeden ülkemizin yeterince yararlanamadığını görmekteyiz. İzin verilen yabancı sermaye bazında

doğrudan yabancı yatırımlar 2001 rakamlarına göre((Bakınız Tablo:47) gelindiğinde 31.656 Milyar dolar izin verilen sermaye karşılığında gerçekleşen 3.352 milyar dolar'lık doğrudan yabancı sermaye girişi olmuştur. Türkiye ekonomisi için yüksek sayılabilecek miktarda yatırım için izin alınmasına ve ülkemizde oldukça liberal yabancı sermaye mevzuatı olmasına rağmen yabancı sermaye yatırımlarının bu evrede gerçekleşme oranının düşük olmuştur. UNTAC'ın verilerine göre Türkiye'nin 1990-2001 evresinde dünyada ki doğrudan yabancı sermaye akımından aldığı pay yalnızca % 1.26'dır.

1980 sonrası dışa açık strateji ile sanayileşme alanında alt sektör konumundaki imalat sanayine dayalı gelişim, istenen düzeyde gerçekleştirilememiştir. Bu nedenle de Türkiye'de sanayi yatırımları yeni bir yapılanma ile teknoloji üretebilecek dönüşümü gerçekleştirilememiştir Bu süreç Türkiye ekonomisi için refah üretmek yerine yoksullaştırıcı bir büyüme süreci olarak adlandırılabilir.

6.3. 2001-2007 Evresinin Ekonomik Gerçekleşmeleri

Türkiye'nin dışa açık strateji ile büyüme sürecinin son aşamasında küresel ekonomiyle bütünleşme aşaması olarak tanımlayabileceğimiz 2001-2007 evresidir. Bu evrenin iktisadi gelişmelerini tüm yönleriyle yansımaları açısından değerlendirmek gerekmektedir. 2000 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle daha entegre hale gelmiştir. Dolayısıyla piyasalarımız, küresel gelişmelerin dışında kalamamaktadır. Sermaye hareketleri kur, çapraz kur, faiz gibi değişkenlerin uluslar arası değişimlerinden ekonominin etkilenme düzeyi artmaktadır. Dışa açık ekonomi stratejisinin küresel boyutlu dışa açılmayı beraberinde getireceği tüm otoritelerce bilinen bir olgudur. Bu nedenle Türkiye dışa açık ekonomi sürecinde ekonomik ve siyasi alanlarda daha etkin ve daha belirgin bir şekilde dışa bağımlı konuma gelmiştir. Ekonomik ve siyasi alanda yüksek düzeyli

dışa bağımlılık, ülkenin dış ve iç siyaset üretiminin bağımsız olmasını da engellemektedir.

Tablo 48: 2000 -2006 Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSMH (Trilyon TL-Milyon YTL)	125.596	176.484	273.463	356.680	428.932	486.401	575.783
GSMH (Milyar Dolar)	201,439	148,2	180,8	239,2	299,4	360,8	399,7
Büyüme (%)	6,1	-9,4	7,9	5,9	9,9	7,6	6
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi)	67.420	68.529	69.626	70.712	71.789	72.065	72.606
Fert Başına GSMH (Cari Fiyatlarla,Dolar)	2.965	2.123	2.598	3,383	4.172	5.008	5.477
Deflatör (%)	50,9	55,3	44,4	22,5	9,5	7,7	9*
Ort. TEFE-ÜFE (%)	51,4	61,6	50,1	25,6	11,1	5,89	9,3
Yıl Sonu TEFE-ÜFE (%)	32,7	88,6	30,8	13,9	13,8	2,66	11,5
Yıl Sonu TÜFE (%)	39,0	68,5	29,7	18,4	9,3	7,7	9,6
Ort. TÜFE (%)	54,9	54,4	45,0	25,3	10,6	8,2	9,6
Ort. Döviz Kuru (TL- YTL/Dolar)	623.749	1.222.921	1.504.598	1,487,119	1,422,341	1,34	1,41
İhracat-FOB (Milyar Dolar)	30,7	34,4	40,1	47,2	63,1	73,1	88,5
İthalat-CIF (Milyar Dolar)	53,1	38,5	48,4	69,3	97,5	116	135,5
Ham Petrol (Dolar /varil)	27,6	23,1	23,4	26,9	34,5	50,1	66
Bavul Ticareti (Milyon Dolar)	2.944	3.039	4.065	3,953	3,880	3,473	3,815
Turizm Gelirleri (Milyon Dolar)	7.636	8.090	8,479	13,203	15,888	18,152	21,314
İşçi Gelirleri (Milyon Dolar)	4,560	2,786	1,936	729	804	851	916
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Ticareti Dahil)	-9,819	3,390	-1,522	-8,037	-15,604	-22,852	-51,237

Kaynak:HM., <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>, verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Tablo 49: 2001-2007 Dış Borçların Yapısı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU (Milyon Doları)	118.503	113.592	129.701	144.260	160.789	168.808	206.471
KISA VADE	28.301	16.403	16.424	23.013	31.880	37.103	41.984
ORTA-UZUN VADE	90.202	97.189	113.277	121.247	128.909	131.705	164.487
KAMU	48.621	46.110	63.619	69.504	73.831	68.247	69.585
Kısa Vade	1.000	0	0	0	0	0	0
Orta-Uzun Vade	47.621	46.110	63.619	69.504	73.831	68.247	69.585
TCMB	14.082	24.343	21.995	24.364	21.401	15.418	15.669
Kısa Vade	653	752	1.655	2.860	3.287	2.764	2.563
Orta-Uzun Vade	13.429	23.591	20.340	21.504	18.114	12.654	13.106
ÖZEL	55.801	43.139	44.088	50.391	65.557	85.143	121.217
Kısa Vade	26.648	15.651	14.769	20.153	28.593	34.339	39.421
Orta-Uzun Vade (1)	29.153	27.488	29.319	30.238	36.964	50.804	81.796

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/articles.htm>, verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Bu süreçte ülkenin borç stoku GSMH'na oran daha hızlı artmıştır. IMF ile enflasyonu düşürme programının uygulanmaya başladığı 1999 Aralık ayından 2006 sonuna kadar geçen sürede Türkiye'nin iç borç stokunun % 326, dış borç stokunun (Tablo;49) % 50 arttığı görülmektedir. Bu oranlar, Türkiye'nin açık ekonomi sürecini zenginleştirici bir büyüme süreci olarak değil fakirleştirici yoksullaştırıcı dışa bağımlılığı her geçen gün artan bir süreç yapmıştır. Dışa açık Türkiye ekonomisinin genel performansı GSMH artış hızı ortalama olarak; 1981-2006 evresinde 26 yıllık sürede % 4,4 olarak gerçekleşmiştir. Ekonominin, kısa vadede statik, uzun vadede değişen, bir büyüme potansiyeli bulunmaktadır. Bu potansiyelin üzerine kısa dönem de çıkmak olanaklı olsa da, ekonomik kriz aşamalarından sonra tekrar ortalama düzeyin altına geri dönmüştür. 2002 sonrası beş yıl içerisinde gerçekleşen büyüme, gerek süre gerekse büyüme hızı olarak bu ortalamamın. Yüksek oranlı, kısa süreli büyüme aralıklarının sonu kriz aşamaları ile sonuçlanmaktadır. Bu nedenle, 2002-2007 arası gerçekleşen ekonomik büyüme uzun dönemli sürdürülebilir bir büyüme değildir.

Tablo 50: 1999-2006 İç Borçların Dolar Bazında Dağılımı

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam İç Borç Stoku(Milyar Dolar)	42,4	66,6	84.856,9	91.691,4	139.261,9	167.262,4	182.428,0	179.000,0
Kağıda Bağlanan	42,4	66,6	84.856,9	91.691,4	139.261,9	167.262,4	182.428,0	
Nakit	37,4	43,8	40.206,5	54.616,7	93.480,9	123.373,2	144.695,9	
Tahvil	31,4	40,7	27.943,6	31.967,6	75.826,9	100.817,3	131.417,0	
Bono	6,0	3,1	12.262,8	22.649,0	17.654,0	22.555,9	13.278,9	
Nakit Dışı	5,0	22,8	44.650,5	37.074,8	45.781,0	43.889,2	37.732,1	
Tahvil	5,0	10,4	42.999,9	37.074,8	45.228,6	43.889,2	37.732,1	
Bono	0,0	12,3	1.650,6	0,0	552,4	0,0	0,0	
Kağıda Bağlanamayan	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Konsolide Borçlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Kısa Vadeli Avans	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	
Kur (ABD Doları Döviz Alış)	540.098	671.765	1.439.567	1.634.501	1.395.835	1.342.100	1.3418	

Kaynak: http://www.hazine.gov.tr/stat/yillik_stok_GNP.htm. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 51: 2000-2006 Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri (Milyar TL)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
1- Harcamalar	46.705.028	80.579.065	115.682.350	140.454.842	141.020.860	146.097.573	175.303.995
2- Gelirler	33.440.143	51.542.970	75.592.324	100.250.427	110.720.859	134.819.231	171.309.331
3- Bütçe Dengesi	-13.264.885	-29.036.095	-40.090.026	-40.204.415	-30.300.001	-8.116.629	-3.994.664
4- Nakit Dengesi	-12.308.135	-30.929.652	-35.101.883	-43.076.322	-31.623.633	-10.345.038	-5.540.948
5- Faiz Dışı Denge (Bütçe Tanımlı)	7.174.977	12.026.131	11.780.633	18.404.748	26.188.489	35.936.473	41.950.568
6- Faiz Dışı Denge (Program Tanımlı)	21.933.951	24.092.166	33.488.921

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/articles.htm>, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo: 49,50,51’de ki verilerde; 2001-2007 sürecinde dış borçların yapısı, iç borçların dolar bazında dağılımı ve 2000-2006 merkezi yönetim bütçe gerçekleştirmeleri verilmiştir.

Ekonomi, 2000 sonrası dönemde daha belirgin bir şekilde dış kaynağa bağımlı olarak büyümüştür. Ülkedeki tasarrufların büyümeyi finanse etmede yetersiz kalmıştır. Büyük oranda dış açık “cari açık” hangi koşulda olursa olsun dış kaynak girişini yararlı gören bir yönetim anlayışı geliştirmiştir. 2003 sonrası küresel piyasalarda ki bol likidite ve IMF’nin garantörlüğünde Türkiye’ye giren büyük miktarda kaynak, tamamen dış kaynak girişine bağımlı büyümenin sürdürülmesine olanak sağlamıştır. Bu evrede dış kaynak girişini teşvik eden ekonomi politikaları uygulamaları sonucu yüksek faiz karşılığında dış kaynak girişi sonucu kurun düşük tutulması politikasının daha belirgin hale geldiği 2000 sonrası dönemde, 2001 yılındaki büyük ekonomik küçülmeye rağmen, 2000-2006 evresinde ortalama büyüme hızı % 4,6 olmuştur. Türkiye’nin ithalatının dörtte üçü hammadde ve aramalarından oluştuğundan, üretim artışı ve ekonomik büyüme artan ölçüde ithalat artışı ve dış ticaret açığına yol açmaktadır. 2005 yılına göre 2006 yılında ihracatımız % 15,9 oranında artarak 85,1

milyar dolara yükselmiştir.2006 yıl içinde ithalattaki artış ise % 17,3 olarak gerçekleşmiş ve ithalat 137 milyar dolara ulaşmıştır. Yani, yüksek oranlı dış kaynak girişiyle ve büyük cari açıklar vererek Türkiye daha hızlı büyüyor görünmüştür. Dışa açık ekonomi döneminde gelinen son aşamada, Türkiye yüksek reel faiz ödemeye, buna olanak sağlayan politikaları devam ettirmeye mecbur kalmış bir dış konjonktür altında büyüme stratejisini uygulamak zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Bu süreçte, iç tasarrufları kullanmaktan daha ucuza mal olduğu için özel sektör ve bankalar dış piyasalardan borçlanmaktadır. Yüksek faiz sonucu ülkeye büyük miktardaki sıcak paranın ekonomiye girişiyle ülkemizde ihtiyacımızın çok üzerinde döviz bulunmakta ve buna bağlı olarak da kurda gerileme yaşanmaktadır. Bu gerileme de ithal malların TL cinsinden fiyatlarında düşüş yaratarak enflasyonu, ithal edilen mallar ve bu malları üretimde kullanan yerli firmaların ürünleri boyutundan aşağıya çekmektedir. Enflasyonun bu yolla düşürülmesi ülkenin iç dinamiklerinden kaynaklanan bir düşüş olmadığından dış kaynak girişinin sektöre uğradığı bir durumda enflasyonun tekrardan kontrol edilemeyecek bir seviyeye yükselmesi olasılığını artırmaktadır. Tablo:52’de görüldüğü gibi, dış ticaret açığı 2006 yılında yeni bir rekor kırmış ve % 19,8 oranında artarak 51, 9 milyar dolara yükselmiştir. İhracat ve ithalat verileri toplamından oluşan dış ticaret hacmi ise ilk kez 200 milyar dolar sınırını aşmıştır.

Tablo 52: 2000-2007 Dış Ticaret Gerçekleşmeleri (Milyon ABD Doları)

	YILLIK							OCAK		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2007	DEĞ. %
İhracat	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.279	5.132	6.492	26,5
İthalat	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	137.321	8.140	9.631	18,3
Dış Ticaret Hacmi	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	190.251	222.600	13.272	16.123	21,5
Dış Ticaret Açığı	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-52.043	-3.008	-3.138	4,3
İhracat / İthalat	51,0	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	62,1	63,0	67,4	6,9
İhracat / GSMH	13,9	21,5	19,9	19,8	21,1	20,4
İthalat / GSMH	27,3	28,4	28,5	29,0	32,6	32,4

Kaynak:DTM,HM, , <http://www.hazine.gov.tr/articles.htm>,Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Tablo 53: Dışa Açık Ekonomi Sürecindeki Dış Ticaretin Dönemsel Değişimleri

	İhracat	İthalat	Dış ticaret	Dış Ticaret

	artışı(%)	artışı(%)	Açığı (%)	Hacmi(%)
1980-1989	19,3	13,1	8,6	15,0
1990-1999	8,8	12,2	30,9	10,4
2000-2006	18,5	21,0	32,2	19,6
1980-2006	15,2	14,8	23,0	14,5

DTM,HM, , <http://www.hazine.gov.tr/articles.htm>,Kullanılarak Hazırlanmıştır.

2000 yılı sonrası dış ticaret verilerini önceki evrelerin verileri ile karşılaştırarak incelediğimizde bu evrede, ithalat ve dış ticaret açığı artışı daha önceki dönemlere göre rekor düzeyde artmıştır. Bu sonuca göre; 2000-2006 sürecinde Türkiye, dış ticaret yoluyla dışarıya daha fazla kaynak aktarır hale gelmiştir. Dış ticaret açıklarından kaynaklanan dışarıya değer aktarımının büyüklükleri on yıllık periyotlar ile dönemsel olarak Tablo; 53’de verilmiştir. Ekonomiyi dışa açma sürecinin on yıllık dönemsel rakamları toplam dış ticaret açığını göstermektedir. Toplam dış ticaret açıkları; 1980-89 dönemindeki 10 yılda 37,2 milyar dolar, 1990-99 dönemindeki 10 yılda 134 milyar dolar, 2000-2006 dönemindeki 7 yılda 203,9 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 1980-2006 dışa açık ekonomi sürecinin tamamında toplam dış ticaret açığının ve bu yolla dışarıya değer aktarımının toplamı; 375,2 milyar dolar olmuştur.

Tablo 54: 2000-2006 Türkiye Ekonomisinin Ödemeler Dengesi

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
CARİ İŞLEMLER HESABI	-9.821	3.392	-1.524	-8.036	-15.604	-22.708	-31.460
DIŞ TİCARET DENGESİ	-21.959	-3.733	-7.283	-14.010	-23.878	-33.527	-40.063
Genel Mal Ticareti	-20.059	-2.770	-5.928	-11.488	-20.471	-29.428	-36.292
İhracat f.o.b.	30.721	34.347	40.071	51.130	66.956	76.759	90.992
hracat f.o.b.	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.279
Bavul Ticareti	2.946	3.039	4.065	3.953	3.880	3.473	6.408
Uyarlama: Diğer Mallar	0	-26	-53	-76	-91	-190	-695
İthalat f.o.b.	-50.780	-37.117	-45.999	-62.618	-87.427	-106.187	-127.284
İthalat c.i.f.	-54.503	-41.399	-51.554	-69.340	-97.540	-116.774	-137.322
Uyarlama: Navlun ve Sig.	3.272	2.483	3.093	4.100	5.787	6.899	6.624
Uyarlama: Diğer Mallar	451	1.799	2.462	2.622	4.326	3.688	3.414
Parasal Olmayan Altın (net)	-1.900	-963	-1.355	-2.522	-3.407	-3.754	-3.345
İhracat	0	26	53	76	91	132	637
İthalat	-1.900	-989	-1.408	-2.598	-3.498	-3.886	-3.982

Limanlarda Sağlanan Mallar	-	-	-	-	-	-345	-426
İhracat	-	-	-	-	-	59	60
İthalat	-	-	-	-	-	-404	-486
HİZMETLER DENGESİ	11.366	9.132	7.879	10.504	12.784	15.164	13.538
Turizm	5.923	6.352	6.599	11.090	13.364	15.280	14.110
Gelir	7.636	8.090	8.479	13.203	15.888	18.152	16.853
Diğer Hizmetler	5.443	2.780	1.280	-586	-580	-116	-572
GELİR DENGESİ	-4.002	-5.000	-4.556	-5.557	-5.637	-5.799	-6.622
Ücret Ödemeleri	-	-	-	-	-	-96	-107
Yatırım Geliri	-4.002	-5.000	-4.556	-5.557	-5.637	-5.703	-6.515
Doğrudan Yatırımlar	89	52	-89	-405	-796	-734	-952
Portföy Yatırımları	-434	-694	-835	-1.207	-1.195	-924	-662
Diğer Yatırımlar	-3.657	-4.358	-3.632	-3.945	-3.646	-4.045	-4.901
Faiz Geliri	1.168	1.139	784	634	697	1.005	1.453
Faiz Gideri	-4.825	-5.497	-4.416	-4.579	-4.343	-5.050	-6.354
Uzun Vade	-3.785	-4.271	-4.052	-4.271	-3.947	-4.497	-5.548
Merkez Bankası	-806	-1.203	-1.160	-1.274	-1.098	-1.049	-844
Genel Hükümet	-1.291	-1.406	-1.397	-1.556	-1.609	-1.765	-1.807
Bankalar	-312	-253	-169	-110	-103	-257	-613
Diğer Sektör	-1.376	-1.409	-1.326	-1.331	-1.137	-1.426	-2.284
Kısa Vade	-1.040	-1.226	-364	-308	-396	-553	-806
CARİ TRANSFERLER	4.774	2.993	2.436	1.027	1.127	1.454	1.687
İşçi Gelirleri	4.560	2.786	1.936	729	804	851	1.111
Resmi Transferler	214	207	500	298	323	603	576

Kaynak: TCMB, HM, , <http://www.hazine.gov.tr/articles.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Dışa açık büyüme sürecinin ekonomik göstergeler açısından en çarpıcı bir biçimde gelişen iki değişkeni; büyüme oranları ile dış borç stokundaki artış miktarının biri biriyle olan bağıntısı artmıştır. 1980 yılında 15 milyar dolar düzeyinde olan dış borç stokunun 2006 yılı sonunda 210 milyar doları aşmasının önemli nedenlerinden birisi, dışa açık büyüme sürecinde büyümenin ve büyümede etkin olan dış ticaret sektörünün verdiği açık ve bu açığın finansmanında kullanılmak üzere alınan dış borçlar arasında ki bağıntı olduğu görülmektedir. 2000 sonrası dönemde büyük miktardaki dış ticaret açığıyla aynı dönemde dış borç stokunun 80 milyar dolara yakın bir oranda artması bu iki değişken arasındaki bağlantıyı göstermek için yeterlidir. Bu bağıntı aslında, 2000 sonrası dönemde Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle daha entegre hale getirmiştir. Dışarıya borçluluğu artış gösteren ekonomimizin küresel gelişmelerin dışında kalması mümkün değildir.

Küresel ekonomik düzen içerisinde faktörlerin dolaşımına açık hale gelen piyasalarımızın, duyarlılığı değişmiştir

2000-2006 evresinde Türkiye ekonomisinin yüksek oranlı borçlanma ve cari dengedeki açıklara bağlantılı ekonomik kriz sürecinde ki ekonomik gerçekleştirmeleri görebilmek için bu evrenin ödemeler dengesinin analitik sunumu Tablo; 54 de verilmiştir. 2000 sonrası hükümetler ödemeler dengesindeki büyük açıkları kapatabilmek için uluslar arası piyasalarda yüksek faizler ile borçlar almış ve Türkiye'nin dış borcu kısa sürede birkaç kat artmıştır. Bu borçların ödenebilmesi için bir taraftan yeni borçlar alınırken diğer taraftan da bu borçlar için yapılan ödemeler için bütçede olağan üstü kaynaklar aktarılmıştır. Zorunlu kaynak aktarımları ve yeni bütçe açıklarını finanse edebilmek için devlet karşı karşıya kaldığı ekonomik krizler neticesinde çok yüksek faizler ile yeniden iç ve dış borçlanmaya gitmiştir. 2000-2006 evresinde Türkiye'nin toplam kamu net borç stoku, Tablo 55 de, Tablo; 56 de ise aynı evrede toplam kamu net borç stokunun GSMH'ya oranları, Tablo; 57 de sürdürülebilir büyüme programının uygulandığı süreçte merkezi yönetim toplam borç stoku verilmiştir. 2001'de ekonomik kriz sonunda 93 milyar YTL olan iç borç stoku 2002 yılı sonunda 149,9 milyar YTL'ye yükselmiştir. Sürdürülebilir büyüme programının uygulandığı süreçte, 2006 yılı sonu iç borç stoku; 2002 yılına oranla % 67 oranında artarak 251,5 milyar YTL'ye yükselmiştir. IMF destekli sürdürülebilir büyüme programının uygulandığı 4 yıllık sürede iç borcun yapısı da değişmiş ve 2002 yılında toplam iç borcun % 53'ü kamu kuruluşlarına, % 47'si piyasaya iken, 2006 yılı sonunda bu oranlar % 28 ve % 72 olmuştur. (Bakınız Tablo:56).

Tablo 55: 2000-2006 Evresinde Toplam Kamu Net Borç Stoku

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006(*)
Toplam Kamu Net Borç Stoku (I-II-III-IV) (Milyon YTL)	71.682	159.575	215.678	250.844	274.396	269.124	257.811
I- Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt)	85.513	189.369	256.815	296.900	331.749	348.442	363.205
A- İç Borç	54.152	125.458	154.798	201.319	233.864	257.535	265.915
Merkezi Yönetim	51.536	122.157	149.870	194.387	224.483	244.782	251.470
Diğer Kamu	2.616	3.300	4.928	6.932	9.381	12.753	14.445
B- Dış Borç	31.361	63.911	102.017	95.581	97.885	90.907	97.290
Merkezi Yönetim	27.216	55.754	92.795	88.420	92.046	86.738	93.579
Diğer Kamu	4.145	8.157	9.222	7.161	5.839	4.169	3.711
II- Merkez Bankası Net Varlıkları	11.004	22.854	25.375	24.733	27.891	30.793	45.685
Net Dış Varlıklar	7.598	-2.324	13.660	17.262	23.048	49.480	67.136

Diğer Varlık ve Yükümlülükler (Net)	3.406	25.178	11.715	7.471	4.843	-18.687	-21.451
III- Kamu Mevduatı	2.465	4.757	10.808	12.393	16.144	30.496	35.961
Merkezi Yönetim	858	955	4.975	4.800	7.918	18.701	24.745
Diğer Kamu	1.607	3.802	5.833	7.593	8.227	11.795	11.216
IV-İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları	362	2.182	4.954	8.929	13.317	18.029	23.748
Bilgi İçin:							
Net Dış Borç Stoku	23.763	66.235	88.357	78.319	74.837	41.427	30.153
Net İç Borç Stoku	47.919	93.341	127.321	172.526	199.559	227.697	227.658
Net TL Cinsi Borç Stoku	44.304	61.805	91.764	142.120	167.578	202.301	209.123
Net FX Cinsi Borç Stoku	27.377	97.770	123.914	108.724	106.818	66.823	48.688

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır. (*) Geçici

Bu süreçte kamunun piyasaya aşırı borçlanma gereksiniminin artmıştır. Yerli sermayenin bu gereksinimin çok az bir kısmını karşılayabilmekte kalanını ise dış kaynaklardan karşılanmaktadır. Bu durum küresel ekonomik gelişmelerin borç yönetimi üzerindeki etkisini artırmaktadır. Borçların çevrimi sorunundan dolayı ekonomi piyasa dinamiklerinin etkilerine daha açık hale gelmektedir. Kamunun dış borçları dört yılda % 66,8 oranında artarak 38 milyar dolardan 64 milyar dolara yükselmiştir. Bu borcun 33 milyar dolarlık kısmı kredi niteliğinde iken 31 milyar doları tahvil ihracı yoluyla gerçekleştirilmiştir. Böylece dış borcunun yapısında da değişim yaşanmıştır. 2002 yılında tahvil borcunun toplam kamu dış borç stoku içindeki payı yüzde 51 iken 2006 yılı sonunda % 48'e gerilemiştir.

İç ve dış borçlanmada ki bu gelişmeler sonucunda 2006 yılı sonunda kamu borç stokunun toplam değeri YTL cinsinden 344 milyara, dolar cinsinden ise 245 milyar dolara yükselmiştir. Bu veriler toplam borç stokunun 2002 yılına göre YTL cinsinden % 42, dolar cinsinden % 65 oranında arttığını ortaya koymaktadır. 2003-2006 yıllarını kapsayan dört yıllık IMF destekli sürdürülebilir büyüme programının tüm etkinliği ile uygulandığı dönemdir. Bu dönemde kamunun iç borçları 101,6 Milyar YTL, dış borçları ise 25,8 milyar dolar artmıştır. Toplamda dolar bazındaki kamu borç stokundaki artış ise yaklaşık 97 milyar dolar düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 56: 2000-2006 Toplam Kamu Net Borç Stokunun GSMH'ya Oranı

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam Kamu Net Borç Stoku (I-II-III-IV) (Milyon YTL)	57,1%	90,4%	78,4%	70,3%	64,0%	55,3%	44,8%
1- Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt)	68,1%	107,3%	93,4%	83,2%	77,3%	71,6%	63,1%

A- İç Borç	43,1%	71,1%	56,3%	56,4%	54,5%	52,9%	46,2%
Merkezi Yönetim	41,0%	69,2%	54,5%	54,5%	52,3%	50,3%	43,7%
Diğer Kamu	2,1%	1,9%	1,8%	1,9%	2,2%	2,6%	2,5%
B- Dış Borç	25,0%	36,2%	37,1%	26,8%	22,8%	18,7%	16,9%
Merkezi Yönetim	21,7%	31,6%	33,7%	24,8%	21,5%	17,8%	16,3%
Diğer Kamu	3,3%	4,6%	3,4%	2,0%	1,4%	0,9%	0,6%
II- Merkez Bankası Net Varlıkları	8,8%	12,9%	9,2%	6,9%	6,5%	6,3%	7,9%
Net Dış Varlıklar	6,0%	-1,3%	5,0%	4,8%	5,4%	10,2%	11,7%
Diğer Varlık ve Yükümlülükler (Net)	2,7%	14,3%	4,3%	2,1%	1,1%	-3,8%	-3,7%
III- Kamu Mevduatı	2,0%	2,7%	3,9%	3,5%	3,8%	6,3%	6,2%
Merkezi Yönetim	0,7%	0,5%	1,8%	1,3%	1,8%	3,8%	4,3%
Diğer Kamu	1,3%	2,2%	2,1%	2,1%	1,9%	2,4%	1,9%
IV- İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları	0,3%	1,2%	1,8%	2,5%	3,1%	3,7%	4,1%
Bilgi İçin:							
Net Dış Borç Stoku	18,9%	37,5%	32,1%	22,0%	17,4%	8,5%	5,2%
Net İç Borç Stoku	38,2%	52,9%	46,3%	48,4%	46,5%	46,8%	39,5%
Net TL Cinsi Borç Stoku	35,3%	35,0%	33,4%	39,8%	39,1%	41,6%	36,3%
Net FX Cinsi Borç Stoku	21,8%	55,4%	45,1%	30,5%	24,9%	13,7%	8,5%
GSMH	125.596	176.484	275.032	356.681	428.932	486.401	575.784

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls> Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

IMF destekli sürdürülebilir büyüme programının tüm etkinliği ile uygulandığı bu dönemde kamunun borcu her yıl 24 milyar dolar artmıştır. Bu dönemde iç borçlar için ödenen ortalama reel faiz ise % 19 olmuştur. Dünyanın hiçbir ülkesinde 2002-2006 döneminde bu düzeyde reel faiz ödenmemiştir.

Tablo:57. 2002-2006 Merkezi Yönetim Toplam Borç Stoku

	2002	2003	2004	2005	2006	Artış(%)
İç Borç Stoku (Milyar YTL)	149,9	194,4	224,5	244,8	251,5	67,8
Piyasa	70,8	101,8	141,1	169,3	180,1	154,5
Kamu Kesimi	79,1	92,6	83,3	75,5	71,4	-9,7
Dış Borç Stoku (Milyar Dolar)	38,8	56,8	63,4	68,5	64,6	66,8
Kredi	18,6	33,7	36,6	38,9	33,1	77,6
Uluslar arası Kuruluşlar (IMF Kredisi)	6,4	20,6	23,5	26,3	22,1	246,9
Hükümet Kuruluşları	0,5	13,9	16,7	18,4	14,6	3128,6
Ticari Bankalar	6,4	6,8	6,9	6,5	5,2	-17,8
	5,9	6,3	6,1	6,1	5,7	-2,3

Tahvil	20,1	23,1	26,8	29,7	31,6	56,7
Toplam (YTL)	242,8	282,9	316,5	331,5	344,8	42,1
Toplam(Dolar)	148,5	202,7	235,8	247,1	245,3	65,2
İç Borç Faizi(%)	62,7	46,0	24,7	16,3	18,0	
TEFE(%)	30,8	13,9	13,8	2,7	11,6	
Reel Faiz(%)	31,9	32,1	10,9	13,6	6,4	

Kaynak:H M., <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 58: 2001-2006 Makro Ekonomik Göstergeler ve Dış Borçlar

(%)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSMH (Milyon Dolar)	200.002	145.693	180.892	239.235	299.475	360.876	399.673
İHRACAT (FOB) (2) (3)	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.279
İTHALAT (CIF) (3)	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	137.322
CARİ İŞLEMLER DENGESİ (3)	-9.821	3.392	-1.524	-8.036	-15.604	-22.708	-31.460
TCMB REZERVLER (BRÜT)	22.172	18.787	26.807	33.616	36.009	50.515	60.845
TCMB REZERVLER (NET)	23.153	19.799	28.071	35.162	37.643	52.429	63.217
DIŞ KREDİ KULLANIMLARI (3)	20.898	23.931	28.124	16.324	22.827	34.017	50.721
DIŞ BORÇ SERVİSİ (3)	21.939	24.623	28.852	27.808	30.481	36.398	39.642
ANAPARA	15.638	17.489	22.450	20.821	23.339	28.439	30.303
FAİZ	6.301	7.134	6.402	6.987	7.142	7.959	9.339

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 59: 2001-2006 Finansal Göstergeleri ve Dış Borçlar

(%)	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU / İHRACAT (FOB)	426,7	362,5	359,7	305,3	254,5	229,7	242,1
DIŞ BORÇ SERVİSİ / GSMH	11,0	16,9	15,9	11,6	10,2	10,1	12,7
DIŞ BORÇ SERVİSİ / İHRACAT (FOB)	79,0	78,6	80,0	58,8	48,3	49,5	46,5
ÖZEL SEKTÖR/İHRACAT (FOB)	200,9	137,7	122,3	106,6	103,8	115,9	142,1
FAİZ / GSMH	3,2	4,9	3,5	2,9	2,4	2,2	2,3
FAİZ / İHRACAT (FOB)	22,7	22,8	17,8	14,8	11,3	10,8	11,0
TCMB REZERVLER (NET)/ DIŞ BORÇ STOKU	19,5	17,4	21,6	24,4	23,4	31,1	30,6
TCMB REZERVLER (NET)/ KISA VADELİ BORÇLAR	81,8	120,7	170,9	152,8	118,1	141,3	150,6
TCMB REZERVLER (BRUT)/ TOP.DIŞ BORÇ	18,7	16,5	20,7	23,3	22,4	29,9	29,5
TCMB REZERVLER (BRUT)/ KISA VADELİ BORÇLAR	78,3	114,5	163,2	146,1	113,0	136,1	144,9
TCMB REZERV (BRUT)/ İTHALAT (CIF)	40,7	45,4	52,0	48,5	36,9	43,3	44,3
TCMB REZERV (NET)/ İTHALAT (CIF)	42,5	47,8	54,4	50,7	38,6	44,9	46,0
CARİ İŞLEMLER DENGESİ / TCMB REZERV BRUT	-44,3	18,1	-5,7	-23,9	-43,3	-45,0	-51,7
CARİ İŞLEMLER DENGESİ / TCMB REZERV (NET)	-42,4	17,1	-5,4	-22,9	-41,5	-43,3	-49,8

CARİ İŞLEMLER DENGESİ / GSMH	-4,9	2,3	-0,8	-3,4	-5,2	-6,3	-7,9
------------------------------	------	-----	------	------	------	------	------

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır

2001-2006 evresinde yaklaşık ortalama % 7'lik büyümenin finansmanında dış kaynak kullanımına bağlı artışları göstermektedir. Hazine Müsteşarlığının verilerine göre Türkiye'nin toplam dış borç stoku 2006 yılı sonunda 206,471 milyar dolara ulaşmıştır. 2000 yılında Türkiye'nin toplam dış borç stoku 118.503 milyar dolardı. IMF programları ile geçirilen 6. yılın sonunda bu rakam % 80'lik artışla 206.471 milyara ulaşmıştır. Bu evre Türkiye tarihinde dış borçların en hızlı arttığı ve borçluların yapısının değiştiği bir evre olmuştur. Ülkenin dış borçlarındaki büyük artışa rağmen devletin dış borçlarında azalma olmuştur. Bunun nedeni ise 2003' ten itibaren ortaya çıkan küresel likidite bolluğu ortamında özel sektör uluslar arası piyasalarda rahatça borçlanabildiği için, özel sektörün elinde döviz cinsinden fonlar artmıştır. Son yıllarda devlet yurt içinde de döviz cinsinden borçlanmaya başlamış, özel sektörden aldığı döviz borcuyla dış borç stokunu azaltmıştır. 2001 yılındaki krizde IMF Türkiye'ye ek kredi vermek için devletin özel bankaların dış borcuna garantör olmasını şart koşmuştur. Bu şartı Türkiye yasalaştırmıştır. Bu güvenceyi gören dış kreditorler mevcut kur seviyesini de fırsat bilerek özel sektörü hızlı bir biçimde borçlandırmışlardır.

Tablo 60: 2001-2006 Dış Borçların Borçluya Göre Yapısı (Milyon Dolar)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
TOPLAM DIŞ BORÇ STOKU	118.503	113.592	129.701	144.260	160.789	168.808	206.471
KISA VADELİ DIŞ BORÇLAR (2)	28.301	16.403	16.424	23.013	31.880	37.103	41.984
KAMU	1.000	0	0	0	0	0	0
GENEL YÖNETİM	1.000	0	0	0	0	0	0
TCMB	653	752	1.655	2.860	3.287	2.764	2.563
TCMB Kredileri	26	20	15	11	1	1	1
Kredi Mektuplu DTH	627	732	1.640	2.849	3.286	2.763	2.562
ÖZEL	26.648	15.651	14.769	20.153	28.593	34.339	39.421
Bankalar	16.900	7.997	6.344	9.692	14.529	17.740	19.830
Diğer Sektörler	9.748	7.654	8.425	10.461	14.064	16.599	19.591
ORTA-UZUN VADELİ DIŞ BORÇLAR	90.202	97.189	113.277	121.247	128.909	131.705	164.487
KAMU	47.621	46.110	63.619	69.504	73.831	68.247	69.585
GENEL YÖNETİM	42.186	40.961	58.855	65.165	70.100	65.869	67.804
Merkezi Yönetim	39.514	38.729	56.773	63.346	68.583	64.643	66.576

(Hazine)	39.465	38.692	56.746	63.327	68.578	64.643	66.576
Mahalli İdareler	2.123	1.709	1.461	1.285	1.098	908	981
Fonlar	549	522	621	534	418	318	247
FİNANSAL KURULUŞLAR (3)	1.709	1.495	984	765	656	320	205
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	3.725	3.654	3.780	3.574	3.075	2.058	1.576
KİT'ler	3.498	3.435	3.561	3.313	2.840	1.881	1.412
Diğer (4)	228	219	219	262	236	178	164
TCMB	13.429	23.591	20.340	21.504	18.114	12.654	13.106
TCMB Kredileri	3.705	13.643	8.068	7.272	2.995	0	0
Kredi Mektuplu DTH	9.724	9.948	12.272	14.232	15.119	12.654	13.106
ÖZEL (5)	29.153	27.488	29.319	30.238	36.964	50.804	81.796
FİNANSAL KURULUŞLAR	7.581	4.789	4.716	5.152	8.418	15.890	28.761
Bankalar	4.550	3.211	3.030	3.143	5.747	12.240	22.054
Bankacılık Dışı	3.032	1.578	1.686	2.010	2.672	3.651	6.707
FİNANSAL OLMAYAN KURULUŞLAR	21.571	22.699	24.603	25.086	28.546	34.914	53.035

Kaynak: HM, <http://www.hazine.gov.tr/articles.htm>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır

Ankara Ticaret Odasının 2005 yılında hazırladığı “ Özelleşen borçlar raporu, Türk özel kesiminin 2001 sonrasında dış borçlarının tehlikeli bir biçimde arttığını göstermektedir. Rapora göre, 2001-2005 döneminde Türkiye'nin dış borç stokunun 2005 yılı sonuna kadar % 74.5 oranında artarken, özel sektör dış borçları aynı dönemde % 164.5 oranında artmıştır. “2005 sonunda 114 milyar doları bulan özel sektör dış borçlarının 76.9 milyar dolarının şirketlere ait olduğu belirlendi”(ATO, 2005b, 1).

Tablo 61: 2001-2006 Evresi Türkiye Ekonomisi Ödemeler Dengesi

Ödemeler Dengesinin	2001	2002	2003	2004	2005	2006
CARİ İŞLEMLER HESABI	3.392	-1.524	-8.036	-15.604	-22.708	-31.460
DIŞ TİCARET DENGESİ	-3.733	-7.283	-14.010	-23.878	-33.527	-40.063
Genel Mal Ticareti	-2.770	-5.928	-11.488	-20.471	-29.428	-36.292
İhracat f.o.b.	34.347	40.071	51.130	66.956	76.759	90.992
İhracat f.o.b.	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.279
Bavul Ticareti	3.039	4.065	3.953	3.880	3.473	6.408
Uyarılma: Diğer Mallar	-26	-53	-76	-91	-190	-695
İthalat f.o.b.	-37.117	-45.999	-62.618	-87.427	-106.187	-127.284
İthalat c.i.f.	-41.399	-51.554	-69.340	-97.540	-116.774	-137.322
Uyarılma: Navlun ve Sig.	2.483	3.093	4.100	5.787	6.899	6.624
Uyarılma: Diğer Mallar	1.799	2.462	2.622	4.326	3.688	3.414
Parasal Olmayan Altın (net)	-963	-1.355	-2.522	-3.407	-3.754	-3.345
İhracat	26	53	76	91	132	637
İthalat	-989	-1.408	-2.598	-3.498	-3.886	-3.982

Limanalarda Sağlanan Mallar	-	-	-	-	-345	-426
İhracat	-	-	-	-	59	60
İthalat	-	-	-	-	-404	-486
HİZMETLER DENGESİ	9.132	7.879	10.504	12.784	15.164	13.538
Turizm	6.352	6.599	11.090	13.364	15.280	14.110
Gelir	8.090	8.479	13.203	15.888	18.152	16.853
Diğer Hizmetler	2.780	1.280	-586	-580	-116	-572
GELİR DENGESİ	-5.000	-4.556	-5.557	-5.637	-5.799	-6.622
Ücret Ödemeleri	-	-	-	-	-96	-107
Yatırım Geliri	-5.000	-4.556	-5.557	-5.637	-5.703	-6.515
Doğrudan Yatırımlar	52	-89	-405	-796	-734	-952
Portföy Yatırımları	-694	-835	-1.207	-1.195	-924	-662
Diğer Yatırımlar	-4.358	-3.632	-3.945	-3.646	-4.045	-4.901
Faiz Geliri	1.139	784	634	697	1.005	1.453
Faiz Gideri	-5.497	-4.416	-4.579	-4.343	-5.050	-6.354
Uzun Vade	-4.271	-4.052	-4.271	-3.947	-4.497	-5.548
Merkez Bankası	-1.203	-1.160	-1.274	-1.098	-1.049	-844
Genel Hükümet	-1.406	-1.397	-1.556	-1.609	-1.765	-1.807
Bankalar	-253	-169	-110	-103	-257	-613
Diğer Sektör	-1.409	-1.326	-1.331	-1.137	-1.426	-2.284
Kısa Vade	-1.226	-364	-308	-396	-553	-806
CARİ TRANSFERLER	2.993	2.436	1.027	1.127	1.454	1.687
İşçi Gelirleri	2.786	1.936	729	804	851	1.111
Resmi Transferler	207	500	298	323	603	576

Kaynak: TCMB DTM,HM, , <http://www.hazine.gov.tr/articles.htm>, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

DTM verilerine göre; 2001-2006 yılları arasında özel sektörün ihracatı, sektörün dış borcundan daha hızlı artmıştır. Dış borç artışının-ihracattaki artışın üzerinde seyretmesi alınan borçların üretim alanları yerine verimsiz alanlarda kullanıldığının göstergesidir. Sonuçta üretimi ve ihracatı artırmayan dış borçlanma, dışa açık bir ekonomide büyümeye katkısından fazla zararı olacaktır. 2000 sonrası dış piyasalardan alınan krediler ile Türkiye dünya ortalamasının üzerinde hızlı bir biçimde büyümeye devam ederken, ekonomiyi sürdürülemez bir cari açıkla karşı karşıya getirdiğinden kalıcı ve sürdürülebilir bir büyüme yerine, sıcak para ile ikame edilen borç çevirme sisteminin egemen olduğu bir büyüme süreci devam etmektedir. Yüksek büyüme trendine giren Türkiye'nin döviz gereksinimi her geçen yıl daha da artmaktadır. Bu koşullar altında dış kaynak akışına bağlı yüksek oranlı büyümeyi sürdüren Türkiye şu anda aynı oranda büyük cari açık veren, dolayısıyla net anlamda

döviz kazancı yeterli olmayan dış tasarrufları yüksek faizler ödeyerek kullanan bir ülke konumundadır. Türkiye son beş yılda dış borçlarını büyük bir hızla artıran ülke konumuna gelmiştir. 2000 sonrası süreçte de uluslar arası ekonomilerin olduğu gibi Türkiye'nin de küreselleşme olgusunun etkisinde kalarak ulusal ekonomi politikalarını oluşturamadığını, kendi ayakları üzerinde durabilen, dış girdiye ve finansal kaynağa bağımlılığı düşük ve güçlü üretken ekonomi politikaları içeren bir büyüme stratejisini kuramadığı görülmektedir. Yüksek borçlar son yıllarda bütün ekonomi politikalarını ipotek altına aldığı gibi, Türkiye'nin dış politikasını da ipotek altına alma eğilimine girmiştir. Ekonomik bağımsızlığını kaybeden bir ülkenin siyasi bağımsızlığını da er geç kaybedeceği bilinen bir olgudur.

1980'de başlayan dışa açılma sürecinde, Türkiye bilinçli bir strateji ile katma değerler çok düşük olduğu tekstil ve inşaat demiri üretimi gibi sektörlerdeki üretim alanlarına yönlendirilmiştir. Otomotiv sanayi gibi dış ticaretimizde önemli bir yere sahip olan işletmeler ise yabancı ana şirketlerin fason üreticisi konumunda tutulmuştur. Ülke ekonomisinin büyüme ivmesi kazanmasında ve kalkınmasında sanayileşmenin önemi ne kadar büyük ise yeni gelişen sektörlerde planlamanın ve korumanın da gerekli olduğunun fazla tartışılacak bir yönü yoktur. Dışa açık olacağız diye yeni gelişen sektörleri acımasız rekabet ortamında geliştirmek olanaklı değildir. Sanayileşmenin başlatılmasının ve ilk gelişim evrelerini dış rekabetten korumanın devlet öncülüğü dışında başka bir yolu henüz bulunamamıştır.

2000-2006 Evresi ekonomik faaliyetlere göre dış ticaret gerçekleştirmelerini ikinci kesimde araştırdık İkinci kesimde ki bulgulara ve Tablo:62'de ki bu değerlere baktığımızda Türkiye hala ihraç ettiği imalat sanayi mamulünün yaklaşık iki katı katma değeri yüksek imalat sanayi mamulü mal ithal etmektedir. Bu nedenle de Türkiye hala dış kaynak girişine bağımlı bir büyüme sürecini iç dinamikleri ile değiştirebilecek bir üretim altyapısını oluşturacak dönüşümü gerçekleştirememiştir. Dışarıdan aldığı aramalarını kullanarak ihracat yaptığı için de dış ticaret dengesi açık vermeye devam etmektedir. Cari dengeye yansıyan bu açıkları kapatmaya iç tasarruflar yetmeyince yüksek maliyetler ile dışarıdan gelen sıcak para fon sağlayıcılarına borçlanma yolunu seçmektedir.

**Tablo 62: 2000-2006 Evresi Ekonomik Faaliyetlere
Göre Dış Ticaret Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar)**

İHRACAT	Yıllık							OCAK		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2007	% Değ..
Tarım ve Ormancılık	1.659	1.976	1.754	2.121	2.542	3.329	3.457	234	315	34,9
Balıkçılık	25	30	51	81	103	140	130	8	27	254,1
Madencilik ve Taş ocakçılığı	400	349	387	469	649	810	1.146	54	100	84,0
İmalat Sanayi	25.518	28.826	33.702	44.378	59.579	68.813	80.011	4.811	6.000	24,7
Diğerleri	173	153	165	204	294	384	535	25	50	99,6
GENEL TOPLAM	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.279	5.132	6.492	26,5
İTHALAT	Yıllık							OCAK		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2007	% Değ..
Tarım, Ormancılık	2.123	1.409	1.703	2.535	2.757	2.801	2.878	203	287	41,3
Balıkçılık	2	1	1	2	8	24	32	1	2	84,7
Madencilik ve Taş ocakçılığı	7.097	6.577	7.192	9.021	10.981	16.321	21.966	1.493	1.970	32,0
İmalat Sanayi	44.200	32.686	41.383	55.690	80.448	94.208	108.291	6.260	6.954	11,1
Diğerleri	1.081	726	1.275	2.092	3.346	3.419	4.153	183	418	128,1
GENEL TOPLAM	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	137.321	8.140	9.631	18,3

Kaynak: DTM, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekolar1/eko15.xls> . Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

“Türkiye ekonomisi, özellikle 2000 sonrası dönemde, dışsal dinamiklerin daha belirleyici olduğu bir büyüme sürecine girmiştir. Bu sürecin temel belirleyenlerini; yüksek faiz-düşük kur şeklinde ifade edebiliriz”(Uysal,2006,1) 2000-2007 evresi Türkiye ekonomisinin temel parametrelerindeki dışsal faktörlere bağlantılı değişimler sonucu ulaşılan ekonomik gerçekleştirmelerin analizini yaptığımızda bu finansman yapısı ve üretimdeki faktör birleşimi ile dünya ölçeğinde yüksek katma değer üretilemeden dışa açılım gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Türkiye ekonomisinin ürettiği toplam büyüklükler Tablo: 63’de 2000 -2006 yılları arası evrede Türkiye ekonomisi temel ekonomik göstergeleri verilmiştir. Bu verilere göre; Türkiye ekonomisi 2002-2004 arası ortalama % 8’e yakın bir ekonomik büyüme performansı yakalamıştır. 2002-2007 arası ortalaması ise, 2007 yılında ekonominin % 5 olan büyüme öngörüsü dikkate alındığında, % 7’lik bir ekonomik büyüme performansı elde edilmiş olacaktır.

Tablo 63: 2000 -2006 Temel Ekonomik Göstergeler

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
GSMH (Trilyon TL-Milyon YTL)	125.596	176.484	273.463	356.680	428.932	486.401	575.783
GSMH (Milyar \$)	201,439	148,2	180,8	239,2	299,4	360,8	399,7
Büyüme (%)	6,1	-9,4	7,9	5,9	9,9	7,6	6
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi)	67.420	68.529	69.626	70.712	71.789	72.065	72.606

Fert Başına GSMH (Cari Fiyatlarla, \$)	2.965	2.123	2.598	3,383	4.172	5.008	5.477
Deflatör (%)	50,9	55,3	44,4	22,5	9,5	7,7	9*
Ort. TEFE-ÜFE (%)	51,4	61,6	50,1	25,6	11,1	5,89	9,3
Yıl Sonu TEFE-ÜFE (%)	32,7	88,6	30,8	13,9	13,8	2,66	11,5
Yıl Sonu TÜFE (%)	39,0	68,5	29,7	18,4	9,3	7,7	9,6
Ort. TÜFE (%)	54,9	54,4	45,0	25,3	10,6	8,2	9,6
Ort. Döviz Kuru (TL- YTL/\$)	623.749	1.222.921	1.504.598	1,487,119	1,422,341	1,34	1,41
İhracat-FOB (Milyar \$)	30,7	34,4	40,1	47,2	63,1	73,1	88,5
İthalat-CIF (Milyar \$)	53,1	38,5	48,4	69,3	97,5	116	135,5
Ham Petrol (\$/varil)	27,6	23,1	23,4	26,9	34,5	50,1	
Bavul Ticareti (Milyon \$)	2.944	3.039	4.065	3,953	3,880	3473	
Turizm Gelirleri (Milyon \$)	7.636	8.090	8,479	13,203	15,888	18,152	
İşçi Gelirleri (Milyon \$)	4,560	2,786	1,936	729	804	851	
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Ticareti Dahil)	-9,819	3,390	-1,522	-8,037	-15,604	-22,852	

Kaynak: TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

2001-2007 yılının 2. çeyreğine kadar % 5'in üzerinde oranlarda dünya ortalaması üzerinde bir büyüme gerçekleştiren Türkiye ekonomisinin asıl açmazı, olumlu bir büyüme performansının iç ve dış borçların artışı beraberinde getiriyor olmasıdır. Bu durum büyümenin yüksek tasarruf açığı ile gerçekleştiğini göstermektedir. Bu durum kamu borç stokuna yansımaktadır. 2002-2006 arasında Türkiye'nin toplam kamu borç stokunun rakamları ve artış seyri Tablo; 64'de verilmiştir.

2002 yılında dolar bazında kamu iç ve dış borç stokunun toplamı;148,5 milyar dolar iken, 2006 sonunda 245,3 milyar dolara ulaşan bir kamu borç stoku görülmektedir

Tablo 64: 2002-2006 Toplam Kamu Borç Stoku

	2002	2003	2004	2005	2006	Artış(%)
İç Borç Stoku (Milyar YTL)	149,9	194,4	224,5	244,8	251,5	67,8
Piyasa	70,8	101,8	141,1	169,3	180,1	154,5
Kamu Kesimi	79,1	92,6	83,3	75,5	71,4	-9,7
Dış Borç Stoku (Milyar Dolar)	38,8	56,8	63,4	68,5	64,6	66,8
Kredi	18,6	33,7	36,6	38,9	33,1	77,6
Uluslar arası Kuruluşlar (IMF Kredisi)	6,4	20,6	23,5	26,3	22,1	246,9
Hükümet Kuruluşları	0,5	13,9	16,7	18,4	14,6	3128,6
Ticari Bankalar	6,4	6,8	6,9	6,5	5,2	-17,8
	5,9	6,3	6,1	6,1	5,7	-2,3

Tahvil	20,1	23,1	26,8	29,7	31,6	56,7
Toplam (YTL)	242,8	282,9	316,5	331,5	344,8	42,1
Toplam(Dolar)	148,5	202,7	235,8	247,1	245,3	65,2
İç Borç Faizi(%)	62,7	46,0	24,7	16,3	18,0	
TEFE(%)	30,8	13,9	13,8	2,7	11,6	
Reel Faiz(%)	31,9	32,1	10,9	13,6	6,4	

Kaynak: TÜİK, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tasarruf meyli düşük olan ekonomilerin büyüme dokusunu oluşturan sermaye yapısı zayıf olunca, borçlardaki artış ile GSMH artışı arasında bir bağıntı olması kaçınılmaz olmaktadır. Türkiye'nin 2002-2006 evresinde gösterdiği yüksek büyüme rakamları borç stokunun büyümesini beraberinde getirmiştir. 2001 öncesi dövize endeksli iç borçlanma nedeniyle dış konjonktürün etkisinde daha kolay kalabilen bir ekonomik yapı ekonomide sıklıkla kriz dönemleri yaşanmasını tetiklemektedir.. Bu yönüyle ekonominin döviz yükümlülükleri yatırımların gerçekleştirmesini ötediğinden döviz cinsi borçların miktarının GSMH içerisinde fazla bir yer tutması büyümenin önünde ki en önemli etkidir. 2002 yılı sonunda borç stokunun % 42'si ulusal paramız cinsinden iken, 2006 sonu itibariyle bu oran % 70'lerin üzerine çıkmıştır. Sürdürülebilir bir büyümenin ancak tasarruf meyli yüksek bir ekonomide mümkün olacağından, kamu borç stokunun makroekonomik istikrar açısından kırılganlık oluşturmayacak seviyelere çekilmesi büyük önem arz etmektedir. 2002 yılında % 79 civarında olan kamu net borç stokunun GSMH'ya oranı, 2006 yılı sonunda % 63.1'e indirilmiştir. 2007 yılı sonunda bu oranın, "AB Kamu Borç Stoku Kriteri" olan % 60'ın altına düşmesi beklenmektedir. Ekonominin borçlanma gereksiniminin azalması, bütçeye faiz yükünün azalması şeklinde yansımaktadır. Türkiye'de 2001 yılında toplanan vergilerin tamamı borçların faiz ödemelerine yetmezken, 2006 yılı sonunda faiz ödemelerinin bütçe gelirlerine oranı % 33 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Tablo 65: 2000-2007 Dış Ticaret Gerçekleşmeleri (Milyon Dolar)

	YILLIK							OCAK		
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2007	DEĞ. %
İhracat	27.775	31.334	36.059	47.253	63.167	73.476	85.279	5.132	6.492	26,5
İthalat	54.503	41.399	51.554	69.340	97.540	116.774	137.321	8.140	9.631	18,3
Dış Ticaret Hacmi	82.278	72.733	87.613	116.593	160.707	190.251	222.600	13.272	16.123	21,5

Dış Ticaret Açığı	-26.728	-10.065	-15.495	-22.087	-34.373	-43.298	-52.043	-3.008	-3.138	4,3
İhracat / İthalat	51,0	75,7	69,9	68,1	64,8	62,9	62,1	63,0	67,4	6,9
İhracat / GSMH	13,9	21,5	19,9	19,8	21,1	20,4	21,4
İthalat / GSMH	27,3	28,4	28,5	29,0	32,6	32,4

Kaynak:DTM,HM, , <http://www.hazine.gov.tr/articles.htm>,Kullanılarak Hazırlanmıştır.

2006 yılında ihracat % 15 artışla 85,3 milyar dolar, ithalat % 19 artışla 132,3 milyar dolar olmuştur. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2006 yılında % 62,1'e gerilemiş ve dış ticaret hacmimiz 217,6 milyar doları aşmıştır. 2006 yılı itibariyle ara malı ithalatının toplam ithalatımız içindeki payı % 70'in üzerindedir. İhracat sektörünün üretimde ithal girdi kullanımının artması ihracatta rekabet edebilirliğin geliştirilip sürdürülmesine yardımcı olmakta, yeni ihracat olanakları bulunmasını, kalitenin yükseltilmesini veya piyasa tercihlerine uyumu kolaylaştırmaktadır. Ancak üretimde yabancı girdi payının yükselmesi ölçüsünde ihracatın istihdam sağlaması ve ülke içinde katma değer yaratmasını ise önlemektedir. İhracat artışının ekonomik büyümeyi yükseltici etkisi zayıflamaktadır. 2001-2007 döneminde, Türkiye ekonomisinin dışa açık 'işleyen ve istikrarlı' bir piyasa ekonomisine dönüşümü sürecinin son aşamasında, hem enflasyonda gerileme, hem de büyüme oranında rekor düzeyde gerçekleşmeler yaşanmaktadır. Ancak, cari dengede ki açık ve borç stokunda büyüme artarak devam etmektedir.

2001 sonrası sürdürülebilir bir büyüme için gerekli sabit sermaye yatırımlarının yapılmasına iç tasarruflar yeterli olmadığından, kapalı ekonomi döneminde de olduğu gibi üretimi artıracak yeni yatırımların yapılmasında finansal kaynak sıkıntısı ekonominin en önemli sorunu olmaya devam etmiştir. 2000'li yıllarda da sıcak paranın finanse ettiği ekonomik büyüme koşullarına bağımlılık ülke ekonomisini dış konjoktüre daha duyarlı hale getirmiştir. Dış finansal kaynak gereksinimine sürekli bağımlı hale gelen ekonomik bağımlılık zinciri; dışarıdan yüksek kâr amaçlı sermaye girişi ile ekonomide büyüme finanse edilirken, sıcak paranın finanse ettiği büyümeye bağlı ara malı ithalatında yüksek oranda dışa bağımlılık ithalatı artırmaktadır. Artan ithalat ise cari açığın büyümesine yol açmakta ve oluşan cari açık bulunabilir ise yeni dış borçlarla kapatılmakta, bulunamaz ise oluşan risklere bağlı olarak faizler yükseldiği için tekrar dış piyasaların borç vermesi

için Türkiye'nin finans piyasası dış kreditorler için cazip hale gelmektedir. Türkiye'ye borç vermeye hazır piyasalarda yüksek maliyetli dış borçlar alınmaktadır. Piyasalar aracılığı ile dışarıya daha yüksek kâr transferleri yapılmaktadır. Dışa açık büyüme sürecinde 2001 sonrası yüksek büyüme oranları aslında refah artırıcı zenginleştirici bir büyümeyi değil fakirleştirici yoksullaştırıcı dışa bağımlılık oranı artan bir ekonomik büyümeyi ifade etmektedir. Yüksek büyüme oranlarına rağmen halkın refah düzeyinin artıramayışının ana nedeni iç tasarruf açığının yerine ikame ettiğimiz dış tasarrufları yüksek faiz ödeyerek kullanıyor olmamızdan kaynaklandığı bilinmektedir.

Sonuçta yüksek maliyetli dış tasarrufları kullanan bir büyüme modeli haline gelmiş olan, Türkiye'nin açık ekonomi modeli zenginleştirici bir büyüme modeli değil fakirleştirici yoksullaştırıcı dışa bağımlılığı artıran bir ekonomik modeli çağrıştırmaktadır. Türkiye de hükümetler için mali sorunların kaynağı olan iç tasarruf açığı ve cari açık için kalıcı önlemler almak yerine, bu açıkları dış kaynaklarla finanse etmek, siyasi maliyetlere yol açabilecek ekonomik yapısal değişim ve çözümlerin ertelenmesine yol açtığından kolay yol olarak tercih edilmektedir.

7. EKONOMİYİ DIŞA AÇMA SÜRECİNDE TÜRKİYE EKONOMİSİNİN KARŞILAŞTIĞI KRİZ AŞAMALARI

24 Ocak 1980 iktisadi istikrar kararları ekonominin dışa açılma stratejisi sürecinde mali ve ekonomik açılım bakımından dışa açılma alt yapısının oluşturulduğu, artık ekonominin tüm kurumları ile global ekonomiye entegre olduğu bir süreci incelemeye çalıştık. Araştırmaya konu olan dışa açık ekonomi stratejisinin Türkiye'de ekonominin 27 yıllık kesitinde dışa açılmanın sonuçları olarak da görebileceğimiz, 1980 sonrası ortaya çıkan ekonomik krizler ve dışa açılmanın, krizler üzerindeki etkileri de tartışılmalıdır inancındayız. Bu nedenle dışa açık ekonomi sürecinde karşılaşılan ekonomik kriz aşamalarını ve bu aşamalarda uygulanan IMF destekli iktisat politikası kararları ve politikalarının ekonomide yapısal dönüşümün sağlanmasında ki etkinliği, Türkiye ekonomisinin dışa açık ekonomi stratejisinin başarılı olup olmadığını açıklamak için gereklidir. Bilindiği

gibi 24 Ocak 1980 öncesi yaşanan “döviz darboğazı” olarak adlandırılan ekonomik krizin giderilmesi adına ekonominin dışa açılma kriterleri belirlenmişti. Bu kriterleri ortaya konulduğu istikrar paketinin ortaya çıkışını hazırlayan koşullardan başlayıp, en son Şubat 2001 krizini aşmak için uygulanan güçlü ekonomiye geçiş ve sürdürülebilir büyüme programını da içerisine alan politika uygulamalarının sonuçları araştırılmıştır. Ekonominin kapalı bir ekonomiden dışa açık bir ekonomiye dönüştürme arzusunun bir sonucu olan, ekonomik kriz aşamalarını ve bu aşamalarda uygulanan IMF destekli iktisat politikası kararları ve politikalarının etkinliği analiz edilmiştir.

7.1. 24 Ocak 1980 Öncesinde Yaşanan Ekonomik Bunalımın Nedenleri

24 Ocak 1980 kararları Türk İktisat tarihinde bir milat olarak öne çıkmaktadır. Bu tarihte daha önce izlenen ekonomi politikalarından bir kopma ve ayrılma söz konusudur. Bu tarihe kadar devlet ekonomide önemli bir aktör olarak yer almış, ağırlığı ekonominin her alanında egemendir. Var olan üretim yapısı ise az gelişmiş hammadde ekonomisi özelliğini taşımaktadır. 24 Ocak 1980 iktisadi kararlarının birincil amacı, Türkiye ekonomisinin global ekonomi ile bütünleşmesini sağlamak, bir başka deyişle ekonomik yapıyı dış dünyaya açmaktır.

Tablo 66: 24 Ocak 1980 Öncesi Süreçte Dış Ticaret Gerçekleşmeleri
(Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İhracat /GSMH %	İthalat	İthalat /GSMH %	İhracat/İthalat	Denge	Hacim
1970	588	16,5	948	26,6	62,1	-360	1.536
1971	677	18,7	1170	32,3	57,8	-494	1.848
1972	885	23,8	1563	42,1	56,6	-678	2.448
1973	1317	34,6	2086	54,8	63,1	-769	3.403
1974	1532	39,2	3778	96,8	40,6	-2.246	5.310
1975	1401	34,7	4739	117,5	29,6	-3.338	6.140
1976	1960	47,9	5129	125,4	38,2	-3.169	7.089
1977	1753	42	5796	138,8	30,2	-4.043	7.549
1978	2288	53,7	4599	107,9	49,8	-2.311	6.887
1979	2261	51,9	5069	116,4	44,6	-2.808	7.330
1980	2910	65	7909	176,8	36,8	-4.999	10.819

Kaynak: DTM, DPT, HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Türkiye’yi 24 Ocak kararları aşamasına getiren önceki ekonomik koşullara baktığımızda bu süreçte ekonominin içerisinde bulunduğu koşullar; “Üçüncü Beş Yıllık Plan” döneminin hemen başında ekonominin temel parametrelerinde kötüleşme sinyalleri ile birlikte iç piyasada, spekülasyon amaçlı yönelme ve sanayinin yapısı gereği ithalat da genişleme başlamıştır. Buna karşılık ihracat duraklamış, işçi dövizlerinde gerileme yaşanmıştır. Dünya petrol fiyatlarındaki aşırı artışında etken olduğu kötüleşme eğilimi ile 1974 Kıbrıs Harekatı ve uygulanan askeri ve ekonomik ambargo nedeniyle de ülke ekonomisinin sorunlarını daha da ağırlaştırmıştır. Ekonominin 1973’de 414 milyon dolar olan dış finansman gereği, 1977’ye gelindiğinde 3.599 milyon dolara yükselmiştir. Ekonominin dış ticaret açığı ve yatırımların finansmanı gibi sorunlarına döviz kazandırıcı kalıcı çözüm bulunamamıştır. 1979 yılında petrol fiyatlarındaki ki yüksek oranlı artış ve buna bağlı olarak yükselen dünya fiyatları, ithalat giderlerini artırırken ithalatın yapısında değişimler olmuştur. Hammadde ithalatının toplam ithalat içindeki payı 1972 yılında % 45.2 iken bu oran 1979 yılında % 66.6 düzeyine kadar yükselmiştir.(Bakınız Tablo:66). 1970’li yıllarda; ihraç mallarının, dünya standartlarına uygun olmayışı ve teknolojik geriliğin desteklediği verimsizlik düşüklüğü, ihracatı teşvik politikalarının yetersizliği, Türk lirasının aşırı değerlenmiş olması, gibi nedenlerle ekonomik dengelerde kalıcı bozulmalara bağlı olarak cari işlem açıklarının büyümesi dış finansman ihtiyacını artırmıştır. 1970’lerin sonuna doğru ulusal tasarruflar ve yatırımlar arasındaki uçurum genişlemiştir. İthalat, durgun ihracat karşısında hızla büyümüştür. Tablo 66’da 1970-1980 arası Türkiye’nin dış ticaret gerçekleştirmeleri ve 24 Ocak 1980 öncesi içe dönük bir yapıdaki ekonominin dış ticaret parametrelerini yansıtan değerler verilmiştir. 24 Ocak 1980 öncesi dış ticaret dengesindeki bozulma ile birlikte, verimsizlik ve kaynak yetersizliği nedeniyle “Kamu İktisadi Teşebbüsleri”nin dengesi çarpıcı bir şekilde bozulmuştu. Bunun sonucunda bütçe açığı büyümüş ve enflasyonda hızlı bir artış olmuştu. Cari işlemler dengesi önemli ölçüde açık vermişti. Bu açık, 1977’de GSMH’nin % 8’ine ve döviz gelirlerinin % 92’sine ulaşmıştı. Bu açıklar günü kurtarmak adına özel yabancı

sermaye ve rezervlerle finanse edilmiştir. Fakat bu finansman şekli, dış borçların artması, borçlanma yapısının bozulması ve konvertibl döviz rezervlerinin azalması şeklinde üç alanda kötüleşmeye neden olmuştur. 1970’li yılların ortasında 1974 Kıbrıs Barış Harekatı’nın maliyeti ve uygulanan ambargonun sonrasında ağır dış borç yükü altında girilmiştir. Kamu kesimi borçlanma gereksinimi fazlalaşmıştır.

Tablo 67: 24 Ocak 1980 Öncesi Süreçte Ekonominin Ana Sektör Ağırlıklarına Göre Gelişimi ve GSMH Büyüklükleri (1968 Üretici Fiyatları İle)

Yıllar	GSMH		TARIM		SANAYİ*		HİZMETLER	
	Değer	Z.Endeks	Değer	Oran %	Değer	Oran	Değer	Oran
1970	125 425.2	105.8	32 467,8	25,9	35 398.2	28,2	57 559.2	45,9
1971	138 185.3	110.2	36 762.9	26,6	37 464.4	27,1	63 958.0	46,3
1972	148 476.5	107.4	36 594.8	24,6	41 070,5	27,7	70 811.2	47,7
1973	156 457.6	105.4	32 921.7	21,0	45 642,3	29,2	77 893.6	49,8
1974	168 112.9	107.4	36 118.9	21,5	49 013.7	29,2	82 880.3	49,3
1975	181 383.3	108.0	40 282.8	22,2	53 386.1	29,4	87 714.5	48,4
1976	195 750.6	107.9	43 370.7	22,2	58 264,2	29,8	94 115.7	48,1
1977	203 358.2	103.9	42 787.0	21,0	62 136	30,6	98 435.2	48,4
1978	209 182.6	102.9	43 991.5	21,0	64 335,3	30,8	100 855.8	48,2
1979	208 343.1	99.6	45 213.4	21,7	62 310,2	29,9	100 819.5	48,4
1980	206 120.9	98.6	45 976.9	22,3	60 880,7	29,5	99 263.3	48,2

Kaynak: DPT, HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Bu süreçte dış borç bulma koşulları ağırlaştı. Uluslar arası kredi derecelendirmelerinde Türkiye kredi notu en düşük beş ülke arasında sayılıyordu. 1970’lerin sonuna doğru dış borçları ödeyecek döviz kazandırıcı kaynaklara sahip olunamadığından, 1977’den itibaren borç erteleme girişimlerine başlandı. 24 Ocak Kararları bu ekonomik koşullar altında yürürlüğe kondu. 1980 öncesi sektörlerin durumunu, Tablo; 67’de 24 Ocak 1980 öncesi süreçte Türkiye’nin dış borçlarını, Tablo:68’de, 1975-1980 evresi ödemeler dengesini Tablo:69’da görebiliriz. Bu göstergelerin yukarıda verilen ayrıntılı yorumlarında da açıklandığı gibi 24 Ocak 1980 öncesi süreçte ekonominin makro dengelerinin bozulduğu görülmektedir. Ülkenin 24 Ocak sürecine gelmesini hazırlayan nedenlerin başında ülkenin ödemeler dengesinde düzeltilemeyen kronik açıkların önde geldiği bilinmektedir.(Bakınız Tablo:69).

Tablo 68: 24 Ocak 1980 Öncesi Süreçte Türkiye'nin Dış Borçları

Yıllar	Milyon Dolar	Yıllar	Milyon Dolar
1970	1.929	1976	3.822
1971	2.210	1977	4.410
1972	2.300	1978	6.126
1973	2.654	1979	14.234
1974	2.901	1980	15.516
1975	3.012		

Kaynak: DPT, HM, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır. Tabloda verilen rakamlar yalnızca anaparaya ait olup faizleri kapsamamaktadır.

HM verilerine göre, 1979 yılındaki dış ticaret açığı 2.8 milyar dolar iken, 1980 yılında 4.7 milyar dolara yükselmişti. KFA kapatmak için dışarıdan alınan borçlar 1979'a göre 1980'de %16.2 oranında artmıştır. Ekonominin tüm sektörlerinden sanayileşme dokusu tamamlanmadığından, sanayi üretimi yatırım malları ve ara mallarında dışa bağımlı hale gelmişti. Bu durum dış ticaret açıkları üretmiş, bu açıklar büyük ölçüde kamunun uluslararası kuruluşlar aracılığıyla sağladığı dış kredilerle finanse edilmiştir. Türkiye'nin dış finansman ihtiyacının artmasıyla döviz darboğazına girilmiştir. Döviz darboğazına bağlı ekonomik bunalımı aşmak için hükümet, 24 Ocak istikrar kararları olarak bir dizi kararlar almıştır. Bu bağlamda ülkeye döviz kazandırıcı işlemlerin başında yer alacak ihracatı artırabilmek için ihracat odaklı büyüme stratejisine geçiş yapılmıştır.

Tablo 69: 1975-1980 Evresi Ödemeler Dengesi

	(Milyon ABD Dolar)	1975	1976	1977	1978	1979	1980
A-	CARİ İŞLER HESABI	-1648	-2029	-3140	-1265	-1413	-3408
1.	İhracat f.o.b.	1401	1960	1753	2288	2261	2910
2.	İthalat f.o.b.	-4502	-4872	-5506	-4369	-4815	-7513
	Mal Dengesi	-3101	-2912	-3753	-2081	-2554	-4603
3.	Hizmet Gelirleri	617	581	540	533	708	762
4.	Hizmet Giderleri	-477	-601	-714	-327	-367	-600
	Mal ve Hizmet Dengesi	-2961	-2932	-3927	-1875	-2213	-4441
5.	Yatırım Gelirleri	0	0	0	0	0	0
6.	Yatırım Giderleri	-124	-217	-320	-489	-1010	-1138
	Mal, Hizmet ve Yatırım Geliri Dengesi	-3085	-3149	-4247	-2364	-3223	-5579
7.	Cari Transferler	1437	1120	1107	1099	1810	2171
B.	SERMAYE HESABI						
C.	FINANS HESABI	327	1132	1645	848	-393	672
8.	Yurtdışında Doğrudan Yatırım	0	0	0	0	0	0
9.	Yurtiçinde Doğrudan Yatırım	114	10	27	34	75	18

10.	Portföy H.-Varlıklar	0	0	0	0	0	0
11.	Portföy H.Yükümlülükler	0	0	0	0	0	0
12.	Diğer Yatırımlar-Varlıklar	0	0	149	-17	-109	85
13.	Diğer Yatırımlar-Yükümlülükler	213	1122	1469	831	-359	569
	Cari,Sermaye ve Finansal Hesaplar	-1321	-897	-1495	-417	-1806	-2736
D.	NET HATA VE NOKSAN	-351	-830	-634	-874	651	1434
	GENEL DENGE	-1672	-1727	-2129	-1291	-1155	-1302
E.	REZERV VARLIKLAR (*)	1672	1727	2129	1291	1155	1302
14.	Resmi Rezervler	337	69	327	-191	142	-494
15.	Uluslar arası Para Fonu Kredileri	300	158	39	213	10	423
16.	Ödemeler Dengesi Finansmanı	1035	1500	1763	1269	1003	1373

Kaynak: MB, DPT, HM, TÜİK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

7.1.1. 24 Ocak Programının Amaçları

24 Ocak 1980 kararlarının bazı kısa, orta ve uzun vadeli amaçları vardı. Bunlar; kısa vadede enflasyonu makul bir seviyeye düşürmek, atıl kapasiteleri harekete geçirerek, ekonomik canlanmayı ve büyümeyi sağlamak ve ülkenin o andaki borç sorununa bir çözüm getirerek acil dış ödemelerini yapabilmeyi başarabilmektir. “24 Ocak kararlarının amaçları içerisinde, para arzını çapa olarak kullanmak suretiyle, para arzının kontrolünün sağlanması ve böylelikle kısa vadede enflasyon oranlarını düşürmek yer almaktaydı. Bu kararlarla devletin ekonomi üzerindeki hakimiyeti kırılmaya çalışılmış, o tarihe kadar dışa kapalı, yer yer faiz ve fiyat kontrolünün geçerli olduğu bir ekonomik düzenden, dış dünyaya dönük serbest piyasa ekonomisi merkezli bir anlayışa doğru yönelmiştir”(Çelebi,2001,2). İstikrar programı kararlarının orta ve uzun vadeli hedeflere ulaşmak için uygulanan başlıca politikalar şunlardır. Devletin ekonomi üzerindeki ağırlığını azaltmak ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri işletmelerini özelleştirmek. Para hacminin denetlenmesi “para arzının” sermaye üzerindeki vergi baskısının hafifletilmesi ve iç kaynaklardan kolayca borçlanmaya geçebilmek. İçeriden borçlanabilmek için gerçekçi faiz uygulamasına izin vermek, faiz hadlerine serbesti getirerek piyasada pozitif faizin gerçekleşmesinin yolunu açmak. Diğer yandan fiyat kontrollerinden kaçınarak fiyatların piyasa şartlarında oluşmasını sağlamak. Döviz piyasasının serbestleştirilmesi ve sermaye üzerindeki kontrollerin kaldırılarak, sermaye hareketlerini kolaylaştıracak önlemler almak. Dış ticaretin serbestleştirilmesi ve geliştirilmesini temin etmek. Maaş ve

Ücretlerin kontrol edilmesi ve tarım kesimine sağlanan desteklerin ve teşviklerin azaltılması bu yolla enflasyonun kontrol altında tutulmasını başarmaktı.“24 Ocak kararlarının en önemli hedefi genelde devletin ekonomik faaliyetine özelde ise, KİT'lerin faaliyetlerine son vermektir. KİT'lerin faaliyetlerine bir sınırlandırma getirilerek yapılmak istenen ekonomik alanda geniş yer tutan bu devlet işletmeleri yerine, özel kesime yer açmak ve özel kesimi ekonomide ağırlıklı bir konuma getirmekte yer almaktadır. 24 Ocak kararlarıyla birlikte yabancı sermayeden azami şekilde faydalanılmak istenilmiştir. Bunun için yabancı sermayenin önünde engeller kaldırılmıştır. Elde edilecek yabancı sermaye sayesinde, ekonomik büyümenin sağlanması ve cari açığın kapatılması istenmiştir”(Boratav, Yeldan,2001,45).

7.1.2. Program Araçlarının Sorunları Çözme Etkinliği ve Uygulama Sonuçları.

“24 Ocak iktisadi programı kararları 12 Eylül’de gerçekleştirilen askeri darbe sonucu askeri yönetim altında geniş ölçüde uygulama imkanı bulmuştur. 24 Ocak IMF destekli ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik kararları uygulayan hükümetler ağırlığı ve önceliği dış piyasaların güvenini sağlamaya vermiştir. Bunun için dış borç ödemelerinde titizlik gösterilmiş ve döviz kazandırıcı yanı olduğu için ihracatı teşvik edici politikalar öncelikle hayata geçirilmiştir. Genelde ülkenin ürettiği malların ara ve hammadde bakımından dışarıya bağımlı durumda olması sebebiyle, ekonomik yapıda ihracatı artırabilmek bir anlamda maliyetleri düşürmeyi gerektirmektedir”(Enç, 2003, 2).

Tablo70: 24 Ocak 1980 Kararları Sonrası Faizlerin Gelişiminin Ekonomik Kriz Üzerindeki Etkinliğinin Ülkeyi 5 Nisan 1994 Krizine Taşması

Yıllar	Tas.Mev. Faiz Oranı(l)	TC MB Reeskont	İnterbank Gecelik Faiz Oranı	TEFE	Reel Faiz
1980	33.0	26.0	-	-	-65.75
1983	45.0	48.5	-	-	15.27
1985	55.0	52.0	-	-	13.37
1988	83.9	54.0	46.77	46.77	19.35
1989	58.8	54.0	26.87	26.87	-8.5
1990	59.4	50.7	62.72	62.72	7.15
1991	72.7	54.5	59.87	59.87	18.7
1992	74.2	54.5	67.77	67.77	12.8

1993	74.8	54.5	69.93	69.93	14.5
1994	95.6	64.0	92.05	92.05	-54.0

Kaynak: TC MB. DPT, HM, TÜİK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

24 Ocak 1980'kararları ile başlayan dışa dönük sanayileşmeye ve ekonomide liberalleşmeye dayalı ekonomi politikaları, 1990 yılına kadar olan süreçte hükümetlerin hepsi yeni strateji içerisinde benzer politikaları benimsemişler ve birbirlerine yakın politika araçları kullanarak, Türk lirasının konvertibiliteye geçmesi, ihracatın teşvik edilmesi, KİT'lerin özelleştirilmesi gibi birçok aracı kullanarak, ekonomiyi liberalleştirip dış dünyaya açarak Global ekonomiye geçiş sürecini tamamlamışlardır. Global ekonomi ile eklemlenme için ortaya konan bu çabalar da beklenen sonuçlar; istikrarlı ve hızlı bir ekonomik büyümenin sağlanması, enflasyonun düşürülmesi, işsizliğin azaltılması, yüksek bir milli gelir düzeyine ulaşılması, eğitim ve kentleşme ile ilgili sorunların çözülerek, gelişmiş ülkelerin ulaştığı düzeyi bir an önce yakalayabilmektir. Bu hedefleri yakalayabilmek için 1981 yılında 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe konulmuştur. 1982 yılında Sermaye Piyasası Kurulu oluşturulmuş, 1986 yılı başlarında ise İstanbul Menkul Kıymetler Borsası faaliyete geçmiştir. Bu yeni stratejinin Türk ekonomisinde tam anlamıyla etkinleşmesi 1989 yılında 32 sayılı kararla Türk Parasının Kıymetini Koruma Kanununun değiştirilmesiyle gerçekleşti. Bu değişimle Türkiye ile dış dünya arasındaki sermaye giriş çıkışı tamamen serbest hale geldi ve döviz tevdiat hesapları yasallaştı. Aynı dönemde bütçe açıklarının iç borçlanma yoluyla finanse edilmesi sistemine geçildi. (Bakınız Tablo:71). Böylece artık Türk ekonomisinin dış finansmanı kamunun sağladığı uzun vadeli krediler yerine özel sektörün bulduğu özel kredilerle sağlanacaktı. Ancak sanayileşme atılımı kısıtlanmış, dış ekonomiler için açık pazar olmuş bir ülke doğrudan yabancı sermayeye sanayi sermayesi için cazip olmayacağından ekonomimize ancak sıcak para şeklinde yabancı sermaye girişi olacaktı. Gelen bu sıcak para devlet tahvilleri gibi değerli kağıtlara yatırım yapacak, kısa vadeli finans sermayesi olarak gelen bu yabancı fonlara da bankacılık sistemi aracılık edecekti. Stratejinin işleyiş sistemi artık 1990 sonrasında dış ticaret ve finansal alan da tam liberalizme dayanan yapısıyla ülke ekonomisinin tüm alanlarında etkinliğini en üst seviyeye taşımış durumdaydı. "24 Ocak kararlarının

hedefinde, bir şekilde para arzını çapa olarak kullanarak para arzının kontrolünü sağlamak suretiyle, kısa vadede enflasyon oranlarını indirmek yatmaktaydı. Bu hedefe yönelik olmak üzere IMF Merkez Bankasından kamu kesimine açılan kredilerin ve avansların 1980 yılından 1984 yılına kadar bir sınırlama getirmesini talep ederek, para arzının kontrollü artmasını sağlamış ve bu yolla da enflasyon oranlarını 1980 24 Ocak kararları öncesindeki üçlü rakamlardan % 33'lere çekebilmiş ve bu alanda başarı kaydetmiş olduğunu ifade edebiliriz Yalnız enflasyonda sağlanan bu başarıda çalışan kesimlerin ve tarım kesiminin ödediği ve katlandığı ağır maliyeti de belirtmek gerekmektedir. Bu dönemde GSMH'daki artışlar genellikle ihracat imkanı bulan imalat sanayinden kaynaklanırken, tarım kesimi teşvik ve desteklerin azalması nedeniyle, GSMH'nın artışına olan katkısı imalat kesiminden oldukça uzaklarda seyretmiştir”(Boratav, Yeldan, 2001, 1-5). “24 Ocak kararlarının uygulanması ile sağlanan en önemli başarı alanı ihracat olmasına rağmen, yine de 1980 -1983 arasında ülkede ortaya çıkan cari açık ortalama GSMH'nın % 2'si civarından daha aşağılara çekilememiştir. 24 Ocak iktisat politikalarının en başarısız olduğu alan faizlerin serbest bırakılması sonucu, o ana kadar uygulanan negatif faiz uygulamalarının rahatından kurtulamayan sanayici ve yerli üreticilerin yeni duruma ayak uyduramayışdır”(Güloğlu, Altunoğlu, 2002, 16). (Bakınız Tablo: 70,71).

Tablo 71: 1987-1995 İç Borç Stoku, Faiz Oranları ve Vade Yapısının Gelişimi

Yıllar	İç Borç Stoku <i>i</i>	Vade (Gün)	Ort. Basit Faiz	Ort. Bileşik Faiz
1987	23,0	-	--	--
1988	22,0	--	--	--
1989	18,2	233	53,9	59,8
1990	14,4	236	49,7	54,0
1991	15,4	211	69,8	80,5
1992	17,6	211	74,6	87,7
1993	17,9	257	79,3	87,6
1994	20,6	119	109,9	164,4
1995	17,3	206	98,9	121,9

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TÜİK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

“Ucuz kredi ve ucuz işgücüne alışarak rekabet ortamından uzakta üretim yapmaya alışmış olan işletmelerin, artan kredi maliyetleri nedeniyle iflaslarının

önüne geçebilmek için, devlet bu kesimlere kamu bankalarını kullanarak büyük çaplı destek verdi. Bu türden politika uygulamaları 80'li yılların bir nevi ilk krizinin fitilini ateşledi. Kamu bankalarından sağlanan teşvik ve destekle iflas etmelerine müsaade edilmeyen firma ve işletmeler her türlü verimlilik anlayışından uzakta üretim faaliyetlerine devam ettiler. Enflasyonu indirmek amacıyla uygulanan sıkı para politikası piyasada faiz oranlarında artışlar sağlayarak, daha sonra bankerler krizi olarak anılan ve piyasada faiz yarışlarına yol açarak GSMH'nın % 2,5'ne denk gelen bir zarara mal olacak olan, 1980 sonrası dönemin ilk krizine, 1982 yılında sebep olmuştur. Bu eski politika anlayışının bir nevi 24 Ocak kararlarının ruhuna aykırı olarak devam ettiğini göstermesi bakımından son derece önemli olmaktadır. Bu tür korumacı zihniyet anlayışı 1990'lı yıllarda ortaya çıkacak krizlerin de bir bakıma temelini teşkil etmiştir. Özellikle 1994 yılında bankacılık krizini önlemek için getirilen veya belki de getirilmek zorunda olunan banka mevduatlarına verilen % 100 güvence ve bu güvencenin daha sonra bir şekilde ortadan kaldırılamayışı, diğer krizin besleyici bir unsuru olmuştur”(Boratav, Yeldan, 2001, 5). (Bakınız Tablo:71). “24 Ocak iktisat politikası kararlarının bir sonucu olarak dış borçlanma konusu gündeme gelmiştir. Programın hayata geçirilmesinde dış borçlanma oldukça önem kazanmıştır. Dış borçlanma konusu ekonomi politikasının başarı ile uygulanmasında “başarı kriteri” olarak bir ölçüm vasıtası olmuştur. Programın yürütülebilmesi için dış desteğe mutlak ihtiyaç duyulması bakımından dış borçlanma konusu son derecede önem arz etmekteydi. Program kararları dış borçların süresini uzun vadeye yayma konusunda önemli denecek başarı sağladı. Kısa vadeli borçların miktarı toplam borçların % 13' ne denk gelmekteydi. Bu durum olumlu olarak ifade edilecek bir orandı. 1980-1983 arasında borçlanma hususunda bazı göstergelerde bozulmalar görülse de cari açık konusunda iyileşmeden söz etmek gerekmektedir. Bu dönem zarfında toplam borç miktarı 14 milyar ABD dolarından 17 milyar ABD dolarına yükselmiş, aynı dönem içerisinde dışarıdan ülkeye net kaynak girişi gerçekleşmiş ve uluslararası rezervlerde artışlar kaydedilmiştir. Borçlanma konusu ile kamu kesimi bütçe açıkları arasında bağ bulunmaktadır. Kamu kesimi toplam talepler içerisinde önemli bir paya sahiptir. IMF destekli 24 Ocak iktisadi istikrar kararları 1983-1984 aralığında piyasalarda mal ve hizmetlerin arz ve talep dengesini sağlamıştır”(Kibritçioğlu, 2001a, 3). (Bakınız Tablo: 72).

Tablo 72: 1980-1990 Evresinde Dış Borçların Yapısı

Yıllar	Orta ve Uzun Vadeli Dış Borçlar(Milyon Dolar)	Kısa Vadeli Dış Borçlar (Milyon Dolar)	Toplam Dış Borçlar (Milyon Dolar)
1980	12.693	2.480	15.173
1981	13.480	2.111	15.519
1982	15.855	1.746	17.619
1983	16.104	2.281	18.385
1984	18.078	3.180	21.258
1985	20.590	4.759	25.349
1986	24.317	6.911	31.228
1987	32.605	7.623	40.228
1988	34.305	6.417	40.772
1989	35.276	5.745	41.021
1990	40.220	8.112	48.332

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TÜİK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Tablo 72’de ki MB verilerine göre, 1980 yılına gelindiğinde, toplam dış borçların 15 milyar 173 milyon dolar düzeyinde olduğu görülmektedir. Dış borçların ekonomik göstergeler üzerindeki etkilerinin analizinde, borçların vadeleri itibariyle dikkate alınması da büyük önem taşımaktadır. 1980-1990 evresinde, Türkiye’nin toplam dış borç stokunun artan bir ivme ile büyüdüğünü görüyoruz. 1984’te 20.65 milyar dolar, 1990’da yaklaşık 50 milyar dolarlık dış borç ve borçlanmada vadelerin kısalmakta oluşu da kısa vadeli borçların toplam dış borç içindeki payını artırmıştır. Kısa vadeli dış borçlar, toplam dış borçlar içerisinde 1984 yılında % 15.39 iken, bu oran 1990 yılında % 20’lere çıkmıştır. Toplam borçlar içerisinde kısa vadeli olanların önemli bir pay oluşturması ve bu payın sürekli olarak artış eğilimi göstermesi, borç yönetimini zorlaştırarak ülkeyi dış borç ödemedeki sorunlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Dış ticaret açığını borçlanma yoluyla kapatan ve her yıl artırarak milyarlarca dolar borçlanan bir ekonominin istikrar içinde kalkınması elbette çok zordur

Tablo 73: 1980-1990 Türkiye’nin Dış Ticaret Rakamları (Milyon Dolar)

Yıllar	İhracat	İhracat /GSMH %	İthalat	İthalat /GSMH %	İhracat/İthalat	Denge	Hacim
1980	2.910	5,4	7.909	14,6	36,8	-4.999	10.819
1981	4.703	8,8	8.933	16,7	52,6	-4.230	13.636
1982	5.746	11,8	9.235	18,2	65,0	-3.489	14.981
1983	5.728	17,6	9.235	28,4	62,0	-3.507	14.963
1984	7.134	15,5	10.757	23,4	66,3	-3.623	17.891

1985	7.958	16,3	11.343	23,3	70,2	3.385	19.301
1986	7.457	14,1	11.105	21	67,1	-3.648	18.562
1987	10.190	17,4	14.158	24,2	72,0	-3.968	24.348
1988	11.662	18,9	14.335	23,3	81,4	-2.673	25.997
1989	11.625	17,3	15.792	23,4	73,6	-4.167	27.417
1990	12.959	13,8	22.302	23,7	58,1	-9.343	35.261

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TUIK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>,

Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Programın uygulanması neticesinde;“1979 yılında 2.3 milyar dolar olan ihracatımız 1990 yılına gelindiğinde 12.9 milyar dolar düzeyine çıkmıştır. İhracatımız içinde tarım ürünleri payı hızla gerilerken sanayi mallarının payı önemli oranda artış göstermiştir. Nitekim 1980 yılında % 36 olan sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1990 yılına gelindiğinde % 80’e ulaşmıştır”(DTM, 2007). 24 Ocak 1980 de başlayıp 1984 yılında üç yılı aşkın süren IMF destekli programın sonuna gelindiğinde, program sonucu olarak ekonomide üç önemli değişiklik gerçekleşmiştir. Öncelikle kısa vadeli hedefleri içerisinde olan ülkenin dış piyasalarda güvenilirliğinin artması sonucu, ülke; dış piyasalardan kolaylıkla borçlanabilmiştir. Daha sonra IMF baskısının 1984 yılında ortadan kalkması neticesinde para arzı üzerindeki baskı azalarak nispeten emisyon hacminde genişleme olmuştur. Türkiye ekonomisinin 24 Ocak 1980 kararları sonrasında 1990 yılına kadar geçen sürede ki dış ticaret gelişmelerine baktığımızda, 1980 sonrasında dışa açık büyüme stratejisi ile dış ticaret açısından tam bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Özellikle yeni büyüme stratejisinin omurgasını oluşturan ihracat sektöründe ki gelişmeler, belki de 1980 sonrası uygulanan ekonomi politikalarının, ihracatı teşvik mekanizmasındaki aksaklıklar yüzünden ortaya çıkan hayali ihracat olgusunun dışında en olumlu sonucudur. Dışa açık modelde ihracat sektöründe yaşanan gelişmeler ekonomide yapısal bir değişim için umut verici olmuştur. Tablo 73’ü incelediğimizde görüyoruz ki, 1980’den sonra ihracat miktarı bu evrede on yıl içerisinde yaklaşık beş kata yakın artarak, 2.9 milyar dolardan 12.959 milyar dolara yükselmiştir. İhracatın ithalatı karşılama oranı da, yeterli olmasa da genelde istikrarlı bir biçimde artmıştır. 1980 yılında % 36.8 olan bu oran, 1990 yılında % 58,1 olarak gerçekleşmiştir. 24 Ocak Kararları sonucunda da dış ticaret açığının büyük payı olan ülke cari açığında 24 Ocak öncesine göre dışa açık

bir yapıda dahi kısmen de olsa iyileşme sağlanmış döviz dar boğazından uzaklaşarak ödeme gücünden çıkmış ve enflasyon oranlarında ise önemli bir düşüş başarılmıştır. Programın bu olumlu neticeleri elde etmesi, diğer temel ekonomik göstergelerde de başarı kaydettiği anlamına gelmemekteydi. İstikrar tedbirleri sonrasında da GSMH artışlarında istikrarsızlık devam etmiştir. Yine diğer bir başka temel ekonomik gösterge olan işsizlik oranında artış eğilimi devam etmiştir. Ayrıca para piyasalarında da yine istikrardan söz etmek mümkün değildir. Bu dönemde uygulanan politikalardan kaynaklanan toplumdaki sosyal kesimler arasındaki eşitsizliğin ve adaletsizliğin daha da fazla artış kaydettiğini belirtmemiz gerekmektedir. Program kararlarının bir sonucu olan bu dönemde kâr, rant ve faiz gelirleri temin edenler, diğer kesimlere nazaran ulusal gelirden daha büyük pay almaya başlamışlardır. 1984 yılında mal-hizmet, döviz ve sermaye piyasalarının işleyişi ile ilgili mevzuatta liberalleşme uygulamalarına hız verilmiştir. İthalat rejiminde miktar korumacılığında vazgeçilerek, gümrük vergileri koymak suretiyle bir çeşit fiyat kontrollerine gidilerek liberalleşme gerçekleştirilmiştir. İthalatta serbestleştirmenin getireceği ithal mal girişindeki artışın önlenmesi için 1988 yılına kadar Türk Lirasının değeri yabancı paralar karşısında değerli tutulmaya çalışılmıştır. 1988 yılında Türkiye'nin dış ticaretteki liberalleşme çalışmaları ülkenin imzaladığı GATT sözleşmesi gereği artık ihracatı teşvik uygulamalarından vazgeçmesini gerektirmekteydi. Bundan ötürü 1988 yılından itibaren ihracata uygulanan destek ve teşvikler kaldırılmıştır. 1985 yılından itibaren yurtiçinde ve yurtdışında ikamet edenlerin serbestçe ticari bankalarda döviz tevdiat hesabı açmalarına müsaade edilerek, dış ticaretin liberalleştirilmesini döviz piyasası izlemiştir. İstikrar programının hedefleri doğrultusunda benzer liberalleşme düzenlemeleri özellikle 1986 yılında para ve sermaye piyasalarında ortaya çıkmıştır. 1986 yılında bankalar arası piyasada para işlemleri yapılmaya başlamış, 1987 yılında da Merkez Bankası açık piyasa işlemleri düzenlemeye başlamıştır. Bu dönemde 1986 tarihinde kurulan İMBK faaliyetlerine başlamıştır. Başlangıçta İMBK'de işlem göreceği olan hisseler devlet iç borçlanma senetleri ile özelleştirilecek olan KİT'lerin hisse senetlerini kapsamaktaydı. Batıdaki benzerleri ile aynı kriterleri taşıması ve özel sektör piyasaya açabilmek için daha sonra özel sektör hisseleri de İMBK piyasasında işlem görmeye başlamıştır. 24 Ocak iktisadi istikrar programı kararlarının içerisinde yer

alan özelleştirme konusunda çok istenilmesine rağmen önemli bir özelleştirme yapılamamıştı. Bu özelleştirmelerin yapılamaması sonucunda, devletin ekonomik faaliyetten kendi asli görevine çekilme gayreti de istenen başarıyı sağlayamamıştır. “Bunda askeri hükümet sonrası gelen sivil idarenin bunu gerçekleştirme konusunda gerekli isteği ve kararlılığı göstermemiş olmasının yanı sıra, bu konuda önemli dirençle de karşılaşmıştır. Bu maksatla hükümetlerin gerçekleştirdiği bazı özelleştirme projeleri bazı gerekçeler ileri sürülerek (siyasilerin başvurusuyla yargı tarafından) iptal edilmiştir”(Karabıyık, 2000, 2). “Daha sonraki özelleştirme programlarının gerisinde yatan düşünce ekonomik etkinlik ve verimlilik gibi konuların hiçe sayılarak, bir nevi bütçeye gelir getiren bir unsur olarak düşünülmesidir”(Öniş, 2001,3). Hükümet buradan elde edeceği gelirleri bütçe açıklarını finanse etmek için kullanmak istemiştir. 24 Ocak kararlarının önemli bir eksikliği olarak ifade edilebilecek bir yanı ise kamu gelirleri açısından vergi gelirlerini ihmal etmesidir. “Program daha çok devletin ekonomik bakımdan küçültülmesi neticesiyle, yani bir nevi kamu harcamalarında azalış sağlamak suretiyle, kamu bütçesinde bir denklikten yanadır. Ne var ki adı geçen sürede önemli miktarda kamu harcamalarında azalışa gidilmesine rağmen, yinede kamu kesimi bütçesinde önemli açıklar meydana gelmiştir. Oluşan açıkları kapatmak için ülke hem dış borçlanmaya hem de iç borçlanmaya başvurmuş, bunun sonucunda 1980 yılında alınan borçların faiz giderlerinin oranı toplam vergi gelirlerinin başlangıçta % 17’ne denk gelirken bu oran daha sonra 1988 yılında % 94’ne ulaşmıştır”(Çelebi, 2001, 4). “24 Ocak 1980 iktisadi kararlarının temeli neo liberal iktisat anlayışına dayanmaktaydı. Bilindiği gibi bu anlayışta arz ve talep tek belirleyici unsur olarak belirmektedir. Her şeyin piyasa şartlarında değerlendirilmeye tabi tutulması, bu tür IMF destekli ortodoks istikrar politikalarının önemli bir şartıydı”(Seyidoğlu, 2003,4). “24 Ocak 1980 liberalleşme kararlarının bazı temel ekonomik göstergelerde olumlu gelişmeler kaydettiğini burada belirtmemiz gerekmektedir. Bunları sıralamak gerekirse, 1980-1983 arasında GSMH’da büyüme ortalama % 7’ler seviyesinde gerçekleşmiştir. Yine 80’li yılların başında cari açık oldukça düşük seviyelere çekilebilmiştir. Bu yıllar arasında ihracat başlangıç rakamlarının iki katına yükseltilmiştir. Adı geçen dönem için ortalama cari açığın GSMH’ya oranı % 4’lerden % 1,7’ler seviyesine çekilebilmiştir”(Mihçı, 2000, 83-107). Yine “1980-

1983 süre zarfında ihracata yönelik hamleler sanayide atıl kapasite kullanımını teşvik ederek, Üretim artışına sebep olmuştur. Bu süre zarfında imalat sanayi artış ortalaması % 8,9'lar seviyesi gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. 1984-1987 dönemi cari ödemeler bilançosu eğer dönem içerisinde gerçekleşen dış borç faiz ödemelerini hariç tutarsak, pozitif değer almıştır. Tüm bu sayılan göstergeler; Türkiye'nin dış piyasalarda itibarını artırmış ve nispeten dışarıdan borçlanabilmesini kolaylaştırmıştır”(Seyidoğlu 2003, 141-156). 24 Ocak dönüşümünün yukarıda ifade edilen önemli temel ekonomik başarısına rağmen, yine bu dönemde temel ekonomide oluşan yapısal sorunlar nedeniyle konjonktürel kriz aşamalarına girilmiştir. Bu krizler sonucu ekonomik ve sosyal alanlarda ki kötüleşme süreçleri yaşanmıştır. Bu süreçler halen devam etmekte olup, dışa açık ekonomi politikaları sonucu ülkenin kronikleşen sorunlarının bir ürünü olarak karşımızda durmaktadır. “Bu sorunların kaynağı ise genelde yapısal ve finansal zorluklar ve eksiklikler olarak belirmektedir. Nitekim 1980-1983 aralığında devletin iç borçlanma stokunun GSMH'ya oranı % 15'ler seviyesindeyken, bu oran daha sonraki 1984-1989 aralığında % 211'e çıkmıştır. Yine aynı dönemler için devletin faiz ödemeleri tutarının GSMH'ya oranı % 1 'den % 2,5'e yükselmiştir. Adı geçen dönem içerisinde oluşan bütçe açıklarında önemli bir kalemden ihracatı teşvik için kullanılan vergi iade miktarları teşkil etmiş, fakat bu teşviklere rağmen dönem başlangıcında elde edilen ihracat artış ve gelirleri beklenen seviyeye çıkarılamamıştır. Bunun da arkasında yatan neden ekonominin yapısal zorluklarıdır. Başlangıçta atıl kapasitelerin harekete geçirilerek ve devalüasyonlarla fiyat avantajı yakalanarak artırılma imkanı bulan ihracat rakamları, sonunda ülkenin üretim kapasite ve imkanlarının sınırlı olması gibi yapısal-tekniik nedenlerle, zira ülkenin sabit sermaye yatırımları artırılmadığı için bir noktada artık ihracatın artış imkanı ortadan kalkmıştır”(Yeldan, 2004, 2002, 58-59). “1980-1983 aralığında incelenen dönemin birinci aralığında dış borç miktarı 17,5 milyar dolar seviyesinden 1987 yılına gelindiğinde yani bir nevi IMF istikrar politikasının uygulanmadığı zaman zarfında 39,5 milyar ABD dolarına yükselerek kötüleşmiştir. 1980 başlarında borç yönetiminde sağlanan başarı zamanla kaybolmuş, borçların profili incelendiği vakit 1988 yılında bunların ağırlıklı bölümünün kısa vadeli borçlardan oluştuğu görülür. Kısa vadeli borçların toplam borçlara oranı 1987 yılına gelindiğinde % 19'lara varmış, orta-uzun vade ve kısa vadeli borç servisi

miktarı toplam cari işlemler gelirinin 3/4 üne ulaşmıştır”(Emil., Yılmaz, 2004, 1-2). Bu dönemde ticari bankaların döviz açığı yükselmiş ve döviz kuru riski ise artmıştır. Aynı dönem içerisinde Merkez Bankası döviz kurları ile piyasada döviz kurları arasındaki makas açılmış, bunun sonucu devalüasyon beklentisi ile ihracatçıların ülkeye sağladıkları dövizleri yurt dışında tutma eğilimi artmıştır. “1980’li yılların ortasında gerçekleşen düşük orandaki mevduat faizleri ki, bu oran % 2,5’ler seviyesindeydi, para ikamesi olarak adlandırılan bir durum yaratarak, ülkede yaşayanların dövizde hücum etmesini sağlamıştır. Böylece ülkede yaşayan gerçek ve tüzel kişiler varlıklarını muhafaza etmek ve aynı zamanda gelir elde etmek için her türlü ticari işlerini döviz üzerinden yapmak zorunda kalmışlardır. Bu yapı Türkiye’nin süreç içerisinde yaşadığı finansal krizlerin nedenlerinden en önemli olanıydı. İnsanlar rahatlıkla tasarruflarını döviz cinsinden mevduatlarda değerlendirerek, hem faiz geliri hem de döviz kurlarında oluşabilecek kur risklerine karşı korunmak istiyorlardı. Bu durum ise ülke riskini hem iç piyasada hem de dış piyasalarda artırmıştır. 1987 yılına gelindiğinde ülke enflasyon-devalüasyon açmazına düşmüştü. Ülkenin izlemiş olduğu ekonomi politikası sonunda 1987 yılına gelindiğinde, iç ve dış borç, anapara ve faiz ödeme miktarı toplam vergi gelirleri oranının % 94’üne ulaşmış ve bu oran ise toplamı GSMH ’nın % 4’üne tekabül etmekteydi. Kamu kesimi borçlanma gereği ise, aynı süre zarfında GSMH'nın % 5 'ne çıkmıştı. İç ve dış borç stokları da önce GSMH'nın % 22’sine daha sonra ise % 44’üne varmıştı. Bu iç ve dış borç stokunda artışın nedenini, 1986 yılında izlenen ekonomi politikası değişikliğinde aramak gerekmektedir”(Emil., Yılmaz, 2004, 2-3).

Ekonomide yapısal ve finansal zorlukları yenmek için geliştirilen politikalar sonucunda istenilenin aksine 1988- 1989 yıllarında ekonomide durgunluk belirtileri görünmeye başlamıştır. Şubat 1988 tarihinde devrin hükümeti tarafından alınan ekonomik tedbirler finansal dengesizliği düzeltmeye yönelik olmasına karşın, genel temel ekonomik göstergeleri olumsuz etkilemiştir.(Bakınız Tablo:74) Bu nedenle hükümet bozulan kamu bütçe dengesini düzeltmek için vergilerin çeşidini ve miktarlarını artırıcı tedbirlere başvurmuş ve sistem içerisinde önemli ağırlık teşkil eden dolaylı vergileri artırmıştır. Vergi gelirlerini artırmanın dışında alınan başlıca politika kararları arasında; para arzını kontrol etmek, yani bir başka deyişle parasal genişlemeyi kontrol altında tutabilmek için, ticari bankaların mevduatlara

uyguladıkları zorunlu munzam karşılık oranları ve disponibilite oranlarını yükseltmiştir. “Vadesiz mevduata ve kısa vadeli mevduata uygulanan faiz oranları artırılmış, yine bu kararlar içerisinde özel kesim yıllık tahvillerine ise faiz üst limiti olarak % 78’lik bir oran getirilmiştir. Bu politikalarının amacı ise, para ikamesi olarak oluşan dövize hücumdan kurtulmak ve yeniden TL’ye dönmek yatmaktaydı. Bu kararlar içerisinde bir noktada ithalatı sınırlayabilmek ve ihracatı teşvik etmek maksadı taşıyan politika araçları da mevzu bahistir Bunlar ülkeye getirilmesi zorunlu olan ihracat gelirleri % 80’lerden % 100’lere çıkarılmıştır. Ülkeye bir yıl içerisinde getirilecek dövizlere % 20’ler oranında teşvikler getirilmiştir. Dış ticaret ve döviz piyasasında iyileşmeler sağlaması düşünülen tedbirlerden biri ise ithalat depozitolarına getirilen artışlardır.”(Yeldan, 2004, 2). “Alınan politika tedbirlerin bir sonucu olan talep daralması cari işlemler bilançosunda GSMH'nın % 2’si oranında fazla vermesine neden olmuş ve kısa vadeli borçların önemli bir bölümünden bu sayede ödenebilmiştir...Türkiye Ağustos 1988 de uyguladığı döviz kurunda değişikliğe gitmiş ve bu tarihten itibaren döviz kuru artışları enflasyonun altında gerçekleşmeye başlamıştır...ticari bankaların dışarıdan döviz cinsinden borçlanmalarına kolaylık getirilerek bankaların döviz ihracı ve ithali imkanları hususunda gelişmeler kaydedilmiştir...1980-1995 yılları arasındaki temel ekonomik göstergelerin...istikrarsız bir seyir izlediği gözlemlenir”(Şen, 2001, 81-99).

1980 sonrası yapısal dönüşüm politikalarının etkisi ile ekonomik büyüme hızındaki artışların temelinde sabit sermaye yatırımları, tasarruflar ve verimlilikten ziyade, tüketim artışından kaynaklanan bir büyüme görülmektedir. Uygulanan politikalar toplum kesimlerini enflasyon beklentisine karşı gelecekte alacaklarını dahi bir an önce almaya teşvik eden bir psikolojik tüketim süresine sokmuştur. Toplumda tasarruf bilinci yerine tüketim ön plana çıkartılmıştır. Bu süreçte ekonomik büyümeyi her geçen gün daha da artan kamu açıkları finanse etmiştir. Artan kamu açıklarını kapatmak için dışarıdan ve içeriden yüksek faizler ile borçlanmaya gidilmiştir. Yapısal dönüşüm iç kaynak kullanımının yoğunluğuna dayandırılmadığından yüksek oranda dış ara malı girdisine bağımlı bir ihracat potansiyeli oluşturulmuştur. İthalattaki artışın her zaman ihracattaki artıştan fazla olmasını nedeni budur. 1980 sonrası yapısal dönüşüm stratejisi içerisinde dış ticaretteki büyümeden kaynaklanan boyutu ile ülkede ekonomik büyüme hızının

yüksek olduğu yıllarda dış ticaret açığının artmış olması, cari açığın yüksek oranlara ulaşması, meydana gelen ekonomik büyüme ile birlikte dış borçlarımızı da beraberinde artıran bir döngünün kaynağı olduğunu görmekteyiz.

Tablo 74: 1980-1990 Evresinde Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Büyüme	-2,8	4,8	3,1	4,2	7,1	4,3	6,8	9,8	1,5	1,6	9,4
Enflasyon	107,6	37,6	29,2	30,4	50,4	43,2	29,6	32,5	70,5	64	52,3
Reel Ücret Endeksi	109	116	113	103	97	90	89	100	95	125	146
Mevduat Faizleri	33	35	50	45	45	55	48	58	84	58,8	59,4
Cari İşlemler Dengesi	-3,4	-1,9	-0,9	-1,9	-1,4	-1	-1,5	-0,8	1,6	0,9	-2,6
Kişi Başına GSMH(Dolar)	1570	1598	1412	1299	1238	1356	1487	1668	1693	1979	2715

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TÜİK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak

Hazırlanmıştır.

Yukarıda açıklayabildiğimiz nedensellikler sonucunda varabildiğimiz sonuçlar; dışa açılma olgusunun temeline yerel fenomenleri koymadan kurulmuş olan bu stratejiyi yerel olmayan argümanları kullanarak uyguladığımız bir gerçektir. Bu gerçekten hareketle 1980 den sonra konjoktüre bağlı olarak her yedi yılda bir Türkiye ekonomisinde meydana gelen ekonomik yapısal tıkanmalar ve krizler ise başlangıçta yapılan bu yanlış kurgudan kaynaklanmaktadır. 1980'li yıllarda ki ekonomi politikaları ile birlikte yolsuzluk rüşvet gibi kaynakların yerinde kullanılmamasında rolü olan sosyolojik çürümenin krizler üzerinde etkisi olduğu bilinmektedir.

7.2. 5 Nisan 1994 Öncesinde Yaşanan Ekonomik Bunalım Süreci

Türkiye'nin ekonomik dışa açılımı ile birlikte, "24 Ocak 1980 istikrar politikalarının bir noktada kaynaklık ettiği ve bir nevi bu kararların etkinliğinin de sorgulanabilmesi açısından 5 Nisan öğretici ve önemli bir ekonomik krizdir. Özellikle ülkemizde gerçekleştirilen finansal liberalleşmeden sonra ilk kriz olması bakımından önemli olan 5 Nisan krizinin meydana gelişi şu şekilde açıklanabilir. Sermaye hareketlerinin yoğunlaştığı bir dönemde, ülkeye büyük miktarlarda kısa vadeli portföy yatırımları için gelen yabancı sermaye, ülkenin temel ekonomik göstergelerinde gördüğü bir zaafiyetten sonra, derhal ülkeyi terk etmek istemiş, buna bağlı olarak elindeki kısa vadeli TL cinsinden kağıtları dövize çevirmeye çalışmış ve böylece dövize olan talep artmış, bunun sonucunda da döviz kurlarında % 40'lara varan düşümlere neden olarak bir ekonomik kriz meydana gelmiştir"(Bahçeci, 1997, 79-80). 1994 öncesi dönemde hükümet, ekonomik hedefleri arasında kamuyu faiz

yükünden kurtarabilmek için yüksek faiz oranlarının düşürülmesi ve TL 'nin yabancı paralar karşısında değerlenmesi de krizin meydana gelmesinde önemli rol oynamıştı. Diğer taraftan, kamunun iç borç yükünün artmaya devam etmesi, reel ekonomide yaşanan yapısal sorunlardan kaynaklanmıştır. 5 Nisan krizi aslında; kamunun bütçe dışı kuruluşlara kaynak aktarmaya devam etmesi, tarım politikasındaki tutarsızlıklar ve kamu işgücü piyasalarının esnek olmayan yapısından da kaynaklanmaktaydı.

7.2.1. 5 Nisan 1994 Öncesi Ekonominin İstikrarsızlaşma Nedenleri

Türkiye’de 1567 sayılı Türk Parası Kıymetini Koruma Kanunu ile ilgili olarak Temmuz 1984 tarihinde çıkarılan Türk Parası Kıymetini Koruma Hakkında 30 Sayılı Karar, 1989 tarihine kadar kambiyo rejiminin esasını oluşturmuş, bu tarihte yapılan değişiklikle her türlü dövizin ithali serbest bırakılmıştır.1990 yılında Kambiyo Rejimi daha da liberalleştirilmek istenmiş, Türk Lirasının konvertibilite özellikleri güçlendirilmek için 32 sayılı Karar’da yapılan değişiklikle, TL ile ihracat ve ithalat serbest bırakılmıştır.1989 yılında finansal alandaki liberalleşmeyi sağlayacak yasal değişiklikleri içeren bu kararlar, ulusal finans piyasası uluslararası finans piyasaları ile uyumlu çalışabileceği ileri bir liberalleşme sağlanmıştır. Bu kararın yasalasmasından sonra artık Merkez Bankasının elinde dışarıdan ve içeriden kaynaklanan döviz giriş ve çıkışlarına herhangi bir zorlayıcı bir araç kalmamıştır. Merkez Bankası ancak oluşan döviz piyasasına alıcı veya satıcı konumu ile müdahale ederek piyasadaki döviz arz ve talebini dengelemeye çalışmaktadır. “Bu dönemde uluslararası yabancı sıcak sermayeye açılan ulusal piyasada faiz oranları ve döviz kurları uluslararası piyasalarla birbirine yaklaşarak, Merkez Bankasının bu alanda etkinliğini kırmıştır. Ayrıca ulusal piyasanın uluslararası piyasalara entegre olmuş olması, içeride de spekülative kazanç elde etmek isteyenlerin önünü açmış, kaynaklar gerçek yatırım-üretim faaliyetinden spekülative alana yani faiz, rant gelirleri elde etmeye yönelerek, hassas bir dengede gitmekte olan ekonomik büyüme sürecini baltalamıştır. Bu durum ülkede gelir dağılımı durumunu daha da kötüleştirmiştir. Ayrıca finans piyasasında oluşan kredibilite sorunları ile ileride yani 1994 yılında oluşacak krizin temelini teşkil etmiştir. 1988 yılına gelindiği vakit Ülkenin bir dönüm noktasında bulunduğunu görmekteyiz. 1980 yılından itibaren başlangıçta IMF desteği ile çıkarılan ekonomik reformları gerçekleştirme ve ekonomide dönüşümü sağlama sürecinde bir yorulma ve irade eksikliği yaşanarak bir ivme kaybı

görülmüştür. 1988 yılına gelindiğinde artık ihracat artışlarının ekonomik ve sosyal sınırlarına gelindiği fark edilmiştir”(Kovancılar, Miynat, 2004, 296). Bu nedenle reel ekonomi kesimlerinin dışa açılma sürecinden sonra artık sıranın finans ve sermaye kesimine gelindiği için, 1989 yılında Türkiye finans ve sermaye kesimlerini dışarıya uluslararası piyasalara açılmıştır. Döviz ve sermaye hareketleri üzerindeki kontrollerini tamamen kaldıran Hükümet bir politika değişikliğine giderek finansal alanda da küreselleşme süreciyle uyum içerisinde olduğunu bir şekilde göstermiştir. “Finansal liberalleşme ile artan kamu açıklarını finanse etmek için pozitif reel faizler uygulanmaya çalışılmış ve bunun sonucunda döviz kurları ile faiz oranları arasındaki makas açılmaya başlamış, mal ve hizmet hareketinden bağımsız sermaye hareketleri gelişmiştir”(Selen, 1997, 484).

Tablo 75: 1990-1995 Türkiye'nin Temel Ekonomik Göstergeleri

Yıllar	1991	1992	1993	1994	1995
Büyüme	0,3	6,4	8,1	-6,1	8
Enflasyon	55,3	62,1	58,4	121	88,5
Mevduat Faizleri	72,7	74,2	74,8	95,6	92,3
Cari İşlemler Dengesi	0,2	-0,9	-6,4	2,6	-2,3
Kişi Başına GSMH (Dolar)	2655	2744	3056	2161	2788

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TUIK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>,

Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Hükümetin finansal alanda getirdiği açılımlar sonucu; “Bu gelişmeler şöyle seyretmiştir. Ülkeye ABD Doları getirilerek TL'ye çevrilmiş, yüksek faiz geliri sağlayan kısa vadeli devlet hazine bonolarına ve devlet tahviline yatırılarak önemli faiz gelirleri elde edilmiş, dönem sonunda ise, elde edilen bu TL cinsinden faiz geliri ABD dolarına çevrilerek yurtdışına çıkarılmıştır. Bu sürecin sonunda ise, yani ülkeden elde edilen faiz gelirlerinin dövize çevrilerek yurt dışına çıkarılacağı zaman TL 'nin değerlenmiş olmasından ise ayrıca gelir elde etmek imkanı doğmuştur. Yüksek faiz oranı ve değerlenmiş döviz kuru “sıcak para” olarak anılan spekülasyon sermaye girişlerinin artmasına sebep olmuştur. Ülkeye giren sermaye akımlarının en büyük tehlikesi ise bu fonların kısa vadeli oluşlarında yatmaktaydı. Ülke mali piyasasının yeterli olmadığı zayıf durumlarda bu fonların riskleri oldukça büyük olmaktadır”(Çimenoglu, Yentürk, 2004, 1-5)

Spekülasyon sermaye hareketleri, gelişmekte olan ülkelerde kamunun borçlanma

oranını artırarak kamu gelirlerinin önemli bir kısmını faiz gelirlerine ayrılmasına neden olmaktadır. Türkiye'nin dışa açık politikalar uygulama sürecinde, kamu harcamaları içerisinde birinci sırayı alan borçların anapara ve faiz ödemeleri yer almaktadır. Diğer taraftan yapılacak ödemeler için yeni borçlar bulma gereği giderek yeni borçlanmanın maliyetini artırırken bütçede faizlere ayrılan miktarın artmasına neden olmaktadır. Bütçe dengesini oluşturmada borçlanma kalemi önemli bir belirleyici hali almaktadır. Çünkü gelecekte alınan borçların faizlerini ödemek için piyasadan daha yüksek oranlarda borç bulunması gerekmektedir. Bu durum ise bütçe dengesini bozan borç-faiz döngüsünü doğurmaktadır. “1990 yılında ülkeye giren sermaye akımları içerisinde kısa vadeli fonların ve portföy yatırımlarının ağırlığı görülmektedir. Ülkeye akan fonların bir dezavantajı olarak ülke parasının değerinin artması, bunun ise ihraç mallarının fiyatını dış piyasalarda artırması ve ihracat gelirlerinin azalma göstermesidir. Bu durumun yarattığı bir başka sonuç ise, değerlenen yerli paranın karşısında ucuzlayan yabancı mallar ve bu durumun ülkenin ithalat giderlerini artırmasıdır. Son kertede dış ticaret dengesinde dış ticaret açığıyla karşılaşılmasıdır”(Bahçeci, 1997, 79) Bir ülkenin parasının aşırı değerlenmesinin, ülkenin ihracat geliri azalışına neden olacağından, değerli yerli para sayesinde ucuzlamış yabancı malların ithal edilmesi iç piyasada daha kârlı hale gelecektir. Yerli üretim maliyetleri artacağından bundan olumsuz olarak etkilenecektir. Sadece ülkede yalnızca yabancı aramalı veya hammaddesi kullanan üretici ve sanayici kesim ancak ucuzlayan ithalattan yarar sağlayacak, bu durum yerli üretim ve istihdam üzerindeki etkisi yine olumsuz olacak ve ekonominin temel dengeleri bozacaktır. (Bakınız Tablo: 75) 1990'lı yıllarda uygulanan kur politikaları ile hükümetler kur değerleri üzerinde etkili olarak kurun hiçbir zaman gerçek enflasyon oranlarında gerçekleşmesine olanak tanımamışlardır. 1988 sonrası ülkeye giren kısa vadeli sıcak paranın etkisiyle Türk lirasının aşırı değerlenmesinden ötürü kur ayarlamalarının fiyatlara etkisi olmamıştır. Bu durum hükümet için dış ticaret alanında fiyatların göreceli olarak iç fiyatlara nazaran yavaş artmasını sağladığından, bir noktada enflasyonu aşağıya doğru iten bir unsur olarak kullanılmıştır. Aynı durum 2001 sonrası uygulanan politikalar için de söz konusudur. Ancak enflasyonu baskı altında tutan bu hareketin etkisini bertaraf eden bir başka gelişme de yine 1990'lı yıllardan başlayıp günümüze kadar gelen süreçte devrede kalmaya devam etmektedir. Böylece

bu süreçte bankacılık kesimine giren kısa vadeli fonların parasal genişleme sağlayacak olan kredilere dönüştürülmesini sağlamaktadır. “Yine bu dönemde ticari bankaların toplam kredileri, topladıkları mevduatın üzerinde seyretmiştir. Bunun nedeni ise 1985 yılında izin verilen döviz tevdiat hesapları ve ticari bankaların döviz kurları arasındaki farklardan yararlanmak için ayırdıkları fonlardır. Bu hesaplarda 1989 yılında 6,7 milyar ABD doları varken, bu rakam 1993 yılına gelindiğinde 19 milyar ABD dolarına çıkmıştır. 1990’lı yıllara bakıldığında zaman büyüme hızının sermaye giriş çıkışları ile doğru orantılıyken, cari ödemeler dengesi ise ters orantılı bir seyir izlediği görülür. Sermaye girişleri daha düşük faiz oranları ile kredileri kullanmayı teşvik etmekte, genişleyen kredilerle tüketim harcamaları artmakta, artan tüketim harcamaları da, bu dönemde gerçekleşen ekonomik büyümeye kaynaklık etmekteydi. Tüketim harcama artışına, suni olarak değerlendirilmiş TL kuru ilave edildiğinde, cari işlemler dengesi bozularak açık vermesinin yolu açılmaktaydı. Bu dönemde gerçekleşen ekonomik büyümede ihracat artışları ve ekonomide verimlilik artışından ziyade, tüketim harcamaları önemli rol oynamıştır”(Çimenoğlu, Yentürk, 2004, 1-5).

Türkiye’de 1990’lı yıllarda ticari ve finansal alanda bundan önceki dönemle kıyaslanmayacak kadar liberalleşme uygulamaları yaşadı. Bu süreçte mal ve sermaye hareketlerine herhangi bir kısıtlama getirmeyen politikalar uygulandığından; temel ekonomik göstergeleri sağlıklı olmayan yüksek risk içeren ekonomimize, yabancı sermaye girişleri ancak yüksek kâr ve kazanç beklentisi ile gelmekteydi. Yabancı sermaye girişinin ülkeye girerken sağladığı parasal genişleme, çıkarken bu kez likiditede bir daralmaya neden olmaktaydı. Spekülatif para girişi bir yandan kendi girişi ile yarattığı büyümeyi giderken beraberinde götürürken diğer yandan da makro dengelerde onarılamaz yaralar açmaktaydı. Sermayenin akışkanlığındaki kontrol edilemeyen bu yapı, küreselleşme argümanı ile ülkenin ekonomik büyümesinin ve ihracat artışının sürekliliği önünde engel oluşturmaktadır. Ayrıca ekonominin dış dalgalanmalar karşısında kırılganlığını artırmaya da devam etmektedir. 1990’lı yıllarda ki ekonomik istikrarsızlığın nedenlerden bir diğeri ise; “1988 yılından itibaren daha önce baskı altında tutulan çalışan kesimlerin ücret ve maaşları artık zapt edilemez ve sonsuza kadar sürdürülemez olduğundan, bu kesimlere yönelik iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir. Yine bu dönemde tarım kesimine yönelik devlet

desteği artırılarak, bu kesimlerinde gelirlerinde iyileşmeler sağlanmıştır. 1989-1993 arasındaki sürece daha yakından bakılırsa, temel ekonomik dengenin pek gözetilmediği ortaya çıkmaktadır. Bu dönemde makro ekonomik istikrarsızlığın hakim olduğunu, özellikle enflasyon oranlarının % 60'lar seviyesinde seyrederken, döviz kurundaki devalüasyonlar ancak % 50'ler seviyesinde kalmıştır. Bir başka temel ekonomik istikrarsızlık göstergesi de, yine anılan sürede ortaya çıkan ihracat hızının % 8'ler seviyesinde kalmasına karşın, ithalat hızının bunun çok üstünde gerçekleşmesi ve ihracatın ithalatı karşılama oranının % 50'nin altına düşmüş olmasıdır”(Akçay, Alper, Özmucur, 2001,12). “Türkiye'de dışa açılma süreci 1980 sonrası izlenen politikalar sonunda ihracat odaklı olduğu için, bu dönemde gerçekleştirilen ulusal ekonomideki sabit sermaye yatırımları dış ticarete yönelik sektörlere yönelik olması icap etmeliyken, bunun böyle olmadığını görmekteyiz. Türkiye' de gerek kamu kesimi gerekse özel kesim sabit sermaye yatırımları bu önceliği göz ardı ederek dış ticarete konu olmayan alanlara ve kesimlere yönelmiştir. 1983-1987 yılları arasında ihracat odaklı politika ön planda olmasına karşılık bu dönemde imalat sanayiye yönelen yatırımların payı ortalama % 22'ler seviyesinde kalırken, aynı süre içerisinde konut sektörüne gerçekleştirilen yatırım miktarı payı ortalama % 25'lerdedir. Daha sonraki dönemde finansal serbestleşmeyle beraber 1989-1993 arası imalat sanayiye yönelen özel yatırım payı miktarı % 19'lara düşmektedir. Aynı dönemde kamunun imalat sanayine yönelik yatırım payında da % 11'lerden % 4'lere doğru bir gerileme olmuştur. Bu süre zarfında özel kesiminin ticarete konu olmayan konut sektörüne olan yatırımı toplam özel kesim yatırımlarının % 50'ler seviyesine yükselmiştir”(Güvel, 1998, 81). 1987 yılından başlayarak ekonominin genelinde makro dengelerde bütçe uygulamalarından kaynaklanan bozulmalar başlamıştır. “Artan kamu açıkları toplam talebin ve reel büyüme hızının artmasına neden olmuş, büyüme hızındaki istikrarsızlığın getirdiği belirsizlik iç dengesizlikler yaratırken, dış dengenin de bozulmasına neden olmuştur. 1992 yılında 8.2 milyar ABD doları olan dış ticaret açığı 1993 yılında 14.2 milyar ABD dolarına yükselmiştir”(Celasun, 1997, 6). Bu süreçte “Dış dangedeki bozulmanın bir nedeni de uygulanan kur politikasıdır”(Güran, 1999, 287). “Sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle dışarıdan sermaye girişlerinin artması, Türk Lirası'nın değerlenmesine neden olmuştur. Dış açığın artmasıyla özellikle kısa vadeli dış borç

stoku yükselmiştir”(Keyder, N. 2003, 6). “1989 yılında 41.7 milyar ABD doları olan toplam dış borç stoku 1993 yılında 67.4 milyar ABD dolarına çıkarken, 5.7 milyar ABD doları olan kısa vadeli dış borç stoku da 18.5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır”(Bahçeci, 1997, 82). “1980 sonrası uygulanan iktisadi istikrar programı ve yapısal değişim ve dönüşümler özellikle 1988-1994 süresi içerisinde gerçekleşen makro ekonomik büyüklüklerden takip edilebilir. Bu dönemde gerek kamu maliyesinde gerekse reel sektörde ve mali kesimde önemli değişimlere sebep olmuştur. Bu dönemde kamu kesimi ve konsolide bütçe açıkları ve finansmanı ihtiyacı artmıştır. Yine aynı dönemde iç ve dış borç stoku artmış ve iç ve dış borç servisi ağırlaşmıştır”(İnan, 2003, 15-37).“Türkiye ekonomisinin bu dönemde ortaya çıkan özellikleri; çoğalan açıklar, hızla artan iç ve dış borçlar, artan bir biçimde rant ekonomisidir. 1993 yılında ekonomik büyüme; kamu açığı, hızlı ithalat ve dış borçlanmaya bağlı olarak % 7,5'ler seviyesinde gelişerek devam etmiştir. Büyümenin kaynağı iç tasarruflar ve Üretim değil, tüketim harcamalarıdır. Ekonomi reel kaynak yaratmamış, büyümenin etkisiyle kamu kesimi borçlanma gereği artmış, bu durum ise yeni borçlanmaları gerektirmiştir”(Ertuğrul, Selçuk, 2001, 1-3). Tablo:77’de bu süreçteki ekonomik parametrelerin gerçekleşme düzeylerini ayrıntılı olarak görebiliriz. “1993 yılında esasında yüksek faizlerin tüketimi kısması gerekirken tam tersi olmuştur. Düşük döviz kuru politikasına devam edilmiştir. Kamunun borç yükünü azaltmak maksadıyla suni olarak faiz oranlarını düşürmeye yönelik operasyonlara girişilmiştir. Nitekim bu amaç doğrultusunda kamu borçlanma için üç aylık borçlanma yoluna başvurulmuştur. İthalattaki artışa paralel olarak döviz kurunda artış beklenmesi gerekirken, zira dövize olan talep onun fiyatını yukarı çeker, yine burada da beklenen olmamıştır. Döviz kurlarının düşük tutulması politikasına devam edilmiştir. Döviz kurlarının düşük olması dış malların fiyatını yerli mallara göre göreceli olarak düşürdüğünden, bu durum ithalatın artarak devam etmesine, bunun ise cari bilanço dengesini bozarak, dış ticaret ve cari açık oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bütün bunların yanı sıra yetersiz vergi gelirleri kamu harcamalarını karşılayamamış, bu durum ise iç borçlanmaya neden olmuştur.(Bakınız Tablo:76) 1988-1993 aralığında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSMH'ya oranı % 4,8'lerden % 12'ye çıkmıştır. Aynı süre içerisinde dış borçlanma miktarı, bir nevi cari açıkların artmasının da etkisiyle, dönem başında 40 milyar ABD doları iken,

1992 yılında 52 milyar, 1993 yılında da 67,5 milyar ABD dolarına yükselmiştir”(Kibritçioğlu, 2001b, 2). “Bu dönemde artan borçlanmayla birlikte Merkez Bankası kaynaklarına da başvurularak parasal genişleme sağlanmıştır. Bütün bu gelişmelerin bir sonucu olarak mali piyasalarda Ocak 1994 tarihinde önemli dalgalanmalar meydana gelmiştir. Bu tarihte borsa endeksinde düşüşler yaşanmış ve yine bu tarihte döviz kurlarında değer artışları gerçekleşmiştir. Bu ortamda piyasalarda TL bollaşmış olması ve uluslararası rating kuruluşlarının Türkiye'nin kredi notunu düşüreceği beklentisi dövize hücumu gerçekleştirmiştir. Bu durum ise enflasyon oranını yükseltmiştir. 1993 yılında % 60 olan enflasyon oranı 1994 yılında % 150'ye çıkmıştır. Döviz fiyatının % 13,8 devalüe edilmesinden sonra Merkez Bankası döviz satışı gerçekleştirmiş ve bankalar arası piyasada TL 'nin faiz oranlarını yükseltmiştir”(Özbilen, 1998, 97). “Hazine daha yüksek faizle borçlanmaya başlamıştır. Yine ticari bankalar kredi faizlerini artırdılar. Hükümet 1993 yılında kamu bütçesi üzerinde önemli bir yük oluşturan faiz oranlarını düşürmeyi, kısa vadeli ekonomik hedefleri arasına koyduğunu açıkladı. Böylelikle 1993 yılına kadar TL'nin değerlendirilmesine ilave olarak yüksek faiz oranlarının da hedeflenmesi, ekonomide adeta iki çapa birden yer almasına yol açmıştır. Ekonomi kuramı açısından iki çapayı aynı anda gerçekleştirmek oldukça güçtür”(İnan, 2004, Finansal krizler). “Türkiye bu iki ve birbiriyle çelişen hedeflere ulaşmak için öncelikle suni olarak döviz kurlarını düşük tutmaya çalıştı. Bir yandan finans piyasalarının, sermaye hareketlerinin serbestleştirildiği bir ekonomik yapıda, bu tür yapay yollar pek geçerli ve etkin olamamaktadırlar. Faiz ve kur arasındaki farklardan yararlanarak, ülkeye gelen yabancı sermaye bir süre sonra ülkede döviz kuru artışı bekleyeceğinden ve buna uygun davranacağından sürekli düşük döviz kuru politikası uygulanmasına imkan bulunmamaktadır. Hükümet ağır faiz baskısından kurtulmak için mali piyasaları manüpile ederek, faiz oranlarını baskı altına almak yerine, kamunun borçlanma gereğini azaltacak yapısal dönüşümleri gerçekleştirmesi daha makul görünmektedir. Aksi bir davranış ekonomiyi bir güven bunalımına ve krize sürüklemek demektir. Nitekim 1994 ve 2000 ve 2001 krizleri bunun güzel birer örneğini teşkil etmektedir”(Uygur, 2001, 6).

7.2.2. Nisan 1994 Sonrası Uygulanan Ekonomik İstikrar Programı Ve Amaçları

Türkiye ekonomi tarihine 5 Nisan Krizi olarak geçen ekonomik kriz öncesi 1993-1994 döneminde kamunun iç borçlanma politikasında yapılan düzenlemeler ulusal ve uluslararası mali piyasalar tarafından kabul görmeyince, hükümet bütçedeki yüksek oranlardaki açıkları kapatmak için borçlanamaz duruma düşmüş, kamu kesimi borçlanma gereğindeki artış giderek iç borç yönetimi sorunu haline gelmiştir. İç borç yönetimiyle ilgili problemlerin yanında, dış piyasalardaki derecelendirme kuruluşlarının derecelendirme raporlarındaki olumsuzluklar nedeniyle dış borçlanma neredeyse olanaksız hale gelmiştir. Alınabilen borçların ise maliyeti oldukça yüksek olmuştur. Yaşanan krizin asıl nedeni kamu kesimini yüksek oranda borçlanmaya iten nedenlerdi. Tablo 76'da KKBG'nin dağılımına baktığımızda, toplam KKBG içinde en yüksek payı Konsolide Bütçe (merkezi hükümet) ve KİT'lerin finansman açıklarının oluşturduğu görülecektir. 5 Nisan krizi yüksek oranda KKBG'nden ve yanlış iç borçlanma politikası sonucu krizin, piyasalarda yaratılan belirsizlik ortamının bir güven bunalımına dönüşmesi ile ortaya çıktığı söylenebilir. Mali başarısızlığın ardında yönetimle ilgili başarısızlıkların yanında, ekonominin işleyişiyle ilgili yapısal sorunlardan da kaynaklandığı da bilinmektedir. 5 Nisan krizi, ekonomi yönetiminin, fiyatlar enflasyon-faiz-kur arasındaki dengeyi sağlamaya çalışırken çıkmış olmasına rağmen, asıl sorunun, ülkede reel ekonomideki dengesizliklerin fiyatlara yansımından kaynaklandığı gerçeği göz ardı edilmiştir.

Tablo 76: 1985-1995 Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin GSMH Oranı

Yıllar	1985	1986	1987	1988	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
KKBG	3,6	3,6	6,1	4,8	5,3	7,4	10,2	10,6	12	7,8	5,4
Net İç Borçlanma	3,1	1,5	3,4	2,7	4,5	6,5	9,8	9	10,6	9,6	6,3
DİĞER	0,2	1,2	0,5	0	1,3	3,9	5,7	3,8	5,3	3,8	1,5
Net Dış Borçlanma	0,5	2,1	2,7	2,1	0,8	0,9	0,4	1,6	1,4	-1,8	0,9

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TÜİK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

O dönemde, var olan dengesizliklerin temelinde yapısal sorunlar bulunmaktaydı. Bu sorunların yansımaları sonucunda; döviz ve para piyasalarında yaşanan bu olumsuz gelişmelerden sonra, 5 Nisan 1994 tarihinde ekonomik istikrar tedbirleri olarak bildiğimiz yeni politikalar ile ekonominin gidişatına müdahale edilmiştir. 5 Nisan istikrar programının öncelikli amacı, kısa vadede bozulan dış dengeyi ve döviz piyasalarını yeniden istikrara kavuşturmak olmuştur. Bunun yanında orta vadede

mali piyasalardaki istikrarsızlığın temel nedeni olan kamu açıklarını azaltmak ve enflasyonu düşürmek, uzun vadede sürdürülebilir bir büyümeyi sağlamak amaçlanmıştır. 5 Nisan 1994 istikrar programını 24 Ocak 1980 programından ayıran özelliklerden biri, sadece mal ve emek piyasalarını dengeye getirmek değil, 1989 yılından itibaren dış dünyaya açılan sermaye piyasaları ile para ve döviz piyasalarını da dengelemektir. “Bu bağlamda alınan kararlar şöylece sıralanabilir: Kamu maliyesini disipline etmeye yönelik, harcamaları azaltıcı, gelirleri artırıcı önlemler, döviz kuru, para, ücret ve fiyat politikaları ile Merkez Bankası, sermaye piyasası ve bankacılık sektörü ile ilgili önlemler. İhracatı artırmaya yönelik önlemler, tarım destekleme politikaları, özelleştirme, sosyal güvenlik reformu ve KİT'lere yönelik düzenlemeler”(Brümmerhoff, 2001, 5). “5 Nisan kararları olarak yürürlüğe konan düzenlemeler ile; KKBG'ni ve enflasyonu düşürmeye yönelik yapılan kamu kesimi harcamalarının azaltılması, kamunun gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir. Harcamaları azaltmaya yönelik olarak kamuda çalışan işçi ve memurlara sadece bütçe ödenekleriyle sınırlı olmak üzere sınırlı bir artış yapılması öngörülmüştür. Kamuya personel alımları durdurulmuştur. 1994 yılında yatırım programına hiçbir şekilde yeni proje alınmamıştır. Gelirleri artırmaya yönelik olarak da petrol ürünleri fiyatları artırılmış, akaryakıt tüketim vergisinden bütçeye aktarılan pay % 50'den % 70'e çıkarılmıştır. KİT mallarının fiyatları önemli ölçülerde artırılmış ve 6 ay süreyle KİT mal fiyatları sabit tutulmuştur. Kurumların satış hasılatlarından bütçeye aktarım yapılmıştır. Şeker ve çay gibi temel tüketim mallarına 1994 yılı sonuna kadar zam yapılmamıştır. 1994 yılında ücretliler dışındaki vergi mükellefleri beyan ettikleri matrahlar üzerinden ek vergi ödemişlerdir. Bir defaya mahsus olmak üzere ek emlak vergisi ile net servet üzerinden düşük oranlı bir vergi alınmıştır. Para ve döviz piyasalarına istikrar kazandırmaya yönelik olarak iç borçlanma piyasasında üç ay vadeli net % 50 faizli bono satılmış, banka mevduatları sigorta kapsamına alınmış ve Hazine'nin Merkez Bankası'ndan kısa vadeli avans kullanımına sınırlamalar getirilmiştir”(TCMB, 1995, 1-25). “Kısa vadeli avans kullanımının her yıl cari yıl genel bütçe ödenekleri toplamının, bir önceki mali yıl genel bütçe ödenekleri toplamını aşan tutarının, 1995 yılında % 12'sini, 1996 yılında % 10'unu, 1997 yılında % 6'sını ve takip eden yıllardaysa % 3'ünü geçmemek kaydıyla düşürülmesi hedeflenmiştir. Merkez Bankası'nın daha özerk bir yapıya kavuşturulması

amaçlanmış, Merkez Bankası'nın parasal büyüklükler üzerindeki kontrol gücü artırılmıştır. 1994 yılında, TL yabancı paralar karşısında reel olarak, yaklaşık yıllık ortalama % 18.9 oranında değer kaybetmiştir. Enflasyonun düşürülmesinde, kurların nominal çıpa olarak kullanılması öngörülmüş ve kur artışı enflasyon artışının altında tutulmaya çalışılmıştır”(Bahçeci,1997,93-94) “5 Nisan Kararları'nın yarı heteradoks özellikler taşıdığı görülmektedir. 5 Nisan Kararları'nın nominal çapası ise, enflasyonu düşürmede döviz kuru artışının kontrol edilmesidir. 5 Nisan programının kura dayalı bir istikrar programı olup olmadığı tartışmaları bu noktada gündeme gelmektedir”(Yıldırım, 2003, 1-3). “Türkiye'deki uygulamada, bazı Latin Amerika ülkelerindeki gibi döviz kuru seviyesi sabit tutulmamış, ya da TL belli bir para birimine bire bir eşitlenmemiştir. Kısaca sabit kur sistemine geçilmemiştir. Öte yandan, kura dayalı istikrar programlarında görüldüğü gibi, özellikle 1994 yılının ilk çeyreğinde döviz kuru yüksek oranda devalüe edilmiş ve ardından kur artış hızının, genel fiyat düzeyi artış hızının altında kalmasına dikkat edilmiştir. Merkez Bankası kur belirleme şeklini yeniden düzenlemiştir”(Celasun, 1997, 22). “5 Nisan-8 Ağustos 1994 tarihleri arasında bankalar arasında seçilen en büyük 10 bankanın döviz kuru ortalaması alınarak belirlenen resmi döviz alış-satış kurları, 13 Ağustos 1994 tarihinden itibaren, o tarihteki saat 15.00),de belirlenen “Gösterge Niteliğindeki TCMB Kurları” başlığı altında ilan edilmeye başlanmıştır. 1995 yılı başında IMF ile görüşmeler sonrasında 1.5 Deutche Mark (DM) artı 1 ABD Doları olarak tanımlanan kur sepetinin, yine bu anlaşma çerçevesinde öngörülen aylık enflasyon oranları kadar artırılması hedeflenmiştir. 1995 yılı için öngörülen enflasyon oranına bağlı olarak hedeflenen kur sepetindeki artış % 38.4 olarak tespit edilmiş ve bu tarihten itibaren kur sepetinin hedef değerleri piyasalara duyurulmuştur. Kura dayalı ve para arzına dayalı istikrar programlarının uygulanmasında Merkez Bankası rezervlerinin başlangıç düzeyinin yüksek olması programların uygulanmasını kolaylaştırmaktadır. Paraya dayalı programların sürdürülmesinde başlangıç rezerv seviyesinin mümkün olduğunca yüksek olması, para arzı sabit tutulacağından para talebindeki değişmelere zamanında müdahale etmek açısından çok daha önemlidir. 5 Nisan istikrar programı sonrasında başlangıç rezerv seviyesinin düşük olması, paraya dayalı istikrar yerine kura dayalı istikrarın seçilmesini etkileyen bir faktör olarak algılanabilir. Kur çapasının yanında KİT ürünleri fiyatları ve ücretlerinin geçici bir süreyle sabit

tutulması ek çapalardan yararlanıldığını göstermektedir. Ayrıca parasal büyüklükler de mümkün olduğu ölçüde kontrol edilmeye çalışılmıştır. Merkez Bankası'nın kontrol gücünün fazla olduğu dar anlamdaki parasal büyüklüklerdeki artış, geniş anlamli parasal büyüklüklerin artışına göre daha düşük kalmıştır...5 Nisan istikrar programı IMF-tipi istikrar programlarına benzer nitelikte olmakla birlikte, uluslararası kredi kuruluşlarının öngördüğü bir program değildir. Programın hazırlanması IMF gözetiminde olmamıştır. 5 Nisan Kararlarını takiben, Mayıs 1994 tarihinde IMF ile yapılan görüşmeler sonucu bir “stand-by” anlaşması ile program, bazı performans kriterleri çerçevesinde IMF tarafından kabul ve destek görmüştür...Program IMF tarafından hazırlanmadığı için de programın işleyişini kolaylaştıracak yeterli dış kaynak sağlanamamıştır. Yapılan stand-by anlaşması çerçevesinde, IMF'nin vermeyi taahhüt ettiği dış kaynak 900 milyon ABD Doları ile sınırlı kalmıştır. Tekrar ifade etmek gerekirse; 5 Nisan istikrar programı hem ortodoks, hem heterodoks özellikler taşımaktadır. Döviz kurunun serbest piyasa gerekleri ölçüsünde artmasından sonra, üçer aylık kur hedefleri belirlenmiş ve böylece kur artış hızı kontrol edilmiştir. Bunun yanında ek çapalardan da yararlanılmıştır. 5 Nisan istikrar programı IMF-tipi istikrar programlarına benzer niteliktedir, fakat IMF'in hazırladığı bir program değildir. Programın uygulama aşamasında çok kısıtlı bir dış kaynak kullanılmıştır”(Bahçeci, 1997, 96-97-98).

7.2.3.Programın Araçlarının Sorunları Çözme Etkinliği ve Sonuçları.

“5 Nisan Kararları'nın kısa vadeli amaçların tamamına ulaşılırken, orta ve uzun vadeli hedefler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. IMF ile yapılan karşılıklı görüşmeler sonucu belirlenen 3'er aylık performans kriterleri ile sonuçlar kontrol edilmeye çalışılmıştır. 5 Nisan Kararları'nın ekonomi üzerindeki olumlu etkileri ilk aylarda hissedilmeye başlanmıştır. Para ve döviz piyasaları hızla istikrara kavuşmuş, kur kontrol altına alınmış, cari işlemler açığı fazlaya dönüşmüş, bunun sonucunda uluslararası döviz rezervleri rekor düzeyde artmış ve kamu açıkları önemli ölçüde azalmıştır. Döviz piyasalarındaki dalgalanmalar durmuş ve döviz kurunda belirli bir istikrar sağlanmıştır. 5 Nisan da 40 bin TL seviyelerine çıkan ABD Doları, 31-32 bin TL aralığında istikrara kavuşmuştur”(Brument., Günay, 2001, 3-8). “Kurun kontrol altına alınmasıyla TEFE endeksi Nisan'da aylık % 32,8 artmışken, Haziran ayında % 1,9 oranında artmıştır. Ayrıca, sıkı maliye politikası sonucu, Haziran ayı sonu

itibariyle Konsolide Bütçe açığı IMF hedefinin altında kalarak önemli ölçüde azalmıştır. Uluslararası rezervler hızla iyileşmiştir. 1994 yılının Ocak-Temmuz döneminde 1993 yılının aynı dönemine göre ihracat % 10.8 oranında artarak 9,2 milyar ABD Doları, ithalat ise % 23 oranında gerileyerek 12,4 milyar ABD Doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Böylece Nisan ayında 492 milyon ABD Doları olarak gerçekleşen dış ticaret açığı Temmuz ayında 26,9 milyon ABD Dolarına gerilemiştir. Cari işlemler hesabı Ocak-Mart döneminde 1.1 milyar ABD Doları açık vermişken, Nisan-Temmuz döneminde 2,2 milyar ABD Doları fazla vermiştir. İç borç piyasasının canlandırılması ve kur artışlarının kontrol edilmesi amacıyla bono faizleri Nisan-Mayıs aylarında önemli ölçüde artmış, vade yapısı kısalmış, piyasaların güveni kazanıldıktan sonra Haziran-Kasım döneminde faizler düşmeye başlamıştır. Fakat bütçe açığı hedefi tutturulamadığı ve Eylül ayından itibaren enflasyon tekrar artmaya başladığı için, Ağustos ayındaki yüksek kur artışının da etkisiyle faizler, yılsonuna doğru tekrar artma eğilimine girmiştir. Benzer eğilim bankalar arası faizlerde ve mevduat faizlerinde de yaşanmıştır. Mevduat faizlerinin Nisan-Haziran döneminde artması nedeniyle TL mevduatı artmış, Toplam TL Mevduatı/Döviz Tevdiat Hesapları oranı Nisan 1994'te % 63,4'e kadar düşmüş iken, bu oran yükselerek Temmuz ayında % 117.6 oranına ulaşmıştır...5 Nisan Kararları'nın ilk aylardaki olumlu etkileriyle kısa vadeli hedeflere ulaşılmış, fakat uzun vadede sürdürülebilir büyüme trendine girilememiştir. Üretim, istihdam ve ücretler üzerinde daraltıcı etkiler ilk aylarda ortaya çıkmıştır. İmalat sanayi üretim endeksi hızla düşmüş ve Mayıs ayında endeks % 20,4 oranında azalmıştır. Özel imalat sanayi üretimde çalışanlar endeksi, 1994 yılının ikinci çeyreğinde % 5.6 oranında, özel imalat sanayi kapasite kullanım endeksi % 16,7 oranında gerilemiştir. Aynı dönemde imalat sanayinde üretkenlik % 12,3 oranında düşmüştür. Ortalama maaş ve ücretler, fiyat artışlarının gerisinde kalarak reel olarak daralmıştır...Bu gelişmede kamu kesimi toplu iş sözleşmelerinin, enflasyona endeksli ikinci yarıyıl zamlarının ertelenerek zamana yayılmasının ve 5 Nisan Kararları'nın daraltıcı etkilerinin payı vardır. İç talebin daraltılması sonucu reel GSMH, 1994 yılında % 6 oranında azalmıştır. Fert başına düşen GSMH, 1993 yılında 3056 ABD Doları iken, 1994 yılında 2161 ABD Dolarına düşmüştür. Tarım sektörü ticaret hadleri % 11,4 oranında gerilemiştir. Özetle, krizin reel ekonomi üzerindeki etkileri derin ve yüksek

maliyetli olmuştur. 5 Nisan Kararları'nın öncelikli hedeflerinden biri de Konsolide Bütçe açığını azaltmak ve 1994 yıl sonu itibariyle KKBG'nin GSMH'ya oranını % 6.2'ye indirmek idi. IMF tarafından 1994 yıl sonu için Konsolide Bütçe açığına 109.6 trilyon TL üst limit konmuştu. Konsolide Bütçe açığında önemli ölçüde düşüş sağlanmış olmakla birlikte, Eylül ayından itibaren vergi, fon ve özelleştirme gelirlerinde öngörülen artışların gerçekleşmemesi, harcamaların artış eğilimini sürdürmesi sonucu bütçe açığı artmaya başlamış ve 1994 sonunda 152.2 trilyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu nedenle, KKBG'nin GSMH'ya oranı % 7.9 olarak gerçekleşmiştir...Haziran-Eylül 1994 döneminde hedeflerden önemli ölçüde sapıldığı görülmektedir. Fiyat artışları devam etmiş, Aralık ayı hedeflerinden de oldukça yüksek bir artış gerçekleşmiştir...5 Nisan Kararlarının enflasyonu düşürme hedefi gerçekleştirilememiştir...Nisan Kararları'nın parasal göstergeler Üzerindeki etkileri oldukça dikkat çekicidir. Uygulanan sıkı para politikası sonucu ilk altı ayda rezerv para dışında emisyon ve dar tanımlı para arzı (M1) limitlerine uyulmuştur...Merkez Bankası net iç varlıklar hedefleri ay sonları itibariyle tutturulmakla birlikte...diğer parasal hedeflerden de oldukça sapıldığı gözlenmektedir. Özellikle rezerv para ve Merkez Bankası net dış varlıkları 1995 yılında çok yükselmiştir...Böylece istikrar programlarının temelini oluşturan ortodoks politikaların gerektiği şekilde uygulanamadığı anlaşılmaktadır. Programın başarısı için gerekli görülen özelleştirme, sosyal güvenlik ve KİT reformu gibi yapısal reformlar yeteri kadar gerçekleşmemiş, örneğin özelleştirmeden beklenen başarı sağlanamamıştır. Diğer taraftan kur çapası sağlanmış olmakla birlikte, sadece kurun kontrol edilmesinin enflasyonu düşüremediği bir kez de 1994 Türkiye örneğinde görülmüştür. Kur artışının fiyat artışlarının altında kalması sonucu, kurun yeniden değerlendirilme süreci başlamıştır”(Bahçeci, 1997,100-101-102).

Tablo 77: 1990-2001 Temel Ekonomik Göstergeler

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
GSMH (Trilyon TL-Milyon YTL)	397	634	1.104	1.997	3.887	7.854	14.978	29.393	53.518	78.283	125.596	176.484
GSMH (Milyar Dolar)	150,8	150,2	158,2	178,7	132,3	170,1	182,8	192,4	206,5	185,2	201,439	148,2
Büyüme (%)	9,4	0,3	6,4	8,1	-6,1	8,1	7,9	8,0	3,8	-6,4	6,1	-9,4
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi)	56.473	57.305	58.401	59.491	60.576	61.644	62.697	62.510	63.451	64.385	67.420	68.529
Fert Başına GSMH (Cari Fiyatlarla, Dolar)	2.712	2.657	2.752	3.056	2.159	2.759	2.916	3.080	3.255	2.879	2.965	2.123

Deflatör (%)	57,6	59,2	63,5	67,4	107,3	87,2	78,1	81,2	75,3	55,8	50,9	55,3
Ort. TEFE-ÜFE (%)	52,3	55,3	62,1	58,4	120,7	86,0	75,9	81,8	71,8	53,1	51,4	61,6
Yıl Sonu TEFE-ÜFE (%)	48,6	59,2	61,4	60,3	149,6	65,6	84,9	91,0	54,3	62,9	32,7	88,6
Yıl Sonu TÜFE (%)	60,4	71,1	66,0	71,1	125,5	76,0	79,8	99,1	69,7	68,8	39,0	68,5
Ort. TÜFE (%)	60,3	66	70,1	66,1	106,3	89,1	80,4	85,7	84,6	64,9	54,9	54,4
Ort. Döviz Kuru (TL- YTL/ Dolar)	2.608	4.170	6.888	10.986	29.704	45.674	81.084	151.429	260.040	417.581	623.749	1.222.921
İhracat-FOB (Milyar Dolar)	13,0	13,6	14,7	15,3	18,1	21,6	32,0	32,1	30,7	28,8	30,7	34,4
İthalat-CIF (Milyar Dolar)	22,3	21,0	22,9	29,4	23,3	35,7	43,6	48,6	44,9	39,3	53,1	38,5
Ham Petrol (Dolar /varil)	24	19	19	16	16	17	20	19	12	17	27,6	23,1
Bavul Tic. (Milyon Dolar)							8.842	5.819	3.689	2.255	2.944	3.039
Turizm Gelirleri (Milyon Dolar)	3.225	2.654	3.639	3.959	4.321	4.957	5.650	7.002	7.177	5.203	7.636	8.090
İşçi Gelirleri (Milyon Dolar)	3.246	2.819	3.008	2.919	2.627	3.327	3.542	4.197	5.356	4.529	4.560	2.786
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Ticareti Dahil)	-2.625	250	-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1,344	-9,819	3,390

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TÜİK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

5 Nisan krizi, finans piyasalarında yaşananlar yönüyle, temel sorunun ekonomideki parayı yönetme ve yönlendirme sorunuyla ilişkili olduğu görülmektedir. Döviz piyasalarının ekonomik politikalara hassas olduğu ülkelerde, dövize endeksli bono satarak iç borçlanma yoluna gidilmesinin, uzun dönemde ekonomi için tehlike oluşturabileceği görülmektedir. Türkiye'de büyük miktarlarda sermaye hareketleri yaşanmamıştır. “Türkiye’deki kriz, paranın yurtiçi piyasalarda yön değiştirmesi sırasında oluşan dengesizlikler sonucu yaşanmıştır. Finans piyasalarının güçlü olduğu gelişmiş ülkelerde, kaynakların finans piyasalarından fiziki ve üretken yatırımlara yönlendirilmesine önem verilmektedir. Öyleyse, istikrar sürecinde piyasaların serbestleştirilmesinin ardından piyasaların güçlendirilmesine çalışılmalı, finans kesimi ve reel kesim arasındaki bağın teminine, sürdürülebilir büyüme hedefini gerçekleştirme yönünde üretkenlik artışı sağlanmasına öncelik verilmelidir. Zira, üretkenlik artışından kaynaklanmayan gelir artışları, gelir dağılımının giderek bozulmasına, gelir grupları arasındaki eşitsizliğin artmasına ve toplumsal çalkantılara neden olmaktadır”(Kibritçioğlu, 2001a,1)

Tablo 78: 1990-2000 Dış Ticaret Gerçekleşmeleri

Yıllar	1990	1991	1992	1993	1994	1995
İhracat-FOB (Milyar Dolar)	13,0	13,6	14,7	15,3	18,1	21,6

İthalat-CIF (Milyar Dolar)	22,3	21,0	22,9	29,4	23,3	35,7
Bavul Ticareti (Milyon Dolar)						
Cari İşlemler Dengesi (Bavul Ticareti Dahil)	-2.625	250	-974	-6.433	2.631	-2.339
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	58.1	64.6	64.3	52.1	77.8	60.6

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TUIK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>,
Kullanılarak Hazırlanmıştır.

“5 Nisan İstikrar Kararları incelendiğinde, krizi aşmak için yukarıda sözü edilen temel politikaların kapsamında, yer alan bazı uygulamalar gerçekleştirilirken, bazılarının kararlılıkla uygulanamadığı görülmektedir. Bütçe açıklarını azaltmaya yönelik maliye ve para politikaları krizden hemen sonra uygulanmış, ilk altı ay sonunda hedefler büyük ölçüde gerçekleştirilmiş ve mali disiplin sağlanmıştır. Fakat sonraki dönemlerde programın içerdiği bazı politikalardan tavizler verilmiş, özellikle emisyon hacmi kontrol edilememiş parasal genişleme önlenememiş ve mali disiplin sürdürülememiştir. Nisan Kararları'nın enflasyonu önleme fiyat istikrarını sağlama özellikleri oldukça yetersiz kalmıştır. KİT'lerin ürettiği mal fiyatları altı ay boyunca artırılmamış, özel sektör fiyatlarına ise herhangi bir kontrol getirilmemiştir. Kamu çalışanlarının ücretleri bütçe olanakları içinde artırılmıştır. Kamu kesiminde fiyat ve ücret artışları baskı altına alınmasına rağmen, özel kesime herhangi bir kısıt getirilmemiştir. Bu durum, özel kesime enflasyonist beklentilere göre bir fiyat ayarlaması fırsatı vermiş ve belli bir gelir grubunu yüksek enflasyon ve faizler ile yüksek rantlara kavuştururken toplumun büyük bir kesiminin gelirinde düşüş yaratmıştır. Oysa program çerçevesinde uygulanan politikalardan beklenen, yüksek enflasyondan kurtulmak amacıyla toplumun bütün kesimlerinin özveride bulunmasını istemek ve bunun için de ücret ve fiyatları kısa süreler için dondurmaya da kontrol etmektir. Krizi aşmada tüm toplum kesimlerinden özveri istenmekteydi. Sadece kamu kesimi fiyat ve ücretlerinin kontrol altına alınması, özverinin ağırlıklı olarak toplumun bir kesimden istendiğinin bir göstergesidir. Bundan önce uygulanan istikrar politikaları göstermiştir ki istikrar politikalarının toplum kesimlerine maliyetleri, toplumun tüm kesimleri arasında eşit dağıtılamazsa, yapısal dönüşümü gerçekleştirebilecek programların bile sürdürülebilirliği tehlikeye girmektedir. Nitekim 5 Nisan İstikrar Program uygulamasından yaklaşık altı ay sonra ekonominin genelinde ücret ve fiyat artışı baskıları artmış, toplumun büyük bir kesiminde artan

geçim sıkıntısına dayalı sosyal rahatsızlık sonucu programa yeterli destek verilmemiştir. Programın uygulaması 1995 yılı içerisindeki uygulama esasları IMF'in temsilcileri tarafından yeterli görülmemiş, 1995 Şubat ayında IMF ile yeni bir program uygulama esasları hazırlanarak, büyüme tahmini % 4'ten % 3'e revize edilmiş, 1995 yılında enflasyon hedefi % 40'lar seviyesine düşürülmesi hedeflendiği halde, 1995 yılı sonunda hedefin iki katının da üzerinde % 89 olarak gerçekleşmiştir”(TCMB, 1995, 2-6)(Bakınız Tablo:77) “5 Nisan programında kur, temel çapa olarak seçilmiş, kur artışının enflasyon artışı altında kalacak şekilde kontrol edilmesiyle, program uygulamasını takip eden ilk aylarda döviz piyasaları istikrara kavuşmuştur. Döviz kuru Türkiye ekonomisinde kredibilitesi yüksek bir nominal çapadır. Dolayısıyla kurun istikrara kavuşması, piyasalara mesaj vermek ve enflasyonu düşürmek açısından önemlidir. Fakat, kriz sonrası, kur kontrolü sağlanmasına rağmen enflasyon düşürülemediği. Bu da enflasyonun ardında başka faktörlerin olduğunu göstermektedir. İstikrar programlarında hem dış kaynağa ihtiyaç duyulmakta, hem de dış kaynak aktarımını azaltma gereği doğmaktadır. Bu durum istikrar programlarının toplumsal maliyetini artıran bir durumdur. Türkiye'de de 5 Nisan programında IMF tarafından sağlanan dış kaynak çok sınırlı düzeyde (yaklaşık 700 milyon ABD doları) kalmıştır. Diğer yandan, 1993 yılında % 4.5 olan dış borç (ana para ve faiz) servisinin GSMH oranı, 1994 ve 1995 yıllarında sırasıyla % 7.6 ve % 7.1 olarak gerçekleşmiştir. 5 Nisan programı sonrasında dışarıya kaynak aktarımının azalmadığı, tersine arttığı görülmektedir”(Peter, 2001, 33). “5 Nisan programı kapsamına özelleştirme, KİT reformu, kamu sektörünün yeniden yapılandırılması, sosyal güvenlik reformu ve tarım politikalarıyla ilgili yapısal reformlar dahil edilmiş, fakat uygulamada çıkan bazı aksaklıklar ve konjonktürün buna müsait olmaması nedeniyle, reformlardan beklenen yukarıda özellikleri irdelenmeye çalışılan 5 Nisan Kararları, 1994 yılında yaşanan krizin aşılmasında kısmen başarılı olmuştur. Finans piyasalarında yaşanan kriz, hükümetin iç borç faiz oranlarını yeniden yükseltmesi, mevduata devlet güvencesi verilmesi ve döviz piyasalarına müdahale edilmesiyle aşılmıştır”(Akboşancı, Gül, 2001, 2) IMF kontrolünde uygulanan 5 Nisan İstikrar Tedbirleri Programı uygulamaları ile kamu kesimi harcamalarının azaltılması ve ek vergiler ile bütçe açığı daraltılmış, fakat ek vergilerin kalıcı özellikte olmaması nedeniyle sağlanan gelir artışı, kısa dönemde bir

rahatlama sağlanmasına rağmen, krizin temelinde önemli rolü olan mali disiplinin sürdürülmesinde yeterli olamamıştır. Ayrıca ekonominin reel kesimde talep daralmasına ve finansal güçlüklerle dayalı yaşanan sorunlar devam etmiştir. Programın uygulamasına geniş bir perspektiften bakıldığında, 5 Nisan istikrar programı ile kısa dönemde içine düşülen finansal bunalım ve kriz aşılmış ve fakat istikrar sürecinin yapısal dönüşümü kalıcı kılacak gerekleri yerine getirilemediği için düşük enflasyon ve sürdürülebilir büyüme anlamındaki, kalıcı başarıya ulaşılamamıştır. 1980 sonrası IMF kontrolünde Türk ekonomisinde dışa dönük açılım için amaçlanan stratejinin etkisizliği ve bünyeye uyumsuzluğu 5 Nisan istikrar programı sonuçlarından, para arzı ya da fiyat-ücret kontrollerinin enflasyonu düşürmede tek başlarına etkili olamayacakları bir daha test edilmiştir. Döviz kurundaki ayarlamalara dayalı dış ticaret ve finans temin programları ve ekonominin genelindeki daralmaya bağlı istikrarın maliyeti gelecek dönemlere ertelendiğini görmekteyiz. Uygulanan para politikaları ile ekonomik daralma sağlanırken, büyümeyi gerçekleştirecek yatırımlara kaynak ayrılmamıştır. Para arzını kontrol etmeye dayalı istikrar programlarının, başarısı büyümeden vazgeçmeye ve yönetimde istikrara endekslenmiştir. Refah paylaşımının ancak üretilen değerleri paylaşmaktan kaynaklanacağı göz ardı edilmiştir. Program yeni yatırımlar içermediğinden büyüme ve refah üretmemiştir. Oysa ülke ekonomisindeki, yapısal sorunların çözülmesi ile oluşan büyüme ve istikrarın maliyetinin toplumun tüm kesimleri arasında dengeli olarak paylaşılması istikrar politikalarının başarıya ulaşmanın vazgeçilmez önkoşulu olmalıydı. Ancak uygulamada 5 Nisan programı sonuçları itibarı ile bunu sağlayamamıştır.

7.3. 1999 Sonrası Yüksek Enflasyonun Kontrol altına alınması için Uygulanan Enflasyonu Düşürme Programı ve Amaçları

1995 yılında başlayan hızlı büyüme eğilimi, 1998 yılının ikinci yarısında Asya krizine bağlı uluslararası konjonktürün etkisi ve yurt içindeki kısa dönemli hükümetlerden kaynaklanan siyasi istikrarsızlık ile ekonominin başta makro dengeleri olmak üzere tamamında bir kötüye gidiş başlamıştır. “Siyasi belirsizlik ekonomide süratle alınması gereken tedbirlerin gecikmesine neden olmuştur. O kadar ki, Türkiye ile yeni bir stand-by anlaşması yapabileceğini söyleyen IMF yetkilileri, siyasi belirsizlik dolayısıyla bundan vazgeçerek Türkiye ekonomisinin kötüye

gittiğini belirten bir rapor hazırlayarak Türkiye’ den ayrılmıştır. 1996-1998 yılları arasında kısa süreli hükümetler döneminin yaşanması belirsizliği artırırken, orta ve uzun vadeli istikrar programlarının uygulanması da mümkün olmamış, uygulanan önlemler ise bir defalık kaynak bulmaya yönelik kısa vadeli arayışlar olmuştur. Türkiye ekonomisinde 1995 yılında başlayan hızlı büyüme eğilimi, 1998 yılının Nisan ayına kadar devam etmiş, ancak hem yurt içindeki siyasi istikrarsızlık hem de Güneydoğu Asya’da ve daha sonra Rusya da ki mali kriz nedeniyle sona ermiştir” (Özbilen, 1998, 106). “Bu gelişmelerin sonucunda 1999 yılının sonuna doğru ekonomik görünüm son derece karamsar bir yapıya bürünmüş, ekonomik büyüme -% 6.1 olmuş, enflasyon (TEFE) % 70’e, Hazine’nin yıllık bileşik faizi ortalama % 106’ya ulaşmış, bütçe açıkları ise taşınmaz bir noktaya ulaşmıştır”(TCMB,1999, 5). Ekonomi çevrelerince “Artık hiper enflasyon aşamasına geldiği kanısı hakim olmaya başlamıştır. Bir de buna 1999 yılının seçim yılı olması nedeniyle ortaya çıkan belirsizliğin yarattığı etkiler eklenmiştir. 1999 yılında yeni kurulan koalisyon hükümeti ekonomideki bu kötü gidişatı önlemek ve dış kaynak bulmak amacıyla IMF ile anlaşmaya oturmuştur”(Yeldan, 2001, 3). Ancak yapılan anlaşma yeni bir sürecin başlatılması şeklinde değil de, daha önce başlayan stand-by anlaşmasına varılabilmesi sürecinin devamı ve sonuçlandırılması yönünde olmuştur. 1999 seçimleri sonrasında oluşan koalisyon hükümeti Temmuz-Aralık aylarını kapsayan süre için daha önceki sürecin devamı olarak IMF ile “Yakın İzleme Anlaşması” uygulamasını başlatmış ve 1999 sonunda da 2000-2002 yıllarını kapsayan üç yıllık orta vadeli stand-by anlaşmasını imzalamıştır. Türkiye ekonomisinde uzun yıllardan beri yüksek ve artan enflasyon ile yaşamış ve yaklaşık otuz yıllık süreçte kronik enflasyonun neden olduğu istikrarsız bir yapıya rağmen ortalama olarak % 4-5 oranında ekonomik büyüme sağlamıştır. Sürünen yüksek enflasyon ile sağlanan büyümenin bedeli giderek artan kamu açıkları, açıkların çok kısa vadeli iç borçlar ile finanse edilmesi ve bunun sonucu olan yüksek reel faizlerin kamu maliyesini giderek bozmasına neden olmuştur. 1994 5 Nisan Ekonomik istikrar paketi uygulamalarının başarısız sonuçlarının da ekonominin geneline olumsuz yansımalarını 1980 de başlayan enflasyonist büyüme sürecinin kesintisiz devam ettiğini göstermiştir. 1998’ geldiğinde enflasyonu düşürmek ve kamunun mali performansını artırarak kamu borçlanma gereğini azaltmak ve ekonomiye yeni bir dinamik ivme kazandırmak

amacıyla Türkiye'de IMF politikaları ile desteklenen, Yakın İzleme Programı (Staff Monitored Program) diye anılan kapsamlı bir “Enflasyonu Düşürme Programı” başlatıldı.

Bu çerçevede, 1999 yılı sonunda hükümet, IMF kordinesinde uygulanacak yeni ve kapsamlı bir program ilan etmiştir. 1999 yılı programı 2002 yılı sonuna kadar enflasyonu tek haneli rakamlara düşürmeyi, reel faiz oranlarını indirmeyi ve böylece ülkenin uzun vadeli büyüme potansiyelini geliştirecek şekilde istikrarlı bir makro ekonomik ortam yaratmayı hedefliyordu. “Bu çerçevede tasarlanan ve 22 Aralık 1999 tarihinde IMF İcra direktörleri Kurulu'nca onaylanarak yürürlüğe giren Stand-By Anlaşması kapsamında kamuoyuna duyurulan Enflasyonu Düşürme Programı, 2002 yılı sonunda enflasyonu tek haneli rakamlara indirmeyi amaçlamakta ve özellikle 1998 yılı son çeyreğinde başlayan ve 1999 yılında devam eden yüksek reel faizlerin etkisiyle hızla bozulan kamu maliyesinin sağlıklı bir yapıya kavuşmasını hedeflemektedir. Yapısal reformlar ile bütçe dengesinin sürdürülebilirliğinin sağlanması ve istikrarlı bir büyüme ortamının yaratılması uzun dönemli amaçları oluşturmaktadır”(Kadioğlu, Kotan, Şahinbeyoğlu, 2000, 3). Bu amaçla istikrar önlemleri olarak enflasyonun üç yılın sonunda tek haneli olması, reel faizlerin düşürülmesi ve kamu kesimi borçlanma gereğinin azaltılması ve sıkı döviz kuru politikası “döviz kuru çapasına dayalı anti-enflasyonist” araçları kullanılmaya başlanmıştır. Programın içeriğinde “Enflasyonu Düşürme Programının” başlıca temel unsuru sıkı maliye politikası ile faiz dışı bütçe fazlasında iyileşme kaydedilmesi, yapısal reformlar ile bu iyileşmenin kalıcı kılınması ve özelleştirmeye hız kazandırılmasıdır. “Bu çerçevede, 1999 yılı sonunda GSMH'nın yüzde 2'si düzeyinde açık veren toplam kamu kesimi faiz dışı dengesinin 2000 yılında GSMH'nın yüzde 2,2 oranında fazla vermesi, 2001 ve 2002 yıllarında ise bu oranın yüzde 3,7'ye yükselmesi öngörülmektedir”(Keyder, N., 2003a, 6-7). “Programın ikinci temel unsuru, hedeflenen enflasyona paralel yürütülen gelirler politikasıdır. Bu çerçevede, 2000 yılı için kamu kesimi maaş artışları ve asgari ücret artışları hedef enflasyon oranında ayarlanmış ve 2001 ve 2002 yıllarında bu uygulamanın devam etmesi öngörülmüştür” (OECD, 2002, 9). “Diğer taraftan, tarımsal destekleme fiyatları enflasyon hedefi ile uyumlu olarak belirlenmiştir. Programın üçüncü uygulama esasını, para ve döviz kuru politikalarının belirsizlikleri azaltarak

ekonomik birimlere uzun vadeli bir bakış açısı kazandırması oluşturmaktadır. Bu temel uygulamalar sonucunda, TÜFE enflasyon oranının 2000 yılında yüzde 25, 2001 yılı sonunda yüzde 12, 2002 yılında ise tek haneli rakamlara düşmesi hedeflenmişti”(Keyder, N, 2003b, 3). “TEFE enflasyon oranının ise bu dönemler itibariyle, sırasıyla, yüzde 20, yüzde 10 ve yüzde 5 olması öngörülmüştür. Diğer taraftan, programda kararlı bir gidişat ile reel faizlerde düşüşün yaşanması ve ekonomik aktivitenin hızlanması, yapısal reformlar ile etkin kaynak kullanımının gerçekleşmesi ve potansiyel büyüme hızının yukarı çekilmesi beklenmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda, 2000 yılında büyüme hızının yüzde 5,6 oranında gerçekleşmesi ve bu eğilimin diğer yıllarda da devam etmesi tahmin edilmiştir. Programda maliye politikasının temel hedefi toplam kamu kesimi faiz dışı fazlasının GSMH'ye oranını üç yıllık hedef dönem içerisinde yüzde 3,7'ye çıkarmaktır. 2000 yılında bu oranın yüzde 2,2 düzeyinde gerçekleşmesi öngörülmüştür. 2000 yılına ilişkin gerçekleştirmeler üç ayrı konsolide kamu sektörü açığı tanımı üzerinden belirlenen performans/gösterge hedef kriterleri çerçevesinde izlenmiştir. Özelleştirme gelirleri hariç toplam kamu sektörü faiz dışı fazlasının 2000 yılı sonu itibariyle 4,5 katrilyon TL'nin altına inmemesi öngörülmüştü”(Kadıoğlu, Kotan, Şahinbeyoğlu, 2000, 2-3). “2000-2002 döneminde uygulanacak olan döviz kuru politikası iki ana döneme ayrılmaktadır. İlk 18 aylık dönemde Merkez Bankası tarafından uygulanan kur politikası enflasyon hedefine yönelik günlük kur ayarlaması esasına dayanmıştır. 1 ABD Doları + 0,77 EURO olarak takip edilen kur sepeti artış oranı günlük bazda bir yıllık bir süreyi kapsayacak şekilde açıklanmış ve tüm işlemler önceden belirlenmiş değerler üzerinden yapılmıştır. Bu kapsamda, kur sepeti günlük artış oranları yıllık yüzde 20 oranında hedeflenen TEFE artış oranına göre ayarlanmış ve günlük değerleri ilan edilmiştir... Türk lirasının kur sepeti karşısındaki değer kaybı 2000 yılının ilk Üç ayında aylık yüzde 2,1, ikinci üç ayında yüzde 1,7, üçüncü üç ayında yüzde 1,3 ve dördüncü üç ayında yüzde 1 olması öngörülmüştü. İlk dönem döviz kuru politikası uygulamasında, Merkez Bankası her üç aylık dönem sonunda, ilk 9 aylık dönem için ilan edilen sepet kur artış değerleri aynı kalmak koşuluyla ilave 3 ay için yeni hedef değerleri ilan etmiştir”(Somçağ, 2003, 5). “Döviz kuru politikasının ikinci alt dönemi olan Temmuz 2001-Aralık 2002 tarihleri arasında bu uygulamanın sona ereceği ve kademeli olarak genişleyen bant sistemine geçileceği

önceden taahhüt edilmiştir”(Keyder,N, 2003b, 3). “Bu uygulamada sepet kuru artış hızı belirlenen bant değeri içinde hareket etmesi sağlanacak, kurun bant değeri içindeki hareketlerine müdahale edilmeyecektir. Bant genişliği Temmuz 2001’den 31 Aralık 2001’e kadar kademeli olarak yüzde 7,5’e, 30 Haziran 2002’ye kadar yüzde 15’e ve Aralık 2002’ye kadar yüzde 22,5’e çıkarılacaktır. Söz konusu kur politikasının likidite kontrolü üzerindeki yansıması ise Merkez Bankasının önceden açıkladığı fiyatlarla kendisine getirilen tüm döviz satın alması, diğer bir deyişle, piyasaya döviz karşılığı Türk lirası vermesidir...Anlaşmaya varılan program çerçevesinde, Ocak 2000’de sıkı para ve döviz kuru politikası ile bankacılık sektöründe yapısal dönüşümleri içeren “Enflasyonu Düşürme Programı” başlatılmıştır. Aralık 1999 niyet mektubu ile başlayan süreçte programın hedefi enflasyon ve reel faizlerin düşürülmesi ve büyümenin sağlanmasıdır”(Boratav, Erinç, 2003 ,2). Bu programın içerdiği kur politikası, sabitlenmiş kur rejimi ve Merkez Bankası'nın net iç varlıkları ile sınırlandırılan bir politika olmuştur. Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizlerinden sonra, IMF ile yeniden varılan stand-by anlaşması ile bu kez sabit döviz kuru politikasından vazgeçilerek, dalgalı kur politikasına geçilmiştir. Programın içerdiği yapısal reformların ana unsurları ise, bankacılığı düzenleyecek yeni bankacılık yasasının çıkartılması, sosyal güvenlik reformunun gerçekleştirilmesi, tarımsal desteklemenin kaldırılması ve uluslar arası yabancı sermaye girişinin kolaylaşması için “Tahkim Kanunu”nun çıkartılması gibi temel yasa değişikliklerini içermekteydi.

7.3.1.Programın Araçlarının Sorunları Çözme Etkinliği ve Sonuçları

Enflasyonu düşürmeyi amaçlayan program başlangıçta, döviz kuru sepetinin değerinin ilan edildiği döviz kuruna dayalı bir istikrar programıydı. Program başladıktan bir buçuk yıl sonra döviz kurları aşamalı olarak genişleyen bir bant içinde dalgalanmaya bırakılacaktı. Program aynı zamanda bazı bütçe harcama kalemleri ve parasal büyüklüklere de sınırlamalar getirmekte, kamu maliyesi hedeflerine ulaşılması amacıyla da tarım sektörü, sosyal güvenlik sistemi, kamu maliyesi yönetimi ve özelleştirmeye ilişkin önemli yapısal reformlar içeriyordu ve uygun bir gelirler politikası ile birlikte yürütülmek istenmekteydi. “Programın uygulanmaya başlamasıyla, döviz kurundaki belirsizliğin ortadan kalkması ve risk primindeki düşüşe paralel olarak faiz oranlarında da ani bir düşüş yaşanmıştır.

Böylece enflasyonla mücadelede önemli bir aşama kaydedilmiştir. Bu da faiz giderlerinin azalmasını ve dolayısıyla bütçenin rahatlamasını sağlamıştır. Ne var ki, enflasyondaki atalet Türk lirasının reel olarak değer kazanmasına neden olmuştur. Bu reel değerlenme, yurtiçi talepteki artış, uluslararası petrol fiyatlarındaki yükselme ve Euro 'nun değer kaybı ile birlikte cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkilemiştir. Cari işlemler açığı, programın başlarında öngörülenin çok üstünde gerçekleşmiştir. Cari işlemler açığının büyümesi ve yılın ikinci yarısında özelleştirme çabalarının ve yapısal reformların gecikmesi sermaye akımları üzerinde olumsuz bir etki yaratarak Ağustos 2000'de kısa vadeli faiz oranlarında artışa sebep olmuştur”(Somçağ, 2003, 6). “Yeni kurulan BDDK ile denetleme çerçevesinin prensipte var olduğu söylenebilse bile BDDK yönetim kurulu ve personelinin atamalarının gecikmesi nedeniyle denetim ve yeniden yapılandırmaya ilişkin kritik önlemlerin alınması da gecikmiştir. Bütün bunlara ek olarak gittikçe kötüleşen cari işlemler dengesine rağmen hükümetin ek önlemler uygulamakta isteksiz davranması IMF'in Ekim ayındaki 3. dilim kredinin serbest bırakılmasını ertelemesine neden olmuştur. Bu gelişme de uluslararası yatırımcıların beklentilerini olumsuz yönde etkilemiştir”(Ongün, 2004, 3). “Faiz oranlarındaki artış, portföylerinde çok sayıda devlet borçlanma senedi bulunduran ve bu kağıtları daha kısa vadeli kaynaklarla finanse eden bazı bankaların mali yapılarını kötü etkilemiştir. Bankaların bilançolarında ki bu kötüye gidiş finansal piyasalara olan güveni azaltarak Kasım ayında, programın sürdürülebilirliğine ilişkin endişeleri ortaya çıkarmıştır. Yabancı yatırımcılar Türkiye'deki portföylerini azaltmaya başlamışlardır. Hızlı sermaye kaçıışı önemli ölçüde yabancı fonlara bağımlı olan bankalar için ciddi likidite sorunları yaratmıştır. Finans piyasalarındaki çalkantılar ve 5,2 milyar ABD dolarını geçtiği tahmin edilen yabancı sermaye kaçıışı Merkez Bankası döviz rezervlerinde azalmaya neden olmuştur. Rezervlerin azalmasıyla birlikte faiz oranlarında ani bir artış gözlemlenmiştir. Faiz oranlarındaki bu ani artış ellerinde önemli miktarda devlet tahvili bulunan ve bunları gecelik repo piyasasında finanse eden bankaları olumsuz yönde etkilemiştir. Vade uyumsuzluğu problemleri yaşayan bazı bankalara duyulan güvensizlik bankaların kısa vadeli likidite ihtiyaçlarının aniden artmasıyla birleşince Kasım'ın ikinci yarısında kısa vadeli faiz oranlarında ani bir artış olmuştur. Kısa vadeli faiz oranlarındaki bu ani artıştan sonra hem devlet tahvillerinin

hem de hisse senetlerinin fiyatları düşmüştür. Merkez Bankası 22 Kasım'da NİV (Net iç Varlıklar) tavanını aşarak piyasalara likidite sağlamıştır. Aralık 2000'de daha kapsamlı bir politika paketi uygulamaya konmuş ve IMF'in Ek Rezerv Desteği (Supplementary Reserve Facility) programa olan güvenin tazelenmesini sağlayınca piyasalardaki dalgalanmalar kısmen durulmuştur” (Kadioğlu, Kotan, Şahinbeyoğlu, 2000, 2-6). “Merkez Bankası rezervleri kısa zamanda eski düzeyine ulaşmış ve faiz oranları kriz öncesi döneme göre yüksek seviyede olmakla birlikte önemli ölçüde düşmüştür. İthalat yavaşlamış ve enflasyondaki düşüş trendi Türk lirasının değer kaybının hala üzerinde olmakla beraber devam etmiştir. Alınan önlemlerden sonra sermaye girişi belli bir oranda yükselmişse de Kasım krizi tüm bankacılık sisteminin kırılmasını artırmıştır. Kasım krizinden sonra hem iç hem de dış borçların vadeleri kısalmış ve Türk lirasındaki değerlenmeye rağmen, faiz oranlarının yüksek düzeyde kalması döviz kuru rejiminin sürdürülebilirliğine ilişkin endişelere neden olmuştur. Ekonomik temellerde hala ciddi sorunların olması nedeniyle istikrar fazla uzun sürmemiştir. Devlet iç borçlanma senedi ihalelerinde vadelerin kısılması ve faiz oranlarının yükselmesi kamu borçlarının sürdürülebilirliği konusundaki şüpheleri ortaya çıkarmıştır. Kamu borcundaki artış, yüksek enflasyon oranları ve Türk lirasının sepete oranla değer kazanması, kur çapasının sürdürülebilirliği konusunda endişelere neden olmuştur”(Keyder, 2003b,6-10). (Bakınız Tablo: 79,80)

Tablo79: 2001 Mali Krizi Öncesi Süreçte Merkezi Yönetim İç Borç Stokunun Yapısı (Milyar Dolar)

	İç Borç Stoku				İç Borç Stoku/GSMH			
	1999	2000	2001	2002	1999	2000	2001	2002
Toplam İç Borç	42,4	54,2	84,9	91,7	29,3	29,0	69,2	54,5
Kağıda Bağlı Olan	42,4	54,2	84,9	91,7	29,3	29,0	69,2	54,5
Nakit	37,4	43,8	40,2	54,6	25,8	23,4	32,8	32,5
Tahvil	31,4	40,7	27,9	32,0	21,7	21,8	22,8	19,0
Bono	6,0	3,1	12,3	22,6	4,1	1,6	10,0	13,5
Nakit Dışı	5,0	10,4	44,7	37,1	3,5	5,6	36,4	22,0
Tahvil	5,0	10,4	43,0	37,1	3,5	5,6	35,1	22,0
Bono	0,0	0,0	1,7	0,0	0,0	0,0	1,3	0,0
Kağıda Bağlı Olmayan	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Konsolide Borçlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Kısa Vadeli Avans	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TUIK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>,

Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Şubat 2001’de Milli Güvenlik Kurulundaki bir görüşme sırasında meydana gelen bir tartışma ile ortaya çıkan kriz neticesinde bir günde 7-8 milyar ABD doları tutarında yoğun bir döviz talebi olmuştur. Merkez Bankası döviz kurunun ani çıkışını önleyebilmek için piyasa araçlarını kullanarak likidite düzeyini daraltmış, bunun sonucunda ise kısa vadeli faiz oranlarında ani bir artış olmuştur. Kısa vadeli faizlerdeki yüksek oranlı getiri dahi yurda yüksek kâr amaçlı gelen sıcak paraya dayalı sermaye çıkışını engelleyememiştir. Kriz öncesinde elinde yüksek oranda kamu kağıdı bulunan bankalarının bu çıkışlar nedeniyle önemli boyuttaki likidite ihtiyacı tüm ödemeler sistemini kilitlemiştir. 1999 yılında ekonominin yapısal sorunlarını çözmek öngörüsü ile uygulamaya konulan IMF destekli bu programda öncekiler gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Programda, IMF’e verilen reform taahhütlerinin hepsi yerine getirilmiştir. Ancak programın ekonomik istikrar ayağında siyasi istikrarsızlıktan kaynaklanan sorunlar yaşanmıştır. Buna 2000 ve 2001 krizlerinin nedenleri örnek verilebilir. Bu krizlerin programın kendi dinamikleri tarafından yaratıldığını görmek için, programla uygulamaya konan politikalara bakmak yeterlidir. 2000-2002 arasında programın sabit kur rejimi ile uygulanıyor olması, Merkez Bankası’nın borç veren son mercii fonksiyonunu ortadan kaldırarak para politikaları üzerinde Merkez Bankasını etkisizleştirmiştir

Tablo 80: 1992- 2000 Arası Ödemeler Dengesi, Cari İşlemler Dengesi

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
CARI İŞLEMLER HESABI	-974	-6.433	2.631	-2.339	-2.437	-2.638	1.984	-1.340	-9.821
DIŞ TİCARET DENGESİ	-8.076	-14.081	-4.167	-13.152	-10.264	-15.048	-14.052	-10.185	-21.959
Genel Mal Ticareti	-6.646	-12.200	-3.687	-11.830	-8.592	-13.181	-12.291	-9.106	-20.059
İhracat f.o.b.	14.715	15.345	18.106	21.636	32.067	32.110	30.662	28.842	30.721
Hırcat f.o.b.	14.715	15.345	18.106	21.636	23.225	26.261	26.973	26.587	27.775
Bavul Ticareti	0	0	0	0	8.842	5.849	3.689	2.255	2.946
Uyarlama: Diğer Mallar	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İthalat f.o.b.	-21.361	-27.545	-21.793	-33.466	-40.659	-45.291	-42.953	-37.948	-50.780
İthalat c.i.f.	-22.871	-29.428	-23.270	-35.709	-43.627	-48.559	-45.922	-40.671	-54.503
Uyarlama: Navlun ve Sig.	1.371	1.767	1.395	2.145	2.618	2.913	2.757	2.439	3.272
Uyarlama: Diğer Mallar	139	116	82	98	350	355	212	284	451
Parasal Olmayan Altın (net)	-1.430	-1.881	-480	-1.322	-1.672	-1.867	-1.761	-1.079	-1.900
İhracat	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İthalat	-1.430	-1.881	-480	-1.322	-1.672	-1.867	-1.761	-1.079	-1.900
HİZMETLER DENGESİ	5.807	6.740	7.052	9.620	6.657	10.912	13.506	7.491	11.366

Turizm	2.863	3.025	3.455	4.046	4.385	5.286	5.423	3.732	5.923
Gelir	3.639	3.959	4.321	4.957	5.650	7.002	7.177	5.203	7.636
Diğer Hizmetler	2.944	3.715	3.597	5.574	2.272	5.626	8.083	3.759	5.443
GELİR DENGESİ	-2.625	-2.744	-3.264	-3.205	-2.927	-3.013	-2.985	-3.537	-4.002
Ücret Ödemeleri	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yatırım Geliri	-2.625	-2.744	-3.264	-3.205	-2.927	-3.013	-2.985	-3.537	-4.002
Doğrudan Yatırımlar	-145	-243	-102	-272	-175	-142	-227	-167	89
Portföy Yatırımları	-36	264	-542	-741	-517	-53	15	89	-434
Diğer Yatırımlar	-2.444	-2.765	-2.620	-2.192	-2.235	-2.818	-2.773	-3.459	-3.657
Faiz Geliri	771	697	691	1.208	1.166	977	1.096	1.074	1.168
Faiz Gideri	-3.215	-3.462	-3.311	-3.400	-3.401	-3.795	-3.869	-4.533	-4.825
Uzun Vade	-2.711	-2.900	-2.700	-2.908	-2.769	-2.840	-3.053	-3.431	-3.785
Merkez Bankası	-414	-447	-487	-694	-678	-812	-780	-893	-806
Genel Hükümet	-1.753	-1.872	-1.723	-1.465	-1.369	-1.255	-1.268	-1.316	-1.291
Bankalar	-62	-60	-74	-60	-58	-88	-200	-209	-312
Diğer Sektör	-482	-521	-416	-689	-664	-685	-805	-1.013	-1.376
Kısa Vade	-504	-562	-611	-492	-632	-955	-816	-1.102	-1.040
CARI TRANSFERLER	3.920	3.652	3.010	4.398	4.097	4.511	5.515	4.891	4.774
İşçi Gelirleri	3.008	2.919	2.627	3.327	3.542	4.197	5.356	4.529	4.560
Resmi Transferler	912	733	383	1.071	555	314	159	362	214

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TÜİK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>, Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

“Merkez Bankası Stand-by ile 2000 yılının başından itibaren net iç varlıklar tavanını, dış varlıklardaki artışlar dışında aşmamayı taahhüt ettiği için, piyasalara açık piyasa işlemleri yoluyla müdahale edememiştir. Böylece bankacılık kesiminin yeterli döviz fazlasına sahip olmaması ve yurt dışına sermaye çıkışının biraz artması ile piyasalardaki güvensizliğin bir anda yaygınlaşması Kasım ayında ortamı bir likidite krizine sürüklemiştir. Faizlerdeki hızlı yükseliş kamu ve özel bankaların mali yapılarını daha da bozmuş, programa olan güven iyice sarsılmış, özellikle kamu bankalarının aşırı likidite ihtiyaçları ödemelerin kilitlenmesine neden olarak, Şubat 2001' de tekrar, bu sefer bir döviz krizine girilmiştir”(Uygur, 2001, 6)

7.4. 2001 Sonrası Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı.

2001 Şubat krizi sürecine gelinmeden önce; borçlanma ve mevduat faizlerindeki hızlı yükseliş kamu'nun borçlanma ihtiyacını artırmış tüm kamu ve özel bankaların mali yapılarını bankacılık işlevlerini yerine getiremeyecek derecede bozmuştu. 1999'da yürürlüğe giren programa olan güven iyice sarsılmış, özellikle kamu bankalarının aşırı likidite ihtiyaçları ödemelerin kilitlenmesine neden olarak,

2001 Şubatında tekrar, yeni bir döviz krizine girilmişti. “1999 tarihli “Enflasyonu Düşürme Programı”na Nisan 2001’de son verilerek, öncelik olarak mali istikrara önem veren “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” uygulanmaya başlanmıştır. “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” kamu maliyesi, gelirler politikası, özelleştirme, bankacılık, para politikası ve acil yasal düzenlemeler çerçevesinde bir dizi tedbiri içermektedir”(Derviş, 2002, 7). “Kasım ve Şubat krizlerinin mali piyasalarda, özellikle bankacılık: kesiminde yarattığı olumsuz gelişmeler dikkate alınarak, paket üç aşamalı olarak belirlenmiştir. Bunlar, bankacılık sektörüne ilişkin alınacak tedbirlerle kriz ortamından süratle çıkış, faiz ve döviz kuruna istikrar sağlamak suretiyle, ekonomik birimlere orta vadeli bir perspektif hazırlamak ve makroekonomik istikrarı tesis ederek, istikrarlı bir büyümeyi sağlamaktır. Program uzun dönemde enflasyon hedeflemesi sistemine geçilmesini amaçlamakta ve MB yıllık enflasyon hedeflerini açıklayarak buna hazırlık yapmaktadır”(Demircan, Ener, 2004, 2). “1999 Enflasyonu Düşürme Programı, 2000 Kasım ve 2001 Şubat aylarında yaşanan krizler nedeniyle kesilmiş, döviz kuru rejiminin sürdürülmesinin imkansızlığı kısa zamanda ortaya çıkmış ve 1999 yılı IMF destekli enflasyonla mücadele programının temelini oluşturan kur çapası rejimi 22 Şubat'ta terk edilerek son verilmiş ve dalgalı kur sistemine geçilmiştir” (Kadioğlu, Kotan, Şahinbeyoğlu, 2000, 6). “ABD doları kuru 23 Şubat'ta 680 bin Türk lirasından 960 bin Türk lirasına yükselmiştir. Finansal kriz sonrasında IMF ile yeni bir anlaşma yapılarak yapısal reformların uygulanması konusunda daha kararlı olan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” Mayıs 2001 'de ilan edilmiş, uygulamaya konulmuş ve daha sonra 2002 yılı başında Üç yıllık (2002-2004) yeni bir stand- by anlaşması imzalanmıştır

7.4.1.Uygulanan Programının Amaçları

Şubat 2001 krizini hazırlayan koşullar dikkate alınarak hazırlanan ekonomide sürdürülebilir bir büyüme öngörüsü ile hazırlanan paketin içeriği üç aşamadan oluşmaktadır. Bunlar, bankacılık sektörüne ilişkin alınacak tedbirlerle kriz ortamından süratle çıkarmak, faiz ve döviz kuruna istikrar sağlamak suretiyle, ekonomik birimlere orta vadeli bir perspektif hazırlamak ve makroekonomik istikrarı tesis ederek, istikrarlı bir büyümeyi sağlamaktır.

Tablo 81: Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Hedefleri ve Gerçekleşmeleri

GÜÇLÜ EKONOMİYE GEÇİŞ PROGRAMI				
	HEDEFLER			
	2001	2002	2003	2004
Bütçe Faiz Dışı Fazlası %	5,7	6,5	6,5	6,5
GSMH Artışı (Büyüme)	-8,5	3	5	5
Toplam Borçlar/GSMH	92,2	81,3	73,3	96,4
Faiz Oranları	99,7	69,6	46	32,4
	GERÇEKLEŞME			
	2001	2002	2003	2004
Bütçe Faiz Dışı Fazlası %	6,8	4,3	5,2	6,1
GSMH Artışı (Büyüme)	-7,4	7,6	5,8	9,9
Toplam Borçlar/GSMH	88,5	86,5	81,7	73,8
Faiz Oranları	99,7	69,6	46	32,4
Ödemeler Dengesi (Cari Açık)	2,4	-0,8	-2,9	-3,6
Bütçe Dengesi	-16,2	-14,3	-11,2	-7,1

Kaynak: TCMB, DPT, HM, TÜİK, <http://www.hazine.gov.tr/stat/e-gosterge.htm>,
Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Program uzun dönemde enflasyon hedeflemesi sistemine geçilmesini amaçlamakta ve Merkez Bankası yıllık enflasyon hedeflerini açıklayarak buna hazırlık yapmaktadır. İçeriği bu olan “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”nın genel stratejisinin birinci adımında, finansal piyasalardaki belirsizlik azaltılacak gelecekte ne olacak endişesi giderilecekti. Hemen takip eden süreçte bir önceki adımı tamamlayan para ve döviz piyasalarında istikrarı sağlamak suretiyle güven ortamı pekiştirilecekti. Her iki adımın uygulanmasından sonra son olarak da ekonomide makro dengelerin kurulması için tamamlayıcı önlemler alınmasını içermekteydi. Bu amaca yönelik kamu maliyesindeki uyumun uzun vadeli sürdürülebilirliğini sağlamak ve kamu sektörü idaresinin etkinliğini artırmak için bütçe disiplini ve gelir kaynaklarını artırmaya yönelik düzenlemeler getirilmiştir. Ayrıca ekonomide olası yeni kazanımlar ve kaynakların sosyal kesimler arasında bozulan ekonomik farklılığın giderilmesinde ve gelir dağılımı adaletsizliğinin giderilmesinde ve borç stokunun azaltılmasında kullanılması kararlaştırılmıştır. Bu etkinliğin sağlanması için, vergi kayıplarını azaltmak ve vergi yükünün toplum kesimleri arasında gelirin miktarına göre dağıtılmasını sağlamak amacıyla vergi mevzuatında değişiklikler ile her bir vatandaş için vergi numarasının kullanımının yaygınlaştırılmasını öngören yeni düzenlemeler getirilmiştir. Bütçe disiplininin sağlanabilmesi için bütçe dışı fonlar bütçeye dahil edilerek bütçenin kapsamı genişletilmiştir. Mali kontrolü

sağlamak amacıyla, TBMM'ye yeni bir Kamu Finansmanı ve Borç Yönetimi Kanunu sunulmuştur. Kamunun harcamaları kontrol altına alınırken özel kesimin ve hane halkı harcamalarının da kontrol altına alınması gerekiyordu. Bu amaçla hedeflenen enflasyon oranlarıyla uyumlu bir gelirler politikası öngören programın ücret ve fiyat artışlarının düşük düzeyde gerçekleştirilmesine yönelik olarak iş çevreleri ve işveren temsilcileri ve çalışan kesim örgütleri ile görüşmeler gerçekleştirilerek programın uygulanabilirliği kuvvetlendirilmek istenmiştir. Bu amaçla Kamu sektörü, özel sektör ve diğer sivil toplum örgütlerinde çalışan işçi ve işverenleri bir araya getiren “Ekonomik ve Sosyal Konsey Kanunu” 2000 yılında kabul edilmiştir

7.4.2. Programın Araçlarının Sorunları Çözme Etkinliği ve Sonuçları

Ekonomik ve Sosyal Konseyin kurulması ile kamu sektörü, özel sektör ve diğer sivil toplum örgütlerinde çalışan işçi ve işverenleri bir araya getirilerek, ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulması aşamasında sosyal gruplar arasındaki uzlaşma ve işbirliğini sağlanması amaçlanmıştır. 2001 krizini hazırlayan koşullar içerisinde bankaların taşımış olduğu riskler ön sırada olduğundan bu nedenle yeni program önceliği bankacılık sektörünün sorunlarını çözmeye vermiştir. Bu kapsamda faiz oranlarının yükselme eğilimini önlemek amacıyla kamu bankalarının ve TMSF'na devredilen bankaların gecelik borçlanma gereksinimlerini azaltıcı tedbirler alınmıştır. “Bankacılık sektörü Üzerindeki siyasi etkiyi asgari düzeye indirmek amacıyla kamu bankalarının yönetim yapılarında değişikliğe gidilmiştir. Kamu bankalarının görev zararları iptal edilerek kapatılmıştır. TMSF tarafından devralınan bankaların tasfiyesi için bir plan uygulamaya konmuş ve TBMM Bankalar Kanunu'nda yapılan değişiklikleri onaylamıştır”(Roldos, 2001, 8-9).Güçlü Ekonomiye Geçiş Programının uygulanmasından sonra, finansal piyasalardaki belirsizlik hedeflediği gibi azaldı. Para ve döviz piyasalarında istikrar sıcak para girişleri ile de olsa sağlandı. Ekonomide makro dengelerin kurulması ve büyümenin sürdürülebilirliği için birçok alanda tamamlayıcı önlemler alındı. Tablo 81'de verilere bakılarak, programın önceden belirlediği performans kriterlerini uygulama sonucunda başarı ile yerine getirildiği izlenimi tüm ekonomi çevrelerince paylaşılmaktadır. Program hedefleri ve programın sonuçları kendi içerisinde karşılaştırılırsa, bütçe faiz dışı fazlası ve GSMH'daki artış ve de faiz oranlarında istediği sonuçları elde ettiğini görmekteyiz. Burada göze çarpan husus “Bütçe Faiz Dışı Fazlası” hedefi biraz programın

öngördüğünün altında gerçekleşmiştir. GSMH’ daki artış program hedefleri üzerinde oluşmuştur. “Toplam Borçlar/GSMH” oranında da programın hedefleri yakalanmıştır.(Bakınız Tablo:82). 2001 yılında yaşanan kriz sonrası IMF’in desteğiyle uygulanmaya konulan istikrar programında 1999 programında olduğu gibi öncelikle para politikası araçlarına ve parasal hedeflere dayandırılmıştır. Parasal taban sınırlandırılarak yüksek enflasyon beklentileri engellenmiş enflasyon beklentisi ile uyumlu bir büyüme ve faiz politikası izlenmiştir. Programda parasal genişlemenin diğer makro ekonomik hedeflerle tutarlı yürütülmesine özen gösterilmiştir. Program çerçevesinde döviz kuru politikası kurun döviz piyasasındaki arz ve talebine göre belirlenmesi ilkesi benimsenmiştir. Enflasyonun kontrol altına alınarak fiyat istikrarının hedef alındığı programda, faiz dışı bütçe fazlasının GSMH’nın % 6,5 seviyesine ulaştırılması hedef alınmıştır. 2002 yılında programda öngörülen hedeflere 2006 yılı sonunda tam olarak gerçekleşme de kısmen ulaştığını GSMH’nın % 7,9 oranında büyüdüğünü, 2001 yılı sonunda % 88,6 olan TEFE’nin 2006 sonunda % 10,4’e gerilediğini görmekteyiz. Aynı zamanda iç borçlanmada ortalama faiz % 75’ten % 20’ye inerken borçlanma vadesi ortalama 292 günden 550 güne çıktığını görmekteyiz. Bu dönemde, vergi gelirleri 500 milyar doları aşmasına karşın, yapılan toplam yatırımlar 50 milyar dolarlarda kaldığı yatırım olmadan büyümenin nasıl sağlanabileceği konusunda program hedefleri ile uygulamalarının örtüşmediğini ortaya koyması açısından önemlidir. Program hedeflerinde düşürülmesi öngörülen kayıt dışı ekonomiyi önleme açısından da yapısal çözümler üretilmemiştir. 1999 yılında % 45-55 arasında olduğu tahmin edilen kayıt dışılık oranı 2006 yılına gelindiğinde uygulanan istikrar politikalarının gelir dağılımı üzerindeki olumsuz yansımalarının da etkisiyle tarım sektöründe % 90, diğer sektörlerde ise % 50-65 aralığında seyretmektedir.(TÜİK,2007)

Tablo 82: 2000-2006 Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri

(Milyar TL - Bin YTL)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Harcamalar	46.705.028	80.579.065	115.682.350	140.454.842	141.020.860	146.097.573	175.303.995
Gelirler	33.440.143	51.542.970	75.592.324	100.250.427	110.720.859	134.819.231	171.309.331
Bütçe Dengesi	-13.264.885	-29.036.095	-40.090.026	-40.204.415	-30.300.001	-8.116.629	-3.994.664
Nakit Dengesi	-12.308.135	-30.929.652	-35.101.883	-43.076.322	-31.623.633	-10.345.038	-5.540.948

Faiz Dışı Denge (Bütçe Tanımlı)	7.174.977	12.026.131	11.780.633	18.404.748	26.188.489	35.936.473	41.950.568
Faiz Dışı Denge (Program Tanımlı)	21.933.951	24.092.166	33.488.921

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

Programın uygulanmasından sonra elde edilen büyümeye rağmen bölüşüm ve gelir dağılımı daha da çarpıklaştı. Büyümenin getireceği refah artışı orta sınıf vatandaşa ve istihdama yansımada. 2001 programını IMF enflasyonu düşürme programı ile devam eden bir süreç olarak aldığımızda onun devamı kabul edersek enflasyonu düşürme programının uygulanmaya başlandığı 1999 yılında yıllık 35 milyar dolar olan vergi gelirlerinin 2006 yılı sonunda 85 milyar dolara çıkmasına karşın, yatırımlar artmadı. Rant geliri elde etmeyi amaçlayan yabancı portföy yatırımları 1999 yılında 20 milyar dolar seviyesinde seyrederken, 2006 yılında 70 milyar dolara çıkmıştır. 2000-2006 yılları arasındaki faiz ödemeleri aynı dönemdeki kamu gelirlerinin yaklaşık % 25'ini geçmektedir. 2001'de bütçe açığının GSMH'ya oranı yüzde 16 düzeyindeyken, 2006 yılı sonunda % 1,8 olmuştur. Ancak bu gelişme, vergilerin artırılması, harcamaların kısılması, yoluyla yine sabit gelirli halk kesimlerinin refahının azaltılması yoluyla sağlanabilmiştir. Güçlü ekonomiye geçiş aşamasından sonra sürdürülebilir ekonomik büyüme programı ile 1999 programında olduğu gibi parasal genişlemenin kontrol altında tutularak enflasyonu kontrol altında düşürmeyi öncelikli hedef olarak belirlemiştir. Bu hedefe ulaşabilmek için kısa vadeli faiz oranları enflasyonla mücadelede bir araç olarak kullanılmıştır.

Tablo 83: 2000-2006 Türkiye'nin Toplam Kamu Net Borç Stoku
(Milyon YTL)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam Kamu Net Borç Stoku (I-II-III-IV)	71.682	159.575	215.678	250.844	274.396	269.124	257.811
I- Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt)	85.513	189.369	256.815	296.900	331.749	348.442	363.205

A- İç Borç	54.152	125.458	154.798	201.319	233.864	257.535	265.915
Merkezi Yönetim	51.536	122.157	149.870	194.387	224.483	244.782	251.470
Diğer Kamu	2.616	3.300	4.928	6.932	9.381	12.753	14.445
B- Dış Borç	31.361	63.911	102.017	95.581	97.885	90.907	97.290
Merkezi Yönetim	27.216	55.754	92.795	88.420	92.046	86.738	93.579
Diğer Kamu	4.145	8.157	9.222	7.161	5.839	4.169	3.711
II- Merkez Bankası Net Varlıkları	11.004	22.854	25.375	24.733	27.891	30.793	45.685
Net Dış Varlıklar	7.598	-2.324	13.660	17.262	23.048	49.480	67.136
Diğer Varlık ve Yükümlülükler (Net)	3.406	25.178	11.715	7.471	4.843	-18.687	-21.451
III- Kamu Mevduatı	2.465	4.757	10.808	12.393	16.144	30.496	35.961
Merkezi Yönetim	858	955	4.975	4.800	7.918	18.701	24.745
Diğer Kamu	1.607	3.802	5.833	7.593	8.227	11.795	11.216
IV- İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları	362	2.182	4.954	8.929	13.317	18.029	23.748
Bilgi İçin:							
Net Dış Borç Stoku	23.763	66.235	88.357	78.319	74.837	41.427	30.153
Net İç Borç Stoku	47.919	93.341	127.321	172.526	199.559	227.697	227.658
Net TL Cinsi Borç Stoku	44.304	61.805	91.764	142.120	167.578	202.301	209.123
Net FX Cinsi Borç Stoku	27.377	97.770	123.914	108.724	106.818	66.823	48.688

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>, Veriler kullanılarak hazırlanmıştır.

2003 yılında da kamu kesiminde tasarrufa ağırlık verilmiş kamu kesimi dengesinde daha önce olduğu gibi % 6,5'lik faiz dışı fazla hedeflenmiştir. 2001 güçlü ekonomiye geçiş ve sürdürülebilir büyüme programı uygulama sürecinde hükümetler ödemeler dengesindeki büyük açıkları kapatılmak için uluslararası piyasalarda yüksek faizler ile borçlanmıştır. Türkiye'nin dış borcu kısa sürede birkaç kat artmıştır. (Bakınız Tablo: 83,84,85,).

Tablo 84: 2000-2006 Toplam Kamu Net Borç Stoku/GSMH (Milyon YTL)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Toplam Kamu Net Borç Stoku (I-II-III-IV)	57,1%	90,4%	78,4%	70,3%	64,0%	55,3%	44,8%
I- Toplam Kamu Borç Stoku (Brüt)	68,1%	107,3%	93,4%	83,2%	77,3%	71,6%	63,1%
A- İç Borç	43,1%	71,1%	56,3%	56,4%	54,5%	52,9%	46,2%
Merkezi Yönetim	41,0%	69,2%	54,5%	54,5%	52,3%	50,3%	43,7%
Diğer Kamu	2,1%	1,9%	1,8%	1,9%	2,2%	2,6%	2,5%
B- Dış Borç	25,0%	36,2%	37,1%	26,8%	22,8%	18,7%	16,9%

Merkezi Yönetim	21,7%	31,6%	33,7%	24,8%	21,5%	17,8%	16,3%
Diğer Kamu	3,3%	4,6%	3,4%	2,0%	1,4%	0,9%	0,6%
II- Merkez Bankası Net Varlıkları	8,8%	12,9%	9,2%	6,9%	6,5%	6,3%	7,9%
Net Dış Varlıklar	6,0%	-1,3%	5,0%	4,8%	5,4%	10,2%	11,7%
Diğer Varlık ve Yükümlülükler (Net)	2,7%	14,3%	4,3%	2,1%	1,1%	-3,8%	-3,7%
III- Kamu Mevduatı	2,0%	2,7%	3,9%	3,5%	3,8%	6,3%	6,2%
Merkezi Yönetim	0,7%	0,5%	1,8%	1,3%	1,8%	3,8%	4,3%
Diğer Kamu	1,3%	2,2%	2,1%	2,1%	1,9%	2,4%	1,9%
IV- İşsizlik Sigortası Fonu Net Varlıkları	0,3%	1,2%	1,8%	2,5%	3,1%	3,7%	4,1%
Bilgi için:							
Net Dış Borç Stoku	18,9%	37,5%	32,1%	22,0%	17,4%	8,5%	5,2%
Net İç Borç Stoku	38,2%	52,9%	46,3%	48,4%	46,5%	46,8%	39,5%
Net TL Cinsi Borç Stoku	35,3%	35,0%	33,4%	39,8%	39,1%	41,6%	36,3%
Net FX Cinsi Borç Stoku	21,8%	55,4%	45,1%	30,5%	24,9%	13,7%	8,5%
GSMH	125.596	176.484	275.032	356.681	428.932	486.401	575.784

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>, Kullanılarak Hazırlanmıştır.

Bu borçların ödenebilmesi için bir taraftan yeni borçlar alınırken diğer taraftan da bu borçlar için yapılan ödemeler için bütçede olağan üstü kaynaklar aktarılmıştır. Zorunlu kaynak aktarımları ve yeni bütçe açıklarını finanse edebilmek için devlet karşı karşıya kaldığı ekonomik krizler neticesinde çok yüksek faizler ile yeniden iç ve dış borçlanmaya gitmiştir. 2001 yılında 93 milyar YTL olan iç borç stoku 2002 yılı sonunda 149,9 milyar YTL'ye yükselmiş sürdürülebilir büyüme programının uygulandığı süreç içerisinde, 2006 yılı sonunda 2002 yılına oranla % 67 oranında artarak 251,5 milyar YTL'ye yükselmiştir. IMF destekli sürdürülebilir büyüme programının uygulandığı 4 yıllık sürede iç borcun yapısı da değişmiş ve 2002 yılında toplam iç borcun % 53'ü kamu kuruluşlarına, % 47'si piyasaya iken, 2006 yılı sonunda bu oranlar % 28 ve % 72 olmuştur. 2007 yılında da bu eğilim artarak devam etmektedir. Borç yönetimi açısından borçların miktarının bu kadar kısa sürede bu oranda değişmiş olması dikkat çekicidir. Kamunun dış borçlarında 2002 yılı sonuna göre, yani geçen dört yılda dış borç stoku % 66,8 oranında artarak 38 milyar dolardan 64 milyar dolara yükselmiştir. 2006 yılında, az da olsa, kamu dış borç stokunda bir gerileme yaşanmış ve borç stoku 68,5 milyar dolardan 64,6 milyar dolara gerilemiştir. Bu borcun 33 milyar dolarlık kısmı kredi niteliğinde iken 31

milyar doları tahvil ihracı yoluyla gerçekleştirilmiştir. Böylece dış borcunun yapısında da değişim yaşanmıştır. Yukarıdaki tablolarda ki verilere bakıldığında, 2002 yılında tahvil borcunun toplam kamu dış borç stoku içindeki payı % 51 iken 2006 yılı sonunda % 48'e gerilemiştir. İç ve dış borçlardaki bu gelişmeler sonucunda 2006 yılı sonunda kamu borç stokunun toplam değeri YTL cinsinden 344 milyara, dolar cinsinden ise 245 milyar dolara yükselmiştir.

IMF destekli sürdürülebilir büyüme programının tüm etkinliği ile uygulandığı bu dönemde kamunun borcu her yıl 24 milyar dolar artmıştır. Bu dönemde iç borçlar için ödenen ortalama reel faiz ise yüzde 19 olmuştur. Dünyanın hiçbir ülkesinde 2002-2006 döneminde bu düzeyde reel faiz ödenmemiştir. Bu borç stoku ve yüksek reel faiz sonucunda Türkiye finansal alanda belirgin bir şekilde kısır bir döngüye girmiştir; “Yüksek borç stoku-yüksek borçlanma gereği-yüksek reel faiz-artan borçlar” Bu stratejinin sonucunda ise Türkiye'nin toplam borç stoku 2006 yılı sonunda;Tablo:85'deki borçluluk değerlerine ulaşmıştır.

Tablo 85: 2002-2006 Toplam Borç Stoku Değerleri

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Net Dış Borç Stoku	23.763	66.235	88.357	78.319	74.837	41.427	30.153
Net İç Borç Stoku	47.919	93.341	127.321	172.526	199.559	227.697	227.658
Net TL Cinsi Borç Stoku	44.304	61.805	91.764	142.120	167.578	202.301	209.123
Net FX Cinsi Borç Stoku	27.377	97.770	123.914	108.724	106.818	66.823	48.688

Kaynak:Hazine Müsteşarlığı, <http://www.hazine.gov.tr/stat/netdebt.xls>. Verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Sonuç olarak yukarıdaki ekonomik gerçekleşme düzeylerini değerlendirdiğimizde; Türkiye dışa açık ekonomik büyüme stratejisine geçtiği, 24 Ocak 1980'den günümüze kadar geçen süreçte ödemeler dengesi açıkları başta olmak üzere diğer kamu kesimi borçlanma gereksinimini karşılayabilme güçlükleri yaşamaya devam etmektedir. Ekonominin girdiği ekonomik krizler sonrası uyguladığı IMF kontrollü istikrar paketleri sonucunda ekonominin başlangıçtaki sorunlarına kalıcı çözümler getirememiştir. Tam aksine uygulanan her programın üzerinde daha birkaç yıl geçmeden ekonomi daha ağır bir kriz ortamına girmekte ve krize neden olan sorunlar daha da derinleşmektedir. 2001 sonrası uygulanan IMF destekli “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programını” bu anlamda, öngördüğü hedeflere ulaşması ve yapısal dönüşümü gerektiren düzenlemeleri hayata geçirmesi bakımından, başarılı olarak

değerlendirilebilir. Ancak; Türkiye'nin iç faktörlerine bağlı bir değişim ve büyüme yaratmadığından kalıcılığı olmayan ve her geçen gün dışa bağımlılık derecesi yükselen bir ekonomik dokuyu oluşturduğunu da vurgulamak gerekmektedir. Program sonuçlarını başarılı bulanlar Türkiye'nin Borç stokundaki artışı ve en önemli döviz kazandırıcı kalemi olan ihracat sektörünün kullandığı dış ara malı girdisi oranının ne kadar yüksek olduğunu da değerlendirmelidirler. Bu çerçevede bir değerlendirme yapacak olursak; Türkiye ekonomik büyüklükler bakımından önceki dönemlere göre ne kadar bir büyüme sağlamış ise ekonomik yükümlülükler ve dışa bağımlılık derecesinde daha fazla artış olmuştur.

DÖRDÜNCÜ KESİM

TÜRKİYEDE EKONOMİYİ DIŞA AÇMA SÜRECİNDE UYGULANAN STRATEJİNİN EKONOMİK SOSYAL VE SİYASAL ALANA YANSIYAN ETKİLERİ VE ARAŞTIRMANIN SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye ekonomisinin kapalı ekonomik büyüme sürecinden dışa açık büyüme sürecine geçişi ve sonraki dönemler itibari ile büyüme sürecinin hangi aşamalardan geçtiğini tez içerisinde bir bütünlük içerisinde detayları ile araştırmaya çalıştık. İlk üç kesimde ulaştığımız bulgular ve verileri, sürecin her döneminin ekonomik koşullarının taşıdığı ayırt edici özellikleri değerlendirdik. Büyüme olgusunu etkileyen faktörlerin stratejik dönüşümdeki etkilerini analiz ettik. Sonuçlarını değerlendirdik. Türkiye'nin büyüme sürecini; Karma ekonomi stratejisinin süreç

içerisindeki aşamalarını; 1923-1946 arasında geçen kapalı ekonomi dönemi, çok partili demokrasi sonrası kısmi dışa açılma denemelerinin olduğu 1946-1960 donemi, dışa bağımlılığı önleyici bir sanayileşme ile geçiş ekonomisi özelliğinde ki ithal ikameci planlı ekonomi 1961-1980 dönemi olarak çalışmamızla ilgili yönlerini araştırdık.

Esas çalışma alanımız Tezimizin konusunu oluşturan ihracata dayalı sanayileşme stratejisinin egemen olduğu 1980-2007 liberal ekonomi dönemi olmuştur. Çalışmamızda 1980 sonrası dışa açık ekonomi stratejisinin Türkiye'nin ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarına dair yansımaları analiz edildi. Elde ettiğimiz bulgular politik iktisadi yorum ile değerlendirildi. Dördüncü kesimde önceki kesimlerde ulaştığımız bulgular ve değerlendirmelerimiz birleştirildi. Çalışmanın sonuçlarına ulaşıldı. Türkiye'nin dışa açık ekonomi stratejisinin ekonomik, sosyal ve siyasal alanlar üzerindeki etkileri ve diğer alanlara yansımaları açıklandı. Ulaştığımız bulgular ışığında dışa açık ekonomi stratejisinin ekonomik, sosyal ve siyasal yönleriyle oluşturduğu sorunsal alanlar tespit edildi. Bu sorunların çözümüne ilişkin görüşlerimizi ve önerilerimizi sunduk. Türkiye'nin dışa açık ekonomi sürecinin siyasi ve ekonomik sonuçlarını ana hatlarıyla özetledik. Çalışma alanı ile bizim tarafımızdan açıklanamayıp eksik kalan yönleri, çalışmanın konusu üzerinde daha nelerin araştırılabileceğine dair önerilerimizi bizden sonraki araştırmacılara önererek çalışmamızı sonuçlandırdık.

8. EKONOMİYİ DIŞA AÇMA SÜRECİNDE UYGULANAN STRATEJİNİN EKONOMİK SOSYAL VE SİYASAL ALANA YANSIYAN ETKİLERİ

8.1. Dışa Açık Ekonomi Politikalarının Siyasal Yapıya Etkileri

1970-1980 arası ekonomide dış kaynaklara bağımlılığın getirdiği, döviz darboğazının tetiklediği, üretim düşüklüğüne bağlı kıtlık ve karaborsa ekonomisi düzeyinde krizler yaşanmaktaydı. Mevcut siyasi yapı ise bu durumu değiştirebilecek çözüm politikaları üretememekteydi. Bu aşamada 24 Ocak 1980'de ithal ikameci politikalar yerini piyasa mekanizması içinde, dışa açık, ihracata yönelik kalınma politikalarını içeren ekonomiyi o anki sorunlarından kurtaracak IMF kaynaklı politikalara bırakmıştı. Ekonomik altyapıyı değiştiren bu politikalar, ülkenin siyasi alt ve üst yapısını da kökünden değiştirecekti. Bu açılım, kısa süre sayılabilecek bir

zaman aralığında, askeri geçiş idaresi ve Anavatan partisinin ilk döneminde 1984-87 arası yıllarda, ekonomiyi 1980 yılında karşı karşıya bulunduğu konumdan kurtarmış gibi görünürken ülkenin siyasi kadrolarını da uzunca bir süre siyaset dışında tutmuştur.

Anavatan Partisi'nin ikinci döneminde, karma ekonomi sürecinde ki eski sorunlar; 1988-1991,döneminde geri dönmüştür. Büyüme oranı düşmüş, ödemeler denesi ve dış borçlar gibi eski kronik sorunlar katlanarak tekrar büyümüştür. Uygulanan popülist politikalar ve serbest piyasa ekonomisi zihniyeti ile birlikte siyasal zihniyet de değişmiştir. Yolsuzluk, Rüşvet kültürü toplum kesimlerinin sisteme ve siyaset kurumuna inancını zayıflatmıştır. Bu etkiler ile uzunca bir süre tek başına iktidar olan Anavatan Partisinin tartışılmaz siyasi üstünlüğü de sona ermiştir.

Aynı siyasi çizginin devamı olan, Demirel ve Çiller hükümetlerinin uyguladıkları strateji de Anavatan Partisinininkinden farklı olmamıştır. Ekonomi yönetiminde uyguladıkları faiz dışı açık yaratan genişleyici maliye politikaları, kamu açıklarının sebep olduğu yüksek faizler, yüksek faizi para basarak düşürmeye çalışan bir ekonomi yönetiminin neden olduğu 1994 krizi meydana gelmiştir. 1994 krizi sonrası bir süre izlenen sonra 1995 seçimleri sebebiyle uygulanması aksayan istikrar politikaları büyüme sürecini olumsuz etkilemiştir. 1996-2001 arası dönem de iki partili, üç partili koalisyonlar ve azınlık hükümetlerinin uyguladıkları farklı politikalar siyasi istikrarsızlığın etkilerinin ekonomideki dalgalanmayı pekiştiren etkisi ile birleştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde artan kamu açıkları, reel olarak % 20'lerde gezen faizler, siyasi istikrarsızlık ve nihayet 2001 krizi olmuştur. Bu olaylar toplumun siyasi tercihlerini değiştirecek boyutta ve süratte gelişmiştir. Türkiye ekonomisinin büyüme sürecinde en olumsuz geçen süreç diyebileceğimiz 1996-2001 döneminde Milli Gelir artış hızı sadece % 0.2 olarak gerçekleşmiştir. 1980 sonrası açık ekonomi politikalarının halk kesimlerini ezici gelir dağılımını bozucu yoksullaştırıcı sonuçları toplumun siyasi kanaatlerini ve tercihini değiştirmede de etkili olmuştur. Ekonomik alanın sosyal ve siyasal alanı dönüştürmesi sonucunda; Adalet ve Kalkınma Partisine iktidar olma şansı doğmuştur. AKP'nin iktidar olduğu; 2002-2006 döneminde ise 2001 krizi sonrası uygulamaya konulan, "Güçlü Ekonomiye Geçiş ve Sürdürülebilir Büyüme Programı" uygulamaları sonuç vermeye başlamış, ekonomide bu dört yıllık süreçte ortalama %

5,6 düzeyinde büyüme gerçekleşmiştir. AKP döneminde diğer hükümet dönemlerine göre yüksek bir büyüme eğilimi yakalanmış ancak; yüksek büyüme oranları ile birlikte toplam iç ve dış borçlar ile birlikte dış ticaret açıklarından kaynaklanan yüksek cari açık da birlikte artmıştır. 1980 sonrası ekonomiyi dışa açma stratejisinin ve liberal ekonomi politikaları siyaset kurumunu da sosyolojik realitelerin kestiremeyeceği bir tarzda değiştirdiği, dönüştürdüğü gözlemlenmiştir.

8.2. Ekonomik Dışa Bağımlılığın, Ulus Devlet Üzerinde Olumsuz Etkileri

Ekonominin dönüşüm süreci ülkenin siyasi ve sosyal karar alma birimlerini de aynı doğrultuda bağlayıcı ve dönüştürücü rol oynar. Küreselleşme kavramı uluslar arası sınırların önemini azaltmakta, dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan insanlar arasında kültürel sosyal ve siyasi değişimi ve dönüşümü hızlandırmaktadır. Bu süreçte, ulusal ekonomiler birbirlerine bağlanması durumunda ülkelerin ekonomik faaliyetleri ulusal sınırlarını aşmaktadır. Uluslararası ticaret bütünleşmiş ve dünyanın her yanındaki mali piyasalar teknolojik gelişmeler sayesinde birbirlerine bağlanmış durumdadır. Bu yeni küresel ekonomik düzen, ulusal ve uluslar arası düzeyde bir düzenleme sistemini de gerekli kılarak ortak karar alma birimlerinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ekonomisini dışa açan bir ülke konumuna gelen Türkiye bu etkinin altına girmekten kurtulamamıştır.

Türkiye'nin aktif üye olduğu veya olmaya çalıştığı, Dünya Bankası, IMF, GAT, DTÖ, AB, gibi kurumlar uluslar arası düzeyde ekonomik alanda olduğu kadar siyasi alanda da etkin olabilen yapılanmalar ve güç merkezleridir. Siyasi alanda bu örgütlerin etkinliğinin olması bu örgütlere üye ülkelerin karşılıklı bağımlılık derecelerine göre değişebilmektedir. Nihayet, uluslararası ticaretin yaygınlaşması ve modern sanayi örgütlenmelerinin ulus-aşırı veya çok uluslu karakterinin belirginleşmesi ulusal ekonomilerin önemini azaltmış ve bir küresel ekonomiye vücut vermiştir. Kapitalizmin bugünkü aşamasında, ulus devlet, ekonominin gelişmesi için uygun bir ekonomik ölçek değildir. Ulus devlet modelinin sürdürülmesinde iki kutuplu dünya düzeni ve soğuk savaşın da önemli etkisi olmuştur. 1989'dan sonra bu etkenin ortadan kalkması, ulus devlet modeli açısından sarsıcı bir gelişmedir.

Türkiye ekonomisinin tam dışa açık hale gelmesi sürecinde entegre olduğu küresel ekonomik sistemin devlet ve toplumsal yapı üzerindeki temel etkileri sonucu

ulus devletinin bazı fonksiyonlarının uluslar-üstü güç kullanma organizasyonlarına devredilmesini öngörmektedir. Ulus devletinin egemenlik alanının dışında oluşan yönetim ve yönlendirme sisteminin ortaya çıkması, devletin iç ve dış politika üretiminde ve karar alma süreçlerinde devlet toplum ilişkilerinde meydana gelen değişiklikler ve ulusal, yerel ölçekte katılımcı demokrasinin gelişmesi üzerinde etkili olmaktadır. Türkiye küresel ekonomiye entegrasyon tercihi ile birlikte aslında ulus devletinin kullanabileceği egemenlik kalıplarının değişimine de rıza gösterebileceği bir stratejiye geçiş yapmıştır. Dışa açık ekonomilerin tümünün ulus üstü yönetim biçimini ifade eden küresel ekonomik düzen; ulus devletlerin klasik biçimde kullandıkları egemenlik hak ve yetkilerini aşındıran bir yapı gelişmiştir. Türkiye’de dışa açılım öncelikle, ticaret ve finansal alanda etkin olmuş, ekonomik alanın uluslararası pazarlara tam entegrasyonu sonucunda ekonominin dışa açılması, ülkemizi siyasi ve sosyal alanda da etki altına alma ve yönetilebilir düzeyde tutabilmenin bir aracı olarak kullanılmıştır.

Türkiye; ekonomisinin serbest piyasa koşullarında dışa açılma sürecinin, politik alanda da batılı normlara uygun demokrasiye geçiş süreci ile örtüşen bir süreç olmasını öngörmüştü. Ancak 1980’li yıllar ülkenin liberal ekonomik bir yapıya kavuşturulması için çok keskin dönüşümlerin olduğu yıllar olmasına rağmen iç ve dış siyasetin çoğulcu ve tam demokratik bir yapıya kavuşturulması önemsenmemiştir. AB’ ye üyelik sürecinde demokrasinin aksayan mekanizmalarını hızla düzeltilmesi adına, bize dayatılan çözümler arasında iyi niyet ve kastı aşan üniter devlet yapımıza tehdit unsurları taşıyan talepler ağırlık kazanmaktadır. Demokratik sistemin yeniden yapılanması ihtiyacı sadece ülkemiz insanları açısından değil, aynı zamanda ekonomik alanda dünya ölçeğinde dışa açılmanın bir gereği olarak görülmektedir.

Dışa açılma sürecinde ekonomik bağımlılığın yükselmesi, Türkiye’nin kendi kaderlerini belirleme hakkını kaybetmesinde etkili olmaktadır. Bugün için ciddi bir açmazla karşı karşıyayız ve orta-uzun vadeli düşünmeden dışa bağımlılığı kendi irademizi devreye sokacak kadar azaltmak yönünde harekete geçmeliyiz. Uluslar arası ekonomik ve siyasi alanlarda kendi çıkarlarımızı koruma kararlılığımızı yeniden kazanmalıyız. Aksi halde dış güçlerin vesayeti altına girmeyi kabullenip, çıkarlarımızı onların tanımlamasına izin vererek bize verdikleriyle yetineceğiz.

Dışa açık ekonomi sürecinde Türkiye'nin de dış dünyaya ekonomik alanlarda eklenmesi, siyasal alanda da daima eklenmeyi getirmiştir. Bu nedenle 1980 sonrası ekonominin dışa açılma olgusu yoğunlaşan bir ekonomik bağımlılık sürecine dönüşmüştür. Bu süreçte Türkiye ekonomisini ve siyasetini dış güç odaklarına bağımlı hale getiren ekonomik bağımlılığın en önemli nedenleri arasında, ekonominin büyüme-durgunlaşma-kriz konjonktürleri, yabancı sermayenin giriş-çıkışlarına bağımlı hale gelmesine açık olmasındandır. Açık ekonomi koşullarında ülkede, büyüme konjonktürünün sürdürülebilmesi, Türkiye'ye yabancı sermaye girişlerinin varlığına koşullanmıştır. Bu koşullanma öylesine etkin olmuştur ki dış kaynak girişleri her yıl artan düzeylerde sürdürülemezse, ekonomi durgunluğa, gerilemeye sürüklenmektedir. Ekonomik bağımlılığın ülkedeki siyasi karar alma süreçlerini etkilemesinin önemli nedenlerinden ikincisi ise ekonominin kısa dönemli gelişimini ve seyrini belirleme gücünü elinde tutan uluslararası sermaye fonlarının yönetici mekanizmalarının etkinliğidir. Uluslararası Türkiye'ye ilişkin siyasi beklentilerine göre ekonomik ve toplumsal yapı ile ilgili siyasi karar süreçlerini etkilemeye yönelik tavırlar belirlemektedir. Uluslar arası sermayeye yön veren IMF, Dünya Bankası, Uluslar arası derecelendirme kuruluşları ve çokuluslu bankalar siyasi iktidarların dış politika süreçlerinde alacakları kararlarda etkin olmaktadır. Türkiye'nin dış politikasında özel önem taşıyan NATO, ABD ve AB gibi ekonomik güç merkezlerinin etkisi daima önemli olmuştur. Bu nedenle ekonominin günlük yönetimini ve gelişim çizgisi dahi siyasi bağımlılık ile örtüşen bir yapıda devam etmektedir.

Dışa açık ekonomi sürecinde ekonomik bağımlılığın siyasi bağımlılığı güçlendiren diğer bir alanı ise dış ticaretle ilgilidir. AB ile 1994'te imzalanan Gümrük Birliği'nden bu yana Türkiye'nin bir dış ticaret politikası dışa bağımlılık derecesi daha yoğun hale gelmiştir. Türkiye'nin üçüncü ülkelerden dahi yaptığı ithalat AB gümrük tarifelerine tabidir. Buna karşılık, "üçüncü ülkeler", örneğin ABD, Japonya, Çin ve Hindistan, Türkiye'den ithal ettikleri mallara kendi gümrüklerini uygulayabilmektedirler. Dışa bağımlı siyaset üretme sürecinde en etkin olan dış borçlanma, Türkiye'ye giren yabancı sermaye akımlarının büyük bölümünü oluşturmaktadır. Türkiye 2006'daki % 6'lık GSMH artışı ile Cari işlem dengeleri bakımından Türkiye'nin dış açık oranını % 7,5 dış borçlarının 206,5 milyar dolara

ulaşmış olduğu. Dış borçların bu düzeyiyle ve artış oranlarıyla Türkiye'nin dış ekonomik ve giderek siyasal bağımlılığına yol açan en önemli etkenlerden biri olarak görülmektedir.

Ekonominin dışa açılarak uluslar arası entegrasyona geçmesi, iç ve dış siyaset, kültür ve ideoloji alanlarını da dış yansımalara açık hale getirmiştir. Ulusal bağımsızlığımızın ve bütünlüğümüzün korunması için; Türkiye demokrasisini kendi insanının gereksinimlerine göre geliştirmelidir. Aksi takdirde dış taleplere göre şekillenen siyasal dönüşümlerin, bedeli ağır olacaktır. Ulus devlet, küreselleşmenin vahşetiyle mücadele edebilmek için iktisadi büyüme yanında, sosyal ve kültürel hedefleri de milli kalkınma politikasının odak noktasına koymalıdır. Yoksulluğun azalması, hayat standardının yükseltilmesi, zenginliğin paylaşımı sağlanmalıdır. Türkiye'nin ekonomik büyüme stratejisi büyüme hedefi yanında, aynı zamanda, teknoloji, eğitim öğretim sistemleri, AR-GE çalışmaları, kültürel alanlar gibi konulara önem veren bir stratejik bütünlük içermelidir.

8.3. Ekonomik Dışa Açılımın Gelirin Dağılımı Sorunsalına Etkileri

Büyüme ve refahın paylaşımı sorunsalı ekonominin dışa açılmasından önce de Türkiye'nin üretim ve istihdam yapısından kaynaklanan yapısal sorunlar ve yüksek enflasyon oranları başta olmak üzere pek çok faktörün etkisiyle gelir dağılımında dengesizliklerden kaynaklanmaktaydı. Gelir dağılımının ekonomik, sosyal, siyasal ve toplumsal dengeler üzerinde etkileri olmaktadır. Gelirin adaletsiz bir dağılım gösterdiği toplumlarda ahlaki değerlerin yıprandığı, sosyal barışın tehdit altında olduğu bilinmektedir.

Türkiye'de 1980 sonrası dışa açık, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ülkede yaşamsal gereksinmelerini bile karşılamaya yetecek asgari gelire sahip olamayan geniş kitlelerin yoksulluğu ile yüksek gelirli grupların yaşantıları büyük çelişkiler oluşturmaktadır. Bu nedenle, açık ekonomi sürecinde oluşan gelirin adil paylaşımı olgusu, yalnızca ulusal gelirin faktör sahipleri arasında bölüşümü açısından değil, aynı zamanda kişisel, bölgesel ve kurumsal dağılımı açısından da sorgulanması gereken bir olgudur. Bir ülkede ekonomi politikaları bu olguya göre gelir paylaşımındaki adaletsizliğin zaman içindeki eğiliminin saptanması konusunda kullanılan temel parametreler ve gelirin paylaşımında uygulanan yöntemlerin neler olacağını belirleyen yönetim politikaları ile desteklenmelidir.

Dışa açık ekonomi süreci, ülke için refah artırıcı bir büyüme yerine ülke kaynaklarını dışarı transfer eden dış borç faizlerine, ya da içeride gelir dağılımını tamamen bozucu bir etkiye sahip olan rantıye kesimine haksız kazanç aktarılan bir süreç olmuştur. Hazine Müsteşarlığının verilerine göre; 2002-2006 arasında iç ve dış borçlara ödenen faiz miktarı 250 Milyar YTL'yi geçmektedir. Bütçe kaynaklarından dışarıya ve iç rantıye kesimi lehine net varlık el değiştirmesi artarak devam eden bir olgu haline gelmiştir. Bunun sonucunda üst gelir grubunun dışında yaşayan kesimin yoksulluğu artmış gelir dağılımı daha da bozulmuştur. 2002 yılında % 34.5 olan alt gelir diliminin yoksulluğu 2001 yılına oranla % 5.5 oranında artarak 2004 yılında % 40'a çıkmıştır. 2005 ve 2006'da bu bozulma daha da artmaya devam etmiş % 50'lerin üstüne çıkmıştır. 2001 sonrası uygulanan kur politikası aracılığı ve uluslar arası likidite bolluğunun getirdiği döviz bolluğu nedeniyle YTL'nin aşırı değerlenmesi, ulusal geliri ve dolayısıyla kişi başına düşen geliri olduğundan yüksek göstermektedir. Türk Lirasının aşırı değerli hale gelmesiyle, kur farkından GSMH rakamlarında gerçek verilerden uzaklaşmış bir değerlendirme ortaya çıkmaktadır. 2006 yılı GSMH için verilen rakamlardan % 30 oranında kur farkından kaynaklanan yapay bir artış ortaya çıkmıştır. 400 milyar dolar olarak açıklanan GSMH rakamları % 30'luk bir kur farkı düşüşü ile hesaplandığında, 2002 yılında 1.520 YTL olan dolar gerçek değerinde artsaydı, bugün 2.300 YTL değerinde olacaktı. Dolayısıyla, Türkiye'nin ulusal geliri 400 milyar dolar olarak değil, 240 milyar dolar olarak hesaplanacaktı. Kişi başına ulusal gelir de 5 bin 477 dolar değil, 3 bin 288 dolar olacaktı. Ulusal gelir artışı ile birlikte 2006 sonu itibariyle kamu iç-dış ve özel sektör borç toplamı 4000 milyar doları aşmıştır. IMKB'de ki yabancı portföy yatırımları da eklendiğinde bu tutar 470 milyar dolara ulaşmaktadır. Kişi başına borçluluk 2002-2006 döneminde YTL cinsinden % 50.3, dolar cinsinde % 64.1 artmıştır. Bu borçluluk oranları hane halkına yansıtıldığında ülke de yaşayan her bireyin 5 bin doların üzerinde borcu bulunduğu görülecektir. Kur değerlenmesi etkisi altında fiyatlardaki değişmeden arındırılarak ulusal gelirdeki değişime bakıldığında 2002-2006 evresinde % 32.7'lik bir büyümeye rağmen kişi başına gelir artış oranının % 24.5 arttığı görülecektir. Bu evrede özellikle özel sektör dış finansman kaynaklarını kullanarak, büyüme hızı artmıştır. Dünya ortalamasının üzerinde gerçekleşen büyüme kişi başına düşen borçluluk oranlarına da aynı ölçüde yansımıştır. 2006 sonu

itibariyle Türkiye'nin kamu ve özel sektör iç-dış borçlarının 4000 milyar doları aşması ulusal gelir artışının aslında borç artışının bir fonksiyonu haline geldiğini göstermektedir.

Dışa açık ekonomi sürecinde, dar gelirli kesimin sorunlarını dışlayarak uygulanan ekonomi politikaları sonucunda reel ücretlerde daralma, işsizlik, eğitimde fırsat eşitsizliği gibi gelir dağılımını kötüleştiren sonuçlar ile sosyal doku bozulmuştur. Adeta 1980 sonrası ekonomide ki gelişmişlik düzeyinin artışı ile toplum kesimlerinin refah artışı arasında ters bir yapı oluşmuştur. Türkiye'deki yoksul sayısı artmaktadır. Gelir grupları arasındaki paylaşımda adaletsizlik devam etmektedir. 1980 sonrası dışa açık ekonomi stratejisi uygulamalarının ekonomik alanda getirdiği değişim Türkiye'yi daha önce bulunduğu az gelişmiş ve yoksul ülkeler kategorisinin bir üst derecesi olan gelişmekte olan ülkeler sınıfına ulaştırabilmiştir. Bunun sonucunda artık Türkiye, Dünya Bankası verilerine göre az gelişmiş ya da yoksul bir ülke kategorisinden çıkmıştır. Ancak aynı verilere göre 2006 sonunda ülkemizdeki 18 milyon insanımız yoksulluk, 2 milyon insanımız ise açlık sınırının altında yaşamaktadır.

Gelirin paylaşılması sorunsalının altında; tarımsal alanda istihdam düşüşleri, kırsal kesimdeki geri kalmışlığın giderilememesi sonucu ortaya çıkan göçler ile hazırlıksız bir biçimde yaşanan hızlı kentleşme, artan işsizlik, genel ücret düşüklüğü, gelir yetersizliği, iletişim araçlarıyla körüklenen tüketim eğilimi, sosyal sigorta kurumlarının kapsadığı nüfusun sınırlı olması vb. faktörler yatmaktadır. Bu faktörler Türkiye'de ki gelir dağılımı adaletsizliği sorunsalını besleyen kaynaklar olmaya dışa açık ekonomi sürecinde de devam etmektedir. Yoksulluğun ortadan kaldırılamaması da karşılaşılan en önemli direnç noktasını, işsizliğin yüksek boyutlarda seyretmesi ve yüksek nüfus artışının yanında ülkemizdeki bölgelerarası gelir dağılımdaki farklılıkların büyüklüğü oluşturmaktadır.

Sonuç olarak; dışa açık ekonomi sürecinde ülkemizde ulaşılan büyüme rakamlarına rağmen yoksulluğu giderici istihdam kapasiteleri oluşturulamamıştır. Aslında dünya üzerinde ekonomik büyüme göstermesine rağmen işsizlik oranları artan ender ülkelerden biriyiz. Bunun nedeni ise ekonomiyi kayıtsız şartsız dışa açma isteğini ve iradesini ortaya koyan liberal yönetim anlayışıdır. Sosyal etkileri bakımından gelir dağılımı adaletsizliği; sosyal barışı bozmaktadır. Sosyal barışın ve

toplumsal dayanışmanın güçlendirilmesi ancak devletin uygulayacağı sosyal devlet politikaları ile başarılabilir. Bu politikaların araçları arasında; eğitim bursları, kırsal kesimi destekleme politikaları ile mikro kredi vb yapılan yardımlar. Sosyal güvenlik kapsamının genişletilmesi özellikle düşük gelire sahip, özürlü, yaşlı, yoksul, malul, aileleri gibi kamu desteğine muhtaç bağımlı olan kesimlere yapılacak sürekli gelir niteliğindeki ödemeler gelir dağılımı sorunsalını aşmada kullanılacak önerilerdir. Bu bağlamda, bizim gibi gelişmekte olan ülkelerde, ülkenin kendine özgü yapısının getirdiği sosyoekonomik koşullar, istihdam, ihtiyaç, tercih vb ölçütlere bağlı sınırlamaların gerekli olduğu durumlarda, dar gelirli vatandaşlarımızın durumunu ön plana alan ekonomik ve sosyal ölçütler geliştirilmeli ve bunlar temel alınmalıdır. Yoksulluğu giderici önlemler ile öncelikle alt yoksul gelir grubunu temsil eden kesimlerden başlamak üzere tüm nüfusu kapsayacak kitlenin gelir yetersizliğini aşacak asgari yaşam standardı tespit edilmelidir. Asgari yaşam standardını sağlayıcı geliri sağlamak için bireylere bilgi, deneyim ve donanım kazandıracak programları kalıcı bir strateji ile sürdürmek için dar gelirli kitleleri destekleyici, güçlendirici sosyal politikalara önem verilmelidir. Bu amaçla istihdam politikaları, gelir dağılımı politikaları, eğitim politikaları, sağlık politikaları ve sosyal güvenlik politikaları ülkenin ekonomik büyüme stratejisi ile birbirini tamamlayıcı destekleyici araçlar olarak gelir dağılımı sorunsalını da aşacak stratejik bütünlüğü oluşturmalıdır.

9. ARAŞTIRMA SONUÇLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

9.1. Dışa Açık Ekonomi Sürecinin Ekonomik Alana Yansımalarının Değerlendirilmesi

1980 sonrası ekonomik yapısal dönüşüm stratejisinin etkisi ile büyüme hızındaki artışların temelinde sabit sermaye yatırımları, tasarruflar ve verimlilikten ziyade, tüketim artışından kaynaklanan bir büyüme sürecine ulaşılmıştır. Stratejinin içerdiği politikalar toplum kesimlerini enflasyon beklentisine karşı gelecekte alacaklarını dahi bir an önce almaya teşvik eden bir psikolojik tüketim sürecine sokmuştur. Toplumda tasarruf bilinci yerine tüketim ön plana çıkartılmıştır. Bu süreçte ekonomik büyümeyi her geçen gün daha da artan kamu açıkları finanse

etmiştir. Artan kamu açıklarını kapatmak için dışarıdan ve içeriden yüksek faizler ile borçlanmaya gidilmiştir. Yapısal dönüşüm iç kaynak kullanımı ile beslenmediği için yüksek oranda dış ara malı girdisine bağımlı bir ihracat potansiyeli oluşturulmuştur. İthalattaki artışın her zaman ihracattaki artıştan fazla olmasını nedeni budur. 1980 sonrası yapısal dönüşüm stratejisi içerisinde dış ticaretteki büyümeden kaynaklanan boyutu ile ülkede ekonomik büyüme hızının yüksek olduğu yıllarda dış ticaret açığının arttığını, cari açığın yüksek oranlara ulaştığını, meydana gelen ekonomik büyüme ile birlikte dış borçlarımızın da arttığını görmekteyiz.

Ulaştığımız bulgulara göre, dışa açılma stratejisi temeline yerel fenomenler konulmadan kurulmuştur. Bu stratejiyi yerel olmayan argümanları kullanarak uyguladığımız, ancak başarılı olamadığımızı değerlendirdik. Türkiye’de dışa açılma stratejisi ihracat odaklı olarak kurgulanmıştı. Bunun için, sabit sermaye yatırımları dış ticarete yönelik sektörlerle yönelik olması gerekmektedir. Ancak uygulamada bunun böyle olmadığını tespit ettik. Dışa açılma sürecinin yapısal dönüşümü kalıcı kılacak gerekleri yerine getirilemediği için düşük enflasyon ve sürdürülebilir büyüme anlamındaki, kalıcı başarıya ulaşamadığını gördük. 1980 sonrası IMF kontrolünde Türk ekonomisinde dışa dönük açılım için amaçlanan stratejinin etkisizliği ve bünyeye uyumsuzluğu, istikrar programı sonuçlarından anlaşılmıştır. Para arzı ya da fiyat-ücret kontrollerinin enflasyonu düşürmede tek başlarına etkili olamayacakları ekonomik gerçekleştirmeler üzerinden görülmüştür. Ayrıca döviz kurundaki ayarlamalarla finans temin programlarının, ekonomiye maliyeti borç yükü ile gelecek nesillere aktarılmıştır.

Strateji ile uygulanan para politikaları ile ekonomik daralma sağlanırken, büyümeyi gerçekleştirecek yatırımlara kaynak ayrılmamıştır. Para arzını kontrol etmeye dayalı istikrar programlarının, başarısı büyümeden vazgeçmeye ve yönetimde istikrara endekslenmiştir. Refah paylaşımının ancak üretilen değerleri paylaşmaktan kaynaklanacağı göz ardı edilmiştir. Strateji imalat sanayini güçlendirecek yeni yatırımlar gerçekleştirilemediği için büyüme ve refah üretmemiştir. Ülke ekonomisindeki, yapısal sorunların çözülmesi ile oluşan büyüme ve istikrarın maliyetinin toplumun tüm kesimleri arasında dengeli olarak paylaştırılamamıştır. Ödemeler dengesi açıkları başta olmak üzere diğer kamu kesimi borçlanma gereksinimini karşılayabilme güçlükleri aşamamıştır.

Ekonominin girdiği ekonomik krizler sonrası uyguladığı IMF kontrollü istikrar paketleri sonucunda ekonominin başlangıçtaki sorunlarına kalıcı çözümler getirememiştir. Tam aksine uygulanan her programın üzerinde daha birkaç yıl geçmeden ekonomi daha ağır bir kriz ortamına girmiştir. Krize neden olan sorunlar daha da derinleşmiştir. Türkiye'nin iç faktörlerine bağlı bir değişim ve büyüme yaratmadığından kalıcılığı olmayan ve her geçen gün dışa bağımlılık derecesi yükselen bir ekonomik dokuyu oluşturmuştur. Türkiye'nin borç stokundaki artışı ve en önemli döviz kazandırıcı kalemi olan ihracat sektörünün kullandığı dış ara malı girdisi oranının ne kadar yüksek olduğu bilinmektedir. Sonuç olarak; Türkiye dışa açık ekonomi sürecinde ekonomik büyüklükler bakımından önceki dönemlere göre farklı bir büyüme sağlayamamıştır. Ancak ekonomik yükümlülükler ve dışa bağımlılık bakımından önceki dönemlerden daha fazla sorunlarla karşı karşıyadır.

9.2. Dışa Açık Ekonomi Sürecinin Sosyal Alana Yansımalarının Değerlendirilmesi

Ülkelerin iktisadi gelişim süreci içerisinde bulunulan zamanın koşullarına uygun biçimde yeniden geliştirilen üretim ve bölüşüm tarzları toplumsal yapıda da yeni açılımlar ile toplumu dönüştüren bir olgudur. Ekonomik alanda stratejik değişikliklere göre gerçekleşen dönüşüm aşamalarında kısa bir zaman zarfında toplumun ihtiyaçları doğrultusunda ekonomide üretim ve paylaşım tarzını yeniden düzenleyen, dünya görüşü, temel değer yargıları, sosyal ve siyasal yapı, sanat, kültür, gibi alt ve üst yapı kurum ve kuruluşları bu dönüşümün etkisiyle yapısal ve işlevsel açıdan yeniden tanımlanmakta değişime uğramıştır.

Bu süreç aslında, Türkiye'de 1950 sonrası teknolojik gelişmelerin üretim faaliyetlerine yoğun olarak kullanılması ile birlikte gerek tarımda ve gerekse de sanayide önemli dönüşümler yaşanmış ve buna bağlı olarak da toplumun sosyolojik katmanlarını oluşturan burjuvazi ile işçi sınıfı diğer toplumsal katmanlara göre daha çok güçlenmişlerdir. Ekonomik dönüşüm ile birlikte nüfus hareketleri kırdan kentte doğru değişmeye başlamış ve bu çerçevede kentleşme, gecekondulaşma ve kırsal yapının çözülmesi gibi toplumsal gelişmeler, Türkiye'nin alt ve üst yapı kurumlarını, toplumsal gelişim ölçeğini ve büyüme olgusunu derinden etkilemiştir.

Bu değişimin oluşturduğu sorunsal alanlara çözüm üretebilmek adına Türkiye 1980 sonrası dışa açık ekonomi sürecine girmiştir. Bu süreçte uyguladığı

politikaların sonuçları itibariyle yalnızca ekonomik alan üzerinde etkili olmamıştır. Dışa açık ekonomi politikaları kapitalist ideolojinin yayılma aracı olarak Türkiye’de de toplumsal altyapı ve üstyapı kurumlarını bütüncül biçimde etkisi altına alarak toplumu oluşturan sosyal dokunun değişmesine de etken olmuştur.

Ekonominin dönüştürülmesi ile ithal ikamesine dayalı ekonomik gelişme yerine dünya fiyatlarını esas alan bir kur ve üretim politikası uygulayarak dışa dönük bir ekonomik gelişme modeline geçiş öngörülmesi ile birlikte, stratejinin sosyal alanı olumlu yönde geliştirecek ve değiştirecek sosyal politikalar geliştirilememiştir. Sonuçta Türkiye’de dışa açık serbest piyasa ekonomi süreci uygulama sonuçları itibariyle toplumu oluşturan sınıflar arasındaki var olan dayanışma dokusunu da oldukça zayıflatıcı etki göstererek doğu kültürünün toplumcu düşüncesi yerine batı kültürünün bireyselliği önceleyen anlayışını yaşam tarzına dönüştürmeyi başarmıştır.

Dışa açık ekonomi stratejisinin sosyal politikaları 1980 sonrası toplum kesimlerinin refahındaki değişim baz alındığında bu sürecin toplumsal refah artışına yansımaları, artan enflasyon ve devalüasyon yolu ile geniş halk kesimlerinin yaşam ve geçim koşullarının daha da zorlaştığı, ücretlerin gerilediği, işsizliğin arttığı, eğitim ve sağlık kurumlarının güç kaybetmesi ile sosyal hizmetlerin maliyetlerinin daha da arttığını görmekteyiz. Bu sürecin getirdiği, sosyoekonomik sonuçlarla birlikte aynı zamanda, aslında yoksul ve dar kesimli kitlelerin aleyhine ve yabancı sermayenin çıkarlarına uyumlu sürdürülen bir liberalleşme süreci görmekteyiz. Ekonomiyi dışa açma argümanları arasında, ekonomik etkinliği arttırma adına, ekonominin karar mekanizmalarında siyasetin etkisizleştirilmesi ve devletin ekonomik alandan çekilerek özel sektörün etkinliğinin artırılması şeklindeki yeniden yapılandırma esas temayı sağlamlaştırılmıştır. Ancak özel sektörün ekonomide etkinleştirilmesi adına KİT özelleştirmelerinde güdülen amaçlarda, yapılan özelleştirme uygulamalarından hiç birinde özelleştirmenin sosyal yönü ve ekonomi için katma değer yaratan temel değerleri gözetilmemiştir. Dışa açık büyüme süreci yüksek faiz-ödemeleri nedeniyle rantıye sınıfı için sıcak para ve tatlı kâr düzeninin getirdiği ekonomi-politik istikrarsızlık ve beraberindeki kötü yönetimle birlikte ciddi bir yoksullaşma ile kalıcı olmaya devam etmiştir. Dar gelirli kesimin sorunlarını dışlayarak uygulanan ekonomi politikaları sonucunda reel ücretlerde daralma, işsizlik, eğitimde fırsat eşitsizliği gibi gelir dağılımını kötüleştiren sonuçlar ile sosyal doku bozulmuştur.

Adeta 1980 sonrası ekonomide ki gelişmişlik düzeyinin artışı ile toplum kesimlerinin refah artışı arasında ters bir yapı oluşmuştur. Türkiye’de 1980 sonrası dışa açık, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ülkede yaşamsal gereksinmelerini bile karşılamaya yetecek asgari gelire sahip olamayan geniş kitlelerin yoksulluğu ile yüksek gelirli grupların yaşantıları büyük çelişkiler mevcuttur. Bu nedenle, açık ekonomi sürecinde oluşan gelirin adil paylaşımı olgusu, yalnızca ulusal gelirin faktör sahipleri arasında bölüşümü açısından değil, aynı zamanda kişisel, bölgesel ve kurumsal dağılımı açısından da sorgulanması gereken bir olgudur.

9.3. Dışa Açık Ekonomi Sürecinin Siyasi Alana Yansımalarının Değerlendirilmesi

Türkiye’de 1946 da siyasal düzeyde tek parti döneminin son buldu. DP iktidarı ile birlikte ekonomide tarımsal üretimden sanayi üretimine daha ağırlık verildi. 1950’li yıllar ile birlikte Türkiye’deki çok partili sistem toplumsal alanda belirli kesimlerin siyasal mücadelelerin sonucu toplumun yapısı ile birlikte siyasi hayatın dönüşümü de hızlandırmıştır.

Türkiye’nin çok partili demokrasiye geçişi ile birlikte Cumhuriyetin kurucu kadrolarının oluşturduğu içe dönük stratejinin yerini kısmi dışa açılma denemelerinin yer aldığı Demokrat Partinin başlangıç politikalarında yeniden içe dönük üretime yönelmesi ile 1954-60 dönemden de vasat bir ekonomik büyüme gerçekleşmiş. İthal ikameci politikalara rağmen, dış ticaret açığı devam etmiştir. Dışa bağımlılığı önleyici bir sanayileşme ile geçiş ekonomisi özelliğinde ki ithal ikameci ekonomik büyüme süreci 27 Mayıs 1960’da son bulmuştur.

Planlı Ekonomi Dönemi: Demokrat Parti hükümetinin ekonomik icraatlarını sonlandırmıştır. 1960 sonrası dönemde ithal ikamesinin ilk aşaması olan temel tüketim mallarının yurt içinde üretimi başarı ile uygulanmıştır. Ancak bu dönüşüm üretim kalıplarını dayanaklı tüketim, ara ve sermaye mali ikamesine çevirmeye yeterli olamamıştır. Dış ticaret dengesizliği, cari açık ve döviz darboğazı sorunları buna engel olmuştur. Bu sorunlar 1979 sonrası meydana gelecek ekonomik krizin kaynaklarını oluşturmuştur. Adalet Partisinin ekonomi uygulamalarında planlı bir büyüme ile kendi kendine yeten bir ekonomi amacına tezat davranmıştır. İthal ikameci politikalar kendine yeterli “tam bağımsız” bir üretim sisteminin kurulmasına olanak tanımamıştır. Özel kesim, dış ekonomiler ile rekabet edecek, ihracatı

arttıracak bir üretim yerine koruma duvarlarının yarattığı yüksek kârlar sebebi ile iç pazara yönelik çalışmaya devam etmiştir. İçeride üretimin devamı dışarıdan ithal edecek ara ve sermaye mali ithalatına bağımlı kalmaya Adalet Partisi döneminde de devam ederken, bu ithalatı yapacak ihracat kapasitesi kurulamamıştır. 1977-1980 arası ekonomide üst üste krizler yaşanmıştır. Mevcut siyasi yapı ise bu krizlere çözüm üretememiştir. Ekonomik alt yapıdaki istikrarsızlık sosyal olayları tetikleyince siyaset kurumu da bu olumsuzluktan nasibini almıştır. 1980'de ekonomiyi dışa açacak politik iradeyi gösteren siyasiler, uygulama fırsatı bulamadan iktidardan uzaklaştırılmışlardır.

1980'de ithal ikameci politikalar yerini piyasa mekanizması içinde, dışa açık, ihracata yönelik kalınma politikalarına bırakmıştır. Askeri geçiş idaresi ve Anavatan partisinin ilk donemi 1984-87 arası yıllarda, ekonomi yüksek bir büyüme performansı gösterdiği, ancak, Anavatan Partisi'nin ikinci döneminde, 1988-1991, büyüme oranının düştüğü görülmektedir. Bu düşüşün sebepleri arasında, 1987 sonrası aşırı ısınan ekonomi, 1989 sonrası ve özellikle 1991 seçimlerinden önce uygulanan popülist politikalar yanında 1990 Körfez Savaşının etkileri görülmektedir. 1992'de Demirel, 1993'de Çiller hükümetlerinin devam ettirdikleri faiz dışı açık yaratan genişleyici maliye politikaları, kamu açıklarının sebep olduğu yüksek faizler, yüksek faizi para basarak düşürmeye çalışan bir ekonomi yönetiminin sebep olduğu 1994 krizi meydana gelmiştir. 1994 krizi sonrası bir süre izlenen sonra 1995 seçimleri sebebiyle uygulanması aksayan istikrar politikaları büyüme sürecinin güçlenmesinde etkili olamamıştır. Demirel ve Çiller hükümetlerinin DYP-SHP koalisyonu döneminde 1992-1995 arası % 1.8'lik vasat bir büyüme oranı gerçekleşmiştir. Ekonomik alanın siyasi alanı dönüştürme süreci 1980 sonrası iktidar olan bir çok partiyi tavsiye ederken, muhalefet de kalan güçsüz ve dağınık cephe liberal iktisadi politika uygulayıcı partilere karşı iktidarın alternatifi olamamışlardır. Güçlü muhalefet çıkartma ortamını yok eden küresel ekonomi dalgası karşısında karşı duramıyor isen içerisinde ol anlayışını siyasette egemen anlayışa dönüştürmüştür. 1996-2001 arası dönem de iki partili, üç partili koalisyonlar ve azınlık hükümetlerinin uyguladıkları farklı politikalar siyasi istikrarsızlığın etkilerinin ekonomideki dalgalanmayı pekiştiren etkisi ile birleştiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde artan kamu açıkları, reel olarak % 20'lerde gezen faizler,

siyasi istikrarsızlık ve “28 Şubat” krizi olarak bilinen askeri müdahale süreci, ve nihayet 2001 krizi. koalisyon hükümetleri döneminde büyüme üzerinde olumsuz etkileri ile siyaset kurumu yeni bir tasfiye süreci yaşamıştır.

Sonuç olarak; siyasi partilerin dışa açık ekonomi politikaları sonrası kurulan hükümetler; 1981-1983 Ara rejim ve serbest ekonomiye geçiş hükümeti, 1984-1987 Anavatan partisi ve Özal’ın ilk dönem hükümeti, Anavatan partisi ikinci dönem hükümeti, 1992-1995 DYP-SHP koalisyon hükümeti, 1996-2001 ikili üçlü koalisyon ve azınlık hükümetleri, 2001 Kriz sonrası seçilen AKP’nin kurduğu tek parti iktidarlarının uyguladıkları ekonomi politikalarının aslında biri diğerinden farklı politikalar değildir. 1980 sonrası ekonomiyi dışa açma stratejisinin ve liberal ekonomi politikaları siyaset kurumunu da sosyolojik realitelerin kestiremeyeceği bir tarzda değiştirdiği, dönüştürdüğü gözlemlenmiştir. Dışa açık ekonomi döneminde siyasi alan siyasi partilerin isimlerindeki değişimler ile sınırlı kalmıştır. Ülke ekonomisini liberal çizginin dışına taşıyacak kadrolar siyaset kurumu içerisinde iktidar olabilmek şansını yakalayamamıştır.

SONUÇ VE GENEL DEĞERLENDİRME

Türkiye’de büyüme politikaları çerçevesinde ithal ikameci koruma anlayışının esas alındığı ekonomik kalkınmanın 1980’e kadar olan döneminde karma ekonomi sistemi içerisinde Planlı Kalkınma Stratejisi sürdürülmüştür.

24 Ocak 1980’e gelindiğinde ekonomi yönetiminde bulunan kadrolara göre; ekonomide ki karma model uygulamasının ortaya koyduğu yarı açık yarı kapalı bu ikili dokunun sürdürülmesi, Türkiye’nin gelişmesinin önündeki engel olarak görülmüştür. Ayrıca bu çevreler ekonomideki kısmen devletçi kısmen liberal olan karma yapılanma terk edilmez ise Türkiye’nin globalleşen ekonomiler içerisinde ekonomik ve sosyal değişim hedeflerine ulaşamayacağını ileri sürmüşlerdir. Bu görüş

doğrultusunda, o günkü ekonomi politikalarının uygulayıcısı olan hükümet, ekonomiyi tam dışa açık hale getirecek yeni bir strateji değişikliğine gitmiştir. 24 Ocak 1980 kararları ile dışa açık ihracata dayalı sanayileşme strateji ve politikaları ile bu yeni stratejinin ön adımları atılmıştı. Bu kararlar Turgut Özal'ın koordinatörlüğünde IMF ve Dünya Bankası tavsiyeleri doğrultusunda ekonominin tam dışa açık hale getirilmesinde ticari ve finansal yapıyı temelinden değiştirecek liberal politikaları uygulamaya koydu. Bu kararlar, Türkiye'de bir dönüşümün miladı sayabileceğimiz kararlar olarak tarihe geçmiştir.

Bu kararlar ile Türkiye serbest piyasa ekonomisi çerçevesinde “Yeni Dünya Düzeni” ile entegre olmaya zorlanmıştır. Bu açılımı ile ülkemiz aynı zamanda bölgesel bütünleşme ve işbirliği hareketleri içinde de etkin bir biçimde yer almıştır. Bu bağlamda Türkiye Karadeniz İş Birliği Örgütü, Türkçe konuşan ülkeler ile ikili anlaşmalar yaparak, ekonomik işbirliğine yönelmiştir. Türkiye dış ekonomiler ile eklemlenme projesi olan AB oluşumu içerisinde yer almayı dışa açılma ideali olarak görmektedir. Ancak Türkiye'ye 2004'te aday ülke statüsü verildi. 2005'te tam üyelik görüşmelerine başlandı. Türkiye'nin AB'ye tam üye olarak alınması konusunda başta Fransa cumhur başkanı Sarkozy ve Almanya başbakanı Merkel'in olumsuz görüşleri dikkate alındığında, Türkiye'nin uzun dönemde dahi AB'ye tam üye olup olmayacağı belirsizdir. Ancak Türkiye 1996'da tam üyesi olmadığı AB ile Gümrük Birliğine girmiştir. Sanayisi AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında yeterince gelişmemiş, ya da pek çok sektörde AB ülkelerinin işletmeleri ile rekabet gücünün olmadığı gerçeği dikkate alınır, bu şekilde dışa açık bir büyümenin yerli sanayinin lehine olmadığını ülke ekonomisinin gelişmiş ülkelerin açık pazarı haline geldiği söylenebilir.

İhracata odaklı sanayileşme stratejisi ile artan ihracat için daha fazla ithalatın yapılması dış ticaret hacmini büyütüştür. 1980 yılından itibaren ihracata dönük büyüme politikaları uygulanmasına rağmen, halen ihracatımız içerisinde ithal girdinin yüksek olması ihraç malı üretiminde dış girdilere bağımlılık oranının yüksek olması sonucunu doğurmuştur. Yabancı sermaye girişine endekslenmiş bir ekonomide sürdürülebilir bir büyüme ve istikrarı devam ettirmek olanaklı değildir. Kalkınma hedeflerini dış finans girdileri üzerine planlayan ekonomilerin dışa bağımlılık olgusundan kaçabilmeleri mümkün değildir. Türkiye ekonomisinin tarihi süreç içerisinde dış kaynak kullanmaya muhtaç olması, özellikle dış borç şeklinde ülkeye

giriş yapan yabancı sermayenin, borcu veren ülke ile aramızda ekonomik alanda olduğu kadar ekonomi dışı alanlarda da bağımlılık ilişkisinin sınırlarını belirleyici olma durumu devam etmektedir.

Dış kaynak kullanımı, dış kredi hacminin ve yönünün belirlenmesinde olduğu kadar günümüzde artık siyasal tercihlerin dayatılmasında da ülkemize yaptırım unsuru olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin dış kaynak gereksiniminin, iç tasarruf açığı ile dış ticaret açığından kaynaklandığı, ekonomi çevrelerince bu iki faktör arasında dış ticaret açığının daha etken faktör olarak kabul edildiği bilinmektedir. Bu durumda, ülkemiz ihracat yapısında önemli değişiklikler sağlanamadığı ve mevcut kaynaklarını tüketim malları üreten alanlardan, sermaye mallarına ve dışarıdan alınan aramalı üreten imalat sanayine doğru kaydırmadıkça, iç tasarruf açığı ile dış ödemeler dengesi açığını daraltması olanaksız görünmektedir. Bu durum kaynak kullanımında dışa bağımlılığı devam ettirmekte ve ekonomik bağımlılık sonucunda siyasi bağımlılık ile de karşı karşıya kalmamıza neden olmaktadır.

Türkiye'nin geldiği noktada ekonomiden sosyal politikaya ve çevre konularından dış siyasi politikalara kadar uzanan geniş bir alanda ulus devletin yetkisini aşındıran bir boyuta geçilmiştir. Bu süreçte ulus devletin, egemenlik alanının daralması yalnızca AB ile yapılan müzakereler ile de sınırlı kalmamıştır. Ekonominin dışa açılmasıyla birlikte devletin küçültülmesi, özelleştirme, kamu sektörüne güvensizlik, merkezîyetçiliğin azaltılması, sosyal haklarda gerileme gibi yeni liberal ideolojiye dayanan reformlar devletin klasik fonksiyonlarında etkin olmaya, kamu otoritesini zayıflatmaya devam etmektedir. Devlet yönetiminde bağımsız ve onurlu bir politika izlenebilmesi için ekonominin kaynak kullanımında dışa bağımlılık oranının azaltılması gerekmektedir. Türkiye ekonomisinin dışa açılmasının iç siyasi boyutu açısından sağlıklı işlemesi için, AB' ye üyelik sürecinde demokrasi içerisinde sosyal dokuyu güçlendirecek açılımları gerçekleştirmesi gerekmektedir. Aksi halde AB'nin iyi niyet ve kastı aşan talepleri üniter devlet yapımızı tehdit etmektedir.

Çalışmamızda ulaşılan sonuç, Türkiye dışa açık ekonomi sürecinde toplumsal altyapı da bir değişime ve dönüşüme uğramıştır. Bu olgu çok iyi değerlendirilmelidir. Demokrasi kriteri ile toplum katmanları arasındaki dokuyu güçlendirecek yeni yapısal değişiklikleri zaman kaybetmeden gerçekleştirmelidir. İhracattaki artışın ekonomik

büyümenin temel belirleyicilerinden birisi olduğu görülmüştür. Dışa açık büyüme sürecinde artan ihracat ve ekonomik gelişme için gerekli olan ithalatın yapılması dış ticaret hacmini büyütülmüştür. Bu durum ihraç malı üretiminde dış girdilere bağımlılık oranının yüksek olması sonucunu doğurmuştur. İhracata dayalı gelişme politikalarının devam ettirilmesi kadar önemli olan husus, ihracat sektörlerinin yüksek katma değer üreten ve yerli aramalı kullanabilen sektörler haline getirilmesidir. Bu başarılı ise iç tasarruflar ile finanse edilebilen ve kendi kaynaklarının etkinliğini artıran bir dışa açık ekonomik kalkınma modeli başarılı olabilir.

Türkiye’de kamu kesimi borçlanma gereksinimi sürekli artmakta, bu da iç borç stoku ve faiz ödemelerini artırmaktadır. Dışa açık büyüme modelinin benimsendiği bu dönemde finansal liberalleşme sonucu, yabancı sermaye serbest bir şekilde yüksek faizde yararlanmak için ülkemize girmekte ve yüksek reel faiz elde etmektedir. Türkiye şu anda dünyanın en yüksek faiz ödeyen ülkesidir. Yüksek getiri amacıyla ülkeye giren sıcak para ülkede döviz arzını artırmaktadır. Bu da döviz kurlarını düşürmekte ulusal paramız TL’yi değerli hale getirmektedir. Şu anda TL’nin aşırı değerlendiği konusunda iktisatçılar arasında bir görüş birliği vardır. Aşırı değerli TL ithal girdi fiyatlarını düşürmekte, bu da ithalatı hızla artırmaktadır. Ulusal işletmeler düşük fiyatlı ithal girdilerle rekabet edememekte ve yerli üretim düşmektedir. Ülke ekonomisi Osmanlı’nın son döneminde olduğu gibi, AB ve ABD kökenli çok uluslu şirketlerin açık pazarı haline gelmiştir. Bu sorunun çözümü; iç kaynakların etkin biçimde kullanılacağı yeni bir sanayileşme stratejisinin geliştirilmesidir.

İç kaynakların etkin kullanılması sonucu, ülkenin kronikleşen cari açık sorunu, işsizlik ve gelirin dağılımında ki dengesizlik gibi sorunlar kendiliğinden çözüme kavuşacaktır. Bunlar sağlanabilir ise Türkiye’nin dışa bağımlılık düzeyi düşük, uluslar arası etkinliği olan bir ülke olabilme şansı vardır. Sosyal ve siyasal alanda belirleyici olabilmek için iç ve dış konjonktüre bağlı olarak hızlı biçimde değişebilen politikalar üretilmelidir. Bu politikalar içerisinde, içeride sefaletin azalması, hayat standardının yükseltilmesi, zenginliğin paylaşılması kadar eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi de öncelik almalıdır. Toplumun geleceğini inşa ederken ulusal bütünlüğü tehdit etmemesi koşuluyla çok kültürlülüğün yaşanmasına, kültürel zenginliklerin özümsemesine, tanıtılmasına ve korunmasına da fırsat verilmelidir. Ülkenin geleceğini tutarlı stratejiler ile yönlendirebilmek için ekonomik siyasi ve

sosyal politikalar bütüncül olarak üretilmelidir. Bu politikaların bir strateji bütünlüğünde, Türkiye için ortaya konulabilmesi, bizden sonraki araştırmacılar için önereceğimiz çalışma alanı olabilir.

KAYNAKÇA

AKBOSTANCI, Elif. ve GÜL, İpek (2001), **Turkish Twin Effects: An Error Correction Model of Trade Balance**, METU ERC, Working Papers, Series, 01/06. 2001 <http://www.econturk.org/Turkiye.html>, (Erişim Tarihi: 25.Ocak 2004).

AKÇAY,O.C., ALPAR, C.E. ve ÖZMUMCU, S. (2001), **Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability: Evidence from Turkey (1970-2000)**, Bogazici University Working Paper No: 01-12. İstanbul, 2001, <http://www.econturk.org/Turkiye.html>,(Erişim Tarihi: 25.Ocak. 2004).

AKDİŞ, Muhammet, (1994) **Liberal Ekonomi Düşüncesinin Çağdaş Yorumları ve Hayek'in Ekonomik Yaklaşımları**, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi,

Yıl:31, Sayı: 2. İstanbul

ALKİN, Erdoğan (1981), **Uluslararası Ekonomik İlişkiler**, İ.Ü.İ.F. Yayını, İstanbul,

ALPAR, Cem (1978),**Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara İTİA Yayını,2.Baskı, Ankara.

ALPAR, Cem ve ONGUN, M.Tuba (1987), **Dünya Ekonomisi ve Uluslar arası Ekonomik Kuruluşlar**, Ankara.

ALPAR, Cem (1982), , **A.G.Ü.'lerin Dış Ticaret Sorunları ve Sanayileşme**, İ.T.İ.A. Yayın No: 185, Ankara.

ALPAR, Cem (1985), , **Dünyada ve Türkiye’de Serbest Bölgeler**, Dost Kitapevi, Ankara.

ALKİN, Erdoğan (1981), , **Uluslar arası Ekonomik İlişkiler**, İ.Ü.İ.F. Yayını, İstanbul.

ATO (2005a), **IMF’li Yıllar Raporu**,

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=801&l=1>, Ankara. 2005.(Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2006)

ATO,(2005b)**Özelleşen Borçlar Raporu**,

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=801&l=1>, Ankara, , (Erişim Tarihi: 11 Kasım 2006)

ATO, (2006), **Sıcak Paranın Türkiye Serüveni Raporu**,

<http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=801&l=1>, Ankara, (Erişim Tarihi: 24 Temmuz 2006)

AVCIOĞLU, Doğan, (1977), **Türkiye’nin Düzeni**, Tekin Yayınevi, İstanbul, Cilt 1.

BABAN, Ayşe Samiha, (1987), **Türkiye’de Yabancı Sermaye**, Sanayi Kongresi Bildirileri, TMMOB Yayını, Ankara, 1987.

BAHÇECİ, Ayşe Sema, (1997), **Ortodoks ve Heterodoks İstikrar**

Programları:Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye Deneyimi, DPT Ekonomik Modeller Araştırma Genel Müdürlüğü Ekonomik Modeller Daire Başkanlığı,Ankara, <http://www.econturk.org/Turkiye.html>, (Erişim Tarihi:25. Ocak. 2004).

BALASSA, Bela, (1986), **Dışa Açık Ekonomi Üzerine Makaleler**, (Çev. H.Avni Hedili), Maliye Ve Gümrük Bakanlığı, Araştırma Planlama Ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No:1986-270,Ankara.

- BAŞKAYA, Fikret, (1986), **Az gelişmişliğin Sürekliliği**, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- BAŞKAYA, Fikret, (1986), **Borç Krizi Üzerine Bir Deneme**, Doğu Matbaası, Ankara..
- BERKSOY, Taner, (1982), **Uluslararası Ticaret, İktisadi Kalkınma ve İthal İkamesi**, Toplum ve Bilim, No: 12, Ankara.
- BERUMENT, Hakan ve GÜNAY, (2001), **Exchange Rate Risk and İnterest Rate: A Case Study for Turkey**, Bilkent Universty, Economics Department, Ankara
<http://www.econturk.org/Turkiye.html>, (Erişim Tarihi: 25 Ocak 2004).
- BORATAV, Korkut, (1988), **Türkiye İktisat Tarihi**, Geçek Yayınevi, İstanbul.
- BORATAV, Korkut, (2001), **2000-2001 Krizinde Sermaye Hareketleri**, İktisat İşletme Finans Dergisi, İstanbul.
- BORATAV, Korkut., YELDAN, Erinç., (December 2001), **Turkey, 1980-2000: Financial Liberalization, Macroeconomlc (In)-Stabihty, And Patterns of Distribution**, <http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>. (Erişim Tarihi: 12 Kasım.2003).
- BOZKURT, Ünal, (1983), **Ekonomide Yabancı Sermaye**, YASED Yayınları, İstanbul.
- BOZKURT, Ünal, (1985), **Ekonomide Yabancı Sermayenin Yeri ve Önemi**, YASED Yayınları, İstanbul.
- BRZEŃSKI, Zebiniew, (1997), **The Guard Chessboard**, Harper Collins Pub., New York.
- BRÜMMERHOFF, Dieter, (2001), **Finanzwissenschaft**, Auflage,Roldenburg Verlag München Wien.
- CELASUN, Merih, RODRİK,Dani, (1988), **Turkish Experience with Debt: Macroeconomic Policy and Performans, Developing Country Debt and World Economy**, NBER, Chicago.
- CELASUN, Merih, RODRİK,Dani, (2002), **The Impact of Globalization on The Turkish Economy**, Central Bank Republic of The Turkey, Ankara.
- CELASUN, Oya, (1997), **The 1994 Currency Crisis in Turkey**, Macroeconomics and Growth Group Development Research Department, The World Bank.
- ÇAPOĞLU, Gökhan, (1992), **Türkiye İstikrar İçinde Nasıl Kalkınır**, Adım Yayıncılık, Ankara.

ÇELEBİ, A.Kemal, (1998), **Türkiye’de Ekonomik İstikrarsızlığın Dışsal-Yapısal Nedenleri ve İstikrar Politikaları**, Manisa

ÇELEBİ, Esat, (2001), 2001 Yılında Türkiye Ekonomisinin Genel Görünümü, **Doğuş. Üniversitesi Dergisi**, İstanbul.

<http://www.ceterisparibus/turkiye/makaleler.htm>, (Erişim Tarihi:19.Kasım.2004)

ÇELEBİ, Işın, (1991), **Dışa Açık Büyüme ve Türkiye**, E Yayınları, İstanbul.

ÇİMENOĞLU, Ahmet, YENTÜRK, Nurhan, (2004), **Impacts of International Capital Inflows on the Turkish Economy**, <http://turkiye/kriz.htm>.(Erişim tarihi: 07.Mayıs.2004).

DEMİR, Ahmet, (1992), **Türk İmalat Sanayinde Sektörel Risk Değerlendirmesi**, Sektörel Gelişme Stratejileri, III. İzmir İktisat Kongresi, DTP, Ankara.

DERVİŞ, Kemal, (Mayıs.2002),**Kriz: Nereden Nereye**, İktisat, İşletme.ve Finans, 17,sayı 194.

DONALD, C.Blaisdell, (1979), (Çeviren:..Ali İhsan Dalgıç), **Osmanlı İmparatorluğunda Avrupa Mali Denetimi(Düyunu-umumiye)**, İstanbul Matbaası, İstanbul.

DTM, (2007),**Ekonomik ve Sosyal Göstergeler**, 2007.www.dtm.gov.tr. (Erişim tarihi: 07.Mayıs.2007).

DPT, (1995) **Temel Ekonomik Göstergeler (1950-1995)**, DPT, Ankara.

DPT, (1998), **1998 Programı**, DTP, Ankara .

DPT, (1979), **Yıllık Programlar**, Ankara.

DPT. (1979), Yıllık Programlar ve IV. BYKP, DTP, Ankara.

DTM,HM, http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls,(.Erişim Tarihi 07. Temmuz 2007

DTM, (2006),

<http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/KonjokturIzlemeDb/Trkekon.doc>, Ankara, , (Erişim Tarihi: 25.Kasım.2007).

DTM, (2001), **İnternet İNET-TR CSS**,<http://foreigntrade.gov.tr>.

[EKONOMI/75yilbk/1939don.htm](http://www.dtm.gov.tr/EKONOMI/75yilbk/1939don.htm), Ankara (Erişim Tarihi: 05.Temmuz.2003).

DPT, HM, (2007),**Yıllık Ekonomik Göstergeler**, <http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge.htm>, Ankara, (Erişim Tarihi:24.Nisan.2007).

DPT, (1995), Türkiye ve Avrupa Entegrasyonu, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın No:2377, ÖİK. Yayın No:439, Ankara

DİE, (1996), **İstatistik Göstergeler(1923-1995)**, DİE Matbaası, Ankara, 1996

DİE, (1999), **Dış Ticaret İstatistikleri 1999**,
<http://www.hazine.gov.tr/stat/egosterge/Tablo-33.htm>, (Erişim Tarihi: 05.Haziran 2007)

DİKEÇ, Üstün, (1984), **Dış Yardımların Koordinasyonu ve Türkiye'ye Yardım Konsorsiyumu**, G.Ü.İ.İ.B.F. Yayını, Ankara.

ENÇ, Ercan., **Dış Ticaret, Cari Açık ve Kriz**,
<http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>, (Erişim tarihi: 12.Kasım.2003).

ERDOST, Cevdet, (1982), **Sermayenin Uluslar arasılaşması ve Teknoloji Transferi**, Savaş Yayınları, Ankara.

ERTUĞRUL, Ahmet ve SELÇUK, Faruk,(2001), **A Brief account of the Turkish economy: 1980-2000"**, **Forthcoming in Russian and East European Finance and Trade**, <http://www.econturk.org/Turkiye.html>, (Erişim Tarihi: 05. Kasım. 2004).

ESER, Uğur, (1993), **Türkiye'de Sanayileşme**, İmge Kitapevi, Ankara.

EMİL, Ferhat, ve YILMAZ, Hakan. H, (2004), **Kamu Borçlanması, İstikrar Programları ve Uygulanan Maliye Politikalarının Kalitesi: Genel Sorunlar ve Türkiye Üzerine Gözlemler**, <http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>, (Erişim tarihi: 19.Eylül.2004).

GENCELİ, Mehmet, (1991), **Yabancı Sermaye Yatırımlarının Duyarlılık Analizi**, İTO Yayın No: 20, İstanbul.

GÜLOĞLU, Bülent , ATUNOĞLU, A. Ender, (Ekim 2002), **Finansal Serbestleşme Politikaları ve Finansal Krizler:Latin Amerika,Meksika, Asta ve Türkiye Krizleri**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,No:27, <http://www.econturk.org/Turkiye.html>, (Erişim Tarihi:25.Ocak.2004).

GÜRAN, Nevzat., (1987), **Döviz Kuru Sistemleri ve Ekonomik Denge**, Kavram Matbaası, İzmir

GÜRAN, Nevzat, (1999), **Makro Ekonomik Analiz**, İkinci Baskı, Kavram Matbaası İzmir.

GÜRSEL, Seyfettin, (1983), **Dış Borçlar**, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yayınları, İstanbul.

- GÜVEL, Enver.A, (1998), **Türkiye Ekonomisinin Kısa Dönem Analizi (1987-1997): Makro Politikalar ve Ekonomik Dalgalanmalar Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme**, Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1, 1998, <http://www.econturk.org/Turkiye.html>, (Erişim Tarihi: 25. Ocak 2004).
- HAGEN, E.E., (1997), **The Economics of Development**, Richard D.Irwin, Inc.Illions,1968.
- HM, (1999),Hazine Müsteşarlığı İstatistikleri, Ankara.
- HDTM, (2004), **Dış Ticaret Göstergeleri**, DTM, İnternet İNET-TR CSS,<http://foreigntrade.gov.tr//.htm>, Ankara, ,(Erişim Tarihi,25.Ekim.2004)
- HM, (2002), **Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü 2001 Yılı Raporu**, Ankara,
- HM, (2007), <http://www.hazine.gov.tr/stat/ABborcstok07.htm>, Ankara, ,(Erişim Tarihi,05.Nisan.2007
- IMEBE-WEF, (1990), **The World Competitiveness Report**,
- İNAN, E. Alpan, (2003), **Finansal Krizler, Serbest Kur ve Ekonomik Büyüme, (TBB)**, <http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>, (Erişim Tarihi: 17. Ekim 2004).
- İSO, (Ocak 2002),**Uluslararası Doğrudan Yatırımlar ve Türkiye Durum Tespiti ve Stratejik Plan**, İSO Yayını, İstanbul.
- İTO, (1990), **Yıllık Ekonomik Durum Raporu**.
- KADIOĞLU, Ferya, KOTAN, Zelal, ŞAHİNBEYOĞLU, Gülbin, (Temmuz 2001), **Kura Dayalı İstikrar Programı Uygulaması ve Ödemeler Dengesi Gelişmeleri: Türkiye 2000**, www.ceterisparibus.net, (Erişim Tarihi: 22. Aralık 2003).
- KARABIYIK, Lale, (Nisan 2000), **Kitlerin Özelleştirilmesi Ve Sermaye Piyasasındaki Rolü**, Uludağ Üniversitesi IIBF Dergisi, Cilt: 18 Sayı: 2 Bahar Dönemi, <http://www.econturk.org./Turkiye.html>, (Erişim Tarihi: 02. Eylül 2004).
- KARLUK, S. Rıdvan, (1981), **Türkiye’de İhracata Yönelik Dış Ticaret Politikası ve İhracatın Yapısal Analizi**, E.İ.T.İ.A., Yay. No: 237/158, Eskişehir.
- KARLUK, S. Rıdvan, (1983), **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İTO Yayınları, No.13, İstanbul,
- KARLUK, S. Rıdvan, (1991), **Uluslararası Ekonomi**, İstanbul.
- KAZGAN, Gülten, (1988), **Ekonomide Dışa Açık Büyüme**, Altın Kitaplar Yayınevi

İstanbul.

KEYDER, Çağlar, (1990), **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul.

KEYDER, Nur, (02/03 March 2003.a), **A Note on the Debt Sustainability Issue In Turkey**, ERC Working Papers in Economics,
<http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>, (Erişim Tarihi: 17. Ekim.2004).

KEYDER, Nur, (03/05 March 2003.b), **The Story of a Stabilization Effort: Turkey (2000-2002)**, ERC Working Papers in Economics ,
<http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>, (Erişim Tarihi: 17. Ekim.2004).

KINDELBERGER, C.P.(1965), **Economic Development**, McGraw-Hill, New York.

KIRVAL, Levent, (2001), **Uluslar arası Hizmet Ticareti ve Kamu Alımları Piyasaları**, İKV Yayınları, No:165, İstanbul,

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut (2001.a), **Türkiyede Ekonomik Krizler ve Hükümetler 1969-2001**, Yeni Türkiye Dergisi Kriz Özel Sayısı
<http://www.econturk.org/Turkiye.html>, (Erişim Tarihi: 23. Aralık 2003).

KİBRİTÇİOĞLU, Aykut, (2001 "b"), **Causes of Inflation in Turkey: A Literature Survey with Special Reference to Theories of Inflation**, University of Illinois at Urbana-Champaign, College of Commerce and Business Administration, Office of Research Working Papers, No.01-01115, <http://www.econturk.org/Turkiye.html>, (Erişim Tarihi: 25. Ocak. 2004).

KOVACI, Nefi, (1982), **Türkiye'de Dış Ticaret ve Yabancı Sermaye Politikaları**, İTO Yayınları, İstanbul.

KOVANCILAR, Birol, MİYNAT, Mustafa, (2004) **Altın Deli Gömleği ile Kleptokrasi Kıskaçında Türkiye, Globalleşen Dünya da Türkiye'nin Yeri**, Kadir Has Üniversitesi, 1. Kadir Has Ödülleri Kitabı, İstanbul.

MANİSALI, Erol, (1982), **Gelişme Ekonomisi**, Ar Yayın Dağıtım AŞ, İstanbul.

MIHÇI, Sevinç, (2000), **Finansal Serbestleşme Sonrası Türkiye Ekonomisi**, **Hac. Üni. İİBF Dergisi**, Cilt 18. Sayı 2. Ankara.

MORTAN, Kenan, ÇAKMAKLI, C, (1987), **Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları**, Altın Kitaplar, İstanbul.

NURKSE, Richard, (1964), **Az gelişmiş Ülkelerde Sermaye Teşekkülü** (Çeviren:Ş.Adalı), Menteş Kitapevi, İstanbul

OECD, (October 2002), **Policy Brief, Economic survey of Turkey**,

<http://www.oecd.org/dev/technics>, (Erişim Tarihi:12. Aralık 2003).

OKSAY, Suna, (1998), **Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları**, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi, sayı 8, Ankara.

ÖNİŞ, Ziya, ERCAN, M, (Spring 2001), **Turkish Privatization: Institutions and Dilemmas Turkish Studies**, Vol. 2, NO.1, <http://www.econturk.orgrrurkiye.html> (Erişim Tarihi: 25.Ocak.2004).

ÖZBİLEN, Őevki,(2003) **Türkiye de İktisadi Krizin Temel Nedenleri ve Bir Mali Sistem Reformu Önerisi**, Finans Dünyası Dergisi, Sayı. 97, 1998, <http://www.econturk.org/Turkiye.html>, (Erişim Tarihi: 18. Şubat. 2004).

PALMA, Gabriel, (2000)**The three Routes to Financial Crises The need for Capital Controls**, CEPA Working Paper Series 3,no:18.

PETER, J.Quirk,(Nisan 2001), (Çeviren: Hüseyin, Şen), **Enflasyonu Önlemede Döviz Kuru Rejimleri**, Dış Ticaret Dergisi, Yıl:6, Sayı:21.

ROLDOS, Jorge, (19 November 2001), **FDI İn Emerging Markets Banking Systems**; International Investment New Horizons And Policy Challenges For Foreign Direct Investment In The 21st Century Mexico City, 26-27 November 2001, International Monetary Fund,

SARAÇOĞLU, Bedriye, (1997),**İhracat Önderliğinde Büyüme Politikası ve Türkiye İhracatında Beklenen Yapısal Değişiklikler**, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl: 12, Sayı: 137 ,İstanbul.

SAVAŞ, Vural, (1986), **Kalkınma Ekonomisi**, Beta Basın Yayım, İstanbul.

SELEN, Ufku, (1997), **Finansal Serbestleştirme Ve Kamu Açıklarının Enflasyonist Etkisi**, DEÜ İİBF Maliye Bölümü, İzmir.

SEYİDOĞLU, Halil, (1990),**Uluslararası İktisat**, Güzem Yayınları İstanbul,

SEYİDOĞLU, Halil,(2001), **Uluslararası Finans**, 3.Baskı, Güzem Yayınları No:16, İstanbul.

SEYİDOĞLU, Halil, (2003), **Uluslar arası Mali Krizler,IMF Politikaları,Az Gelişmiş Ülkeler,Türkiye Ve Dönüşüm Ekonomileri**, Doğuş Üniversitesi Dergisi, <http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>, (Erişim tarihi: 05.Şubat 2004).

DEMİRCAN- SİVEREKLİ, Esra., ENER, Meliha, (2004), **IMF'nin Gelişmekte Olan Ülkeler Ve Türkiye'de Uygulanan İstikrar Programları Üzerine Etkileri**, <http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>, (Erişim Tarihi:02.Ekim 2004).

SOMÇAĞ, Selim, (2003), **Türkiye'nin Ekonomik Kriz Oluşumu ve Çıkış Yolları**, <http://www.ceterisparibus.net/Türkiye/kriz.html>, (Erişim:26.Kasım.2003)

SÖNMEZ, Mustafa, (1999), **1980 'ler den 1990'lara Dışa Açılan Türkiye Kapitalizmi**, İstanbul.

SÖNMEZ, Mustafa, (2004), **Türkiye Ekonomisinin 80 Yılı**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2004-28, İstanbul.

ŞAHİN, Hüseyin, (1995), **Türkiye Ekonomisi (Tarihsel Gelişimi-Bugün ki Durumu)**, Ezgi Kitapevi, Bursa.

ŞEN; Hüseyin, (January-1999), **The IMF Supported Macroeconomic Stabilisation Programmes in Turkey: A Looking Through The 1980s**, Balıkesir University, Journal of Social Sciences Institute, <http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>. (Erişim Tarihi: 11.Haziran.2003).

ŞENSES, Fikret, (1989),**1980 Sonrası Ekonomi Politikaları Işığında Türkiye'de Sanayileşme**, V Yayınları, Ankara.

TCMB, (1987),**Yıllık Rapor**, Ankara

TCMB, (1995),**Yıllık Rapor**, Ankara

TCMB, (1999),**Yıllık Rapor**, Ankara

TCMB, (2002),**Yıllık Rapor**, Ankara

TEZEL, Yahya S., .(2002), **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi**,Tarih Vakfı Yurt Yayınları,İstanbul, Beşinci Baskı

TOGAN, Sübidey, (1993), **1980'li Yıllarda Türk Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Rejimi ve Dış Ticaret Liberizasyonu**, Türk Eximbank Dizisi: 1, İstanbul.

TUNCA, Zafer, (1981), **Türkiye'de İthal İkamesi ve Gelişmenin Kaynakları (1965-1975)**, İ.T.Ü. İşletme Fak, İstanbul.

TUNCA, Zafer, . (Mart 2002), Uluslararası Doğrudan Yatırımlar, Küreselleşme ve Türkiye, **İSO Dergisi**, Sayı:432, İstanbul

TÜĞEN, Kamil, (1997), **Importanee Of Exportaion in Turkish Economy And The Role Of Taxation System On Turkish Exports**, DEÜ İİBF Maliye Bölümü, İzmir.

TUİK,(2007), **Dış Ticaret İstatistikleri**
<http://www.hazine.gov.tr/stat/egoosterge/Tablo-33.htm>,<http://www.die.gov.tr/ieyd/ditic/page4.html> , Ankara, 2007,(Erişim

Tarihi:09.Ekim.2007)

TUİK,(2007), **Ekonomik ve Sosyal Göstergeler,**

http://www.treasury.gov.tr/stat/egosterge/I-Uretim/I_2_2.xls, (Erişim Tarihi 07 Mayıs 2007).

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası, (2002), **Yıllık Rapor**, Ankara,

URAS, T.Güngör, .(1979), **Türkiye’de Yabancı Sermaye Yatırımları**, İstanbul

UNCTAD, (2001),World Investment Report, Genova, 2001

UNCTAD, (2006),World Investment Report , Genova, 2006.

UYGUR, Ercan, (7 Nisan 2001), **Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001**

Şubat Krizleri, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni No: 2001/1, 2001

<http://www.ceterisparibus.net/turkiye/kriz.htm>, (Erişim tarihi: 23. Aralık. 2003).

UZUNOĞLU, Sadi, (1998), **Yeni Finansman Teknikleri**, 2. Baskı, İstanbul.

ÜLGENER, Sabri, (1991), **Milli Gelir, İstihdam Ve İktisadi Büyüme**, Der

Yayımları,İstanbul.

ÜNSAL, Erdal M., (1999), **Makro İktisat**, Kutsan Ofset Matbaacılık, Ankara.

VAROL, G. Müge, (2003), **Cumhuriyetin 80. Yılında 1923-2003 Türk Dış Ticaretinin Gelişiminin Kısa Tarihçesi**, DTM, Ankara.

WTO: (2000), **Internatiol Trade Statics**.

YELDAN, Erinç, (1998), Asya ve Latin Amerika Ekonomilerine Yönelik Kısa

Vadeli Sermaye Akımlarının Etkileri Üzerine Gözlemler, **Ekonomik Yaklaşım**

Dergisi, İstanbul

YELDAN, Erinç, (2004), **Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi**, Bölüşüm,

Birikim ve Büyüme, İletişim Yayınları, İstanbul.

YELDAN, Erinç, (September 2001), **On The IMF-Directed Dısınflation Program**

In Turkey:A Program for Stabilization and Austerity or a Recipe for

Impoverishment and Financial Chaos?, <http://www.econturk.orgrrurkiye.html>,

(Erişim Tarihi: 27. Ekim 2003).

YILDIRIM, Oğuz, (Ocak, 2003), **Kura Dayalı İstikrar Politikası çerçevesinde**

Enflasyonu Düşürme Programı Ve Türkiye Ekonomisinde Yeni İstikrar

Araışları, www.ceterisparibus.net/turkiyekriz.htm, (Erişim Tarihi:26.Şubat.2004).

ZEYTİNOĞLU, Erol, (1966), Az gelişmiş Memleketlerin Kalkınmasında Yabancı Özel Sermaye Yatırımları ve Türkiye, Aşkın Basımevi, İstanbul.